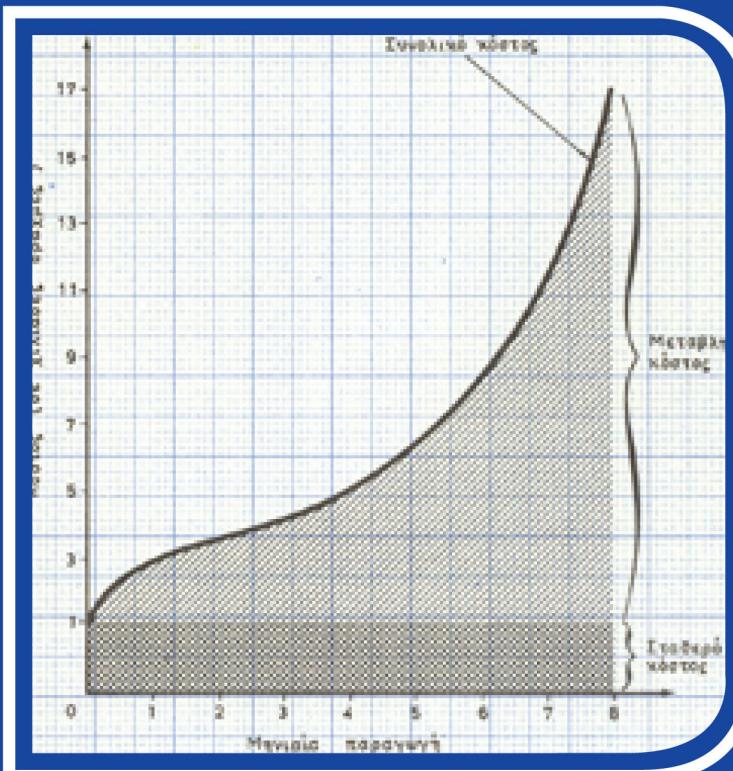

Α' Επαγγελματικού Λυκείου

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Ιωάν. Ελ. Χαστά
ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΥ

Α' ΤΑΞΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

OIKONOMIKΗ ΖΩΗ
KAI
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

ΙΩΑΝ. ΕΛ. ΧΑΣΤΑ
ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΥ

ΑΘΗΝΑ
1983

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΥΓΕΝΙΔΟΥ

Ο Ευγένιος Ευγενίδης, ο ιδρυτής και χορηγός του « Ιδρύματος Ευγενίδου», πολύ νωρίς πρόβλεψε και σχημάτισε την πεποίθηση ότι η άρτια κατάρτιση των τεχνικών μας, σε συνδυασμό με την εθνική αγωγή, θα ήταν αναγκαίος και αποφασιστικός παράγοντας της προσδοτού του Έθνους μας.

Την πεποίθησή του αυτή ο Ευγενίδης εκδήλωσε με τη γενναιόφρονα πράξη ευεργεσίας, να κληροδοτήσει σεβαστό ποσό για τη σύσταση Ιδρύματος που θα είχε σκοπό να συμβάλλει στην τεχνική εκπαίδευση των νέων της Ελλάδας.

Έτσι το Φεβρουάριο του 1956 συστήθηκε το « Ίδρυμα Ευγενίδου », του οποίου τη διοίκηση ανέλαβε η αδελφή του κυρία Μαριάνθη Σίμου, σύμφωνα με την επιθυμία του διαθέτη.

Από το 1956 μέχρι σήμερα η συμβολή του Ιδρύματος στην τεχνική εκπαίδευση πραγματοποιείται με διάφορες δραστηριότητες. Όμως απ' αυτές η σημαντικότερη, που κρίθηκε από την αρχή ως πρώτης ανάγκης, είναι η έκδοση βιβλίων για τους μαθητές των τεχνικών σχολών.

Μέχρι σήμερα εκδόθηκαν εκαποντάδες τόμοι βιβλίων, που έχουν διατεθεί σε πολλά εκατομμύρια τεύχη και καλύπτουν ανάγκες όλων των βαθμίδων της Μέσης Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσεως του Υπ. Παιδείας, των Σχολών του Οργανισμού Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) και των Δημοσίων Σχολών Εμπορικού Ναυτικού.

Μοναδική φροντίδα του Ιδρύματος σ' αυτή την εκδοτική του προσπάθεια ήταν και είναι η ποιότητα των βιβλίων, από άποψη όχι μόνον επιστημονική, παιδαγωγική και γλωσσική, αλλά και από άποψη εμφανίσεως, ώστε το βιβλίο να αγαπηθεί από τους νέους.

Για την επιστημονική και παιδαγωγική ποιότητα των βιβλίων τα κείμενα υποβάλλονται σε πολλές επεξεργασίες και βελτιώνονται πριν από κάθε νέα έκδοση.

Ιδιαίτερη σημασία απέδωσε το Ίδρυμα από την αρχή στην ποιότητα των βιβλίων από γλωσσική άποψη, γιατί πιστεύει ότι και τα τεχνικά βιβλία, όταν είναι γραμμένα σε γλώσσα άρτια και ομοιόμορφη αλλά και κατάλληλη για τη στάθμη των μαθητών, μπορούν να συμβάλλουν στη γλωσσική διαπαιδαγώγηση των μαθητών.

Έτσι με απόφαση που πάρθηκε ήδη από το 1956 όλα τα βιβλία της Βιβλιοθήκης του Τεχνίτη, δηλαδή τα βιβλία για τις Κατώτερες Τεχνικές Σχολές, όπως αργότερα και για τις Σχολές του ΟΑΕΔ, ήταν γραμμένα σε γλώσσα δημοτική με βάση τη γραμματική του Τριανταφυλλίδη, ενώ όλα τα άλλα βιβλία ήταν γραμμένα στην απλή καθαρεύουσα. Σήμερα ακολουθείται η δημοτική γλώσσα, έτσι όπως έχει καθιερωθεί από το Υπουργείο Παιδείας. Η γλωσσική επεξεργασία των βιβλίων γίνεται από φιλολόγους του Ιδρύματος και έτσι εξασφαλίζεται η ενιαία σύνταξη και ορολογία κάθε κατηγορίας βιβλίων.

Το περιεχόμενο των βιβλίων, σύμφωνο πάντα με τα αναλυτικά προγράμματα των υπουργείων, εκσυγχρονίζεται σε κάθε νέα έκδοση, μια και τα τεχνικά βιβλία δεν πρέπει να μη παρακολουθούν την εξέλιξη.

Η ποιότητα του χαρτιού, το είδος των τυπογραφικών στοιχείων, τα σωστά σχήματα και η καλαίσθητη σελιδοποίηση, το εξώφυλλο και το μέγεθος του βιβλίου περιλαμβάνονται και αυτά στις φροντίδες του Ιδρύματος.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΥΓΕΝΙΔΟΥ

Αλέξανδρος Ι. Παππάς, Ομ. Καθηγητής ΕΜΠ, Πρόεδρος.

Χρυσόστομος Φ. Καβουνίδης, Διπλ.-Μηχ.- Ηλ. ΕΜΠ, Επίτιμος Διοικητής ΟΤΕ, Αντιπρόεδρος.

Μιχαήλ Γ. Αγγελόπουλος, Τακτικός Καθηγητής ΕΜΠ, τ. Διοικητής ΔΕΗ.

Θεοδόσιος Παπαθεοδοσίου, Δρ. Μηχανολόγος Μηχανικός, Δ/ντής ΕΦ. Προγρ. και Μελετών Τεχν. και Επαγγ. Εκπ. Υπ. Παιδείας.

Επιστημ. Σύμβουλος, **Γ. Ρούσσος**, Χημ.-Μηχ. ΕΜΠ.

Σύμβουλος επί των εκδόσεων του Ιδρύματος **Κ. Α. Μανάφης**, Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής Παν/μίου Αθηνών.

Γραμματεύς, **Δ. Π. Μεγαρίτης**.

Ειδικός Επιστημονικός Σύμβουλος για το βιβλίο «Οικονομική ζωή και επιχειρηματική δραστηριότητα», **Παναγ. Γ. Παυλόπουλος** Καθηγητής Παν/μίου Αθηνών, Έδρα Πολιτικής Οικονομίας.

Διατελέσαντα μέλη ή σύμβουλοι της Επιτροπής

Γεώργιος Κακριδής † (1955 - 1959) Καθηγητής ΕΜΠ, **Άγγελος Καλογεράς** † (1957 - 1970) Καθηγητής ΕΜΠ, **Δημήτριος Νιάνιας** (1957 - 1965) Καθηγητής ΕΜΠ, **Μιχαήλ Σπετσιέρης** (1956 - 1959), **Νικόλαος Βασιώτης** (1960 - 1967), **Θεόδωρος Κουζέλης** (1968 - 1976) Μηχ.- Ηλ. ΕΜΠ, **Παναγιώτης Χατζηιωάννου** (1977 - 1982) Μηχ. Ηλ. ΕΜΠ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Στόχος του μαθήματος Οικονομική ζωή και επιχειρηματική δραστηριότητα, είναι να εισαγάγει τους μαθητές στην Οικονομική Επιστήμη που σκοπό της έχει να εξηγήσει και αναλύσει τις αρχές που διέπουν την οικονομική δραστηριότητα του ανθρώπου και την οργάνωσή της. Το περιεχόμενό του στηρίζεται στο αναλυτικό πρόγραμμα, που συνέταξε το ΚΕΜΕ.

Η κατανόηση του τρόπου λειτουργίας της οικονομίας και των διαφόρων οικονομικών φαινομένων, όπως π.χ. ο τρόπος σχηματισμού των τιμών των διαφόρων προϊόντων που έχομε ανάγκη και οι μεταβολές τους, είναι πολύ χρήσιμη για κάθε άνθρωπο και πολύ περισσότερο για το μαθητή που ετοιμάζεται ν' αποτελέσει ένα ενεργό μέλος του κοινωνικού συνόλου.

Στο βιβλίο αυτό καταβλήθηκε προσπάθεια να παρουσιασθούν οι βασικές οικονομικές έννοιες και ο τρόπος λειτουργίας της οικονομίας με τον πιο απλό και σαφή τρόπο, για να είναι δυνατή η κατανόηση του από τους μαθητές.

Στην κατανόηση αυτού που συμβαίνει σήμερα βοηθάει η γνώση της ιστορίας του, η γνώση του πώς φτάσαμε σ' αυτό. Έτσι το πρώτο Μέρος του βιβλίου είναι αφιερωμένο στην παρουσίαση των διαφόρων σταδίων εξελίξεως της οικονομικής δραστηριότητας του ανθρώπου, από την αρχή της οργανωμένης ζωής του πάνω στη γη. Στο δεύτερο Μέρος ο μαθητής καλείται να αφομοιώσει ορισμένες βασικές έννοιες που αναφέρονται σ' αυτό το ίδιο το αντικείμενο της οικονομικής δραστηριότητας του ανθρώπου και στις προβληματικές που παρουσιάζονται σε μια σύγχρονη οικονομία.

Η οικονομική όμως δραστηριότητα δεν ασκείται ανοργάνωτα και τυχαία. Σε κάθε οικονομία υπάρχει μια οργάνωση που καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι θ' ασκήσουν την οικονομική δραστηριότητά τους και που ελέγχει τη λειτουργία της οικονομίας. Αυτό είναι το αντικείμενο του τρίτου Μέρους του βιβλίου. Ο μαθητής θα πρέπει να προσέξει πολύ το τέταρτο Μέρος γιατί οι έννοιες που αναλύει είναι απαραίτητο να κατανοηθούν πλήρως για να μπορέσει να προχωρήσει στα παρακάτω θέματα του βιβλίου και γενικότερα ν' αντιληφθεί τη λειτουργία του οικονομικού μας συστήματος. Ο δάσκαλος θα πρέπει να βοηθήσει τους μαθητές, δίνοντας περισσότερα παραδείγματα από τις καθημερινές συναλλαγές ώστε ο μαθητής να μπορέσει να αντιληφθεί σωστά τον μηχανισμό της αγοράς και τον τρόπο σχηματισμού των τιμών. Στο επίκεντρο της οικονομικής δραστηριότητας βρίσκεται η ανάγκη του ανθρώπου να επιβιώσει και ν' απολαύσει μιαν άνετη ζωή, να μπορεί δηλαδή να καλύπτει τις ανάγκες του σε αγαθά και υπηρεσίες. Πώς παράγονται τα αγαθά αυτά και οι υπηρεσίες και τι καθορίζει το κόστος παραγωγής τους, αναλύεται στο Μέρος Ε του βιβλίου. Στο μέρος αυτό ο μαθητής θ' αντιληφθεί ότι η συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία είναι σήμερα μια πολύ ενδιαφέρουσα κοινωνική δράση και προσφέρει μεγάλες ευκαιρίες σοβαρής επιστημονικής απασχόλησεως.

Για τη λειτουργία όμως της Οικονομίας χρειάζεται ένα αναγκαίο μέσο κι' αυτό είναι το χρήμα. Τι ακριβώς είναι το χρήμα, πώς κυκλοφορεί και από ποιον, περιγράφεται στο Μέρος ΣΤ', ενώ στο Μέρος Ζ' παρουσιάζονται ορισμένες έννοιες που χρησιμοποιούνται πολύ στην καθημερινή ζωή και που χρήσιμο είναι ο μαθητής να μπορεί να τις κατανοεί, γιατί τον βοηθούν στο σχηματισμό μιας σωστής αντιλήψεως για το που αποβλέπει το σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας των ανθρώπων.

Τέλος στο Μέρος Η' παρουσιάζεται η ελληνική οικονομία, τα επιτεύγματά της στους διάφορους τομείς της παραγωγικής δραστηριότητας καθώς και η διαγραφόμενη εξέλιξή της. Στα κεφάλαια του Μέρους αυτού ο μαθητής θα συναντήσει πολλούς πίνακες, που ενώ είναι χρήσιμο να τους διαβάσει, δεν χρειάζεται να επιμείνει πολύ στους αριθμούς που περιλαμβάνουν. Ο σκοπός παραθέσεως των πινάκων είναι απλώς να τεκμηριώσει τα αναφερόμενα στο κείμενο.

Ευχαριστώ θερμά το Ευγενίδιο Ίδρυμα που μου έδωσε την ευκαιρία με την ανάθεση της συγγραφής αυτού του βιβλίου να συμβάλλω, έστω και ελάχιστα, στην προσπάθεια που καταβάλλει η Πολιτεία για τον εκσυγχρονισμό και τη διεύρυνση της παρεχόμενης σχολικής παιδείας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

0.1 Ορισμός της Οικονομικής Επιστήμης.

Οι **Κοινωνικές επιστήμες** ασχολούνται με τον άνθρωπο ως μέλος μιας κοινωνίας, ενώ, όπως είναι γνωστό, οι **Φυσικές επιστήμες** ασχολούνται με το φυσικό περιβάλλον του ανθρώπου, όπως η ύλη, η κίνηση, η ενέργεια κλπ.

Οι κοινωνικές επιστήμες περιλαμβάνουν επιστημονικούς κλάδους, όπως η **Ηθική**, που ασχολείται με το πως θα έπρεπε η δεν θα έπρεπε να είναι ο άνθρωπος ως προσωπικότητα, η **Πολιτική**, που ενδιαφέρεται για τις σχέσεις μεταξύ του ανθρώπου και του Κράτους και η **Οικονομική**, που ασχολείται με τις ανθρώπινες **ανάγκες** και τις προσπάθειές του για να τις ικανοποιήσει.

Η ικανοποίηση των αναγκών διατροφής, ενδύσεως και κατοικίας ήταν πάντοτε και εξακολούθει να είναι και σήμερα η βασική φροντίδα του ανθρώπου. Οι ανάγκες αποτελούν το κίνητρο για προσπάθεια, με την οποία ο άνθρωπος εξασφαλίζει την κάλυψη τους. Στις πρωτόγονες κοινωνίες η ικανοποίηση των αναγκών του ανθρώπου είχε άμεση εξάρτηση από τις προσπάθειες του ίδιου. Με την εξέλιξη όμως των ανθρώπινων κοινωνιών και την αύξηση των αναγκών, ο άνθρωπος έπαψε να αγωνίζεται μόνος του για όλα· για την ικανοποίηση των αναγκών του συνέβαλαν και οι προσπάθειες άλλων ανθρώπων. Στην αρχή άρχισε να ανταλλάσσει το περίσσευμα της δικής του παραγωγής με το περίσσευμα της παραγωγής άλλων μελών της κοινωνίας· έτσι κάλυπτε τις ανάγκες, που η δική του παραγωγή δεν μπορούσε να καλύψῃ. Ο γεωργός π.χ. αντάλλαζε κατ' ευθείαν το σιτάρι, που του περίσσευε, με τα μαλλί, που περίσσευε στον κτηνοτρόφο, για να κατασκευάσει τα ενδύματά του. Αργότερα, όταν η οικονομική οργάνωση εξελίχθηκε περισσότερο, η άμεση ανταλλαγή αντικαταστάθηκε από την ανταλλαγή με χρήματα, τα οποία και πάλι μπορούσαν ν' ανταλλαγούν με άλλα προϊόντα.

Η εξελιγμένη αυτή μορφή οικονομικών σχέσεων ήταν φυσικό να δημιουργήσει την ανάγκη ορισμένων γενικών ρυθμίσεων και να εμφανίσει διάφορα πολύπλοκα οργανωτικά προβλήματα, των οποίων η μελέτη ήταν αναγκαία, για να επιτευχθεί η ορθολογική αντιμετώπισή τους.

Αυτό οδήγησε σιγά-σιγά στη δημιουργία μιας νέας επιστήμης, της **Οικονομικής**, η οποία προσπαθεί να εξηγήσει τα οικονομικά φαινόμενα και την ανθρώπινη συμπεριφορά που τα προκαλεί· προσπαθεί επίσης, όπως όλες οι επιστήμες, να συναγάγει ορισμένες αρχές και νόμους που τα διέπουν.

Η λέξη **Οικονομική** προέρχεται από τη λέξη **οικονομία**, που παράγεται από τις αρχαίες ελληνικές λέξεις **οίκος** και **νέμω**: νέμω σημαίνει διοικώ, ελέγχω. Σήμαινε,

δηλαδή, η λέξη οικονομική διοικώ τα του οίκου, διαχειρίζομαι τα έσοδα και τις δαπάνες. Με τον καιρό η έννοια του όρου διευρύνθηκε και κάλυψε την αρχαία Πόλη-Κράτος. Η λέξη, σήμερα είναι διεθνής.

Η οικονομική επιστήμη μελετά το τμήμα εκείνο της ατομικής και κοινωνικής δράσεως, που συνδέεται με την απόκτηση και τη χρησιμοποίηση των μέσων για την ανθρώπινη υλική ευημερία. Αποτελεί συνεπώς ένα κλάδο των **Κοινωνικών Επιστημών**. Χωρίζεται σε δύο κλάδους: α) Την **Οικονομική Ανάλυση**, που ερευνά πώς παράγονται τα αγαθά και οι υπηρεσίες που χρειαζόμαστε και πώς αυτά διανέμονται μεταξύ μας. β) Την **Οικονομική Πολιτική ή Πολιτική Οικονομία**, που μελετά πώς το σύστημα αυτό παραγωγής και διανομής των αγαθών και υπηρεσιών μπορεί να λειτουργήσει καλύτερα.

Όπως γνωρίζουμε όλοι, η απόκτηση των μέσων της υλικής ευημερίας είναι μια πολύπλοκη και κοπιώδης διαδικασία, στην οποία και τα άτομα και οι κοινωνίες, ως οργανωμένα σύνολα ατόμων, αφιερώνουν το μεγαλύτερο μέρος των προσπαθειών τους. Γιατί όμως συμβαίνει αυτό; Γιατί ο σύγχρονος άνθρωπος είναι αναγκασμένος να προσπαθεί τόσο πολύ για την ικανοποίηση των υλικών αναγκών του; Και γιατί χρειάζεται η συνεχής απασχόληση τόσων οικονομολόγων με τη μελέτη αυτής της πλευράς της ανθρώπινης ζωής σ' όλες τις χώρες του κόσμου, με τη μελέτη των οικονομικών προβλημάτων και την προσπάθεια να βρουν τη λύση τους;

Η απάντηση βρίσκεται σε δυο θεμελιώδεις διαπιστώσεις. Πρώτον, **ότι οι υλικές ανάγκες του ανθρώπου είναι, ουσιαστικά, απεριόριστες ή ακόρεστες**. Και δεύτερο, **ότι οι οικονομικοί πόροι είναι περιορισμένοι, βρίσκονται δηλαδή σε ανεπάρκεια**. Πόροι, όπως θα δούμε αναλυτικά στη συνέχεια, είναι κάθε τι που χρησιμοποιείται για να παραχθούν τα μέσα για την ικανοποίηση των υλικών αναγκών του ανθρώπου, βρίσκονται δε σε ανεπάρκεια, γιατί προσφέρονται σε ποσότητες που δεν είναι αρκετές για να καλύψουν το σύνολο των αναγκών όλων των ανθρώπων.

Ειναι φανερό ότι, αφού οι ανάγκες είναι απεριόριστες και οι πόροι περιορισμένοι, θα πρέπει να κάνομε όσο μπορούμε καλύτερη χρήση των πόρων για να ικανοποιούνται όσο καλύτερα γίνεται οι ανάγκες των ανθρώπων. Αυτή είναι ακριβώς η φροντίδα της Οικονομικής Επιστήμης.

Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να δώσουμε τώρα ένα πληρέστερο ορισμό στην **Οικονομική** και να πούμε ότι **είναι η επιστήμη που ασχολείται με τη μελέτη της συμπεριφοράς των ανθρώπων που συνδέεται με τη χρήση των ανεπαρκών πόρων για την καλύτερη δυνατή κάλυψη των απεριορίστων αναγκών τους**.

Το θεμελιακό αυτό πρόβλημα της οικονομικής αποτελεί την αφετηρία όλων των άλλων πολύπλοκων και δυσχερών προβλημάτων, που απασχολούν την οικονομική, ειδικότερα της σύγχρονης εποχής, που χαρακτηρίζεται από συνεχή αύξηση των υλικών αναγκών των ανθρώπων, ενώ ταυτόχρονα ορισμένοι πόροι περιορίζονται συγκριτικά όλο και περισσότερο.

Για να γίνει ευκολότερα κατανοητή η φύση του αντικειμένου της Οικονομικής επιστήμης παραθέτομε μερικά παραδείγματα, από τα οποία προκύπτει το είδος των προβλημάτων που την απασχολούν.

α) Από τον Πίνακα 0.1.1 προκύπτει ότι ορισμένες χώρες είναι πλουσιότερες από άλλες, και συνεπώς οι κάτοικοι των χωρών αυτών έχουν μεγαλύτερο **εισόδημα** από τους κατοίκους των άλλων. Η Ελλάδα π.χ. έχει **εθνικό εισόδημα** μεγαλύτερο από την Πορτογαλία και την Τουρκία, μικρότερο όμως από τις Ηνωμένες Πολιτείες ή τη Γαλλία (συγκριτικά με την έκταση και τον πληθυσμό).

ΠΙΝΑΚΑΣ 0.1.1.

Έκταση, πληθυσμός, ακαθάριστο εθνικό προϊόν και ρυθμός αναπτύξεως χωρών Ευρώπης, ΗΠΑ και Ιαπωνίας

Χώρα	Έκταση σε '000 χιλιόμετρα	Κάτοικοι σε '000 (1974)	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε τιμές 1974*	Ετήσιος ρυθμός αυξήσεως Ακ. εθν. πρ. 1964-1974	Ετήσιο κατά κεφαλή εισόδημα σε δολλάρια Η.Π.Α. (1974)
1. Δυτ. Γερμανία	248,6	62.054	304,9	4,0	6,195
2. Γαλλία	574,0	52.507	213,0	5,3	5,061
3. Ιταλία	301,3	55.413	119,8	4,7	2,706
4. Ολλανδία	40,8	13.545	55,4	5,0	5,109
5. Βέλγιο	30,5	9.772	42,1	4,7	5,466
6. Λουξεμβούργο	2,6	357	1,7	3,7	5,987
7. Αγγλία	244,0	56.056	151,4	2,5	3,371
8. Ιρλανδία	70,3	3.086	5,3	3,9	2,180
9. Δανία	43,1	5.045	24,5	3,8	6,026
10. ΕΛΛΑΣ	132,0	8.962	15,3	6,5	2,117
11. Ισπανία	504,8	35.225	58,7	10,4	2,090
12. Τουρκία	814,6	38.270	23,5	6,4	748
13. Σουηδία	450,0	8.161	45,3	3,5	6,878
14. Πορτογαλία	91,6	8.735	8,9	6,7	1,507
15. ΗΠΑ	9.363,1	211.909	1.118,4	3,7	6,598
16. Ιαπωνία	370,0	109.671	364,0	8,6	4,152

* Σε Λογιστικές Μονάδες ΕΟΚ. 1 Λογ. Μονάδα ΕΟΚ = \$ 1.30 (δολλάριο Η.Π.Α.)

Γιατί παρουσιάζεται αυτό το φαινόμενο; Η απάντηση στο ερώτημα αποτελεί ενα από τα πιο βασικά θέματα με τα οποία ασχολείται η **οικονομική ανάλυση**.

β) Στον Πίνακα 0.1.2 εμφανίζεται η μεταβολή του ποσοστού ανεργίας στις διάφορες χώρες κατά τα τελευταία πέντε έτη, η μεταβολή δηλαδή στον αριθμό των ανέργων κάθε μιας από τις χώρες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 0.1.2.

Ποσοστοί αύξηση ανεργίας κατά την περίοδο 1970-1974 (1970 = 100)

Χώρα	1970	1971	1972	1973	1974
1. Δ. Γερμανία	100	124	165	183	391
2. Γαλλία	100	125	138	126	141
3. Ιταλία	100	100	114	110	92
4. Ολλανδία	100	123	205	209	255
5. Βέλγιο	100	97	122	126	136
6. Αγγλία	100	130	145	104	98
7. Ιρλανδία	100	100	109	102	98
8. Δανία	100	159	135	124	524
10. Σουηδία	100	171	181	166	136
11. ΗΠΑ	100	122	118	105	124
12. Ιαπωνία	100	109	124	114	122

Πηγές Βασικές Στατιστικές ΕΟΚ 1975 - 1976 και Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας.
1 τέλος 1972 = 100

Γιατί εμφανίζονται αυτές οι διακυμάνσεις στην απασχόληση των κατοίκων μιας χώρας και γιατί το ποσοστό ανεργίας διαφέρει από χώρα σε χώρα;

Αυτή είναι μια άλλη κατηγορία ερωτημάτων στα οποία προσπαθεί να δώσει απάντηση η Οικονομική Επιστήμη.

γ) Στον Πίνακα 0.1.3 αναγράφεται το ποσοστό αυξήσεως των τιμών κατά τα έτη 1970-74 μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ).

ΠΙΝΑΚΑΣ 0.1.3.

Ποσοστιαία αύξηση τιμών καταναλωτή κατά την περίοδο 1970-1975 (1970 = 100)

Χώρα	1970	1971	1972	1973	1974	1975
1. Δ. Γερμανία	100	105	111	119	127	135
2. Γαλλία	100	105	112	120	136	152
3. Ιταλία	100	105	111	123	146	171
4. Ολλανδία	100	108	116	126	138	152
5. Βέλγιο	100	104	110	118	133	150
6. Λουξεμβούργο	100	104	110	117	128	142
7. Αγγλία	100	109	117	128	149	185
8. Ιρλανδία	100	109	118	132	154	186
9. Δανία	100	106	113	123	142	156
10. ΕΛΛΑΣΔΑ			100	110	140	170

Γιατί παρατηρείται το φαινόμενο αυτό; Ποιοι είναι οι λόγοι για τους οποίους ένα νόμισμα, όπως π.χ. η δραχμή, χάνει από χρόνο σε χρόνο κάτι από την αγοραστική της δύναμη, που σημαίνει ότι αυτό που μπορούσα ν' αγοράσω με μια δραχμή πέρισσο δεν φθάνει πια να το αγοράσω φέτος;

0.2 Η χρησιμότητα της Οικονομικής.

Όπως προκύπτει από την περιγραφή του αντικειμένου της Οικονομικής η χρησιμότητα και οι πρακτικές εφαρμογές της επιστήμης αυτής είναι μεγάλες.

Κάθε οικογένεια, κάθε ανθρώπινη κοινότητα, όλα τα Κράτη, στηρίζονται άμεσα ή έμμεσα στη βοήθειά της για να τα καταφέρουν να χειρισθούν με τον καλύτερο τρόπο τα σύγχρονα οικονομικά προβλήματα. Η γνώση ορισμένων βασικών εννοιών και νόμων της Οικονομικής είναι χρήσιμη για κάθε άνθρωπο. Όχι μόνο γιατί κάθε άνθρωπος είναι μια οικονομική μονάδα που συμμετέχει στις οικονομικές διαδικασίες, είτε ως καταναλωτής, είτε ως μισθωτός, είτε ως επαγγελματίας και συνεπώς πρέπει να κατανοεί το ρόλο και τη φύση και την προέλευση των οικονομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει. Άλλα γιατί και ως πολίτης πρέπει να αντιλαμβάνεται το περιεχόμενο και τους στόχους των οικονομικών προγραμμάτων των πολιτικών κομμάτων για να μπορεί να κατευθύνει την ψήφο του συνειδητά και υπεύθυνα.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ
Η ΚΥΝΗΓΕΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Τα βασικά στάδια, από τα οποία πέρασε η οικονομική ζωή του ανθρώπου από την εποχή της εμφανίσεώς του μέχρι τη σύγχρονη εποχή, θα μπορούσαν να διακριθούν στα ακόλουθα:

- α) Την κυνηγετική περίοδο.
- β) Την ποιμενική και γεωργική περίοδο.
- γ) Τη βιοτεχνική περίοδο.
- δ) Την περίοδο του εμπορικού καπιταλισμού.
- ε) Την περίοδο της βιομηχανικής αναπτύξεως.
- στ) Την περίοδο της τεχνολογικής αναπτύξεως.

Όλες οι περιοχές της γης δεν πέρασαν ταυτόχρονα από τα διάφορα στάδια. Για λόγους που άλλοτε είναι γνωστοί και άλλοτε όχι, η πρόοδος ακολούθησε διαφορετικές εξελίξεις από περιοχή σε περιοχή. Απόδειξη ότι ακόμα και στην εποχή μας, τα παραπάνω στάδια οικονομικής αναπτύξεως, εκτός ίσως από το πρώτο, συνυπάρχουν στον πλανήτη μας. Γι' αυτό άλλωστε δέν είναι δυνατόν να καθορισθούν με απόλυτη ακρίβεια χρονολογίες για το πού αρχίζει και πού τελειώνει κάθε ένα από αυτά τα στάδια, οχι μόνο γενικά για την ανθρωπότητα, αλλ' ούτε και για την κάθε χώρα χωριστά, αφού η μετάβαση από την μια περίοδο στην άλλη ήταν, μέχρι τον 19ο αιώνα τουλάχιστον, μια πολύ μακριά διαδικασία.

Για ένα περίπου εκατομμύριο χρόνια οι άνθρωποι ζούσαν με το κυνήγι και με τους καρπούς που τους παρείχε η φύση. Παρά το γεγονός ότι τις τελευταίες σαράντα χιλιάδες χρόνια οι άνθρωποι είχαν αναπτύξει τις πνευματικές δυνάμεις τους, τις επιδεξιότητές τους και τη φαντασία τους, εν τούτοις η εξάρτησή τους από την φύση ήταν απόλυτη, αφού έπρεπε ν' αρκεσθούν σε ό,τι τους παρείχε για στέγη, ένδυση και κυρίως τροφή.

Στην αρχή ικανοποιούσαν τις ανάγκες τους για τροφή με αυτά που μπορούσαν να βρουν στη γη, όπως π.χ. διάφορες ρίζες, και στα άγρια δένδρα. Σιγά-σιγά όμως, κατά την παλαιολιθική εποχή, προχώρησαν στην κατασκευή διαφόρων όπλων και εργαλείων που τους επέτρεψαν να επιδοθούν στο κυνήγι άλλων ζώων για τη συμπλήρωση της διατροφής τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΑΓΡΟΔΙΑΙΤΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ Η ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

2.1 Νεολιθική εποχή.

Η πιο σημαντική μεταβολή στον τρόπο ζωής του ανθρώπου πραγματοποιήθηκε, όταν μπόρεσε ν' αποκτήσει μόνιμη εγκατάσταση σ' ένα χώρο και να επιδοθεί στην καλλιέργεια της γης και την κτηνοτροφία.

Η εξέλιξη αυτή πραγματοποιήθηκε κατά τη Νεολιθική εποχή και ονομάσθηκε **Νεολιθική Επανάσταση**. Ο ανθρωπος είχε αρχίσει από πολύ νωρίς την προσπάθεια να προσαρμόση το περιβάλλον στον εαυτό του, αντί να προσαρμοσθεί ο ίδιος σ' αυτό. Με τον έλεγχο της φωτιάς, με τη χρησιμοποίηση στέγης και ενδυμάτων και με τη χρήση διαφόρων οπλών και εργαλείων, που ο ίδιος κατασκεύασε, κατόρθωσε να γίνει, μέχρις ένα σημείο, ανεξάρτητος από το περιβάλλον του. Η επαναστατική αυτή διαδικασία πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της νεολιθικής περιόδου και άρχισε πριν οκτώ η εννέα χιλιάδες χρόνια στη Νοτιοδυτική Ασία. Η διάρκεια της νεολιθικής εποχής δεν μπορεί να προσδιορισθεί με ακριβείς χρονολογίες, που να ισχύουν για όλες τις περιοχές της γης. Το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό της είναι ότι ο ανθρωπος την περίοδο αυτή **περνά από τον κυνηγετικό τρόπο ζωής, σε μια οικονομία με βάση τη γεωργία**.

Η **αγροδίαιτη οικονομία**, στην έννοια της οποίας περιλαμβάνεται τόσο η γεωργία όσο και η κτηνοτροφία, συμπίπτει με την ίδρυση του χωριού. Ο ανθρωπος δένεται με τη γη, αφού η εγκατάστασή του μόνιμα σ' ένα μέρος συνδέεται με τη διατροφή και την κατοικία του.

Η ιδέα της καλλιέργειας λίγων δημητριακών με τη σπορά τους και η συντήρηση νεαρών ζώων, που άρπαξαν από άγριες αγέλες, γεννήθηκε ασφαλώς σε πολλές εποχές και σε πολλούς τόπους. Τα πρώτα δημητριακά ήταν το σιτάρι, το κριθάρι, η βρώμη, το λαθούρι και τα πρώτα ζώα το βόδι, το πρόβατο και ο χοίρος.

Ταυτόχρονα με την ανάπτυξη των καλλιεργειών και της κτηνοτροφίας, αρχίζει ο ανθρωπος να αναπτύσσει την οικοδομική τέχνη, αλλά και άλλες τέχνες για την κατασκευή διαφόρων ειδών αναγκαίων πια για τη ζωή του. Έτσι εμφανίζεται η κεραμεική και αγγειοπλαστική, η καλαθοπλεκτική, η κλωστική και υφαντική, καθώς και η κατασκευή διαφόρων εργαλείων, γεωργικών και κυνηγετικών. Η ανάγκη αυτή κατασκευής εργαλείων ήταν εκείνη που οδήγησε τον ανθρωπο στη δημιουργία των πρώτων λατομείων και ορυχείων. Η λατόμηση και ανόρυξη των σκληρών πετρωμάτων και πυριτόλιθου, αναγκαίων για την κατασκευή εργαλείων, ήταν έργο δύσκολο και απαιτούσε τεράστιες προσπάθειες και μεγάλη απασχόληση. Έτσι, τα πρώτα δείγματα εξειδικευμένης εργασίας εμφανίζονται προφανώς στα ορυχεία πυριτόλιθου.

δείγματα εξειδικευμένης εργασίας εμφανίζονται προφανώς στα ορυχεία πυριτόλιθου.

Αλλά και οι πρώτες ενδείξεις εμπορικής δραστηριότητας αναφέρονται στην εμπορία πρώτων υλών για την κατασκευή εργαλείων ή στο εμπόριο ετοιμών εργαλείων. Παράλληλα αναπτύχθηκε το εμπόριο ειδών ατομικού στολισμού (πολύχρωμες πέτρες κλπ.) και διακοσμητικών ειδών.

2.2 Εποχή χαλκού και σιδήρου.

Με την ανακάλυψη των μετάλλων και της μεταλλουργίας, ο άνθρωπος, πραγματοποιεί σημαντικά βήματα προς την πρόοδο και τη βελτίωση των συνθηκών διαβιώσεώς του. Σε σχέση με τη βραδεία εξέλιξη της Νεολιθικής εποχής, κατά την οποία η περίοδος ακμής ενός ιδιαίτερου τύπου πυριτολιθικού εργαλείου πρέπει να υπολογίζεται σε εκατονταετίες, αν όχι σε χιλιετίες, η ταχύτητα, με την οποία ο άνθρωπος έγινε κύριος της τέχνης της μεταλλουργίας, είναι εκπληκτική. Η μεγάλη ακμή του πολιτισμού στην περίοδο αυτή πρωτοεμφανίζεται από τρεις πλούσιους και ισχυρούς λαούς, τους Σουμερίους, τους Βαβυλωνίους και τους Αιγυπτίους, οι οποίοι όμως συνέπεσε να κατοικούν σε περιοχές όπου το μέταλλο έλειπε σχεδόν ολότελα.

Έπρεπε λοιπόν να εισάγεται από αλλού, όπως και η καλή σκληρή ξυλεία, για την κατασκευή του νέου τύπου κτιρίων των πόλεων, που άρχισαν να δημιουργούνται με τη συγκέντρωση του πληθυσμού. Έτσι παρουσιάζεται μεγάλη άνθηση του εμπορίου. Μεταλλοθήρες, ψάχνοντας για πολύτιμη ύλη, μακριά και πέρα από θάλασσες, άρχισαν να δημιουργούν τοπικές μονάδες επεξεργασίας του μετάλλου στον τόπο παραγωγής του. Έπρεπε γι' αυτό να χρησιμοποιήσουν γηγενείς εργάτες, για την αμοιβή των οποίων έφερναν από την πατρίδα τους διάφορα αγροτικά και βιοτεχνικά προϊόντα. Το δίκτυο αυτό ανταλλαγών προώθησε τον πολιτισμό σε περιοχές φτωχές για γεωργική παραγωγή, πλούσιες όμως στις καινούργιες πρώτες ύλες.

Παράλληλα με το εμπόριο εμφανίζεται και η ανάπτυξη της **βιοτεχνίας**. Στις χώρες που αναπτύχθηκε ο πολιτισμός του χαλκού και του σιδήρου πραγματοποιείται ένας μετασχηματισμός της βάσεως της κοινωνίας, με τη δημιουργία των πόλεων και των μεγαλυτέρων πολιτειών. Με την υλική ανάπτυξη, που επέφερε ο μετασχηματισμός αυτός, παρουσιάζεται ριζική αλλαγή στον τρόπο ζωής των ανθρώπων. Αυτό που συνιστούσε μονάχα ένα σύνολο από πατρίες ή οικογένειες, κάθε μια από τις οποίες ήταν λίγο-πολύ αυτάρκης και ανεξάρτητη, εντάσσεται τώρα σε μια οργανωμένη κοινωνία, όπου κάθε μέλος της έχει ένα εξειδικευμένο έργο να επιτελέσει, και όπου όλα τα μέλη συνδέονται μεταξύ τους με στενότερη ή χαλαρότερη αλληλεξάρτηση. Η εργασία πλέον δεν αποσκοπεί στην άμεση κάλυψη των βιοτικών αναγκών της οικογένειας μόνο, αλλά γενικότερα στην παραγωγή προϊόντων χρησίμων και σε άλλους, που γι' αυτό μπορεί να ανταλλαγούν. Έτσι τίθενται οι βάσεις για τη δημιουργία των διαφόρων επαγγελμάτων και της **ανταλλακτικής οικονομίας**.

Όσο ο πληθυσμός των πολιτειών αυξανόταν, τόσο και η αγορά καταναλωτών για τα βιοτεχνικά είδη διευρυνόταν. Τα επαγγέλματα γινόταν ολοένα και πιο περιοριστικά, γιατί οι απαιτήσεις για εξειδικευμένη εργασία μεγάλωναν.

Τέλος σημαντική εξέλιξη απετέλεσε η επέμβαση της κρατικής εξουσίας στην οικονομική ζωή. Η μεγάλη ανάπτυξη του εμπορίου δημιουργησε την ανάγκη να θεσπισθούν κανόνες δικαίου που θα εξασφάλιζαν την ελευθερία στην ασκησή του

και την τιμιότητα στις συναλλαγές.

Η διεξαγωγή του εμπορίου στηριζόταν αρχικά στην ανταλλαγή πράγματος με πράγμα. Σιγά-σιγά όμως η ανταλλαγή αυτή πήρε τη μορφή της αμοιβαίας πωλήσεως, γιατί τα διάφορα αγαθά δεν ήταν δυνατόν να ανταλλαγούν σε ίσες μεταξύ τους ποσότητες και έπρεπε να υποβληθούν σε ξεχωριστή εκτίμηση παραβάλλοντάς τα με ένα μέτρο αξίας κοινής αποδοχής. Το μέσο αυτό δεν ήταν βέβαια στην αρχή το νόμισμα. Το σιτάρι, το βόδι και άλλα προϊόντα χρησίμευσαν ως μέσο μετρήσεως αξίας των ανταλλασσομένων αγαθών κατά τη γεωργική περίοδο. Η ανταλλαγή π.χ. ενός εργαλείου με ένα κόσμημα ή ένα πιθάρι, έπρεπε να γίνεται ως εξής: Το εργαλείο το εκτιμούσαν ως ισάξιο ορισμένης ποσότητας σιταριού. Το κόσμημα ή το πιθάρι επίσης. Επομένως η ανταλλαγή μπορούσε να πραγματοποιηθεί αν η αξία σε σιτάρι και των δύο ειδών ήταν η ίδια.

Με την ανακάλυψη όμως των μετάλλων ένα νέο μέσο ανταλλαγής εμφανίζεται και αυτό είναι ο χαλκός. Αργότερα άρχισε να χρησιμοποιείται ο άργυρος, που έγινε και το πιο κοινό μέσο, και ο χρυσός, τον οποίον όμως χρησιμοποιούσαν πιο σπάνια. Στον περίφημο κώδικα του βασιλιά των Ασσυρίων Χαμμούραμπί αναφέρονται δύο μέσα μετρήσεως αξίας για τις αμοιβές ή τα ενοίκια. Για μεν τους γεωργούς το σιτάρι, για δε τους αστούς ο άργυρος. Υπήρχε όμως η δυνατότητα να δίνει ο αγοραστής και άλλα αγαθά αν δεν διέθετε σιτάρι ή άργυρο, τα οποία ο έμπορος ήταν υποχρεωμένος να δεχθεί.

2.3 Η περίοδος της αρχαιότητας.

Η περίοδος από τον 12ο αιώνα π.Χ. μέχρι το 500 μ.Χ. συμπίπτει με την ακμή των ελληνικών πόλεων, τους ελληνικούς αποικισμούς και ακολούθως με την εξάπλωση του ελληνισμού στα χρόνια του Μ. Αλεξάνδρου. Στους αιώνες αυτούς ακμάζει και η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία την οποία διαδέχεται το ελληνικό Βυζαντινό κράτος. Κατά την περίοδο αυτή η οικονομία στηρίζεται βασικά στη γεωργική παραγωγή με παράλληλη ανάπτυξη της βιοτεχνίας, που παίρνει καθαρά επαγγελματική εργαστηριακή μορφή, χωρίς βέβαια να εξαφανισθεί η οικοτεχνία. Ο βιοτέχνης εργάζεται με τη βοήθεια εργατών ή δούλων για την εκτέλεση παραγγελιών έναντι αμοιβής σε χρήμα ή σε άλλα είδη. Το χρήμα με τη μορφή των νομισμάτων έχει πια διαδοθεί ευρύτερα και αυτό συντελεί τόσο στην ανάπτυξη μιας μορφής ελαφράς βιομηχανίας όσο και στην εξάπλωση του εξαγωγικού εμπορίου. Η κοπή νομισμάτων από πολύτιμα μέταλλα, χρυσό ή άργυρο, όχι μόνο διευκολύνει τις ανταλλαγές και την επιχειρηματική δραστηριότητα, αλλά είναι και ασφαλής, αφού τα νομίσματα είναι εγγυημένα από τα διάφορα κράτη. Για την ιστορία του χρήματος θα μιλήσουμε αναλυτικότερα στο σχετικό κεφάλαιο. Με το νόμισμα διευκολύνεται και η διακίνηση των εμπορευμάτων, αφού η διέλευσή τους από ξένες χώρες συνεπάγεται την καταβολή φόρων που, ενώ πρώτα γινόταν με το μεταφερόμενο ή άλλο είδος, τώρα γίνεται σε νόμισμα.

Η εισαγωγή του νομίσματος εισάγει, τέλος, το δανεισμό. Έτσι είναι γνωστά τα δάνεια που χορηγούνται με εγγύηση χρυσού (Ινδία) και το ναυτοδάνειο. δηλαδή κεφάλαιο που δανειζόταν από ιδιώτες σε εμπόρους (Ελλάδα). Στην περίοδο αυτή της αρχαιότητας αρχίζει να παρατηρείται και η δημιουργία βιοτεχνικών κέντρων με ένα καταμερισμό της παραγωγής. Τέτοια κέντρα είναι η Κόρινθος, η Δήλος, η

Μίλητος, η Σάμος και δυτικά οι Συρακούσες και η Μασσαλία. Στην Αθήνα υπηρχαν κάθε είδους βιοτεχνικά εργαστήρια που κατασκεύαζαν διάφορα εργαλεία, οικιακά σκεύη και όπλα. Αργότερα, στους ελληνιστικούς χρόνους, τά σπουδαιότερα κέντρα βιοτεχνικής παραγωγής μετακινήθηκαν προς τα ανατολικά. Τέτοια κέντρα ήταν η Έφεσος, η Σμύρνη, η Πέργαμος, η Αλεξάνδρεια. Σπουδαία ήταν και η οργάνωση της Καρχηδονιακής βιοτεχνίας μεταξύ του 5ου και 2ου αιώνα π.Χ., όπου είχε αναπτυχθεί ένα είδος τυποποιημένης παραγωγής σε προϊόντα μεταλλοτεχνίας, πολύτιμων λίθων, ελεφαντοστού και υάλου. Φημισμένες επίσης ήταν και οι ναυπηγικές κατασκευές των Καρχηδονίων.

Η οικονομία της Ρώμης στηριζόταν στην ίδια την πόλη και την περιοχή της, όπου υπήρχε μεγάλος αριθμός μικρών βιοτεχνικών μονάδων. Ανάλογα όμως βιοτεχνικά κέντρα αναπτύχθηκαν και σε άλλες περιοχές, όπως στη Ραβέννα, στο Σούλμιο, στον Τάραντα, στην Όστια και άλλες πόλεις.

Μεγάλη ανάπτυξη παρουσιάζει η υφαντουργία. Το μετάξι στην Κίνα και αργότερα μέσω του Βυζαντίου στο Μεσογειακό κόσμο, το μαλλί στον ελληνικό και ιταλικό και αργότερα, στα χρόνια του Μ. Αλεξάνδρου, το βαμβάκι, αποτέλεσαν τις βασικές πρώτες ύλες για μια αναπτυγμένη υφαντική. Σημαντική πρόσδοτο παρουσιάζει επίσης η υαλουργία, η χρυσοχοΐα, η αρωματοποιία και η κεραμεική.

Η γεωργική παραγωγή βελτιώθηκε σημαντικά κατά την περίοδο αυτή κυρίως ως προς τις μεθόδους και την ποικιλία των καλλιεργειών. Στην Κίνα η γεωργική καλλιέργεια ήταν η βάση του οικονομικού βίου. Με την κατασκευή διωρύγων, τα νερά των ποταμών τέθηκαν κάτω από τον έλεγχο του ανθρώπου και άρδευαν τεράστιες περιοχές. Με την ανακάλυψη του βοήλατου αρότρου, αυξήθηκε επίσης σημαντικά η παραγωγικότητα της γεωργίας. Στην Ελλάδα χρησιμοποιούνται εντατικές μέθοδοι καλλιεργείας και έμφανίζονται ειδικά για το θέμα συγγράμματα. Το σύστημα της διετούς αμειψισποράς, με εναλλαγή καλλιέργειας σιτηρών και αγραναπαύσεως, αντικαθίσταται από την τριετή αμειψισπορά με εναλλαγή χειμερινής καλλιέργειας, θερινής καλλιέργειας και αγραναπαύσεως. Τα δημητριακά, τα αμπέλια και η ελιά αποτελούν τα βασικά γεωργικά προϊόντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

3.1 Μεσαιώνας.

Οι μεσαιωνικοί αιώνες της Ευρώπης (500 μ.Χ. - 1300 μ.Χ.) δεν γνώρισαν βέβαια τον ορμητικό ρυθμό της τεχνικής εξελίξεως του σύγχρονου κόσμου. Χαρακτηρίζονται όμως από πλήθος μικρών τελειοποιήσεων, που το σύνολό τους αντιπροσωπεύει τελικά μια πολύ σημαντική συνεισφορά.

Κατά το μεσαιώνα ο άνθρωπος αποκτά την ικανότητα να εκμεταλλεύεται τις φυσικές δυνάμεις και να τις θέτει στην υπηρεσία των οικονομικών δραστηριοτήτων του. Ταυτόχρονα κατασκευάζει εργαλεία που διακρίνονται για τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητά τους και την ευχρηστία τους.

Η αγροτική οικονομία δεν παρουσίασε σημαντικές εξελίξεις σε σχέση με την εποχή της αρχαιότητας εκτός από μερικές, αξιόλογες βελτιώσεις στις μεθόδους καλλιέργειας και κυρίως στα εργαλεία που χρησιμοποιούνται για την καλλιέργεια. Μία από τις πιο σημαντικές βελτιώσεις ήταν η επινόηση του αρότρου με τροχούς και με υνί εφοδιασμένο με αναστρεπτήρα.

Αποτέλεσμα αυτών των βελτιώσεων στη γεωργία ήταν η παραγωγή αφθονότερης σε ποσότητα και μεγαλύτερης ποικιλίας τροφής, όχι μόνο για τις ανάγκες των ανθρώπων αλλά και της κτηνοτροφίας. Έτσι αναπτύσσεται η συστηματική εκτροφή αλόγων, που χρησιμοποιούνται πολύ αποτελεσματικά στις αγροτικές εργασίες. Οι εξελίξεις όμως αυτές στη γεωργία δεν επεκράτησαν σ' όλες τις περιοχές του τότε κόσμου. Έτσι, ακόμη και στον 13ο αιώνα μ.Χ. υφίστανται περιοχές όπου η καλλιέργεια είναι περίπου τόσο πρωτόγονη, όσο ήταν και πριν από δέκα αιώνες.

Στο Βυζάντιο η βάση της ευημερίας είναι τό ναυτικό εμπόριο κυρίως με τη Συρία, τις χώρες του Εύξεινου Πόντου και με την Ιταλία και η πρόδοσης της βιοτεχνίας. Παράλληλα αναπτύσσονται οι μεγάλες γεωργικές εκμεταλλεύσεις, των οποίων μεγάλο μέρος ανήκει στην εκκλησία.

Η δημιουργία όλο και περισσότερων και μεγαλύτερων αστικών κέντρων, απαιτεί μεγάλες προμήθειες σε αγροτικά προϊόντα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να εισρέουν στις αγροτικές περιοχές μεγάλες ποσότητες χρήματος, ενώ παράλληλα οι κάτοικοι των περιοχών αυτών να αυξάνουν με τη σειρά τους τις ανάγκες τους σε προϊόντα βιοτεχνικά. Η αγροτική οικονομία δεν έχει για μοναδικό σκοπό να ικανοποιεί τις ανάγκες των γεωργικών οικογενειών και περιοχών. Αναλαμβάνει να παράγει και για τους αστούς που ασχολούνται σχεδόν αποκλειστικά με τις τέχνες και το εμπόριο.

Στις πόλεις πάλι η βιοτεχνία απομακρύνεται από την οικοτεχνική της μορφή και

παράγει για να καλύψει τις ανάγκες του πληθυσμού της χώρας αλλά και των εξαγωγών.

Η πρόσδος στην τεχνική παραγωγή είναι αξιοσημείωτη. Η συσσωρευμένη γνώση στις συντεχνίες, που ήταν πολύ ισχυρές ενώσεις των τεχνιτών ήδη στην εποχή του Βυζαντίου και ορισμένες καινοτομίες, είχαν σαν αποτέλεσμα μεγάλη ανάπτυξη της υφαντουργίας, της υαλουργίας και της μικροτεχνίας, ένω στη μεταλλουργία η πρόσδος είναι περιορισμένη. Σημαντική πρόσδος παρατηρείται στο Βυζάντιο πρώτα και μετά στη λοιπή Ευρώπη της αρχιτεκτονικής και της οικοδομικής τέχνης. Με την προοδευτική εξαφάνιση της δουλείας η μεσαιωνική Ευρώπη άρχισε ν' αντιμετωπίζει πρόβλημα εργατικών χεριών και συνεπώς άρχισε ν' αναζητεί νέες πηγές ενέργειας ή την καλύτερη αξιοποίηση των γνωστών. Έτσι οδηγήθηκαν οι άνθρωποι στη βελτίωση του νερόμυλου, που με τη χρησιμοποίηση οδοντωτών τροχών στον άξονα αποκτά την ικανότητα κινήσεως διαφόρων εργαλείων, όπως οι κόπανοι, οι σφύρες και τα πριόνια.

Ως προς το εμπόριο, την περίοδο αυτή ανατρέπεται η κατάσταση που επικρατούσε στα χρόνια της αρχαιότητας. Η κυριαρχία της θάλασσας παραμένει στα χέρια των Ελλήνων ναυτικών μέχρι το δωδέκατο αιώνα μ.Χ. Από την εποχή όμως αυτή περιέρχεται στις χώρες της δυτικής Ευρώπης. Μεγάλη εμπορική δραστηριότητα αναπτύσσουν οι ναυτικές ισχυρές πόλεις της Ιταλίας, κυρίως η Βενετία, η Γένοβα και η Πίζα. Από τον 11ο αιώνα πραγματοποιείται στον εμπορικό τομέα νέα ανάπτυξη, που οδηγεί στη βελτίωση των μεθόδων διεξαγωγής του εμπορίου. Αναπτύσσεται ο θεσμός των εταιριών, που έχει ως αποτέλεσμα τη συσσώρευση κεφαλαίων και την εκτεταμένη άσκηση της εμπορικής δραστηριότητας. Θεσπίζονται επίσης **πιστωτικοί κανόνες**, δημιουργείται ο θεσμός της **συναλλαγματικής** και καθιερώνεται η **λογιστική**.

3.2 Η θεμελίωση των νεώτερων χρόνων.

Το οικονομικό σύστημα που είναι σήμερα γνωστό ως καπιταλιστικό, αναπτύχθηκε στη Δυτική Ευρώπη πάνω στις βάσεις που τέθηκαν από τον ενδέκατο ως τον δέκατο τρίτο αιώνα. Για το καπιταλιστικό σύστημα μιλάμε παρακάτω σε ειδικό κεφάλαιο. Με το σύστημα αυτό εισάγεται μια νέα μορφή παραγωγής σε μεγάλη κλίμακα, που δεν έχει πια ως αφετηρία την ορισμένη παραγγελία, αλλά την προβλεπόμενη ζήτηση στην αγορά. Οι μεταβολές στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα κατά την περίοδο μεταξύ του 1300 και του τέλους του 18ου αιώνα, επέφεραν βαθιές αλλαγές στον τρόπο ζωής του ανθρώπου.

Στην πραγματοποίηση αυτής της σημαντικής μεταβολής συνετέλεσαν πολλοί παράγοντες. Μεταξύ των πιο βασικών περιλαμβάνονται η αξιοποίηση από την οικονομία των νέων επιστημονικών γνώσεων, που αρχίζουν να εφαρμόζονται στην παραγωγική δραστηριότητα, η διερεύνηση των διεθνών εμπορικών και οικονομικών σχέσεων και η ανάπτυξη τους σε διηπειρωτική βάση, η συνεχής αστικοποίηση της ζωής με τη δημιουργία μεγάλων πόλεων και την ανάπτυξη ισχυρής αστικής τάξεως. Ο άνθρωπος επιδίδεται τώρα πιο συστηματικά στον αγώνα για την υλική ευημερία και δεν αρκείται στη συντήρηση του υφιστάμενου επίπεδου ζωής, αλλά επιδιώκει διαρκώς τη βελτίωσή του. Στην προσπάθειά του αυτή βρίσκει βοήθεια από την ανάπτυξη της επιστημονικής γνώσεως και της ικανότητας να προσαρμόζει όλο και

ποιο πολύ το περιβάλλον και τις φυσικές δυνάμεις στα μέτρα των δικών του απαιτήσεων.

Η ανάπτυξη των πόλεων συμβάλλει στην ανατροπή της παλιάς φεουδαρχικής τάξεως και στη διεύρυνση της χρηματικής οικονομίας. Με τις μεγάλες ανάγκες για είδη διατροφής του διαρκώς αυξανόμενου πληθυσμού των πόλεων, η γεωργία αθείται σε πιο εντατικές καλλιέργειες και στη βελτίωση και εξειδίκευση των μεθόδων καλλιέργειας. Εισάγονται από το εξωτερικό νέες καλλιέργειες, όπως η ζάχαρη, η πατάτα, το καλαμπόκι, διάφορα φρούτα και λαχανικά, ενώ παράλληλα αναπτύσσεται και η κτηνοτροφία.

Οι ευρωπαϊκές μέθοδοι καλλιέργειας έμειναν για πολλούς αιώνες προσκολλημένες στην παράδοση, που εφάρμοζε το σύστημα των τριών χωραφιών, από τα οποία το ένα έμενε κάθε χρόνο εκ περιτροπής ακαλλιέργητο για ανάπausη. Περί το δέκατο όγδοο αιώνα αρχίζουν οι πρώτες εφαρμογές της μηχανικής καλλιέργειας και έχομε τήν εμφάνιση των πρώτων μηχανών σποράς.

Κατά την περίοδο αυτή και το εμπόριο αναπτύσσεται πολύ και απλώνεται σ' όλο τον κόσμο. Η εμπορική τέχνη βελτιώνεται σημαντικά με νέες μεθόδους πληρωμής και νέους τρόπους μεταβιβάσεως εμπορευμάτων και χρήματος.

Στους τελευταίους αιώνες της περιόδου (16ος-18ος) η ανάπτυξη της ναυσιπλοΐας και των άλλων μεταφορικών μέσων, η βελτίωση του νομισματικού συστήματος και η εμφάνιση του χαρτονομίσματος, με κρατικοποίηση της εκδόσεώς του, δίνουν νέα ώθηση στην ανάπτυξη του εμπορίου. Το τραπεζικό σύστημα και οι άλλοι οικονομικοί οργανισμοί αναπτύσσονται και βελτιώνουν συνεχώς τις μεθόδους συναλλαγών.

Η ανάπτυξη του εμπορίου και των μεθόδων ασκήσεώς του καθώς και οι πρόσδοι στα χρηματοπιστωτικά συστήματα, ώθησαν ουσιαστικά την ανάπτυξη της βιομηχανίας. Είναι γεγονός ότι η σύγχρονη βιομηχανία έχει τις βάσεις της πολύ πριν από την εποχή του ατμού. Σειρά τεχνολογικών αναπτύξεων περιορισμένης εκτάσεως, αλλά πολύ σημαντικών για την προοδευτική βελτίωση των μεθόδων παραγωγής, αποτελούν τον πρόδρομο των εντυπωσιακών εφαρμογών νέων βιομηχανικών μεθόδων παραγωγής του 18ου αιώνα. Μετά το 1700 η αύξηση χρησιμοποίησεως μηχανών στην παραγωγική διαδικασία δίνει νέα ώθηση στην ανάπτυξη της βιομηχανίας και η ανακάλυψη της ατμομηχανής δημιουργεί νέες συνθήκες βελτιώσεως και αυξήσεως της αποδόσεως της παραγωγής. Παρ' όλα αυτά η σύζευξη της επιστήμης και της επιστημονικής τεχνολογίας με την παραγωγική δραστηριότητα ήρθε μόνο μετά τη **Βιομηχανική Επανάσταση**.

Σημαντικές ήταν οι εξελίξεις κατά την περίοδο αυτή στην οργάνωση της οικονομίας και στο σύστημα τις παραγωγής.

Μετά τον 14ο αιώνα ο καπιταλισμός γίνεται μια ζωντανή πραγματικότητα για τον κόσμο. Η παραγωγική δραστηριότητα ασκείται κατά το μεγαλύτερο ποσοστό με στόχο το κέρδος και όχι τιν ικανοποίηση των αναγκών. Τα κέρδη δίνουν τη δυνατότητα **συσσωρεύσεως κεφαλαίων** που **επενδύονται** για πραγματοποίηση περισσότερων κερδών.

Μέχρι το τέλος του 18ου αιώνα καταργήθηκε το φεουδαρχικό σύστημα και δημιουργήθηκαν κράτη με εθνική συνείδηση, ενώ παράλληλα αναπτύχθηκε η αποικιοκρατία. Αυτά είχαν ως αποτέλεσμα να ενδιαφερθεί άμεσα η κρατική εξουσία για την οικονομία. Η εκτεταμένη επέμβαση του κράτους στην οικονομική ζωή οδήγησε στην εγκαθίδρυση ενός συστήματος, που ονομάσθηκε **Μερκαντιλιστικό ή**

Εμποροκρατικό. Βασική μονάδα του συστήματος αυτού αποτελεί το κράτος και όχι ο ιδιώτης. Επιδίωξή του είναι η αύξηση του εθνικού πλούτου και η δημιουργία ισχυρής οικονομικής βάσεως για ένα ισχυρό πολιτικό κράτος, που είναι ο ρυθμιστής των ιδιωτικών οικονομικών επιδιώξεων. Το ιδανικό είναι η κατάκτηση της οικονομικής αυτάρκειας.

Το Μερκαντιλιστικό σύστημα που επικρίθηκε πολύ, ίσχυσε μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα. Τό 1776 ο Άνταμ Σμιθ, ο περίφημος βρεττανός οικονομολόγος, με το βιβλίο του «Ο πλούτος των Εθνών», έθεσε τις βάσεις του **Φιλελεύθερου Οικονομικού Συστήματος**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

4.1 Η Βιομηχανική Επανάσταση (1775-1850).

Όπως αναφέραμε η βιοτεχνία σημείωσε σημαντικές προόδους κατά την περίοδο από το 1300 μέχρι το 1775. Ο βιοτέχνης ξεφεύγει από την οικογενειακή βάση και έχει ήδη εγκαταστήσει την παραγωγική του δραστηριότητα στο εργαστήριο ή εργοστάσιό του. Εκεί ο ρυθμός της παραγωγής είναι έντονος και το απασχολούμενο εργατικό δυναμικό πολυάριθμο και σε μεγάλο βαθμό εξειδικευμένο. Η αρχή του καταμερισμού των έργων έχει πλήρη εφαρμογή κατά τρόπο ώστε πολλές εργασίες έχουν απλοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό. Αυτό είχε μια σημαντική συνέπεια. Διευκόλυνε πολύ την αντικατάσταση της χειρωνακτικής εργασίας από τις μηχανές.

Έτσι η βιοτεχνία έθεσε τις βάσεις για τη μετάβαση στο νέο σύστημα μηχανοποιημένης-εργοστασιακής παραγωγής, τις βάσεις για τη μετάβαση από τον **εμπορικό καπιταλισμό στο βιομηχανικό καπιταλισμό**.

Η ανάπτυξη των επιστημών και της τεχνολογίας χαρακτηρίζουν τις τελευταίες δεκαετίες του 18ου αιώνα. Μερικές από τις εξελίξεις, όπως νέες μέθοδοι παραγωγής χάλυβα, η εισαγωγή της χρήσεως της ηλεκτρικής ενέργειας, η ανάπτυξη της χημικής τεχνολογίας με σημαντικές εφαρμογές στην υφαντουργία, συνετέλεσαν στη βελτίωση της παραγωγικής διαδικασίας του βιομηχανικού τομέα και επέφεραν αληθινή επανάσταση στη βιομηχανία.

Κοιτίδα της επαναστατικής αυτής μεταβολής, που υπήρξε μια βαθμιαία διαδικασία μεγάλων μεταβολών στην οικονομική και κοινωνική ζωή ήταν η Αγγλία. Στην Αγγλία για πρώτη φορά γίνεται πραγματικότητα η μετάβαση από τη βιομηχανική εργαστηριακή παραγωγή στην καθαυτό βιομηχανική εργοστασιακή παραγωγή. Ο μετασχηματισμός αυτός της παραγωγικής διαδικασίας που είχε οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις είναι γνωστός ως **Βιομηχανική Επανάσταση**: καλύπτει περίοδο της ιστορίας της Αγγλίας εκατό περίπου χρόνων (1750-1850). Μέσα στα επόμενα εκατό χρόνια, με την εξάπλωση της επαναστάσεως αυτής στην υπόλοιπη Ευρώπη, την Αμερική και την Ιαπωνία, σημειώνεται τέτοια αλματώδης πρόοδος στην παραγωγή, που δεν είχε πραγματοποιηθεί σ' όλους τους προηγούμενους αιώνες. Άλλα η πρόοδος δεν περιορίσθηκε μόνο στο βιομηχανικό τομέα: νέες τεχνικές μέθοδοι εφαρμόσθηκαν και στη γεωργία, στο εμπόριο και στις επικοινωνίες.

Βασικό χαρακτηριστικό της βιομηχανικής επαναστάσεως ήταν η μεταφορά της παραγωγής των βιομηχανικών προϊόντων στο εργοστάσιο, όπου η παραγωγική

διαδικασία ήταν μηχανοποιημένη σε μεγάλη έκταση και βασιζόταν σε συνεχή σειρά αλληλοσυνδέομενων φάσεων. Η ανθρώπινη εργασία στο εργοστάσιο άλλαξε μορφή: ο εργάτης επόπτευε και συμπλήρωνε το έργο των μηχανών. Ο εργάτης έπαισε να συμμετέχει σ' όλες τις φάσεις της παραγωγικής διαδικασίας και άρχισε να χειρίζεται μηχανήματα που έκαναν πάντα το ίδιο έργο.. Όλες αυτές οι μεταβολές είχαν ως αποτέλεσμα να τεθούν οι βάσεις για μια νέα ζωή του βιομηχανικού εργάτη, όπου η δουλειά δεν στηριζόταν πια στη σωματική ισχύ και σε ορισμένες δεξιοτεχνίες, αλλά κυρίως στη δύναμη του μυαλού, στις διανοητικές του ικανότητες.

4.2 Η εξάπλωση της βιομηχανικής επαναστάσεως.

Η βιομηχανική επανάσταση υπήρξε γεγονός με παγκόσμια σημασία και ιστορικά αποτελέσματα. Η Αγγλία, όπου άρχισε, μεταμορφώθηκε γρήγορα από γεωργική χώρα με μικρές πόλεις και κυρίως αγροτικό πληθυσμό, σε παγκόσμια βιομηχανική δύναμη, που προμήθευε βιομηχανικά αγαθά σ' όλο τον κόσμο.

Στη Γαλλία, μέχρι τότε καθυστερημένη βιομηχανικά, η αστική επανάσταση του 1789-1794 επετάχυνε και τη βιομηχανική ανάπτυξη. Η διαδικασία όμως για τη μετάβαση στη νέα μορφή οικονομίας ήταν πολύ αργή, με αποτέλεσμα η πραγματική βιομηχανική επανάσταση να συντελεσθεί αργότερα, στο δεύτερο τέταρτο του 19ου αιώνα.

Μέσα στο 19ο αιώνα σ' όλες τις ευρωπαϊκές χώρες και τη Β. Αμερική επέρχεται βασική μεταβολή στην οικονομία. Η παραγωγή μηχανοποιήθηκε, τα εργοστάσια οργανώθηκαν, η αστική τάξη ισχυροποιήθηκε, ενώ δημιουργήθηκε πολυάριθμη εργατική τάξη, η οποία προερχόταν από τις αγροτικές περιοχές: αποτέλεσμα, οι εργάτες είχαν να αντιμετωπίσουν προβλήματα προσαρμογής στη νέα τους ζωή στην πόλη, που κάθε άλλο παρά ευχάριστη ήταν.

Τη βιομηχανική επανάσταση δεν συνθέτει μόνο η εκμηχάνιση της βιομηχανίας και η ανάπτυξη της εργοστασιακής παραγωγής, αλλά και βασικές αλλαγές στη γεωργική παραγωγή και στη δομή της γεωργικής εκμεταλλεύσεως, καθώς και μια πραγματική επανάσταση στις μεταφορές και στις επικοινωνίες.

Η ανάπτυξη της βιομηχανίας και η δημιουργία μεγάλων αστικών κέντρων ήταν επόμενο να δημιουργήσει μεγάλες απαιτήσεις, τόσο στον τομέα των μεταφορών όσο και στον τομέα των επικοινωνιών. Με τη δημιουργία παγκόσμιας αγορας, το εμπόριο πήρε διεθνείς διαστάσεις, που απαιτούσαν μεγάλες βελτιώσεις στις θαλάσσιες και χερσαίες μεταφορές. Νέες τεχνικές στην οδοποιία και τη γεφυροποιία, η ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου και η βελτίωση των μηχανών, η εξάπλωση της μεθόδου χρησιμοποιήσεως σιδηροτροχών και για την κίνηση άλλων οχημάτων, ιππήλατων ή ατμήλατων, η κατασκευή διωρύγων και η βελτίωση της ποτάμιας ναυσιπλοΐας, η κατασκευή τέλος των πρώτων ατμοπλοίων και στην συνέχεια μεγάλων φορτηγών και επιβατηγών σκαφών, φέρνουν μια νέα εντελώς εποχή στις μεταφορές και στη διακίνηση των ανθρώπων και των εμπορευμάτων.

Παράλληλα, με την ανακάλυψη της επίπεδης τυπογραφικής μηχανής και την τεράστια ανάπτυξη της τυπογραφίας που επέφερε και με την ανακάλυψη του τηλεγράφου και του τηλεφώνου, η επικοινωνία μεταξύ ανθρώπων και χωρών έλαβε τέτοια έκταση και ταχύτητα, που πρώτη φορά γνώριζε ο κόσμος. Αυτό είχε

τεράστιες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις.

Η βιομηχανική επανάσταση και η νέα φάση οικονομικής αναπτύξεως που προήλθε από αυτήν. στηρίχθηκε στον **οικονομικό φιλελευθερισμό**, οι βασικές αρχές του οποίου ήταν: το απαραβίαστο της ατομικής ελευθερίας και της ατομικής ιδιοκτησίας και η μη ανάμιξη του κράτους στην άσκηση των οικονομικών δραστηριοτήτων των πολιτών. Ο οικονομικός φιλελευθερισμός ήταν απόρροια των φιλοσοφικών και πολιτικών αντιλήψεων που επεκράτησαν το 19ο αιώνα, μετά την ανάδειξη της αστικής τάξεως ως ηγετικής δυνάμεως, και αποτελούσε αντίδραση στον **εμποροκρατισμό**.

Πολύ γρήγορα όμως άρχισαν να δημιουργούνται ερωτηματικά για την αποτελεσματικότητα του νέου αυτού συστήματος, που ενώ αναμφισβήτητα επέφερε μια άνευ προηγουμένου ανάπτυξη της παραγωγής και αύξηση του εθνικού εισοδήματος, συνόδευθηκες όμως και από άνιση κατανομή του πλούτου καθώς και από πλήρη διαχωρισμό των ιδιοκτητών των μέσων παραγωγής από τους εργαζόντους. Οι αδυναμίες που παρουσίασε στη μεταβατική αυτή περίοδο το βιομηχανικό αυτό σύστημα και ο οικονομικός φιλελευθερισμός προκάλεσαν πολλές και έντονες επιθέσεις εναντίον τους. Αφορμή οι ανισότητες που δημιουργούνται και η εκμετάλλευση των εργαζομένων από τους εργοδότες για την επίτευξη μεγαλύτερων κερδών.

Η βασική πολεμική κατά του φιλελεύθερου συστήματος προήλθε από τον κοινωνιολόγο Κάρολο Μαρξ και από τους οπαδούς του, του οποίου οι ιδέες επηρέασαν την παγκόσμια ιστορία κατά τον 20ο αιώνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΦΑΣΗ - 20ος ΑΙΩΝΑΣ

Τον 20ο αιώνα η ανθρωπότητα εισέρχεται σε μια νέα ιστορική περίοδο, της οποίας βασικό χαρακτηριστικό είναι η ταχύτητα και το εύρος των μεταβολών σ' όλους τους τομείς δράσεως των ανθρώπων.

Στον οικονομικό τομέα οι μεταβολές είναι τόσο βαθιές και μεγάλες ώστε η υλική πλευρά της ζωής για τις βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες να μη μοιάζει καθόλου με καμιά προηγούμενη. Παρά τους δύο Παγκόσμιους Πολέμους, που σημάδεψαν το πρώτο μισό του αιώνα μας, και την πρωτοφανή σε έκταση και ένταση οικονομική κρίση του μεσοπολέμου, οι περισσότερες χώρες της Δ. Ευρώπης, οι Ήνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, ο Καναδάς, η Ιαπωνία και η Αυστραλία κατέκτησαν τόσο υψηλό βιοτικό και πολιτιστικό επίπεδο, που δεν θα μπορούσε κανείς να φαντασθεί στις αρχές του αιώνα μας.

Βασικός παράγοντας αυτής της εξελίξεως υπήρξε και πάλι η ανάπτυξη των επιστημών και της τεχνολογίας και η σύζευξή τους με την παραγωγή, αλλά σε μεγάλο βαθμό. Τα επιτεύγματα κυρίως του τρίτου τετάρτου του αιώνα μας, μας επιτρέπουν να χαρακτηρίσουμε την εποχή μας, ως μια καινούργια επανάσταση, την **Τεχνολογική Επανάσταση**. Η ανάπτυξη του ηλεκτρισμού και των εφαρμογών του στις αρχές του αιώνα, η ανακάλυψη νέων πηγών ενέργειας, όπως το πετρέλαιο και η ατομική ενέργεια, οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές, το αεροπλάνο, το αυτοκίνητο, ο ασύρματος, οι δορυφόροι, η τηλοφία και εν γένει οι ηλεκτρονικές εφαρμογές αποτελούν επιτεύγματα της επιστήμης και της τεχνολογίας του αιώνα μας. Όλα αυτά τέθηκαν στη διάθεση της οικονομικής δραστηριότητας, που τα αξιοποίησε τόσο, ώστε οι ρυθμοί παραγωγής, που επιτυγχάνονται σήμερα, να μοιάζουν φανταστικοί. Παράλληλα οι μηχανές υποκαθιστούν όλο και περισσότερο τον άνθρωπο στη χειρωνακτική εργασία και πολλαπλασιάζουν την επιτελική του εργασία.

Αρκεί για παράδειγμα ν' αναφερθεί ότι με τις νέες παραγωγικές μεθόδους και τα αυτοματοποιημένα μηχανήματα, είναι δυνατόν τη δουλειά χίλιων ανθρώπων να την κάνει ένας. Αυτό, αντίθετα από ό,τι νομίσθηκε στην αρχή, είχε ως αποτέλεσμα τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και κυρίως τη μείωση του χρόνου απασχολήσεως· παράλληλα βελτιώθηκε το εισόδημα των εργαζομένων με την αύξηση της απασχολήσεως και των αμοιβών, που επέφερε η δημιουργία νέων βιομηχανιών παραγωγής των πολύπλοκων μηχανημάτων. Οι βιομηχανίες αυτές έχουν ανάγκη από ειδικευμένη εργασία, της οποίας η αμοιβή είναι σημαντικά πιο υψηλή από της ανειδίκευτης.

Η πλήρης όμως αξιοποίηση των νέων τεχνολογικών δεδομένων και των παραγωγικών δυνατοτήτων, δεν θα ήταν δυνατή χωρίς την παράλληλη ανάπτυξη

των μεθόδων και τεχνικής οργανώσεως και διοικήσεως των οικονομικών μονάδων, χωρίς δηλαδή την ανάπτυξη της **οργανοδιοικητικής (Μανάτζμεντ)** για την οποία θα μιλήσουμε παρακάτω σε ειδικό κεφάλαιο.

Η ανάπτυξη της οργανοδιοικητικής ως θεωρίας και ως πρακτικής πραγματοποιήθηκε στις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα, και φαίνεται ότι η άποψη, που υποστηρίζει ότι σ' αυτήν κατά μεγάλο μέρος οφείλεται η εκπληκτική πρόοδος των βιομηχανικών χωρών και ιδίως των ΗΠΑ, είναι σωστή.

Με τη μηχανοποίηση της γεωργίας και τα νέα μέσα εμπλουτισμού της γης, η παραγωγή τροφίμων έφθασε σε πολύ υψηλά επίπεδα. Έτσι το γεωργικό εισόδημα αυξήθηκε σημαντικά, ενώ μειώθηκε το κόστος των τροφίμων για τον αστό εργάτη.

Η βελτίωση αυτή των εισοδημάτων της μεγάλης πλειοψηφίας των εργαζομένων που αποτελούν πλέον μορφωμένα άτομα και εξειδικευμένα στην εργασία τους, κατέστησε δυνατή την εξάπλωση ενός νέου τρόπου ζωής. Χαρακτηριστικά της είναι η μαζική κατανάλωση βιομηχανικών κυρίως προϊόντων, η μειωμένη ως προς το χρόνο απασχόληση και η αύξηση του χρόνου αναψυχής και αναπαύσεως. Αρκεί να σημειωθεί ότι ο μέσος όρος εργασίας των εργατών στις βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες μειώθηκε μεταξύ 1900 και 1950 κατά 35% περίπου. Για να γίνει αντιληπτή η βελτίωση του τρόπου ζωής αρκεί ν' αναφερθεί ότι στις ΗΠΑ, που είναι η περισσότερο μηχανοποιημένη από τις βιομηχανικές χώρες, η μέση βιομηχανική παραγωγή, που αντιστοιχεί σε κάθε εργάσιμη ώρα, υπερδιπλασιάσθηκε στα τελευταία πενήντα χρόνια. Αντίστοιχα σχεδόν αυξήθηκε και το εισόδημα των εργαζομένων. Ο εργάτης π.χ. του 1950 μπορούσε με τις απολαβές εργασίας μιας εβδομάδας 48 ωρών ν' αγοράσει αγαθά, τα οποία ο εργάτης του 1914 θα μπορούσε ν' αποκτήσει με εργασία 65 ωρών.

Η ενότητα όμως της παγκόσμιας οικονομίας ως προς τα οικονομικά συστήματα διασπάσθηκε για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία μετά την επικράτηση της Ρωσικής επαναστάσεως του 1918 και δημιουργήθηκαν δυο διαφορετικά οικονομικά συστήματα. Στο δυτικό κόσμο καθιερώθηκε η ελεύθερη οικονομία, ενώ ο κομμουνισμός κυριάρχησε αρχικά στη Ρωσία και μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, την Κίνα και σε μερικές άλλες Ασιατικές χώρες.

Εν τούτοις, παρά τη διαφορά των συστημάτων, οι βάσεις της οικονομικής αναπτύξεως παραμένουν οι ίδιες. Δηλαδή η εφαρμογή μιας αναπτυγμένης τεχνολογίας στη βιομηχανική και γεωργική παραγωγή και την οργάνωση.

Η οικονομική εξέλιξη όμως δεν ήταν η ίδια για όλη την υφήλιο. Ένα μεγάλο τμήμα του πλανήτη μας, για πολλούς λόγους, δεν ακολούθησε την ίδια πορεία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι επαναστατικές μεταβολές του 19ου και 20ου αιώνα να μην έχουν επηρεάσει στην ίδια έκταση ή να μην έχουν καθόλου φθάσει σε σημαντικό αριθμό κοινωνιών. Με κριτήριο το έπιπεδο οικονομικής αναπτύξεως ο σύγχρονος κόσμος διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες χωρών. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις **βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες**, η δεύτερη τις χώρες που βρίσκονται στο στάδιο της **εκβιομηχανίσεως** και η τρίτη τις **υπανάπτυκτες οικονομικά χώρες**, στις οποίες η βιομηχανική ανάπτυξη και η εφαρμογή αναπτυγμένης τεχνολογίας ή δεν ίρχισε ή τώρα μόλις αρχίζει.

Η άνιση αυτή οικονομική ανάπτυξη των διαφόρων χωρών, μαζί με το πρόβλημα της αλλοιώσεως του περιβάλλοντος, εξ αιτίας ακριβώς της εκβιομηχανίσεως και της τεχνολογικής αναπτύξεως, συνθέτουν το μεγαλύτερο ίσως πρόβλημα της εποχής μας. Το πρόβλημα αυτό άρχισε ήδη να απασχολεί σοβαρά τον αναπτυγμένο κόσμο

και να προκαλεί νέας μορφής οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό πρόβλημα για τις οικονομίες των χωρών, που ακολουθούν τη φιλελεύθερη οικονομία ήταν οι αδυναμίες που παρουσίασε το σύστημα αυτό, του οποίου κύριο αξίωμα είναι η μη παρέμβαση του Κράτους στην οικονομική ζωή. Οι αδυναμίες αυτές του συστήματος, για τις οποίες θα μιλήσουμε παρακάτω σε ειδικό κεφάλαιο, οδήγησαν σιγά-σιγά τις Κυβερνήσεις ν' αναλάβουν ενεργό ρόλο στην οικονομική ζωή και να παρεμβαίνουν, ώστε να επιτυγχάνεται η άμβλυνση των αδυναμιών του συστήματος. Αυτός ο έντονος **κρατικός παρεμβατισμός** οδηγεί στην ανάληψη από το Κράτος όχι μόνο της ευθύνης της προστασίας του συστήματος της ελεύθερης οικονομίας και της ρυθμιστικής παρεμβάσεως, όταν αυτό απαιτείται, αλλά μιας γενικότερης ευθύνης για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Ήτσι οδηγηθήκαμε σ' ένα νέο σύστημα **μικτής οικονομίας**, όπου οι παραγωγικές δραστηριότητες κατανέμονται μεταξύ ιδιωτών και Κράτους και όπου το Κράτος με το σύστημα κυρίως της φορολογίας ρυθμίζει αποφασιστικά τον τρόπο κατανομής του εθνικού εισοδήματος.

Τέλος, χαρακτηριστικό του 20ου αιώνα είναι η δημιουργία διεθνών οικονομικών οργανισμών και περιφερειακών οικονομικών ενώσεων, στις οποίες μετέχουν πολλά κράτη και αποβλέπουν στη ρύθμιση των διαφόρων οικονομικών προβλημάτων επί διεθνούς ή πολυκρατικής βάσεως. Διεθνείς οργανισμοί π.χ. είναι ο **Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως** (ΟΟΣΑ) και το **Διεθνές Νομισματικό Ταμείο**. Περιφερειακές ενώσεις, είναι η **Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα** (ΕΟΚ) και μια αντίστοιχη οργάνωση των χωρών της ανατολικής Ευρώπης γνωστής με το όνομα **Κομεκόν**.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Η ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

6.1 Γενικά.

Όπως έχομε αναφέρει στην εισαγωγή, τα βασικά προβλήματα της οικονομικής επιστήμης πηγάζουν από το γεγονός ότι ενώ οι ανάγκες των ανθρώπων είναι απεριόριστες, τα μέσα που διαθέτουμε για την κάλυψή τους είναι περιορισμένα.

Το σχήμα 6.1 περιέχει μια διαγραμματική απεικόνιση του τρόπου, που θ' ακολουθήσομε στην περιγραφή των βασικών εννοιών που συνθέτουν το οικονομικό πρόβλημα με το οποίο ασχολείται η οικονομική επιστήμη.

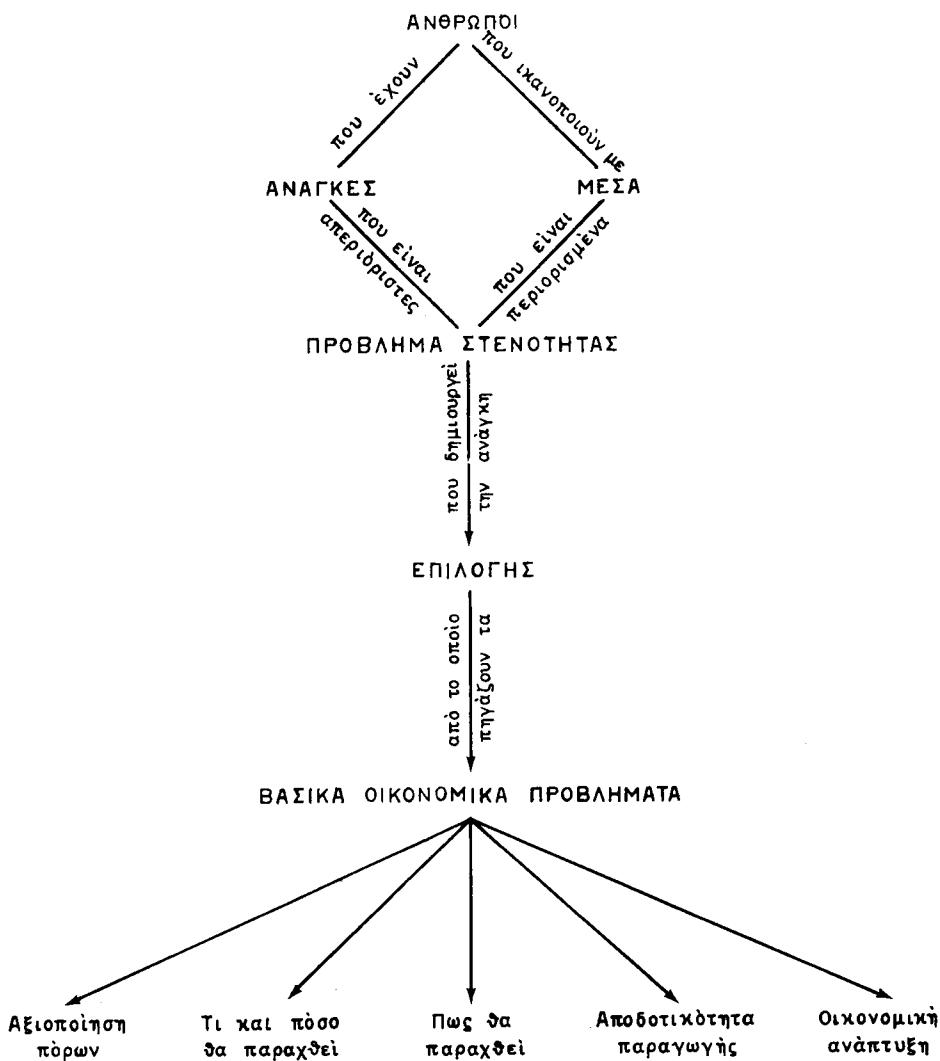
6.2 Οι ανθρώπινες ανάγκες και τα μέσα ικανοποιήσεως τους.

Οι ανθρωποί, για να επιτύχουν την επιβίωσή τους, έχουν ανάγκη να τραφούν και να εξασφαλίσουν τα μέσα που θα τους επιτρέψουν να υπερνικήσουν τα προβλήματα που τους δημιουργεί το περιβάλλον. Αισθάνεται έτσι ο άνθρωπος την ανάγκη να εξασφαλίσει τα μέσα διατροφής και ενδύσεως του, να αποκτήσει στέγη, να δημιουργήσει συνθήκες άνετης διαβιώσεως, να έχει την ευχέρεια ν' αναπτύσσει σχέσεις με τους συνανθρώπους του, να μορφωθεί, να ψυχαγωγηθεί, να μετακινηθεί κ.ο.κ.

Έτσι, ο άνθρωπος έχει μια σειρά αναγκών, τι οποίες επιδιώκει να ικανοποιήσει με διάφορα μέσα. Η ικανοποίηση όμως μιας κατηγορίας αναγκών δημιουργεί την επιθυμία ικανοποίησεως μιας άλλης, η οποία μόλις ικανοποιηθεί δίνει τη θέση της σε νέες ανάγκες κ.ο.κ. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι ο άνθρωπος, όπως είδαμε στην περιγραφή των σταδίων οικονομικής εξελίξεως, δεν σρκείται μόνο στην εξασφάλιση των στοιχειωδών βιοτικών αναγκών του, αλλά επιδιώκει τη συνεχή βελτίωση των συνθηκών διαβιώσεως του. Έτσι καταλήγει στο συνέπερασμα ότι οι ανάγκες του ανθρώπου είναι **απεριόριστες**.

Οι ανάγκες του ανθρώπου αποτελούν συνάρτηση του φυσικού, του πολιτιστικού και του κοινωνικού περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο ζη. Είναι φανερό ότι υπάρχουν ορισμένες ανάγκες, δηλαδή οι βιολογικές, που είναι κοινές για όλους τους ανθρώπους. Υπάρχουν όμως άλλες ανάγκες, που δημιουργούνται από τον τρόπο ζωής ή από το επίπεδο οικονομικής και κοινωνικής αναπτύξεως, που επικρατεί σε μια κοινωνία. Οι άνθρωποι που ζουν στις λιγότερο αναπτυγμένες κοινωνίες, δεν έχουν **αισθανθεί** την επιθυμία να ικανοποιήσουν ορισμένες ανάγκες,

που γνωρίζει το βιομηχανικά αναπτυγμένο τμήμα της ανθρωπότητας. Η ανάγκη π.χ. των ηλεκτρονικών υπολογιστών η των αυτοματοποιημένων μηχανών η ακόμη και των κοινών ηλεκτρικών συσκευών, δεν μπορεί να είναι αισθητή στις διάφορες νομαδικές κοινωνίες, που ακόμη ζουν πάνω στον πλανήτη μας. Οι ανάγκες, που

Σχ. 6.1.

Διαγραμματική απεικόνιση βασικών εννοιών της οικονομικής επιστήμης.

προκαλούνται στο ντύσιμο από τη μόδα και τις μεταβολές της, δεν υπάρχουν σε μια κοινωνία, της οποίας τα άτομα έχουν αποδεχθεί ένα ενιαίο και κοινό για όλους τρόπο ενδύσεως, όπως π.χ. στην Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας η σε ορισμένες Αραβικές χώρες.

Η προσπάθεια του ανθρώπου να ικανοποιήσει τις ανάγκες του, τον οδηγούν στην **οικονομική δραστηριότητα**, στις ενέργειες δηλαδή, με τις οποίες αναζητά διαρκώς περισσότερα και καλύτερα μέσα για να τις ικανοποιήσει.

Η ικανοποίηση των αναγκών γίνεται με ορισμένα **υλικά αντικείμενα η υπηρεσίες**, που ονομάζομε **αγαθά**. Η ανάγκη του ανθρώπου για διατροφή ικανοποιείται με τα διάφορα τρόφιμα, για στέγαση και κατοίκηση με τις οικοδομές κλπ. Η ανάγκη για υγεία ικανοποιείται με την προσφορά ιατρικής, φαρμακευτικής και νοσοκομειακής περιθάλψεως, δηλαδή με ορισμένες υπηρεσίες. Η ανάγκη για ψυχαγωγία καλύπτεται με την προσφορά υπηρεσιών, όπως το θέατρο, η μουσική κλπ. Η ανάγκη για εξασφάλιση των γερατειών ικανοποιείται με την ασφάλιση που είναι κι αυτή παροχή υπηρεσιών. 'Όπως με παροχή υπηρεσιών του ταχυδρομείου ικανοποιείται η ανάγκη γραπτής επικοινωνίας με άλλους ανθρώπους κλπ.

Τα αγαθά είτε παρέχονται από τη φύση, είτε αποτελούν προϊόντα που προέρχονται από το συνδυασμό διαφόρων μέσων που μας παρέχει η φύση. Ορισμένα από τα φυσικά αγαθά βρίσκονται σε αφθονία και έτσι ικανοποιούν απεριόριστα τις ανάγκες των ανθρώπων, όπως π.χ. ο αέρας και το ηλιακό φως, που εκτός από τη χρησιμότητά τους στη διατήρηση της ζωής του ανθρώπου, μπορεί να χρησιμοποιηθούν και ως πηγές ενέργειας (π.χ. ανεμόμυλοι, ηλιακοί θερμοσίφωνες κλπ). Τα αγαθά αυτά ονομάζομε **ελεύθερα αγαθά**, αφού η χρήση τους μπορεί να είναι ελεύθερη χωρίς κανένα περιορισμό. Δεν είναι **οικονομικά αγαθά** και δεν ενδιαφέρουν την οικονομική επιστήμη.

Τα περισσότερα όμως αγαθά βρίσκονται **σε στενότητα**, δηλαδή δεν επαρκούν για να ικανοποιήσουν τις αντίστοιχες ανάγκες των ανθρώπων. Έτσι η απόκτησή τους απαιτεί την καταβολή ορισμένης προσπάθειας. Τα αγαθά αυτά και η προσπάθεια για τη δημιουργία και απόκτησή τους αποτελούν αντικείμενο ενδιαφέροντος της οικονομικής επιστήμης και καλούνται **οικονομικά αγαθά**. Τα αγαθά, συνεπώς, και οι υπηρεσίες, αποτελούν μέσα για την ικανοποίηση αναγκών του ανθρώπου. Οι ενέργειες, που γίνονται για να κατασκευασθούν τα μέσα αυτά, ονομάζονται στην οικονομική επιστήμη **παραγωγή** και η χρησιμοποίηση των προϊόντων της παραγωγής για ικανοποίηση αναγκών ονομάζεται **κατανάλωση**.

Τα αγαθά, όπως είπαμε, τα διακρίνομε σε υλικά αγαθά και υπηρεσίες. Τα υλικά αγαθά ανάλογα με τον τρόπο που ικανοποιούν τις ανάγκες μας, τα διακρίνομε σε **καταναλωτά και διαρκή**.

Καταναλωτά είναι τα υλικά αγαθά που, όταν τα χρησιμοποιήσουμε μια φορά για την ικανοποίηση μιας ανάγκης μας, παύουν να έχουν τη μορφή που είχαν πριν τα χρησιμοποίησουμε και συνεπώς δεν μπορεί να ξαναχρησιμοποιηθούν για την ίδια ανάγκη. Τέτοια αγαθά είναι π.χ. τα τρόφιμα, η βενζίνη, τα διάφορα ποτά.

Διαρκή αγαθά ονομάζομε τα υλικά αγαθά που ικανοποιούν ανάγκες με την παροχή σειράς υπηρεσιών μέσα σ' ένα χρονικό διάστημα μεγάλης διάρκειας. Τέτοια αγαθά είναι τα έπιπλα, οι διάφορες συσκευές (ραδιόφωνα, ψυγεία, κουζίνες) το αυτοκίνητο ή το πλοίο, τα διάφορα μηχανήματα.

'Ενα αγαθό, για να έχει κάποια αξία, πρέπει να μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να ικανοποιήσει κάποια ανάγκη. Αυτό σημαίνει ότι η αξία του δεν προκύπτει από την υλική υπόσταση του ίδιου του αγαθού, αλλά από τη χρησιμότητα που μπορεί να έχει ως μέσον ικανοποιήσεως αναγκών. 'Άρα η αξία των αγαθών είναι σχετική, αφού το ίδιο αγαθό σε μια περίπτωση μπορεί να ικανοποιεί κάποια ανάγκη, ενώ σε άλλη όχι. 'Έτσι π.χ. ο πάγος η τα ψυκτικά μηχανήματα δεν έχουν καμιά αξία για ένα Εσκιμώο.

Η λάμπα πετρελαίου δεν έχει πια σχεδόν καμιά αξία, όπου υπάρχει ηλεκτρισμός κλπ.

6.3 Οι οικονομικοί πόροι. Το πρόβλημα της στενότητας των πόρων.

Για την παραγωγή των αγαθών χρησιμοποιούνται ορισμένα μέσα, τα οποια ονομάζομε **πόρους** (ή πηγές). Κάθε κοινωνία ανθρώπων διαθέτει ορισμένους πόρους, τους οποίους μπορεί να χρησιμοποιήσει για να παράγει τα μέσα, με τα οποία θα καλυφθούν οι ανάγκες των επί μέρους προσώπων που την αποτελούν. Οι πόροι μιας κοινωνίας δεν είναι μόνο αυτοί που παρέχει ο **φυσικός πλούτος**, όπως η γη, η θάλασσα, τα δάση, το υπέδαφος, αλλά και το **ανθρώπινο δυναμικό**, δηλαδή οι πνευματικές και φυσικές δυνάμεις των ανθρώπων. Πόροι είναι επίσης και ό,τι παρέχουν όλα τα είδη των μέσων παραγωγής που έχει κατασκευάσει ο άνθρωπος, όπως εργαλεία, μηχανήματα, οικοδομήματα. Έτσι οι πόροι μιας χώρας, διακρίνονται σε τρεις βασικά κατηγορίες:

α) Στους φυσικούς πόρους. Αποτελούν δώρα της φύσεως προς τον άνθρωπο και υπήρξαν οι πρωταρχικές πηγές για την ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών. Στους πόρους αυτούς περιλαμβάνεται ό,τι μας παρέχει το έδαφος, το υπέδαφος, η θάλασσα και ο βυθός της θάλασσας, ο αέρας, τα ποτάμια και οι λίμνες, η ηλιακή ενέργεια.

β) Στους κεφαλαιουχικούς πόρους. Προέρχονται από τα προϊόντα που παράγει ο άνθρωπος και που δεν καταναλώνει αλλά τα διαθέτει για την παραγωγή άλλων αγαθών. Τέτοιοι πόροι είναι π.χ. τα κτίρια, τα διάφορα εργαλεία και μηχανήματα, τα εργοστάσια και ο τεχνικός εξοπλισμός τους.

γ) Στους ανθρώπινους πόρους, δηλαδή το ανθρώπινο δυναμικό που είναι διαθέσιμο για παραγωγική δραστηριότητα σε μια κοινωνία. Το ανθρώπινο αυτό δυναμικό διαθέτει τις σωματικές και τις πνευματικές δυνάμεις του για την οικονομική εκμετάλλευση των δυο άλλων κατηγοριών πόρων και τη δημιουργική του σκέψη για τη συνεχή βελτίωση των συνθηκών εκμεταλλεύσεώς τους.

Οι διαθέσιμοι όμως πόροι, εκτός από ορισμένους φυσικούς πόρους όπως το ηλιακό φως ή ο αέρας, είναι **περιορισμένοι**. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος δεν διαθέτει πόρους αρκετούς για να ικανοποιεί απεριόριστα τις ανάγκες του.

Ιδιαίτερα σήμερα, με τον υπερπληθυσμό της γης και την ανάπτυξη του επιπλέου διαβιώσεως, που συνεπάγεται τη συνεχή αύξηση των αναγκών σε διαρκώς περισσότερα υλικά αγαθά και υπηρεσίες, δεν φαίνεται πιθανή η δυνατότητα να φθάσουμε στην παγκόσμια κοινωνία της αφθονίας. Ακόμα και σ' αυτές τις βιομηχανικές κοινωνίες, που συνηθίσαμε να ονομάζομε κοινωνίες της αφθονίας, όπως π.χ. των ΗΠΑ, η ικανοποίηση **όλων** των αναγκών όλων των μελών τους δεν έγινε ποτέ πραγματικότητα. Αυτό σημαίνει πως οι πόροι που διαθέτουμε και οι υφιστάμενες δυνατότητες παραγωγής δεν επαρκούν για να ικανοποιηθούν ακόμα και βασικές επιθυμίες και ανάγκες των ανθρώπων, όπως η διατροφή, η κατοικία, η ένδυση, η εκπαίδευση, η ιατρική περίθαλψη, η αναψυχή κλπ. Αυτή η πραγματικότητα της αδυναμίας να ικανοποιηθούν όλες οι σύγχρονες ανάγκες όλων των ανθρώπων ονομάζεται **στενότητα πόρων** και αποτελεί τη γενεσιουργό αιτία της Οικονομικής

6.4 Το πρόβλημα της Επιλογής και η αρχή της Οικονομικότητας.

Το πρόβλημα αυτό της στενότητας των παραγωγικών πόρων δημιουργεί άλλο δύσκολο πρόβλημα που καλείται να επιλύσει η Οικονομική: Αφού δεν είναι δυνατόν να ικανοποιηθούν όλες οι ανάγκες με τους πόρους που διαθέτομε, πρέπει να γίνει μια ιεράρχηση των αναγκών και να διαλέξουμε εκείνες που θα επιδιώξουμε να ικανοποιήσουμε κατά προτεραιότητα, με τους υπάρχοντες οικονομικούς πόρους. Αυτό είναι το πρόβλημα της **Επιλογής**, ένα από τα κεντρικά και δυσεπίλυτα προβλήματα που καλείται να επιλύσει κάθε ανθρώπινη κοινωνία. Γιατί η επιλογή αυτή έχει ως αποτέλεσμα **η ικανοποίηση μιας ανάγκης να αποκλείει ή να περιορίζει τη δυνατότητα ικανοποίησεως μιας άλλης**. Για να γίνει αυτή η επιλογή χρειάζεται η ύπαρξη ενός μηχανισμού με τον οποίο θα λαμβάνονται οι αποφάσεις για το **τι θα παραχθεί και τι όχι**, πόση **ποσότητα** θα παραχθεί από το ένα αγαθό και πόση από το άλλο.

Οι αποφάσεις αυτές λαμβάνονται από διάφορα πρόσωπα ή οργανισμούς και με διαδικασίες που διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Οι κυβερνήσεις, οι επιχειρήσεις, οι καταναλωτές, οι εργατικές ενώσεις, μετέχουν στη λήψη των αποφάσεων επιλογής ή την επηρεάζουν, ανάλογα με το οικονομικό σύστημα που επικρατεί όπως θα δούμε παρακάτω.

Το επίπεδο αναπτύξεως μιας οικονομίας εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τον τρόπο με τον οποίο γίνεται η χρήση των πόρων, από τον τρόπο δηλαδή που αυτοί κατανέμονται μεταξύ των διαφόρων παραγωγικών διαδικασιών. Η καλλιέργεια μιας εκτάσεως π.χ. με σιτάρι αποτελεί ένα τρόπο χρήσεως ενός από τους πόρους μιας χώρας, όπως το έδαφος. Ο ίδιος πόρος όμως, η ίδια έκταση δηλαδή, είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί για την παραγωγή ενός άλλου προϊόντος, όπως π.χ. του βαμβακιού, με το οποίο μπορεί να καλυφθούν καλύτερα οι ανάγκες της οικονομίας άλλα και των παραγωγών.

Αν εξ άλλου, οι πόροι μιας οικονομίας χρησιμοποιούνται εξ ολοκλήρου για την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών, για αγαθά δηλαδή που θα καλύψουν τις τωρινές ανάγκες των καταναλωτών, τότε δεν μένουν διαθέσιμοι πόροι για την παραγωγή **κεφαλαιουχικών** αγαθών, αγαθών δηλαδή που χρησιμοποιούνται για την περαιτέρω παραγωγή, όπως μηχανήματα, τεχνικές εγκαταστάσεις κλπ. Αυτό όμως σημαίνει ότι η παραγωγή δεν θ' αυξηθεί στο μέλλον, θα μείνει στάσιμη άρα όχι μόνο δεν θα υπάρξει βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του λαού, αλλά και θα αντιμετωπισθεί πρόβλημα να μειωθεί η παραγωγή, γιατί με την πάροδο του χρόνου τα μέσα παραγωγής φθείρονται και η απόδοσή τους μειώνεται.

Συνέπεια της στενότητας των πόρων είναι και η αρχή της **οικονομικότητας**. Αυτή προκύπτει από το εξής: αφού δεν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τους πόρους για να παράγομε όλα τα αγαθά που επιθυμούμε, αλλά είμαστε αναγκασμένοι να επιλέξουμε μεταξύ εναλλακτικών τρόπων χρησιμοποιήσεώς τους, πρέπει να **κάνουμε οικονομία**. Πρέπει δηλαδή να επιλέξουμε εκείνον τὸν τρόπο χρησιμοποιήσεως των πόρων, ο οποίος θα εξασφαλίζει τη μεγαλύτερη δυνατή ικανοποίηση ανθρώπινων αναγκών. Η αρχή της οικονομικότητας ισχύει για όλους τους λαούς, αφού καμιά χώρα δέν είναι τόσο πλούσια σε πόρους, ώστε να μην υπάρχει ανάγκη εφαρμογής της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΟΙ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ

7.1 Γενικά.

Όπως είδαμε μελετώντας τα στάδια της οικονομικής αναπτύξεως, η οικονομία των χωρών δεν παραμένει στάσιμη, αλλά εξελίσσεται διαρκώς. Αυτό σημαίνει άναπτυξη των παραγωγικών δυνατοτήτων τους, που έχει ως συνέπεια τη βελτίωση του επιπέδου διαβιώσεως των κατοίκων τους. Αναμφισβήτητα στην ιστορία των διαφόρων χωρών έχομε πολλά παραδείγματα οπισθοδρομήσεων ή μετατοπίσεων της προόδου προς άλλες περιοχές. Αυτό οφείλεται σε διάφορους λόγους, όπως π.χ. στην καταστροφή των παραγωγικών μέσων λόγω πολέμων, στην κατάκτηση μιας χώρας από μιαν άλλη λιγότερο αναπτυγμένη κ.ο.κ.

Η πρόοδος μιας οικονομίας υπολογίζεται συνήθως με την αύξηση του οικονομικού της πλούτου. Για ν' αυξηθεί ο οικονομικός πλούτος πρέπει να συντρέξουν ορισμένες προϋποθέσεις. Ας δούμε λοιπόν από τι αποτελείται ο πλούτος μιας χώρας και έπειτα ποιες είναι οι προϋποθέσεις, που βοηθούν μια οικονομία να προοδεύσει.

7.2 Εθνικός πλούτος.

Τον πλούτο μιας χώρας συνθέτουν κατά βάση:

- α) Οι **φυσικοί πόροι** (πεδιάδες, δάση, λίμνες, ποτάμια και θάλασσα μαζύ με ό.τι κρύβουν μέσα τους ή ό.τι μπορούν να προσφέρουν).
- β) Τα **διάφορα δημιουργήματα της παραγωγικής προσπάθειας του ανθρώπου**, όπως οι πόλεις και τα χωριά, δρόμοι και σιδηροδρομικά δίκτυα, εργοστάσια και μηχανικές εγκαταστάσεις, αποθέματα σε πρώτες ύλες και ημιτελή προϊόντα.

- γ) **Οι ίδιοι οι κάτοικοι της**, και ειδικότερα, το ικανό για εργασία τμήμα του πληθυσμού της, με τις ικανότητες και δεξιοτεχνίες του, τα ταλέντα του, τις γνώσεις και την ενεργητικότητά του, καθώς και τους οργανισμούς που έχουν σχηματίσει (όπως επιχειρήσεις, εργατικές ενώσεις κλπ.).

Στην Οικονομική, για να θεωρηθεί κάτι ως στοιχείο πλούτου, πρέπει να βρίσκεται σε στενότητα, να μην υπάρχει δηλαδή σε αφθονία, ώστε να μπορεί να εκτιμηθεί με κάποια χρηματική αξία. Και όπως έχομε αναφέρει, για να έχει κάτι χρηματική αξία πρέπει:

- α) Να είναι **επιθυμητό**, γιατί μπορεί να ικανοποιήσει κάποια ανάγκη. Η ικανότητα της ικανοποίησεως αναγκών ονομάζεται στην οικονομική επιστήμη **ωφελιμότητα**. Ένα αντικείμενο για να συνυπολογισθεί στον πλούτο, πρέπει να έχει αυτή την ιδιότητα της ωφελιμότητας, γιατί αλλοιώς δεν μπορεί να του δοθεί χρηματική αξία.

Η ωφελιμότητα δεν πρέπει να συγχέεται με τη **χρησιμότητα**. Ένας ηλεκτρο-

νικός υπολογιστής π.χ. έχει αναμφισβήτητα ωφελιμότητα, για μια τεχνολογικά αναπτυγμένη χώρα, αφού αποτελεί σημαντικό μέσο στη διάθεση των ανθρώπων. Δεν έχει όμως καμιά χρησιμότητα για μια πρωτόγονη παραγωγική μονάδα, όπου κανείς δεν γνωρίζει να τον χρησιμοποιεί. Κανένα πράγμα δεν έχει από μόνο του ωφελιμότητα: την αποκτά όταν κάποιος επιθυμεί το πράγμα αυτό για να ικανοποιήσει μιαν ανάγκη και τη διατηρεί εφ' όσον διατηρείται και η ζήτησή του γι' αυτό το σκοπό.

β) Να βρίσκεται σε **στενότητα**, να μην είναι δηλαδή **ελεύθερο αγαθό** ικανό να ικανοποιήσει ανάγκες χωρίς καταβολή προσπάθειας και χωρίς κανένα περιορισμό στην προσφορά του. Μόνο τέτοια αντικείμενα που έχουν ωφελιμότητα και βρίσκονται σε τέτοια στενότητα, ώστε η απόκτηση ή παραγωγή τους να απαιτεί εργασία, αποτελούν στοιχεία του πλούτου μιας χώρας.

Ο Εθνικός πλούτος δεν είναι εύκολο πάντοτε να εκτιμηθεί ακριβώς, αφού δεν είναι εύκολο π.χ. να δοθεί χρηματική αξία στις ανθρώπινες γνώσεις και δεξιοτεχνίες, ή να περιλαβεί την αξία του περιεχομένου της Εθνικής Βιβλιοθήκης ή του Εθνικού Μουσείου ή της Πινακοθήκης. Τον συνθέτουν πάντως, ο ιδιωτικός πλούτος, ο κοινωνικός πλούτος, ο, τι δηλ. ανήκει στο κοινωνικό σύνολο, οι επενδύσεις στο εξωτερικό και ο, τι τμήμα πλούτου μιας άλλης χώρας, ανήκει στη χώρα αυτή.

7.3 Το παραγμένο Κεφάλαιο.

'Ενα μέρος του Εθνικού αυτού πλούτου, έχει ειδικότερη σημασία, γι' αυτό πρέπει να το αναλύσουμε περισσότερο. Το μέρος αυτό το ονομάζομε **Κεφάλαιο** και αποτελεί το τμήμα του Εθνικού πλούτου, που έχει δημιουργηθεί από τον άνθρωπο, δεν είναι δηλαδή δοσμένο από τη φύση, είναι **παραγμένο** και συνεπώς μπορεί να **αναπαραχθεί**. Για να κατανοήθει τι μπορεί να περιλαμβάνει αυτό το εθνικό κεφάλαιο της χώρας μας, ας σκεφθούμε ό, τι έχει απομείνει από ο, τιδήποτε έχει παραχθεί, από τότε που αρχίζει η οικονομική ζωή του τόπου μέχρι σήμερα. Γιατί όπως όλοι γνωρίζουμε, ό, τι παράγεται δεν καταναλώνεται αμέσως, αλλά, ένα τουλάχιστον μέρος του έχει διάρκεια ζωής μεγαλύτερη και είτε μπορεί να χρησιμοποιηθεί αργότερα, είτε να χρησιμοποιηθεί για την παραπέρα παραγωγή. Είναι φανερό ότι το εθνικό κεφάλαιο μεταβάλλεται μέρα με τη μέρα, αφού διαρκώς προστίθεται σ' αυτό η παραγωγή νέων προϊόντων ή νέος τεχνικός εξοπλισμός, αλλά παράλληλα καταναλώνεται ή καταστρέφεται μέρος του κεφαλαίου χωρίς ν' αναπληρώνεται. Είναι όμως δυνατόν να υπολογισθεί το εθνικό κεφάλαιο σε μια συγκεκριμένη ημερομηνία, που γίνεται η απογραφή του, ας πούμε την 1η Ιανουαρίου του έτους, και τότε σ' αυτό θα περιληφθεί ό, τι το 'Εθνος έχει παράγει — χθες ή εκατό χρόνια πριν, δεν έχει σημασία — και δεν έχει αναλωθεί ή καταστραφεί. Στην απογραφή αυτή θα περιληφθούν, ενδεικτικά άναφερόμενα, στοιχεία του εθνικού πλούτου όπως: κτίρια (κατοικίες ή εργοστάσια ή κυβερνητικά και άλλα δημόσια κτίρια), μηχανικός εξοπλισμός και άλλες τεχνικές εγκαταστάσεις (π.χ. εργοστάσια, εργαστήρια, ερευνητικά κέντρα, αεροδρόμια κλπ.), διαρκή καταναλωτά αγαθά (π.χ. αυτοκίνητα, διάφορες οικιακές συσκευές), μεταφορικά μέσα (π.χ. αεροπλάνα, πλοία, σιδηρόδρομοι κλπ) και αποθέματα πρώτων υλών ή ημιτελών προϊόντων.

Στο Κεφάλαιο αυτό δεν περιλαμβάνονται τα **χρηματικά κεφάλαια**, που αποτε-

λούν το σύνολο των μέσων πληρωμής (χρήματα, επιταγές κλπ) και οι **απαιτήσεις** (μετοχές, ομολογίες κλπ). Και τούτο όχι γιατί το χρηματικό κεφάλαιο δεν έχει σημασία, αλλά γιατί δεν αποτελεί στοιχείο του πραγματικού πλούτου, όπως τον περιγράψαμε παραπάνω. Αντιπροσωπεύει, όπως θα δούμε παρακάτω, ένα μέσο ανταλλαγής των αγαθών και η αξία του βρίσκεται σ' αυτήν την ιδιότητά του κι όχι γιατί είναι αγαθό το ίδιο. Βέβαια ένας που έχει πολλά χρήματα θεωρείται πλούσιος, αλλά αυτό γιατί μπορει μ' αυτά ν' αποκτήσει στοιχεία του πλούτου. Αν δεν υπάρχει πλούτος ή αν αυτός που υπάρχει δεν προσφέρεται για πώληση, τότε ο πλούσιος αυτός είναι στην ουσία φτωχός, αφού το ίδιο το χρήμα δεν ικανοποιεί ανάγκες. Το χρηματικό κεφάλαιο αποτελεί ένα απαραίτητο μέσο για την παραγωγική διαδικασία, δεν χρησιμεύει όμως στην καθαυτό παραγωγή και συνεπώς η αύξησή του δεν οδηγεί από μόνη της στην αύξηση του πλούτου της χώρας.

7.4 Οι Συντελεστές της οικονομικής προόδου.

Αφού είδαμε τι είναι ο εθνικός πλούτος ας δούμε τώρα ποια είναι η σημασία του ή, ακριβέστερα, ποια είναι η σχέση ανάμεσα στον πλούτο μιας χώρας και της ευημερίας των πολιτών της. Το ερώτημα έχει πολύ μεγάλη σημασία, αφού όλοι γνωρίζομε ότι υπάρχουν χώρες πλούσιες π.χ. σε έμψυχο υλικό, όπως η Ινδία ή και σε φυσικούς πόρους, όπως ορισμένες χώρες της Αφρικής ή η Περσία, στις οποίες όμως η μεγάλη πλειοψηφία των κατοίκων της βρίσκεται σε άθλια οικονομική κατάσταση, με απαράδεκτα χαμηλό βιοτικό επίπεδο.

Γνωρίζομε επίσης ότι στην ίδια χώρα, χωρίς να μεσολαβήσουν αξιόλογες μεταβολές στον εθνικό πλούτο, παρατηρείται και ένα άλλο γεγονός: μια περίοδος γενικής ευημερίας τη διαδέχεται μια άλλη γενικής σχεδόν ανέχειας, ή το αντίστροφο, όπως συνέβη π.χ. στις ΗΠΑ μεταξύ των ετών 1929 και 1933.

Πράγματι, η ύπαρξη μεγάλου φυσικού πλούτου ή πολυάριθμου ανθρώπινου δυναμικού σε μια χώρα, δεν σημαίνει αναγκαία και υψηλό βιοτικό επίπεδο για τους κατοίκους της, αλλά απλώς παρέχει τη **δυνατότητα** για την απόκτησή του. Μόνο όταν ο πλούτος αυτός επιδράσει πάνω στην ανθρώπινη συμπεριφορά και η ανθρώπινη προσπάθεια επιδράσει πάνω στο φυσικό πλούτο, μόνο τότε ο πλούτος μιας χώρας εξασκεί την αφάνταστη επίδρασή του στην οικονομία και επηρεάζει το επίπεδο οικονομικής προόδου της. Η αλληλεπίδραση όμως αυτή δεν αποτελεί μηχανικό φαινόμενο, του οποίου η παρουσία μπορεί να θεωρηθεί δεδομένη. Αποτελεί, αντίθετα, μια πολύπλοκη κοινωνική διεργασία, η οποία οδηγεί σ' ένα ορισμένο τρόπο χρήσεως των πλουτοπαραγωγικών πόρων μιας χώρας, δηλαδή στην ικανότητα μιας κοινωνίας να παράγει αγαθά και υπηρεσίες κατά τον πιο αποδοτικό τρόπο.

Η ικανότητα να παράγομε αγαθά και υπηρεσίες δεν εξαρτάται μόνο από τους διαθέσιμους πόρους, αλλά και από τη γνώση μας πως να τους χρησιμοποιήσουμε. Δεν αρκούν μόνο οι φυσικοί πόροι, αλλά χρειάζονται και οι παραγμένοι πόροι, τα εργοστάσια, ο μηχανικός εξοπλισμός και οι άλλες τεχνικές εγκαταστάσεις. Δεν αρκεί επίσης πολυάριθμο ανθρώπινο δυναμικό, αλλά χρειάζονται άνθρωποι καλά μορφωμένοι και τεχνικά εκπαιδευμένοι, ικανοί δηλαδή να βελτιστοποιήσουν τή χρήση των πόρων αυτών. Χρειάζεται ακόμα, σε μια ελεύθερη οικονομία, ο εμπνευ-

σμένος και διορατικός επιχειρηματίας που θ' αναλάβει την αξιοποίηση των πόρων κατά τον επιτυχέστερο τρόπο, καθώς και ένα υψηλού επιπέδου επιστημονικό δυναμικό, που θ' ασχοληθεί με την έρευνα, για την ανακάλυψη νέων προϊόντων και νέων μεθόδων και μέσων παραγωγής.

'Ετσι τα βασικά θεμέλια μιας αναπτυγμένης, δηλαδή μιας πλούσιας και ευημερούσας κοινωνίας, αποτελούν οι **πλουτοπαραγωγικοί πόροι, το υψηλής ποιότητας τεχνικό και επιστημονικό δυναμικό** και η **πρωθημένη τεχνολογία**.

Μία αναπτυγμένη οικονομία χρειάζεται, παράλληλα, υψηλό επίπεδο εξειδικεύσεως και καλά αναπτυγμένο σύστημα **πολυμερών ανταλλαγών**. Η παραγωγή των αγαθών απαιτεί σήμερα τη συνεργασία πολλών ανθρώπων που ο καθένας είναι εξειδικευμένος σ' εκείνο το έργο, που μπορεί να κάνει καλύτερα. Ο μηχανικός που σχεδιάζει ένα εργοστάσιο είναι ένας ειδικός, όπως ειδικός είναι ο τραπεζίτης που δανείζει τα χρήματα για την κατασκευή του. Ειδικός είναι επίσης και ο διευθυντής της επιχειρήσεως ή ο λογιστής που παρακολουθεί την οικονομική διαχείριση και τηρεί τα λογιστικά βιβλία. Ειδικός είναι και η γραμματέας του διευθυντή ή η προγραμματίστρια του ηλεκτρονικού υπολογιστή.

Μόνο με τέτοιο τρόπο κατανομής των έργων και υψηλό βαθμό εξειδικεύσεως των ικανοτήτων των εργαζομένων είναι δυνατόν μια οικονομία να καρπωθεί τα οφέλη της σύγχρονης **μαζικής παραγωγής** και της αναπτυγμένης τεχνολογίας που προϋποθέτει.

Για ν' αποδώσει όμως η αρχή της εξειδικεύσεως και της κατανομής απαιτείται μια **όρτια οργάνωση** που θα εξασφαλίσει το συντονισμό των έργων και θα τα κατεύθυνει κατά τέτοιο τρόπο ώστε όλες οι προσπάθειες να συγκλίνουν στην επίτευξη του επιδιωκόμενου τελικού αποτελέσματος.

Η εξειδίκευση, εν τούτοις, και ο καταμερισμός της εργασίας δεν μπορεί να ωφελήσει πολύ, αν δεν συνυπάρχει με ένα αποτελεσματικό σύστημα ανταλλαγής και διακινήσεως των αγαθών που παράγονται και με ένα σύστημα επικοινωνιών που εξασφαλίζει άνετη και γρήγορη επικοινωνία μεταξύ των συναλλασσομένων και συνεχή ροή πληροφοριών κάθε μορφής.

Ο μηχανικός, ο εργοδηγός, ο δικηγόρος, ο επιχειρηματίας, ο εργάτης θα ήταν καταδικασμένοι να πεινούν, αν ένα αναπτυγμένο σύστημα ανταλλαγών δεν τους έδινε τη δυνατότητα ν' αγοράσουν την τροφή που χρειάζονται με το εισόδημα που κερδίζουν. Ακόμα κι ο γεωργός, που μπορεί να παράγει όσα αγαθά του χρειάζονται για τη διατροφή του θα ήταν καταδικασμένος στη δυστυχία, αν περιοριζόταν στη δική του παραγωγή, χωρίς ηλεκτρισμό, μηχανήματα ή εργαλεία, χωρίς λπάσματα και όλα όσα αναμένει από την εργασία άλλων επαγγελματιών.

'Ετσι, στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία μας, είμαστε όλοι απόλυτα σχεδόν εξαρτημένοι στην καθημερινή μας ζωή, από την εξειδικευμένη εργασία άλλων και από ένα σύστημα διακινήσεως και ανταλλαγής αγαθών.

Συνοψίζοντας, λοιπόν μπορούμε να πούμε, ότι οι βασικοί συντελεστές που δημιουργούν τη διαφορά μεταξύ μιας πλούσιας και μιας φτωχής χώρας, με την έννοια της ευημερίας των κατοίκων της είναι: α) Οι παραγωγικοί πόροι. β) Η τεχνολογία. γ) Η εξειδίκευση και ο καταμερισμός των έργων. δ) Οι ανταλλαγές και οι επικοινωνίες και ε) ο συντονισμός της δράσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

ΟΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

8.1 Η φύση του προβλήματος.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω, το γεγονός ότι οι παραγωγικοί πόροι που διαθέτει μια οικονομία δεν επαρκούν για την παραγωγή όλων των αγαθών και υπηρεσιών που θα επιθυμούσαν τα μέλη του κοινωνικού συνόλου, κάνει αναγκαία μια επιλογή μεταξύ των διαφόρων εναλλακτικών τρόπων με τους οποίους θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν οι περιορισμένοι αυτοί πόροι.

Επειδή το θέμα αυτό παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού αποτελεί ένα από τα πιο βασικά οικονομικά προβλήματα κάθε χώρας, άσχετα με το οικονομικό και κοινωνικό της σύστημα, άσχετα με το πόσο πλούσια είναι, ας το αναλύσουμε λίγο περισσότερο.

Όταν λέμε ότι έχομε μεταξύ των διαφόρων εναλλακτικών τρόπων χρησιμοποιήσεως των πόρων, εχομεν υπ' όψη μας ότι τα διάφορα παραγωγικά μέσα είναι συνήθως δυνατόν να χρησιμοποιηθούν κατά διαφόρους τρόπους και συνεπώς, μπορεί να διατεθούν για την παραγωγή διαφόρων αγαθών, δηλαδή για την ικανοποίηση διαφόρων αναγκών. Ο τρόπος χρησιμοποιήσεως των πόρων εξαρτάται βέβαια, και από την τεχνολογία που διαθέτει η οικονομία τη δεδομένη στιγμή.

Επιλέγοντας, όμως, τα αγαθά, στων οποίων την παραγωγή θα διατεθούν οι υφιστάμενοι πόροι, αποφασίζομε ταυτόχρονα ότι ορισμένες ανάγκες δεν θα ικανοποιηθούν ή θα ικανοποιηθούν μερικώς μόνο. Αποφασίζοντας για την ποσότητα που θα παραχθεί από κάθε αγαθό, αποφασίζομε ταυτόχρονα και για την έκταση κατά την οποία η ζήτηση από τους καταναλωτές ορισμένων αγαθών ή υπηρεσιών θα μείνει ανικανοποίητη. Γιατί η παραγωγή μιας περισσότερης μονάδας από το ένα αγαθό συνεπάγεται τη μείωση της παραγωγής κάποιου άλλου αγαθού κατά μια ή περισσότερες μονάδες. Για να κατανοηθεί καλύτερα το πρόβλημα της επιλογής και των διαφόρων εναλλακτικών τρόπων χρησιμοποιήσεως των πόρων, ας πάρομε ως παράδειγμα ένα οικογενειάρχη με περιορισμένα χρήματα, ο οποίος δηλαδή διαθέτει ποσόν χρημάτων μικρότερο από εκείνο που του χρειάζεται για ν' αγοράσει όλα τα είδη που αυτός και η οικογένειά του έχει ανάγκη. Εκείνο που θα κάνει στην περίπτωση αυτή είναι να διαλέξει, ποια είδη θ' αγοράσει με όσα χρήματα διαθέτει και ποια δεν θα αγοράσει. Αυτό βέβαια θα το κάνει με διάφορα κριτήρια, αλλά πάντως οφείλει να διαλέξει.

Κατά τον ίδιο τρόπο, αν αντικαταστήσουμε τα χρήματα του οικογενειάρχη με τους πόρους, δηλαδή τα μέσα παραγωγής μιας οικονομίας στο σύνολό της, και τις οικογενειακές ανάγκες με τις ανάγκες του συνόλου των κατοίκων μιας χώρας και αν

δεχθούμε, όπως μας διδάσκει η πείρα, ότι τα παραγωγικά μέσα μιας χώρας είναι συνήθως λιγότερα από όσα θα χρειάζονταν για την παραγωγή των αγαθών και υπηρεσιών που έχει ανάγκη ο πληθυσμός της χώρας αυτής, τότε η λύση στο πρόβλημα είναι η ίδια με τη λύση που δίνει ο οικογενειάρχης: Θα πρέπει να διαλέξουμε ποια αγαθά ή υπηρεσίες θα παραχθούν με τους πόρους που διαθέτει η χώρα, ποιες ανάγκες των κατοίκων της θα ικανοποιηθούν και ποιες όχι.

Έτσι, σε μια οικονομία με ορισμένο μέγεθος πληθυσμού, με ορισμένο αριθμό παραγωγικών μονάδων, ορισμένο επίπεδο τεχνικών γνώσεων και μηχανικού εξοπλισμού, με δεδομένο έδαφος και πηγές ενέργειας, θα πρέπει να ληφθεί μεγάλος αριθμός αποφάσεων, με τις οποίες θα καθορισθεί τι και πως θα παραχθεί, ποιες ανάγκες και σε ποια έκταση θα ικανοποιηθούν. Η διαδικασία αυτή είναι πραγματικά περίπλοκη, αλλά και ουσιώδης, αφού από αυτήν εξαρτάται ο τρόπος ζωής μιας κοινωνίας.

8.2 Η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων.

Για τη διευκόλυνση της αναλύσεως του προβλήματος της επιλογής, ας φαντασθούμε μια οικονομία, που διαθέτει ένα σταθερό απόθεμα παραγωγικών πόρων και ορισμένη τεχνολογία με την οποία μπορεί να τους αξιοποιήσει. Για να απλοποιήσουμε τα πράγματα, ας υποθέσουμε ότι επιθυμούμε να παράγομε δύο μόνο είδη αγαθών, ας πούμε κατοικίες και αυτοκίνητα. Στον Πίνακα 8.2.1 βλέπουμε τις εναλλακτικές δυνατότητες παραγωγής καθενός από τα δύο αυτά αγαθά, με διαφορετικό τρόπο κατανομής των σταθερών πόρων που υποθέσαμε ότι διαθέτομε. Είναι αυτονότο ότι οι δυνατότητες αυτές δεν είναι οι μόνες, αφού υπάρχουν όλες οι ενδιάμεσες.

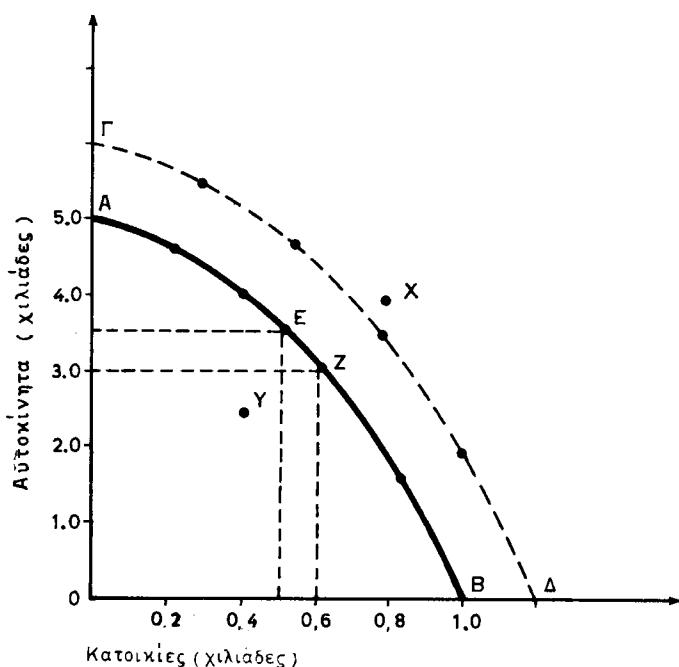
ΠΙΝΑΚΑΣ 8.2.1.
Δυνατότητες παραγωγής κατοικιών και αυτοκινήτων.

Εναλλακτικές επιλογές	Κατοικίες (σε χιλιάδες)	Αυτοκίνητα (σε χιλιάδες)
1	1,0	0
2	0,8	1,5
3	0,6	3,0
4	0,4	4,0
5	0,2	4,5
6	0	5,0

Σύμφωνα με τον πίνακα αυτό, αν χρησιμοποιήσουμε όλους τους πόρους για την παραγωγή κατοικιών, μπορούμε να έχομε χίλιες κατοικίες. Στην περίπτωση αυτή είναι φανερό ότι δεν θα παραχθεί κανένα αυτοκίνητο. Αν, αντίθετα, χρησιμοποιηθούν όλοι οι πόροι για την παραγωγή αυτοκινήτων, τότε θα μπορέσουμε να παράγομε πέντε χιλιάδες αυτοκίνητα και φυσικά καμιά κατοικία. Οι περιπτώσεις αυτές είναι, βέβαια, ακραίες, και ισχύουν εφ' όσον η κοινωνία συμφωνεί να παραιτηθεί εντελώς από την ικανοποίηση των αναγκών σε κατοικίες ή σε αυτοκίνητα. Αν η κοινωνία

επιθυμεί να παραιτηθεί από ορισμένο αριθμό κατοικιών τότε είναι δυνατόν να παραχθούν μερικά αυτοκίνητα και αντίστροφα. Ο Πίνακας 8.2.1 εμφανίζει διάφορους τέτοιους συνδυασμούς παραγωγής. Οι επιλογές 1—5 σημαίνουν ότι η κοινωνία παραιτείται διαδοχικά από μεγαλύτερο αριθμό κατοικιών, για να παραχθούν περισσότερα αυτοκίνητα. Εκείνο, συνεπώς, που προκύπτει καθαρά από τον πίνακα, είναι ότι με περιορισμένους πόρους μπορούμε να παράγομε περισσότερο από ένα προϊόν, μόνο με τη μείωση της παραγωγής κάποιου άλλου.

Τον Πίνακα 8.2.1 μπορούμε να τον παραστήσουμε γραφικά με διαφορετικό τρόπο, που είναι πολύ συνήθης στην οικονομική και που εμφανίζεται στο σχήμα 8.2. Το μεγάλο πλεονέκτημα της γραφικής παραστάσεως των συναρτήσεων μεταξύ δύο γεγονότων, είναι ότι μπορούμε εύκολα να συγκρίνουμε τις διάφορες σχέσεις μεταξύ

Σχ. 8.2a.

Γραφική παράσταση των εναλλακτικών δυνατοτήτων παραγωγής κατοικιών και αυτοκινήτων.

τους, χωρίς να τις προσδιορίζουμε αριθμητικά με ακρίβεια. Στο παράδειγμά μας μετρούμε την παραγωγή κατοικιών στον οριζόντιο άξονα και την παραγωγή αυτοκινήτων στον κατακόρυφο. Μεταφέροντας τα στοιχεία του Πίνακα 8.2.1 στο σχήμα μας, σημειώνουμε τις διάφορες εναλλακτικές, τοποθετώντας ένα σημείο μέσα στο τρίγωνο που σχηματίζουν οι δύο ομόκεντροι άξονες και στην αντίστοιχη, σύμφωνα με την αρίθμηση πάνω στους άξονες, θέση. Αν τώρα ενώσουμε τα σημεία αυτά σύροντας μια καμπύλη, την οποία ονομάζομε AB, τότε η καμπύλη αυτή παριστάνει όλες τις δυνατές ενδιάμεσες λύσεις, όλους δηλαδή τους δυνατούς συνδυασμούς ποσοτήτων των δύο αγαθών, οι οποίες μπορεί να παραχθούν με την πλήρη απασχόληση των παραγωγικών συντελεστών.

Συνθήκες πλήρους απασχολήσεως των πόρων υπάρχουν σε μια οικονομία, όταν απασχολούνται όλοι οι ικανοί για εργασία άνθρωποι, όταν δεν παραμένει αχρησιμοποίητος έδαφος ή ανεκμετάλλευτοι άλλοι πόροι και όταν δεν υπάρχουν αδρανή εργοστάσια.

Η καμπύλη AB καλείται **καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων της οικονομίας** και μπορεί να βοηθήσει την κατανόηση μιας ποικιλίας οικονομικών προβλημάτων. Η καμπύλη των παραγωγικών δυνατοτήτων AB, όπως φαίνεται στο σχήμα, παρουσιάζει μια κλίση προς τα δεξιά και προς τα κάτω, πράγμα που δείχνει το γεγονός της υποκαταστάσεως και της επιλογής μεταξύ δυο αγαθών, με συνθήκες πλήρους απασχολήσεως. Η κλίση όμως αυτή μας οδηγεί και στη διατύπωση μιας άλλης σπουδαίας οικονομικής αρχής, σύμφωνα με την οποία η παραγωγή μεγαλύτερης ποσότητας από το ένα αγαθό, όπως κατοικιών στο παράδειγμά μας, σημαίνει την καταβολή συνήθως μεγαλύτερων προοδευτικά εξόδων. Για ν' αποκτήσει η κοινωνία του παραδείγματός μας τα πρώτα χίλια πεντακόσια αυτοκίνητα, πρέπει να παραιτηθεί διακοσίων κατοικιών. Για ν' αποκτήσει άλλα χίλια πεντακόσια, πρέπει να παραιτηθεί επίσης, από διακόσιες ακόμη κατοικίες. Αν όμως επιθυμεί άλλα χίλια πεντακόσια αυτοκίνητα, τότε θα πρέπει να παραιτηθεί από τετρακόσιες ακόμα κατοικίες. Κι αν παραιτηθεί και από τις τελευταίες διακόσιες κατοικίες, τότε μπορεί να έχει πεντακόσια μόνο, επί πλέον αυτοκίνητα.

Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι για την παραγωγή των πρώτων αυτοκινήτων έγινε εν μέρει χρήση πόρων, που δεν ήταν κατάλληλοι για την παραγωγή κατοικιών. Για την παραγωγή όμως ακόμη μεγαλύτερου αριθμού αυτοκινήτων αφ' ενός μεν χρησιμοποιούνται πόροι που είναι χρήσιμοι εξ ίσου και για την παραγωγή κατοικιών, αφ' ετέρου δε για την περαιτέρω αύξηση της παραγωγής τους, θα χρησιμοποιηθούν πόροι που είναι πολύ πιο αποδοτικοί στην κατασκευή κατοικιών.

8.3 Οι συνέπειες της υποαπασχολήσεως των πόρων.

Όπως είπαμε η καμπύλη AB δείχνει τις παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας υπό συνθήκες **πλήρους απασχολήσεως των παραγωγικών μέσων**. Τι θα συμβεί όμως αν για διάφορους λόγους υπάρχει **υποαπασχόληση** των παραγωγικών μέσων, δηλαδή ανεργία, μειωμένη απασχόληση του εργοστασιακού δυναμικού, μερική καλλιέργεια των καλλιεργησίμων εκτάσεων; Τότε, για να επανέλθομε στην υποθετική οικονομία μας, η παραγωγή των δύο αγάθων δεν θα γίνεται σε ποσότητες που βρίσκονται πάνω στην καμπύλη AB, αλλά κάπου **εσωτερικά**, δηλαδή προς τα αριστερά της, π.χ. στο σημείο Y. Τούτο σημαίνει ότι θα παραχθεί μικρότερη συνολικά ποσότητα αγαθών ήτοι τετρακόσιες κατοικίες και δυόμισυ χιλιάδες αυτοκίνητα, αντί τριών χιλιάδων. Αν η οικονομία επανέλθει σε κατάσταση πλήρους απασχολήσεως των παραγωγικών της μέσων (χωρίς βέβαια μεταβολή τους), τότε θα μπορεί να παραχθούν πεντακόσια ακόμη αυτοκίνητα.

8.4 Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνατοτήτων.

Η καμπύλη των παραγωγικών δυνατοτήτων της οικονομίας και οι ποσότητες αγαθών, που είναι δυνατόν να παραχθούν βάσει αυτής, δεν συμπίπτουν υποχρεωτι-

κά με τις υφιστάμενες ανάγκες, οι οποίες μπορεί να βρίσκονται — και συνήθως είναι — σε ψηλότερα επίπεδα, δηλαδή σε κάποιο σημείο εξωτερικά (προς τα δεξιά) της καμπύλης παραγωγικών δυνατοτήτων. Ας υποθέσουμε στην περίπτωση του παραδείγματός μας, ότι βρίσκονται δεξιά από την καμπύλη AB, στο σημείο X. Τούτο σημαίνει ότι για να ικανοποιηθούν όλες οι ανάγκες, θα πρέπει να παραχθούν οκτακόσιες κατοικίες και τέσσερις χιλιάδες αυτοκίνητα. Αυτό όμως, όπως προκύπτει από την καμπύλη AB, η οποία δείχνει τις μεγαλύτερες ποσότητες που είναι δυνατόν να παραχθούν από τα δύο αγαθά με πλήρη απασχόληση των παραγωγικών πόρων, δεν είναι δυνατόν να συμβεί, γιατί ξεπερνά τις δυνατότητες που έχει η οικονομία τη δεδομένη στιγμή. Τότε μόνο θα ήταν δυνατόν ν' αυξηθούν οι ποσότητες των δύο αυτών προϊόντων ή του ενός χωρίς μείωση του άλλου, αν, με την πάροδο του χρόνου, είτε αυξηθούν οι παραγωγικοί πόροι, είτε αναπτυχθεί η τεχνολογία κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μας δώσει δυνατότητα αυξημένης παραγωγής με τους ίδιους πόρους. Αν αυτό γίνει, τότε η καμπύλη AB θα κινηθεί προς τα δεξιά, ενδεχομένως και μέχρι το σημείο X, δηλαδή θα παραχθούν ποσότητες που να καλύπτουν το μέγιστο ποσοστό των αναγκών ή το σύνολό τους. Επειδή όμως με την πάροδο του χρόνου σημειώνεται παράλληλα αύξηση των αναγκών, η πλήρης ικανοποίησή τους είναι δύσκολο να επιτευχθεί. Έτσι η νέα καμπύλη, ας πούμε ότι είναι η ΓΔ, που σε σχέση με την AB εμφανίζει ανάπτυξη της οικονομίας, δείχνει αύξηση των παραγωγικών δυνατοτήτων, ώστε να είναι δυνατή η παραγωγή συνολικά περισσότερων αγαθών, είτε μόνος κατοικιών είτε μόνο αυτοκινήτων, είτε σε νέους συνδυασμούς, ώστε να παράγονται περισσότερα και από τα δύο αγαθά.

8.5 Το κόστος ευκαιρίας.

Από την ανάλυση που κάναμε μέχρι τώρα προκύπτει και μια άλλη χρήσιμη έννοια, η έννοια του **κόστους ευκαιρίας**.

Ας δεχθούμε ότι οι υποθετικές προτιμήσεις της οικονομίας του παραδείγματός μας ήταν τέτοιες, ώστε οι όλες αθέσιμοι παραγωγικοί πόροι να χρησιμοποιούνταν για την παραγωγή πεντακοσίων κατοικιών και τριών χιλιάδων εξακοσίων αυτοκινήτων. Ο επιθυμητός αυτός συνδυασμός εμφανίζεται στο σημείο E της καμπύλης AB του σχήματος 8.2.

Αν για κάποιο λόγο οι επιθυμίες αυτές μεταβληθούν ώστε ν' απαιτείται η παραγωγή εκατό περισσότερων κατοικιών, τότε είναι αναγκαίο η οικονομία αυτή να φοδιασθεί με εξακόσια λιγότερα αυτοκίνητα, αφού ο νέος συνδυασμός μας οδηγεί στο σημείο Z της καμπύλης AB. Η ποσότητα αυτή των 600 αυτοκινήτων, κατά την οποία θα πρέπει να μειωθεί η παραγωγή αυτοκινήτων για να επιτευχθεί η παραγωγή των 100 επί πλέον κατοικιών, αποτελεί το κόστος αποκτήσεως των κατοικιών αυτών, που γι' αυτό ονομάζεται **κόστος ευκαιρίας υποκαταστάσεως**. Το κόστος αυτό παριστάνει τη θυσία στην οποία πρέπει να υποβληθεί ένα κοινωνικό σύνολο, που διαθέτει περιορισμένους πόρους, αν θελήσει ν' αυξήσει την παραγωγή ορισμένων αγαθών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

9.1 Γενικά.

Από τα ερωτήματα που θέσαμε σαν παράδειγμα στην εισαγωγή έχουμε ήδη την εικόνα μεοικών βασικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει κάθε οικονομία, είτε αυτή είναι οικονομία αγοράς, είτε κομμουνιστική, είτε σοσιαλιστική. Είναι χρήσιμο να γνωρίσουμε λίγο καλύτερα τα βασικά προβλήματα που απασχολούν τις σύγχρονες οικονομίες, αφού αυτό θα μας βοηθήσει να αντιληφθούμε πιο καθαρά το αντικείμενο του μαθήματος αυτού.

9.2 Πόσο πλήρης είναι η αξιοποίηση των πόρων που διαθέτει μια χώρα.

Κανονικά, μια και συνήθως οι πόροι κάθε χώρας δεν επαρκούν για την πλήρη κάλυψη των αναγκών της, θα έπρεπε οι χώρες να αξιοποιούν στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό τους πόρους τους. Αυτό όμως δεν συμβαίνει πάντα.

Πολλές φορές στις χώρες με ελεύθερη οικονομία οι οικονομικοί πόροι **υποαποσχολούνται**, δεν χρησιμοποιούνται δηλαδή στο σύνολό τους ή στον επιθυμητό ρυθμό εντάσεως. Έτσι παρατηρείται το φαινόμενο να παραμένει άνεργο ένα ποσοστό του ανθρώπινου δυναμικού, τα εργοστάσια να μην παράγουν όσα αγαθά τους επιτρέπει το δυναμικό τους ή ακόμα και να κλείνουν, ενώ οι πρώτες ύλες, αν και υπάρχουν, να μένουν αχρησιμοποίητες.

Αυτό τις περισσότερες φορές συμβαίνει χωρίς να το επιθυμεί κανείς. Οι συνέπειες αυτής της καταστάσεως είναι μεγάλες, τόσο για την εθνική οικονομία όσο και για τους ιδιώτες. Η ανακάλυψη των αιτιών στις οποίες οφείλονται αυτές οι ανεπιθύμητες περιοδικές καταστάσεις υποαπασχόλησεως των πόρων, αποτελεί ένα από τα δυσχερέστερα προβλήματα της Οικονομικής.

Σοβαρή άθηση για τη μελέτη των προβλημάτων αυτών έδωσε στους οικονομολόγους η μεγάλη οικονομική **ύφεση** (κρίση) της δεκαετίας του 1930, κατά την οποία, η ανεργία έφθασε σε τρομακτικά επίπεδα στις ΗΠΑ και την Βρεττανία. Άλλα και τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται σε πολλές από τις οικονομικά αναπτυγμένες χώρες φαινόμενα ανόδου του ποσοστού ανέργων.

Και οι χώρες όμως με σοσιαλιστικό ή κομμουνιστικό σύστημα αντιμετωπίζουν τα ίδια προβλήματα, με μόνη ίσως εξαίρεση την απασχόληση του ανθρώπινου δυναμικού. Στις περιπτώσεις των χωρών αυτών η υποαπασχόληση των πόρων οφείλεται σε διαφορετικά αίτια. Για όλες πάντως τις κυβερνήσεις και για τον

οικονομολόγο υπάρχει πάντα το πρόβλημα του πώς θα εξασφαλισθεί η πλήρης αξιοποίηση των πόρων που διαθέτει μία χώρα.

9.3 Ποια αγαθά θα παραχθούν και σε ποιες ποσότητες;

Το ερώτημα αυτό προκύπτει από τη στενότητα των πόρων, που όπως αναφέραμε δημιουργεί την ανάγκη της επιλογής. Κι αν ακόμη αξιοποιηθούν πλήρως όλοι οι πόροι, το πρόβλημα υπάρχει: Η απόφαση να χρησιμοποιήσουμε περισσότερους πόρους για την παραγωγή περισσότερων αγαθών ορισμένου είδους, έχει ως αποτέλεσμα τη μειωμένη παραγωγή αγαθών κάποιου άλλου είδους. Το πρόβλημα αυτό ονομάζεται πρόβλημα **κατανομής των πόρων**.

Κάθε οικονομία με στενότητα πόρων αντιμετωπίζει το θεμελιώδες αυτό ερώτημα του τρόπου κατανομής των πόρων, όποιο κι αν είναι το σύστημα οργανώσεώς της. Σε κάθε οικονομία υπάρχει ένας μηχανισμός λήψεως των αποφάσεων για τον τρόπο κατανομής των πόρων. Στις ελεύθερες οικονομίες, όπως θα δούμε στη συνέχεια, οι περισσότερες από τις αποφάσεις αυτές λαμβάνονται από τους ιδιώτες μέσω του μηχανισμού των τιμών.

9.4 Με ποια μέθοδο παράγονται τα αγαθά;

Το ερώτημα αυτό προκύπτει στις περιπτώσεις που υπάρχουν διαφορετικοί τεχνικοί τρόποι, για να παραχθεί ένα αγαθό και οι περιπτώσεις αυτές είναι οι περισσότερες.

Τα βιομηχανικά προϊόντα π.χ. είναι δυνατόν να παραχθούν με δύο βασικά διαφορετικούς συνδυασμούς πόρων. Η ίδια ποσότητα από ένα αγαθό μπορεί να παραχθεί με τη χρήση περιορισμένων τεχνικών μέσων, π.χ. με πολύ απλές μηχανήματα και με μεγάλο αριθμό ανθρώπινου δυναμικού, ή με αναπτυγμένα αυτόματα μηχανήματα και με πολύ μικρό αριθμό εργατικού δυναμικού. Το αποτέλεσμα ως προς την ποσότητα των παραγομένων αγαθών είναι το ίδιο και στις δυο περιπτώσεις. Εκείνο που διαφέρει είναι η ποσότητα που χρησιμοποιείται από κάθε πόρο, δηλαδή μηχανήματα και ανθρώπινη εργασία.

Αλλά και στην παραγωγή των γεωργικών προϊόντων μπορεί να χρησιμοποιηθούν ξιάφορα συστήματα. Μια τεχνική π.χ. είναι η εντατική καλλιέργεια μικρής εκτάσεως γιας για την παραγωγή ορισμένης ποσότητας γεωργικών προϊόντων. Στην περίπτωση αυτή χρησιμοποιούνται μεγάλες ποσότητες λιπάσματος, εργασίας και μηχανικών μέσων. Η ίδια όμως ποσότητα προϊόντων μπορεί να παραχθεί με την καλλιέργεια μεγαλύτερης εκτάσεως και με χρήση μικρότερης ποσότητας λιπασμάτων, εργασίας και μηχανικών μέσων. Οι τεχνικές αυτές διαφέρουν μεταξύ τους ως πρός τον τρόπο χρησιμοποιήσεως των πόρων και ως προς την ποσότητα που χρησιμοποιούμε από κάθε πόρο για την παραγωγή της ίδιας ποσότητας αγαθών.

9.5 Πώς διανέμονται τα διαθέσιμα αγαθά μεταξύ των μελών της κοινωνίας;

Το ερώτημα αυτό παρουσιάζει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον αφού αναφέρεται στον

τρόπο με τον οποίο κάθε άτομο ή ομάδα συμμετέχει στην διανομή του πλούτου μιας χώρας. Σε μια ελεύθερη οικονομία, που τα περισσότερα μέσα παραγωγής τα κατέχουν ιδιώτες, είναι ενδιαφέρον να γνωρίζομε τον τρόπο, με τον οποίο αμείβονται οι κάτοχοί τους και ειδικότερα τον τρόπο, με τον οποίο το εθνικό προϊόν μοιράζεται μεταξύ των τριών βασικών ομάδων, δηλαδή της εργασίας, των κατόχων της γης, και των κατόχων του κεφαλαίου. Κατά συνέπεια, είναι ενδιαφέρον να γνωρίζομε και σε ποια έκταση οι κυβερνήσεις μπορεί να παρεμβαίνουν και να επηρεάζουν τον τρόπο κατανομής του εισόδηματος, χωρίς ταυτόχρονα να αλλοιώνεται η φύση του ελεύθερου οικονομικού συστήματος.

9.6 Πόσο αποδοτικά χρησιμοποιούνται οι πόροι;

Το ερώτημα αυτό αναφέρεται στην αποδοτικότητα τόσο της παραγωγής, όσο και της διανομής των παραγόμενων αγαθών και υπηρεσιών.

Η παραγωγή δεν είναι αποδοτική, όταν θα ήταν δυνατόν με διαφορετική κατανομή των πόρων να παραχθούν περισσότερα αγαθά ή τουλάχιστον μεγαλύτερη ποσότητα έστω και από ένα μόνο αγαθό, χωρίς ταυτόχρονα να παραχθεί λιγότερο από ένα άλλο. **Η διανομή της παραγωγής δεν είναι αποδοτική**, όταν θα μπορούσε να γίνει με διαφορετικό τρόπο, ώστε ένα τουλάχιστον άτομο να καλυτερεύσει το εισόδημά του, χωρίς ταυτόχρονα ένα άλλο να το χειροτερεύσει.

Στην πράξη, σε καμιά οικονομία δεν μπορεί να αποφευχθούν σφάλματα σχετικά με την παραγωγή και τη διανομή του προϊόντος της. Εκείνο που έχει σημασία είναι η έκταση και οι συνέπειες που συνεπάγονται η μη αποδοτικότητα της παραγωγής και του συστήματος διανομής του εθνικού προϊόντος.

9.7 Η παραγωγική ικανότητα της οικονομίας βελτιώνεται από χρόνο σε χρόνο ή παραμένει στάσιμη;

Το ερώτημα αυτό αναφέρεται στην αναπτυξιακή διαδικασία, και έχει για όλες τις χώρες πολύ μεγάλη σημασία, αφού σχετίζεται με τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου ενός λαού. Πράγματι, αν μία οικονομία είναι στάσιμη, δεν αυξάνεται δηλαδή το εισόδημα της χώρας από χρόνο σε χρόνο, τότε δεν είναι δυνατή η βελτίωση του οικονομικού και κοινωνικού επιπέδου των πολιτών της.

Ένα από τα βασικά προβλήματα είναι και η διαπίστωση των αιτίων που προκαλούν την ταχεία ανάπτυξη του παραγωγικού δυναμικού σε ορισμένες χώρες ή τη βραδεία ή και ανύπαρκτη ανάπτυξη του σε άλλες. Τα προβλήματα αυτά απασχολούν ένα ειδικότερο κλάδο της οικονομικής επιστήμης που λέγεται **Οικονομική της Αναπτύξεως**.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

10.1 Η ανάγκη για οργάνωση της οικονομίας.

Η οικονομία μιας χώρας αποτελείται από το σύνολο των προσώπων, νομικών ή φυσικών, τα οποία ασκούν οικονομικές πράξεις, αναπτύσσουν δηλαδή οικονομική δραστηριότητα, και τα οποία βρίσκονται σε διαρκή αλληλεξάρτηση, αλληλεπίδραση και συνεργασία. Ως **φυσικά πρόσωπα**, εννοούμε τα μεμονωμένα άτομα, ενώ **νομικά πρόσωπα** ονομάζομε τις ενώσεις ατόμων, που ο νόμος θεωρεί ως ένα πρόσωπο, το οποίο έχει αυτοτελή θέληση και δράση από τα επί μέρους φυσικά πρόσωπα που το αποτελούν. Νομικό πρόσωπο είναι π.χ. μια τράπεζα, μια ανώνυμη εταιρεία, το IKA κλπ.

Με τη δράση τους τα πρόσωπα αυτά συμμετέχουν στη διαδικασία εκμεταλλεύσεως των πλοιοτοπαραγωγικών πόρων και της παραγωγής και διαθέσεως αγαθών και υπηρεσιών. Έτσι οικονομική δραστηριότητα ασκεί ο επιχειρηματίας, ο υπάλληλος σε μια επιχείρηση, οι εργάτες, οι έμποροι, ο τραπεζίτης, ο διαφημιστής, ο ασφαλιστής κ.ο.κ.

Τα φυσικά και νομικά πρόσωπα σε μια ελεύθερη οικονομία είναι ελεύθερα να διαλέξουν το είδος της οικονομικής τους δραστηριότητας, δεν είναι όμως απόλυτα ελεύθερα να την ασκήσουν όπως τους αρέσει. Υπάρχουν δηλαδή ορισμένοι θεσμοί, συνήθειες, έθιμα αλλά και νόμοι, που περιορίζουν την ελευθερία αυτή και ελέγχουν τον τρόπο με τον οποίο δρουν οι οικονομικές μονάδες.

Ένας από τους βασικούς και αρχαιότερους θεσμούς της οικονομίας είναι ο **καταμερισμός των έργων**. Όπως είδαμε, οι πρώτες οικονομικές μονάδες με την πάροδο του χρόνου έπαυσαν να επιδίδονται στην παραγωγή όλων των αγαθών που τους χρειάζονταν και περιορίσθηκαν στην παραγωγή ενός ή μερικών αγαθών, τα οποία κατόπιν αντάλλασσαν με άλλα αγαθά, που παράγονταν από άλλες οικονομικές μονάδες.

Στη σύγχρονη οικονομία, το σύνολο σχεδόν της παραγωγής μιας οικονομικής μονάδας διατίθεται για την ικανοποίηση των αναγκών άλλων οικονομικών μονάδων. Κατά τον ίδιο τρόπο τα αγαθά και οι υπηρεσίες που χρησιμοποιεί ο σύγχρονος άνθρωπος έχουν παραχθεί από άλλους. Ο σημερινός εργάτης δεν παράγει ούτε ένα

αγαθό μόνος του, αλλά συνήθως μόνο ένα τμήμα αυτού.

Η μαζική παραγωγή, πάνω στην οποία στηρίζεται το υψηλό βιοτικό επίπεδο που απολαμβάνουν σήμερα οι βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες, δεν θα ήταν δυνατή, αν η παραγωγή εξακολουθούσε να γίνεται από αυτάρκεις οικονομικές μονάδες. Αυτός ο καταμερισμός και η ειδίκευση της παραγωγικής δραστηριότητας δίνει τη δυνατότητα στην εκμηχάνιση της παραγωγής, στην εξοικονόμηση εργαλείων, τα οποία θα έπρεπε, αν δεν υπήρχε ο καταμερισμός, να τα χρησιμοποιούν όλα, όλοι οι ασχολούμενοι με την παραγωγή ενός προϊόντος και στην εξοικονόμηση του χρόνου, που θα χρειαζόταν για τη μετάβαση από τη μια εργασία στην άλλη. Επειδή δε όλοι οι άνθρωποι δεν είναι οι ίδιοι, δεν έχουν τις ίδιες δυνατότητες και ταλέντα, η εξειδίκευση δίνει τη δυνατότητα να επιδοθεί κανείς εκεί που είναι πιο ικανός, και συνεπώς δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μεγαλύτερη απόδοση.

Ας φαντασθούμε μια μεγάλη πόλη, όπως η Αθήνα ή η Θεσσαλονίκη με τα εκατομμύρια ή εκατοντάδες χιλιάδες κατοίκους τους και τον άπειρο αριθμό αναγκών τους σε πάσης φύσεως αγαθά. Η ικανοποίηση των αναγκών αυτών εξαρτάται εξ ολοκλήρου από μια σταθερή ροή προμηθειών στην πόλη από αγαθά που έχουν παραχθεί από την μια άκρη της Ελλάδας μέχρι την άλλη, αλλά και αγαθά που προέρχονται από κάθε γωνιά της γης. Χωρίς την εισροή αυτών των αγαθών οι κάτοικοι των πόλεων θα ήταν καταδικασμένοι να πεθάνουν από την πείνα. Στις αγορές τους εισρέουν καθημερινά τόννοι από λαχανικά, κρέας, ψάρια, φρούτα και άλλα τρόφιμα, χιλιάδες τεμάχια από άλλα αναγκαία προϊόντα, όπως έπιπλα και σκεύη, σαπούνια και απορρυπαντικά, οδοντόπαστες και καλυντικά, εργαλεία και μηχανήματα, ενδύματα, ψυγεία και άλλες ηλεκτρικές συσκευές και ο.τιδήποτε άλλο από την πληθώρα των αναγκών στο σύγχρονο άνθρωπο αγαθών, μπορεί να φαντασθείτε. Το ίδιο, βέβαια σε μικρότερη κλίμακα, γίνεται σε κάθε πόλη, κωμόπολη και χωριό. Υπό ομαλές συνθήκες όταν κάθε βράδυ πάμε να κοιμηθούμε ποτέ δεν μας απασχολεί το πρόβλημα αν την επομένη θα βρούμε να αγοράσουμε ό,τι χρειαζόμαστε. Εκείνο που μπορεί νά μας απασχολεί είναι αν έχομε τα χρήματα που χρειάζονται για να αποκτήσουμε ό,τι επιθυμούμε, αλλά όχι αν θα τα βρούμε στην αγορά μας ή σε κάποια άλλη.

Πως όμως συμβαίνει αυτό; Ποιος φροντίζει ώστε όλα αυτά τα ποικίλα αγαθά να βρίσκονται εκεί που χρειάζονται και όταν χρειάζονται; Ποιος κατευθύνει τους παραγωγούς τους να τα παράγουν σε ορισμένες ποσότητες και ποιότητα, ποιος με άλλα λόγια κανονίζει τον τρόπο με τον οποίο θα γίνει η κατανομή των διαθεσίμων στην οικονομία πόρων και ποιός θα αναλάβει την παραγωγή του κάθε προϊόντος, πώς δηλαδή θα γίνει ο καταμερισμός των έργων;

Είναι φανερό ότι στη σύγχρονη εποχή ο καταμερισμός των πόρων και της παραγωγικής εργασίας αποτελεί ένα πολύπλοκο και πολυσύνθετο φαινόμενο, που προκαλεί οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις και διαμορφώνει ένα τέτοιο πλέγμα σχέσεων και εξαρτήσεων, ώστε να απαιτείται **ένα σύστημα οργανώσεως και συντονισμού τους**. Απαιτείται κυρίως η συνεργασία μεταξύ των ανθρώπων, αφού για την ικανοποίηση και τις πιο απλής ανάγκης μας, εξαρτόμαστε από την προσπάθεια ενός μεγάλου αριθμού άλλων ανθρώπων. Και η συνεργασία και εξάρτηση δεν αναφέρεται μόνο στα μέλη ενός κοινωνικού συνόλου, στους κατοίκους μιας χώρας. Σήμερα, ένα βασικό χαρακτηριστικό της οικονομίας αποτελεί ο διεθνής καταμερισμός της παραγωγής και οι εκτεταμένες ανταλλαγές αγαθών και υπηρεσιών μεταξύ όλων των κρατών της γης. Το παλιό όραμα της αυτάρκειας, που

βασιζόταν στη θεώρηση μιας οικονομίας ως **κλειστού συστήματος**, έχει σβήσει αφού, όπως αποδεικνύεται στη σύγχρονη πράξη, καμιά χώρα δεν μπορεί να στηριχθεί μόνο στους εγχώριους πόρους και παραγωγικές δυνατότητες. (Στην οικονομική επιστήμη, εν τούτοις, για την απλούστευση της αναλύσεως των οικονομικών φαινομένων, θεωρούμε πολλές φορές την οικονομία ως κλειστό σύστημα, αγνοώντας συνειδητά την ύπαρξη αυτού του τεράστιου πλέγματος διεθνών συναλλαγών).

Κάτω από τις συνθήκες αυτές το πρόβλημα της οργανώσεως της οικονομίας είναι ένα από τα σοβαρότερα, γιατί από τον τρόπο που θα γίνει και από το σύστημα οργανώσεως που θα εφαρμοσθεί εξαρτάται όχι μόνο η ομαλή λειτουργία της οικονομίας, αλλά και ο τρόπος ζωής των μελών του κοινωνικού συνόλου. Το οικονομικό σύστημα σχετίζεται κατ' ανάγκη με το πολιτικό και το κοινωνικό, πράγμα που πρέπει πάντα νά λαμβάνεται υπ' όψη, κατά την ανάλυση και την κριτική ενός οικονομικού συστήματος.

Από όσα έχουμε πει μέχρι τώρα, προκύπτει ότι κάθε οικονομικό σύστημα έχει βασικά ν' αντιμετωπίσει τέσσερα θέματα. Πρέπει ν' αποφασίσει και να εφαρμόσει τις αποφάσεις στα παρακάτω ερωτήματα:

- α) Τι θα παραχθεί;
- β) Πως θα παραχθεί;
- γ) Ποιος θα καταναλώσει τα αγαθά και τις υπηρεσίες που θα παραχθούν;
- δ) Πότε θα καταναλωθούν; Ποιο μέρος δηλαδή, της παραγωγής, θα καταναλωθεί στο παρόν και ποιο μέρος θα καταναλωθεί στο μέλλον (θα **επενδυθεί**).

Παρ' όλη την ποικιλία που μπορεί να παρουσιάζουν στην εφαρμογή τους, δύο είναι βασικά τα ακραία συστήματα οργανώσεως της οικονομίας: το **καπιταλιστικό** και το **κομμουνιστικό**. Και τα δύο απορρέουν από μια ορισμένη κοινωνικοπολιτική κοσμοθεωρία, με διάφορες η κάθε μια αξίες, αλλά με κοινούς οικονομικούς στόχους.

Πριν εισέλθομε στην ανάλυση αυτών των δύο συστημάτων, ας ξεκαθαρίσουμε τις έννοιες. Το Κομμουνιστικό σύστημα, που συνήθως λέγεται και σοσιαλιστικό, έχει τη βάση του στην ιδεολογία των Μαρξ και Λένιν. Ως πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό σύστημα ο κομμουνισμός δεν ταυτίζεται απόλυτα με το **σοσιαλισμό**. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο κομμουνισμός είναι ένα πολιτικοκοινωνικό σύστημα, που οι ιδρυτές του πιστεύουν ότι οδηγεί στο σοσιαλισμό. Η θεωρία π.χ. της δικτατορίας του προλεταριάτου, ή της όποιας μορφής απολυταρχικής κυβερνήσεως, δεν αποτελεί αναγκαίο στοιχείο της έννοιας του σοσιαλισμού. Στην πράξη πάντως, οι έννοιες αυτές συγχέονται και οι λέξεις χρησιμοποιούνται συνήθως με λανθασμένο τρόπο.

Η λέξη **καπιταλισμός** χρησιμοποιείται για να περιγράψει το σύστημα όπου μπάρχει ελευθερία συσσωρεύσεως κεφαλαίων (η λέξη προέρχεται από τη λατινική λέξη *capitalis*, που σημαίνει κεφάλαιο) από τους ιδιώτες, στων οποίων τη δράση στηρίζεται η οικονομική ανάπτυξη. Μεταξύ των δρων καπιταλισμός, **ελεύθερη οικονομία** και **οικονομία αγοράς**, υπάρχουν διαφορές, που οφείλονται στο διαφορετικό τρόπο θεωρήσεως του ίδιου φαινομένου, δηλαδή της οικονομικής δραστηριότητας. Έτσι με τη λέξη καπιταλισμός δίνομε το κεντρικό βάρος στη σημασία του κεφαλαίου, ως συντελεστή παραγωγής: με τον όρο ελεύθερη οικονομία, βλέπομε τα πράγματα από τη σκοπιά της ελευθερίας της οικονομικής δραστηριότητας και του ρόλου του Κράτους: με τον όρο οικονομία αγοράς, συγκεντρώνομε

την προσοχή μας στο μηχανισμό με τον οποίο λύονται τα βασικά οικονομικά προβλήματα. Πάντως και οι τρεις όροι χρησιμοποιούνται ανάλογα με την περίπτωση, για να περιγράψουν το ίδιο βασικά οικονομικό σύστημα.

Εμείς στο βιβλίο αυτό χρησιμοποιούμε ελεύθερα όλους αυτούς τους όρους, και κατά βάση τους πιο ακριβείς από οικονομικής απόψεως όρους σοσιαλισμός και ελεύθερη οικονομία, όταν δεν αναφερόμαστε σε συγκεκριμένη κρατική οικονομία.

10.2 Το σοσιαλιστικό σύστημα.

Το σύστημα αυτό μεταχειρίζεται την **επιβολή** μέσω της **κρατικής εξουσίας** ως μέθοδο για την επίλυση των οικονομικών προβλημάτων. Η απάντηση στα ερωτήματα, που αναφέρονται στην παραγωγή και τη διανομή των αγαθών, δίνεται από ένα **κεντρικό όργανο σχεδιασμού και λήψεως αποφάσεων**. Το σχέδιο και οι στόχοι του έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα για τους παραγωγούς και τους καταναλωτές. Το σύστημα αυτό έχει τις πηγές του στα χρόνια των Φαραώ και εφαρμόζεται σήμερα σ' ένα μεγάλο τμήμα του βιομηχανικού κόσμου, με επί κεφαλής τη Σοβιετική Ένωση.

Η μέθοδος του κεντρικού σχεδιασμού της οικονομίας είναι συχνά εκείνη με την οποία μπορεί να επιβληθούν γρήγορες, εκτεταμένες διαρθρωτικές μεταβολές σε μια κοινωνία, όπως π.χ. η μεταβολή μιας παραδοσιακής οικονομίας (γεωργικής) σε βιομηχανική. Οι δυσχέρειες όμως που παρουσιάζει ο κεντρικός σχεδιασμός και συντονισμός μιας τόσο μεγάλης ποικιλίας διαφορετικών ειδών παραγωγικών αποτελεσμάτων είναι τεράστιες και αποτελούν την πηγή μερικών από τις βασικές αδυναμίες του συστήματος, όπως η μειωμένη αποδοτικότητα, η σπατάλη πόρων και η γραφειοκρατία.

Στο σύστημα αυτό που ονομάζεται συνήθως σοσιαλιστικό ή κομμουνιστικό, όλες σχεδόν οι βασικές αποφάσεις οι σχετικές με την οικονομική δραστηριότητα, λαμβάνονται από κρατικούς υπαλλήλους, με επί κεφαλής μια κεντρική υπηρεσία προγραμματισμού. Η υπηρεσία αυτή καταρτίζει το Σχέδιο, συνήθως πενταετούς διάρκειας, το οποίο προβλέπει πως θα χρησιμοποιηθούν οι διαθέσιμοι πόροι, τι θα παραχθεί, πόσο και ποιότητα από το κάθε αγαθό, και πως θα διανεμηθούν τα αγαθά και οι υπηρεσίες που θα παραχθούν. Στο κομμουνιστικό σύστημα η κατανάλωση καθορίζεται έμμεσα από το Σχέδιο, που ορίζει τι και πόσο θα παραχθεί. Τα άτομα, βέβαια, μπορεί να διαθέτουν το εισόδημά τους, όπως επιθυμούν, αλλά υποχρεώνονται να περιορισθούν σ' ό, τι παράγεται ή επιτρέπεται να εισαχθεί. Η παραγωγή, όμως, και οι εισαγωγές δεν ανταποκρίνονται στις ιδιωτικές επιθυμίες, αλλά στις ανάγκες της οικονομίας ως σύνολο, έτσι όπως τις καθορίζουν οι αρχές του κεντρικού σχεδιασμού. Και οι αρχές αυτές δεν ελέγχονται, ούτε επηρεάζονται αποτελεσματικά από τους καταναλωτές.

Στο κομμουνιστικό σύστημα τα μέσα παραγωγής ανήκουν στο Κράτος. Ιδιωτική περιουσία δεν υπάρχει και κατά συνέπεια δεν υπάρχει και η έννοια του κέρδους, ως κινήτρου για τη διάθεση των ιδιοκτήτων μέσων παραγωγής. Το εθνικό εισόδημα διανέμεται αναμφισβήτητα με μεγαλύτερη ισότητα από ό, τι σε οποιοδήποτε άλλο σύστημα, αφού το μόνο εισόδημα των ατόμων προέρχεται από την αμοιβή της εργασίας τους. Εισόδημα από ιδιωτική περιουσία είναι σχεδόν ανύπαρκτο, ενώ στις ελεύθερες οικονομίες ένα μεγάλο μέρος των ατομικών εισοδημάτων προέρχεται από μερίσματα, τόκους καταθέσεων και έσοδα από την ιδιοκτησία ακινήτων. Αλλά η

ανισότητα των αμοιβών από την εργασία είναι και στο κομμουνιστικό σύστημα περίπου η ίδια με αυτή που ισχύει στις καπιταλιστικές χώρες, γιατί και εκεί οι αμοιβές δεν είναι ανάλογες με τις ανάγκες, αλλά με το είδος της παρεχόμενης εργασίας, με μεγάλες διαφορές από την κορυφή της κλίμακας μέχρι τη βάση της.

Τέλος στο σύστημα αυτό η ελευθερία επιλογής εργασίας εκ μέρους των εργαζομένων δεν υπάρχει, αφού και η απασχόληση κατευθύνεται από τις αρχές του κεντρικού σχεδιασμού. Ταυτόχρονα, όμως, ένα μεγάλο πρόβλημα που απασχολεί την ελεύθερη οικονομία, δηλαδή η ανεργία, δεν υπάρχει στο κομμουνιστικό σύστημα, όπου κάθε άνθρωπος ικανός για εργασία έχει όχι μόνο το δικαίωμα αλλά και την υποχρέωση να κάνει όποια εργασία η εφαρμογή του σχεδίου του επιβάλλει. Η αμοιβή της εργασίας καθορίζεται από τα κεντρικά όργανα σχεδιασμού δεσμευτικά, ενώ η διεκδίκηση βελτιώσεως τους με απεργιακό αγώνα δεν επιτρέπεται.

10.3 Το σύστημα της ελεύθερης οικονομίας ή της αγοράς.

Η δεύτερη μέθοδος οργανώσεως της οικονομίας είναι εκείνη που βασίζεται, για την επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων, στο σύστημα της αγοράς, σ' αυτόν τον καταπληκτικό μηχανισμό προσφοράς και ζητήσεως, που δίνει κατά τρόπο σχεδόν αυτόματο όχι ίσως μια τέλεια, αλλά αρκετά ικανοποιητική λύση στα προβλήματα που καλείται να επιλύσει το οικονομικό σύστημα.

Το σύστημα της αγοράς, περισσότερο από κάθε άλλο, ενθαρρύνει τις καινοτομίες και την πραγματοποίηση αλλαγών, με τρόπο ίσως πιο βραδύ απ' ό,τι στο κομμουνιστικό σύστημα αλλά συνεχή και σταθερό. Αντίθετα με τη μέθοδο του κεντρικού σχεδιασμού, είναι απαλλαγμένο από εξαναγκασμούς και γραφειοκρατικές διαδικασίες και αυστηρούς ελέγχους της οικονομικής ζωής.

Βάση του συστήματος της ελεύθερης οικονομίας (οι όροι ελεύθερη οικονομία ή σύστημα αγοράς ή καπιταλιστικό είναι, όπως είπαμε, σχεδόν συνώνυμοι) είναι η κατοχή των μέσων παραγωγής κατά κύριο λόγο από ιδιώτες, η ελευθερία διαθέσεως της εργασίας και η ελευθερία του καταναλωτή, δηλαδή η ελευθερία των ατόμων να διαθέτουν όπως επιθυμούν το εισόδημά τους και την εργασία τους. Το βασικό του πλεονέκτημα είναι η ικανότητά του να εξασφαλίζει οικονομική τάξη και πρόοδο, ενώ ταυτόχρονα παρεχει το μεγαλύτερο δυνατό βαθμό ελευθερίας, σ' όσους μετέχουν στις οικονομικές δραστηριότητες. Το σύστημα έχει δυναμισμό, ευελιξία, αυτορρυθμίζεται και αυτοελέγχεται σε μεγάλη έκταση, αλλά παράλληλα περικλείει μεγάλους κινδύνους και δυσχερή προβλήματα, που δεν γνωρίζουν άλλα συστήματα.

Βασικοί θεσμοί του συστήματος είναι α) η ιδιωτική επιχείρηση, στην οποία ανατίθεται κυρίως η εκμετάλλευση των παραγωγικών μέσων και η απόφαση για το τι, πόσο και πως θα παραχθεί και β) το κέρδος, ως αμοιβή των κατόχων του κεφαλαίου και ως κινήτρου για την ανάπτυξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Στο σύστημα αγοράς το έργο της οργανώσεως της οικονομίας αφήνεται στην ουσία στην ιδιωτική πρωτοβουλία, η οποία με το μηχανισμό των αμοιβών και κερδών κινεί τις επί μέρους λειτουργίες του συστήματος και επιλύει τα κεντρικά προβλήματα κάθε οικονομίας, που περιγράψαμε στο εισαγωγικό κεφάλαιο.

Ας δούμε όμως, πως λειτουργεί το σύστημα της αγοράς.

Αν ως ατομα ή ομάδα έχομε έντονη επιθυμία για κάτι, τότε είμαστε διατεθερμένοι να πληρώσουμε για να το αποκτήσουμε. Αν έχομε ανάγκη για υποδήματα π.χ. τότε ασφαλώς θα υπάρξει δυνατότητα κέρδους για εκείνον που θα τα παράγει. Οι

επιχειρηματίες αντιλαμβάνονται αυτή τη δυνατότητα για πιθανό κέρδος και αρχίζουν την παραγωγή υποδημάτων.

Τα άτομα, που είναι ικανά για εργασία, πηγαίνουν να εργασθούν εκεί που μπορεί να έχουν μεγαλύτερη αμοιβή και καλύτερες συνθήκες εργασίας. Καθώς η παραγωγή αυξάνει, φθάνουμε σ' ένα σημείο όπου παράγονται τόσα υποδήματα όσα οι καταναλωτές επιθυμούν να αγοράσουν σε τιμή, που να καλύπτει όλο το κόστος παραγωγής (στο οποίο φυσικά περιλαμβάνεται και το κέρδος). Αν ο ανταγωνισμός μεταξύ των παραγωγών υποδημάτων είναι ισχυρός, τότε οι τιμές θα κρατηθούν χαμηλές, σε επίπεδο που μόλις θα καλύπτει το κόστος παραγωγής. Οι καταναλωτές βρίσκουν και αγοράζουν τα υποδήματα που έχουν ανάγκη στην κατά το δυνατό χαμηλότερη τιμή, γιατί οι επιχειρηματίες κυνηγούν το κέρδος και ανταγωνίζονται μεταξύ τους.

Η διαδικασία αυτή, κατά την οποία η παραγωγή γίνεται γιατί οι επιχειρηματίες αναζητούν κέρδη, επαναλαμβάνεται για όλα τα άλλα προϊόντα ταυτόχρονα. Οι δαπάνες των καταναλωτών καθοδηγούν τους επιχειρηματίες προς την παραγωγή εκείνων των ειδών, που υπόσχονται τα μεγαλύτερα κέρδη. 'Όπου οι προοπτικές κερδών είναι μεγάλες, εκεί υπάρχει προσφορά εργασίας και ανταγωνισμός για την απόκτηση πρώτων υλών, εκεί προσελκύεται το κεφάλαιο και αυξάνεται η παραγωγή. Με τον τρόπο αυτό η ζήτηση των καταναλωτών επιλύει το πρόβλημα της επιλογής, αφού προσδιορίζει το σημείο της καμπύλης των παραγωγικών δυνατοτήτων, πάνω στο οποίο θα κινηθεί η οικονομία.

Αυτός είναι σε πολύ απλοποιημένη περιγραφή ο μηχανισμός με τον οποίο το σύστημα της αγοράς πραγματώνει το πολύπλοκο οικονομικό έργο. Ο μηχανισμός αυτός, βάσει μιας σειράς αναρίθμητων αντιδράσεων των καταναλωτών και των επιχειρηματιών, καθορίζει τι και πόσο θα παραχθεί, πώς θα παραχθεί και πως θα διανεμηθεί μεταξύ των καταναλωτών, τι θα καταναλωθεί σήμερα και τι στο μέλλον. κατά τρόπο σχεδόν αυτόματο και απρόσωπο, μέσω του συστήματος αμοιβών και τιμών, που διαμορφώνονται με τη διαδικασία της προσφοράς και τις ζητήσεως υπό συνθήκες **ελεύθερου ανταγωνισμού**. Ο καθένας ασφαλώς αποφασίζει για τον εαυτό του και τις υποθέσεις του, με κύριο κριτήριο το δικό του συμφέρον. Άλλα ταυτόχρονα συμμετέχει στη διαδικασία λήψεως των αποφάσεων για την οικονομία στο σύνολό της. Κανένα βέβαια άτομο ή ομάδα δεν επιλαμβάνεται συνειδητά με τη λύση των βασικών οικονομικών προβλημάτων. Αυτό είναι το αθροιστικό αποτέλεσμα των επι μέρους αποφάσεών τους.

'Όλα αυτά δεν σημαίνουν ότι στο σύστημα της αγοράς, όπου λείπει ο κεντρικός προγραμματισμός και έλεγχος, επικρατεί χάος. Αντίθετα, επιτυγχάνεται γενικά μια αξιοθαύμαστη τάξη και αρμονία, η οποία βέβαια δεν είναι απαλλαγμένη από προβλήματα και διαταραχές. Αδυναμίες όπως: η εξαφάνιση ή μείωση στο ελάχιστο της απαραίτητης προϋποθέσεως για τη λειτουργία του μηχανισμού των τιμών. δηλαδή του ανταγωνισμού, που οφείλεται στα μονοπώλια και τα ολιγοπώλια, ή στις γιγαντιαίες επιχειρήσεις: η δυνατότητα εκμεταλλεύσεως της ανάγκης για εργασία. με την προσφορά χαμηλών μισθών και ημερομισθίων· η απροθυμία για την ανάληψη επιχειρηματικής δραστηριότητας από τους επιχειρηματίες σε τομείς αυξημένου κοινωνικού ενδιαφέροντος, με μειωμένες όμως προοπτικές για υψηλά κέρδη· το πρόσφατο φαινόμενο στασιμοπληθωρισμού με τη συνεχή απώλεια της αγοραστικής αξίας του χρήματος, που συνοδεύεται με στασιμότητα στην ανάπτυξη της οικονομίας, λόγω μειώσεως των επενδύσεων, και με αύξηση της ανεργίας. 'Όλα αυτά

αποτελούν ασθένειες του συστήματος, που ο μηχανισμός της αγοράς και της ελευθερίας των συναλλαγών δεν στάθηκε ικανός να θεραπεύσει αυτόματα κατά τρόπο ικανοποιητικό.

Χρειάσθηκε έτσι, κάτω από την πίεση των πραγμάτων, να επέλθουν ουσιαστικές αλλοιώσεις στην καθαρή μορφή του συστήματος, όπως το πειριγράψαμε παραπάνω, με την εισαγωγή της παρεμβάσεως του κράτους στην οικονομική ζωή και το μηχανισμό της λήψεως των βασικών οικονομικών αποφάσεων. Πολλές χώρες οδηγήθηκαν σε προσαρμογές του συστήματος, που οδήγησαν σε ενδιάμεσες μορφές: αυτές διατηρούν τα βασικά χαρακτηριστικά της ελεύθερης οικονομίας, αλλά ταυτόχρονα αποδέχονται ορισμένα στοιχεία του σοσιαλιστικού συστήματος και κυρίως τη μέθοδο της κρατικοποίησεως ορισμένων παραγωγικών μέσων και του σχεδιασμού ορισμένων οικονομικών δραστηριοτήτων. Ο σχεδιασμός όμως αυτός δεν είναι αυταρχικός αλλά τόσο στη σχεδίαση όσο και στην εφαρμογή του προγράμματος ακολουθούνται **δημοκρατικές** διαδικασίες.

Το κράτος παρεμβαίνει στο μηχανισμό διαμορφώσεως των αμοιβών θέτοντας κατώτερα όρια μισθών και ημερομισθίων και στη διαμόρφωση των συνθηκών εργασίας ορίζοντας όρια εβδομαδιαίας απασχολήσεως, υποχρεωτικές άδειες κλπ. Παρεμβαίνει στο μηχανισμό διαμορφώσεως των τιμών και των κερδών ορίζοντας ανώτερα όρια τιμών και περιθώρια εμπορικού κέρδους. Επεμβαίνει στη διανομή του εισοδήματος με τη φορολογία και λαμβάνει άλλα μέτρα, που αποβλέπουν στην ανακατανομή του εισοδήματος, όπως επιδοτήσεις τιμών, καλλιεργητικές ενισχύσεις κ.ο.κ. Προσπαθεί τέλος να επηρέάσει τη λήψη των επιχειρηματικών αποφάσεων, ως προς το τι, πόσο και πως θα παραχθεί, με μια πολιτική κινήτρων και αντικινήτρων κ.ο.κ.

Ο κρατικός αυτός παρεμβατισμός στην αρχή προσέκρουσε σε μεγάλες αντιδράσεις: κύριο επιχείρημα ήταν ότι αλλοιώνει βασικούς θεσμούς και μηχανισμούς του συστήματος της ελεύθερης οικονομίας. Σήμερα όμως γίνεται γενικά αποδεκτός, ως απαραίτητος ρυθμιστικός ρόλος του Κράτους, που αποβλέπει στην απάλειψη των αδυναμιών και των κινδύνων που περικλείει το σύστημα.

Σε μερικές μάλιστα χώρες το Κράτος προχώρησε παραπέρα και έφθασε στην **κρατικοποίηση** (ή **εθνικοποίηση** ή **κοινωνικοποίηση**) ορισμένων μέσων παραγωγής, αφαιρώντας το δικαίωμα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας να τα εκμεταλλεύεται αυτή και ανάλαβε το ίδιο με επιχειρήσεις ή οργανισμούς ιδιοκτησίας του, την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, που έχουν μεγάλη κοινωνική σημασία. Στις περισσότερες χώρες της Δ. Ευρώπης και στη χώρα μας καθώς και στις ΗΠΑ, αλλά σε μικρότερη κλίμακα, το Κράτος γίνεται ιδιοκτήτης και διαχειριστής βασικών πόρων και παραγωγής αγαθών, όπως η ενέργεια, ο χάλυβας, τα λιπάσματα, ακόμα και η ζάχαρη: επίσης παρέχει υπηρεσίες, όπως οι συγκοινωνίες, οι τηλεπικοινωνίες, η εκπαίδευση, η ασφάλιση για υγεία και σύνταξη, οι τράπεζες κλπ.

Έτσι, το σύστημα της ελεύθερης οικονομίας, όπως εφαρμόζεται σήμερα, είναι συστήμα **μικτής οικονομίας**, που βασίζεται κατά κύριο λόγο στην ιδιωτική επιχείρηση και το μηχανισμό της αγοράς, αλλά με εκτεταμένες περιοχές κρατικής επεμβάσεως και ελέγχου και περιορισμένη κρατική συμμετοχή στην ιδιοκτησία των πλουτοπαραγωγικών πόρων και την παραγωγική διαδικασία.

Το σύστημα αυτό βασίζεται ακόμη στα εξης κύρια χαρακτηριστικά της ελεύθερης οικονομίας:

- Την ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής.

Πίνακας 10.3.1.
Τα κυριότερα οικονομικά συστήματα

Οικονομικό σύστημα	Θεμελιώδεις Αρχές	Θεσμικά Χαρακτηριστικά	Μέθοδος για την επίλυση των Οικονομικών Προβλημάτων
- Καθαρός καπιταλισμός (Ανύπαρκτος σχεδόν σήμερα με πλησιέστερο παράδειγμα της ΗΠΑ)	Κάθε οικονομίκή μονάδα αποφασίζει ποιες επιλογές και πολιτική είναι καλύτερη γι' αυτήν. Οι απομικές αυτές αποφάσεις αποδεικνύεται ότι αποβαίνουν προς το συμφέρον του συνόλου	Ιδιωτική ιδιοκτησία των πόρων και των επιχειρηματικών οργανισμών. Ελευθερία επιλογής εκ μέρους των καταναλωτών, των κατόχων των παραγωγικών μέσων και των επιχειρήσεων	'Έμφαση σ' ένα σύστημα ελεύθερης ανταγωνιστικής αγοράς, ουσιαστική ανυπαρέξια κυβερνητικού σχεδιασμού ή ελέγχου
- Φιλελευθερος ή δημοκρατικός σοσιαλισμός (Μικρή Οικονομία). (Μεγάλη Βρετανία, Σουηδία και οι άλλες χώρες της Δ. Ευρώπης).	Περιορισμένη κρατική παρέμβαση είναι αναγκαία για τη βελτίωση των επιλογών και της πολιτικής των επί μέρους οικονομικών μονάδων	Μίγμα ιδιωτικής και δημόσιας ιδιοκτησίας των πόρων και λήψη αποφάσεων από το δημόσιο και τον διωτικό τομέα	Μίγμα χαλαρού κρατικού σχεδιασμού και ρυθμίσεων στους βασικούς τομείς. Στους υπόλοιπους τομείς εφαρμόζεται βασικά ο μηχανισμός της αγοράς
- Κοινωνισμός ή κατευθυνόμενος σοσιαλισμός. (Σοβιετική Ένωση, Χώρες Ανατολικής Ευρώπης και Κίνα).	Το κράτος είναι καλύτερα από κάθε αλλον σε θέση να αποφασίσει ποιες επι. έρξ και ποια πολιτική είναι ο πιο σωτ. ρουσες για την οικονομία ως συνολο και τις οικονομικές μονάδες που τη συνθέτουν	Δημόσια ιδιοκτησία και έλεγχος των παραγωγικών μέσων. Ανυπαρέξια σχεδόν δικαιώματος επιλογής και ελέγχου των επι μέρους μονάδων με υποχρεωτική αποδοχή εκ μέρους των καθοριζούμενων από την Κρατική εξουσία στόχων	Κρατικό σχέδιο που καταρτίζουν κεντρικές Αρχές Σχεδιασμού. Αυστηρή προστήλωση στις κυβερνητικές κατευθύνσεις για την εφαρμογή των σχεδίων. Μερική χρησιμοποίηση του σιωτήματος τιμών για την εφαρμογή των σχεδίων

β) Τη συσσώρευση περιουσίας από άτομα και επιχειρήσεις. Το συσσωρευμένο κεφάλαιο αποδίδει εισόδημα στους ιδιοκτήτες του.

γ) Τα άτομα και οι επιχειρήσεις είναι ελεύθερες ν' αναπτύξουν όποια νόμιμη επιχειρηματική δραστηριότητα επιθυμούν. Το κίνητρο του κέρδους κατέχει κεντρικό ρόλο στην οικονομική ζωή.

δ) Τα άτομα είναι ελεύθερα να καταναλώσουν με όποιο τρόπο επιθυμούν τα εισοδήματά τους. Με το σύστημα της ιδιωτικής επιχειρήσεως και του ανταγωνισμού ο καταναλωτής έχει σε μεγάλη έκταση την ελευθερία του δικαιώματος να επιλέξει το είδος, την ποιότητα και την τιμή, στην οποία θα αγοράσει.

Με τις μεταβολές όμως που έχει υποστεί το καπιταλιστικό σύστημα από τον διαρκώς αυξανόμενο παρεμβατικό και παραγωγικό ρόλο του Κράτους, ο όρος καπιταλισμός δεν έχει πια το ίδιο περιεχόμενο. Πολλοί χρησιμοποιούν τον όρο νεοκαπιταλισμός. Πάντως εκείνο που έχει σημασία είναι ότι η ελεύθερη οικονομία με τη νέα της μορφή διατηρεί όλα τα πλεονεκτήματα του συστήματος έναντι του σοσιαλιστικού, ενώ ταυτόχρονα ελαχιστοποιεί τα μειονεκτήματά του.

Θα πρέπει εν τούτοις να μη ξεχνάμε ότι δεν υπάρχουν απαντήσεις στα θεμελιώδη ερωτήματα της οικονομίας, που να έχουν μοναδική ή παγκοσμίως παραδεκτή απάντηση. Διάφορες κοινωνίες, έχοντας διαφορετικό πολιτιστικό και ιστορικό υπόβαθρο, διάφορα ήθη και έθιμα και αντιτιθέμενες ιδεολογικές κατευθύνσεις, όπως επίσης και διαφορετικό ποιοτικά και ποσοτικά πλοιότο σε πόρους, δίνουν διαφορετικές απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά και εφαρμόζουν για τη λύση τους τις μεθόδους εκείνες, που προσφέρονται περισσότερο στήν περίπτωσή τους. Ο κοινός στόχος είναι πάντοτε να επιτευχθεί η μεγαλύτερη δυνατή απόδοση των πόρων που διαθέτουν το οικονομικό σύστημα όμως που εφαρμόζουν ποικίλλει μεταξύ των δύο ακραίων συστημάτων που περιγράψαμε παραπάνω.

Στον Πίνακα 10.3.1 αναφέρονται σε γενικές κατηγορίες τα συστήματα που εφαρμόζονται σήμερα στις αναπτυγμένες οικονομίες και περιγράφονται συγκριτικά οι βασικές διαφορές τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

11.1 Η λήψη των αποφάσεων στο σύστημα της ελεύθερης οικονομίας.

Από όσα αναφέραμε στην προηγούμενη παράγραφο, είναι φανερό ότι η οικονομική δραστηριότητα ρυθμίζεται από μια σειρά αποφάσεων που λαμβάνονται από τρεις κατηγορίες οικονομικών μονάδων: Τα νοικοκυριά, τις επιχειρήσεις και το Δημόσιο.

α) Τα νοικοκυριά.

Λέγοντας νοικοκυριό εννοούμε όλα τα άτομα που ζουν κάτω από την ίδια στέγη, βασικά μια οικογένεια, αλλά βλέποντάς την σαν οικονομική μονάδα που παίρνει οικονομικές αποφάσεις. Στην Οικονομική, όπως και στο βιβλίο αυτό, όταν αναφερόμαστε στον καταναλωτή ή το άτομο σαν οικονομική μονάδα, εννοούμε πραγματικά την ομάδα των ατόμων που συνθέτουν ένα νοικοκυριό. Τα νοικοκυριά έχουν στην ιδιοκτησία τους εκτάσεις γης, σπίτια και καταστήματα, χρήματα και ορισμένα από τα μέλη τους μπορούν να προσφέρουν εργασία, ως επιχειρηματίες, εργάτες ή υπάλληλοι. Για να διαθέσουν αυτά τα μέσα παραγωγής, ζητούν ανταλλάγματα, όπως ενοίκια, τόκο, μέρισμα, μισθό ή ημερομίσθιο. Οι αποφάσεις που παίρνουν τα νοικοκυριά αναφέρονται τόσο στη διάθεση των παραγωγικών μέσων ή των υπηρεσιών των παραγωγικών συντελεστών που κατέχουν, όσο και στη διάθεση του εισοδήματος που αποκτούν μ' αυτόν τον τρόπο. Τα νοικοκυριά λοιπόν αποτελούν τις καταναλωτικές μονάδες σε μια οικονομία, αλλά ταυτόχρονα και τους κατόχους των παραγωγικών μέσων. Τα νοικοκυριά υποτίθεται ότι παίρνουν εκείνες τις αποφάσεις που τους συμφέρουν καλύτερα, που τους εξασφαλίζουν τη μεγαλύτερη δυνατή ικανοποίηση.

β) Οι επιχειρήσεις.

Η επιχείρηση είναι η οικονομική μονάδα, η οποία χρησιμοποιεί παραγωγικά μέσα για να παράγει προϊόντα, που θα πωλήσει μετά είτε σε άλλες επιχειρήσεις, είτε σε νοικοκυριά, είτε στο Δημόσιο. Η επιχείρηση συνεπώς είναι η μονάδα που παίρνει αποφάσεις σχετικά με την απασχόληση των συντελεστών της παραγωγής και το είδος των προϊόντων που θα παραχθούν. Η επιχείρηση δεν μπορεί ν' αποφασίσει μόνη της για το ύψος των πωλήσεών της, μπορεί όμως να επηρεάσει με τη διαφήμιση και τα άλλα μέσα πρωθήσεως των πωλήσεων την απόφαση των νοικοκυριών για το τι θα αγοράσουν. Η επιχείρηση παίρνει κι' αυτή τις αποφάσεις της με κριτήριο την καλύτερη εξυπηρέτηση του συμφέροντός της.

γ) Το Δημόσιο.

Στην έννοια του Δημοσίου περιλαμβάνονται όλες οι δημόσιες υπηρεσίες και οργανισμοί ή επιχειρήσεις που ανήκουν στο Κράτος ή βρίσκονται κάτω από τον άμεσο έλεγχό του. Οι αποφάσεις του Δημοσίου αφορούν στην παραγωγή ορισμένων αγαθών και κυρίως υπηρεσιών, ή αποβλέπουν στον επηρεασμό των αποφάσεων των επιχειρήσεων κυρίως αλλά και των νοικοκυριών.

Γενικότερα εκτός από την άμεση αύξηση της δραστηριότητας του Κράτους, στον καθαυτό παραγωγικό τομέα, οι οικονομικές λειτουργίες του Κράτους και συνεπώς οι αντίστοιχες αποφάσεις του μπορεί να διακριθούν σε δύο γενικότερες κατηγορίες.

Α) Εκείνες που αποβλέπουν στην ενδυνάμωση και τη διευκόλυνση της λειτουργίας του συστήματος αγοράς. Οι βασικές δραστηριότητες του Κράτους στην περιοχή αυτή είναι:

I. Παροχή θεσμικού και νομικού πλαισίου ως και κοινωνικού περιβάλλοντος ευνοϊκού για την αποτελεσματική λειτουργία του συστήματος της αγοράς.

II. Διατήρηση των συνθηκών ανταγωνισμού.

Β) Εκείνες που αποβλέπουν στη συμπλήρωση και τη διόρθωση του μηχανισμού της αγοράς και διαμορφώσεως των τιμών. Εδώ έχομε βασικά τρεις δραστηριότητες:

I. Αναδιανομή του εισοδήματος μεταξύ των διαφόρων τμημάτων του πληθυσμού.

II. Προσαρμογή της κατανομής των παραγωγικών πόρων, με στόχο τη μεταβολή της συνθέσεως του εθνικού εισοδήματος (π.χ. συμμετοχή σ' αυτό της βιομηχανίας και της γεωργίας).

III. Σταθεροποίηση της οικονομίας, δηλαδή έλεγχο της ανεργίας και του πληθωρισμού, που προκαλούνται από τις κυκλικές οικονομικές διακυμάνσεις και την προώθηση της αναπτυξιακής πολιτικής.

Σε μια καθαρή μορφή του συστήματος αγοράς, οι αποφάσεις των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων καθορίζουν **τι** η οικονομία θα πρέπει να παράγει, **πώς** η παραγωγή θα πρέπει να **οργανωθεί** και **πώς** το συνολικό προϊόν θα πρέπει να **διανεμηθεί**, μέσω ενός συστήματος τιμών.

11.2 Η κυκλική ροή της οικονομίας.

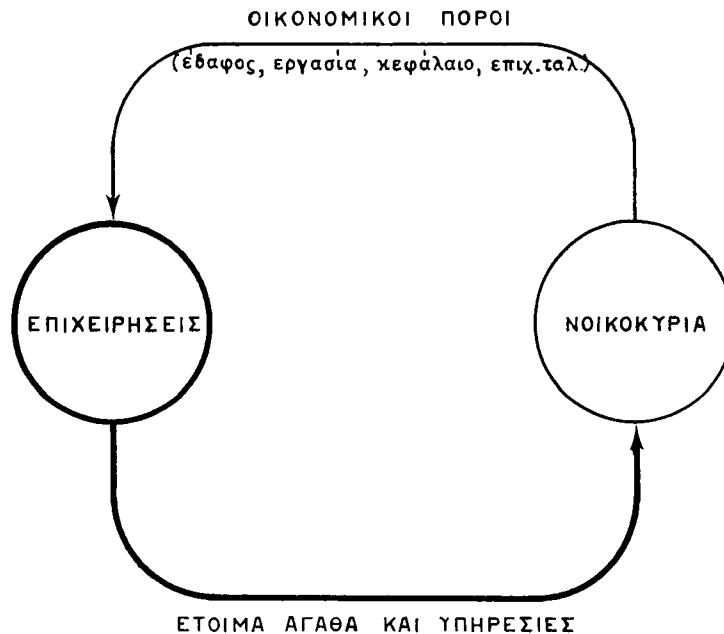
Ας δούμε, τώρα, πιο αναλυτικά, πώς λειτουργεί το σύστημα της αγοράς.

Ας υποθέσουμε μια αντιπραγματευτική οικονομία, όπου δηλαδή γίνεται ανταλλαγή πράγματος με πράγμα, χωρίς τη μεσολάβηση χρήματος. Τα νοικοκυριά άμεσα ή έμμεσα κατέχουν όλους τους παραγωγικούς πόρους τους οποίους παρέχουν στις επιχειρήσεις.

Οι επιχειρήσεις χρειάζονται αυτούς τους πόρους, γιατί τους είναι αναγκαίοι για να εκπληρώσουν την αποστολή τους, δηλαδή, την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Ως αντάλλαγμα της παροχής προς τις επιχειρήσεις των πόρων που κατέχουν, τα νοικοκυριά πληρώνονται σε είδος, δηλαδή σε αγαθά και υπηρεσίες.

Η κυκλική αυτή ροή μέσων από τα νοικοκυριά προς τις επιχειρήσεις και αγαθών και υπηρεσιών από τις επιχειρήσεις προς τα νοικοκυριά, εμφανίζεται στο σχήμα 11.2a.

Μια αντιπραγματευτική οικονομία αυτής της μορφής θα δημιουργούσε βέβαια σοβαρά προβλήματα, για την πλήρη ικανοποίηση των αναγκών των νοικοκυριών. Χρησιμεύει όμως ως απλή απεικόνιση του πραγματικού τρόπου ροής των πόρων και των αγαθών και υπηρεσιών σε μια οικονομία αγοράς.

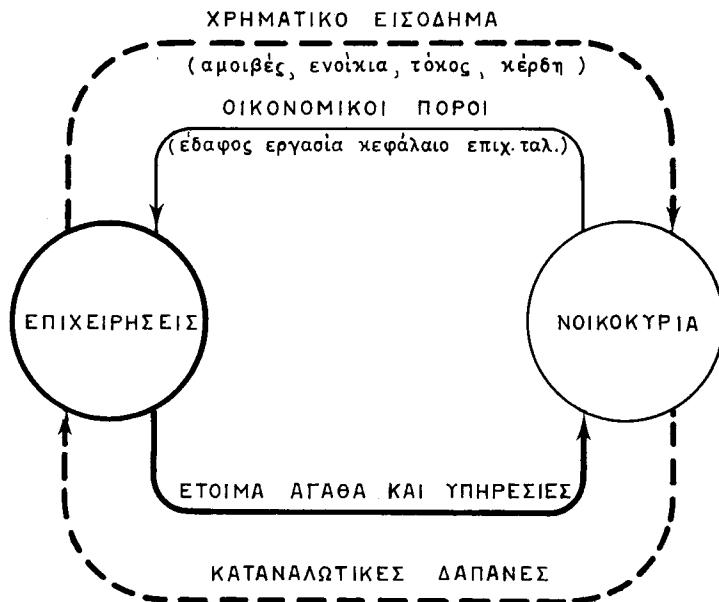
Σχ. 11.2a.

Η λειτουργία μιας αντιπραγματευτικής οικονομίας.

Όπως γνωρίζομε, οι δυσκολίες της αντιπραγματευτικής οικονομίας εξαφανίζονται με την επικράτηση της χρηματικής οικονομίας, όπου το χρήμα αποτελεί κοινό μέσο ανταλλαγής. Πώς όμως μεταβάλλεται η απεικόνιση της κυκλικής αυτής ροής, με την εξέλιξη της αντιπραγματευτικής σε χρηματική οικονομία; Το γεγονός ότι το χρήμα χρησιμοποιείται, ως κοινό ανταλλακτικό μέσο, σημαίνει ότι μεσολαβεί για να διευκολύνει την ανταλλαγή πόρων με αγαθά και υπηρεσίες μεταξύ νοικοκυριών και επιχειρήσεων.

Έτσι στο σχήμα 11.2β, στο επάνω μέρος εμφανίζεται η ροή των χρηματικών πληρωμών προς τα νοικοκυριά με τη μορφή αμοιβών, ενοικίων, τόκων και κερδών, ως αντάλλαγμα για την παροχή εκ μέρους τους των ιδιοκτήτων παραγωγικών πόρων που διαθέτουν στις επιχειρήσεις. Οι πληρωμές αυτές των χρηματικών εισοδημάτων προς τα νοικοκυριά εκ μέρους των επιχειρήσεων αποτελούν το **κόστος** των επιχειρήσεων για την παραγωγή των αγαθών και υπηρεσιών. Τα χρηματικά αυτά έσοδα των νοικοκυριών, τους δίνουν τη δυνατότητα να αξιώσουν από τις επιχειρήσεις την παροχή αγαθών και υπηρεσιών. Έτσι τα χρήματα των νοικοκυριών δαπανώνται για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών της εκλογής τους,

συνιστούν δηλαδή την **καταναλωτική δαπάνη**. Η καταναλωτική αυτή δαπάνη είναι για την επιχείρηση το χρηματικό της εισόδημα, το οποίο θα χρησιμοποιήσει πάλι για την αγορά των παραγωγικών μέσων που χρησιμοποιεί. Έτσι πραγματοποιείται μια συνεχής **κυκλική ροή των εισοδημάτων** από τις επιχειρήσεις προς τα νοικοκυριά και από τα νοικοκυριά προς τις επιχειρήσεις.

Σχ. 11.2β.
Η λειτουργία της χρηματικής οικονομίας.

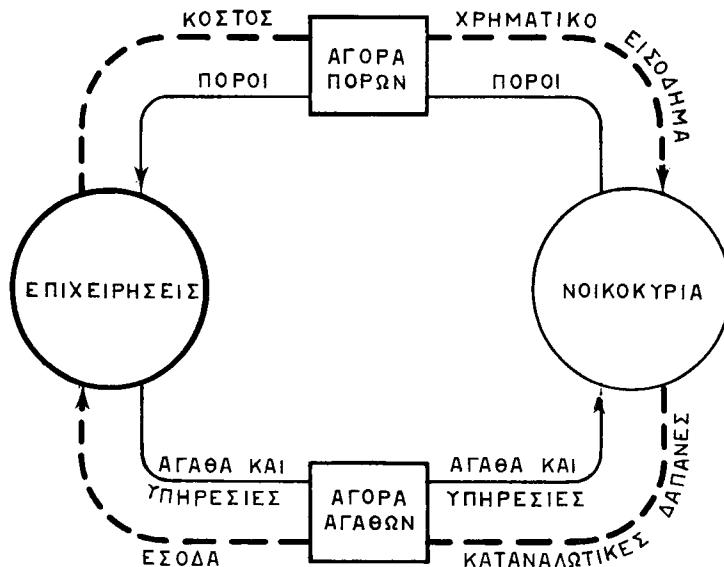
Από την κυκλική αυτή ροή απουσιάζει, βέβαια, το δημόσιο, ως οικονομική μονάδα, που χρησιμοποιεί κι αυτή πόρους και παρέχει εισοδήματα.

Και όσο μεν αφορά στο επάνω μέρος του σχήματος 11.2β η λειτουργία των σχέσεων παίρνει την ίδια μορφή. Στο κάτω μέρος όμως υπάρχει η διαφορά ότι σε πολλές περιπτώσεις η παροχή των υπηρεσιών είναι δωρεάν και συνεπώς δεν υπάρχει από αυτήν την παροχή δημιουργία εισοδήματος για το Δημόσιο, όπως π.χ. συμβαίνει στην περίπτωση της δωρεάν παροχής εκπαίδευσεως. Το χρηματικό εισόδημα για την απόκτηση των αναγκαίων πόρων για την παραγωγή αυτών των υπηρεσιών προέρχεται από άλλες πηγές, κυρίως τη φορολογία όπως θα δούμε όταν μιλήσουμε για τη σύνθεση του εθνικού εισοδήματος.

Η ροή αυτή του εισοδήματος - κόστους και οικονομικών πόρων, στο επάνω μέρος του σχήματος, και των αγαθών - καταναλωτικών δαπανών, στο κάτω μέρος, περνά μέσα από αντίστοιχες αγορές στις οποίες πραγματοποιείται η ανταλλαγή του χρήματος με τους παραγωγικούς πόρους και τα αγαθά - υπηρεσίες. Οι αγορές αυτές εμφανίζονται στο σχήμα 11.2γ. Στην αγορά των πόρων τα νοικοκυριά προσφέρουν παραγωγικά μέσα σε ορισμένες τιμές και λαμβάνουν χρηματικό εισόδημα από τις επιχειρήσεις που τα αγοράζουν. Είναι φανερό ότι το μέγεθος του

χρηματικού εισοδήματος, που ρέει μέσω της αγοράς πόρων προς τα νοικοκυριά, εξαρτάται από το ποσόν των κατεχομένων και προσφερομένων πόρων και από τις τιμές στις οποίες πωλούνται.

Κατά τον ίδιο τρόπο, στο κάτω μέρος του σχήματος, οι καταναλωτικές

Σχ. 11.2γ.

Ανορές πόρων και αγαθών σε μία χρηματική οικονομία.

δαπάνες και τα αγαθά - υπηρεσίες περνούν μέσα από την αγορά των αγαθών. Το μέγεθος αυτών των ροών εξαρτάται και πάλι από τις ποσότητες των αγαθών και υπηρεσιών που αγοράζονται και από τις τιμές στις οποίες πωλούνται.

Έτσι, δύο είναι οι βασικές αγορές, **η αγορά των πόρων**, που περιλαμβάνει όλα τα παραγωγικά μέσα, όπως πρώτες ύλες, εργασία, το χώρο εγκαταστάσεων των επιχειρήσεων, τα χρηματικά κεφάλαια κλπ. και η **αγορά αγαθών**, ό,τι δηλαδή παράγουν οι επιχειρήσεις με τη μορφή αγαθών ή υπηρεσιών. Στην αγορά πόρων, οι επιχειρήσεις εκπροσωπούν τη **ζήτηση** και τα νοικοκυριά, ως κάτοχοι των παραγγικών μέσων, την **προσφορά**. Στην αγορά αγαθών, τα νοικοκυριά είναι οι αγοραστές, εκπροσωπούν δηλαδή τη **ζήτηση**, και οι επιχειρήσεις είναι οι πωλητές, εκπροσωπούν δηλαδή την **προσφορά**.

Αυτή είναι μια απλοποιημένη απεικόνηση της κυκλικής ροής του εισοδήματος ή, απλώς, της κυκλικής λειτουργίας της οικονομίας, στα πλαίσια του μηχανισμού της αγοράς στην καθαρή του μορφή, χωρίς να λαμβάνονται δηλαδή, υπ' όψη διάφοροι άλλοι παράγοντες και λειτουργίες, που στην πράξη κάνουν τα πράγματα πολύ πιο περίπλοκα, ενώ δεν μεταβάλλουν την παραπάνω μορφή κινήσεως της οικονομίας.

11.3 Η κυριαρχία του καταναλωτή.

Όπως έχουμε πει πολλές φορές μέχρι τώρα, για να λειτουργήσει το σύστημα της αγοράς, χρειάζεται να υπάρχουν **καταναλωτές**, αυτοί δηλαδή που θέλουν ν' αγοράσουν τα αγαθά και τις υπηρεσίες που παράγουν οι επιχειρήσεις. Άν δεν υπάρχει ο καταναλωτής που να θέλει να πληρώσει για ν' αγοράσει ένα αυτοκίνητο, ένα ραδιόφωνο, ένα κοστούμι, ή αν δεν υπάρχουν πελάτες που να είναι έτοιμοι να πληρώσουν για να πάνε στον κινηματογράφο, στο κουρείο, στο πλυντήριο, τότε οι αντίστοιχες επιχειρήσεις που παράγουν αυτά τα αγαθά και τις υπηρεσίες, δεν πρόκειται να παραμείνουν για πολύ ανοικτές.

Καταλήξαμε έτσι στο συμπέρασμα ότι αυτός, που κατευθύνει την παραγωγή σε μια ελεύθερη οικονομία, είναι ο καταναλωτής, που θέλει και είναι σε θέση να πληρώσει για ν' αγοράσει. Η ουσιαστική αυτή θέση του καταναλωτή στην ελεύθερη οικονομία ονομάζεται **κυριαρχία του καταναλωτή**.

Η κατεύθυνση αυτή της παραγωγής από τον καταναλωτή, γίνεται με τον τρόπο που ξοδεύει τα χρήματά του, με τον τρόπο δηλαδή, που κατανέμει το εισόδημά του στα διάφορα αγαθά και υπηρεσίες. Αν υπάρχουν πελάτες που **ζητούντις** υπηρεσίες του κουρέα ή του τραπεζίτη, αν υπάρχουν καταναλωτές που **ζητούν** ν' αγοράσουν κρέας ή πατάτες ή μακαρόνια, τότε δημιουργείται η μεγάλη πιθανότητα να υπάρξουν κουρεία και τράπεζες ή κτηνοτροφίες για την παραγωγή κρέατος, γεωργικές καλλιέργειες πατάτας, βιομηχανίες που θα παράγουν μακαρόνια.

Η **ζήτηση** λοιπόν από τους καταναλωτές είναι το **βασικό κίνητρο** της οικονομίας κής δραστηριότητας.

11.4 Η αγορά των αγαθών.

Η αγορά των αγαθών, ο τόπος δηλαδή στον οποίον ο καταναλωτής πηγαίνει για να αγοράσει και ο παραγωγός ή ο έμπορος για να πωλήσει, είναι σε όλους μας γνωστή. Σε κάθε πόλη και χωριό υπάρχουν ορισμένα μέρη, ορισμένοι δρόμοι, γεμάτοι με μαγαζιά, τα οποία πωλούν τις χιλιάδες των ειδών που χρησιμοποιεί ο σύγχρονος καταναλωτής. Για ορισμένα είδη, όπως θα έχετε προσέξει, έχουν δημιουργηθεί ειδικές αγορές: σε μια δηλαδή περιοχή ή ένα δρόμο ένουν συγκεντρωθεί καταστήματα που πωλούν ομοειδή προϊόντα ή προσφέρουν ομοειδείς υπηρεσίες. Αυτό γίνεται συνήθως στις μεγάλες πόλεις.

'Οταν λοιπόν μιλάμε για αγορά, εννοούμε κατ' αρχήν όλους τους τόπους, όπου μέσω των ποικίλων καταστημάτων συναντάται η προσφορά και η **ζήτηση**, όπου δηλαδή ο καταναλωτής πηγαίνει για να ζητήσει τα αγαθά ή όποιες υπηρεσίες επιθυμεί και όπου οι παραγωγοί ή οι έμποροι προσφέρουν τα αγαθά που διαθέτουν για να πωληθούν. Σήμερα βέβαια όταν μιλάμε για αγορά, δεν αναφερόμαστε πάντα σ' ένα ορισμένο τόπο. Η έννοια της αγοράς έχει διευρυνθεί και περιλαμβάνει κάθε οργανωμένο τρόπο συναντήσεως της προσφοράς και της ζητήσεως. Τα μεταχειρισμένα αυτοκίνητα π.χ., όπως όλοι γνωρίζουμε πωλούνται κατά μεγάλο ποσοστό με καταχωρίσεις στις μικρές αγγελίες των εφημερίδων. Μεγάλες αγοραπωλησίες αγαθών και συμφωνίες για παροχή υπηρεσιών πραγματοποιούνται μεταξύ των επιχειρήσεων με αλληλογραφία ή τηλεφωνικές επικοινωνίες κ.ο.κ. Θα μπορούσαμε

επομένως να πούμε ότι **αγορά είναι κάθε οργανωμένος μηχανισμός που φέρνει σε στενή επαφή τους αγοραστές με τους πωλητές.**

Στις αγορές αυτές τα διάφορα αγαθά ή υπηρεσίες προσφέρονται σε ορισμένες τιμές. Κάθε είδος δηλαδή **προσφέρεται για πώληση με αντάλλαγμα ορισμένες νομισματικές μονάδες**, οι οποίες στην ελληνική αγορά είναι οι δραχμές. Αν πηγαίνομε στην αγορά ως αγοραστές, είναι προφανές ότι η επιδίωξή μας θα είναι ν' αγοράσουμε όσο το δυνατόν φθηνότερα, δηλαδή στην πιο χαμηλή τιμή, γιατί τα μεν χρήματα που διαθέτουμε είναι περιορισμένα, ενώ τα είδη που θα επιθυμούσαμε ν' αγοράσουμε είναι συνήθως σχεδόν απεριόριστα.

Αν όμως βρισκόμαστε στην αγορά ως πωλητές, αν έχομε π.χ. ένα κατάστημα, τότε η επιδίωξή μας είναι συνήθως να πωλήσουμε όσο γίνεται σε **καλύτερη τιμή**, δηλαδή σε μια τιμή που θα μας εξασφαλίζει το μεγαλύτερο κέρδος.

Αν λοιπόν αγνοήσουμε τους περιορισμούς, που καμία φορά επιβάλλει το Κράτος στην ελεύθερη διαμόρφωση των τιμών, τότε μπορούμε να πούμε ότι στην αγορά των αγαθών παίζεται ένα παιχνίδι μεταξύ δύο ομάδων: απ' αυτές η μια ομάδα, οι **καταναλωτές**, προσπαθεί ν' αγοράσει φθηνότερα και η άλλη, οι **παραγωγοί**, προσπαθεί να πωλήσει ακριβότερα.

Καταβάλλεται δηλαδή προσπάθεια ώστε να καθορισθεί **μια τιμή** για τα αγαθά και τις υπηρεσίες, που να μπορεί ν' αφήνει **σχετικά** ικανοποιημένες και τις δύο ομάδες. Αξίζει άρα να παρακολουθήσουμε πώς στην πράξη φθάνουμε στόν καθορισμό αυτής της τιμής, αφού, όπως όλοι γνωρίζομε, τα διάφορα είδη που προσφέρονται στην αγορά **έχουν ήδη μια τιμή**. Η τιμή αυτή όμως έχει καθορισθεί, χωρίς εμείς να έχομε προηγουμένως πάρει συνειδητά μέρος στο παιχνίδι που περιγράψαμε.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ ΤΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΓΟΡΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ

Η ΖΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

12.1 Η ατομική ζήτηση.

Όταν βρισκόμαστε στην αγορά, δυο είναι οι παράγοντες που προσδιορίζουν αν θα μεταβληθούμε σε πραγματικούς αγοραστές ή αν θα περιορισθούμε απλώς στο να κοιτάζουμε τις βιτρίνες.

Ο πρώτος από τους παράγοντες αυτούς είναι οι **προτιμήσεις** και οι **επιθυμίες** μας. Αν κάτι μας αρέσει και επιθυμούμε να το αποκτήσουμε, τότε θα οδηγηθούμε στην απόφαση να ξοδέψουμε τα χρήματά μας για να το αγοράσουμε. Οι βιτρίνες των καταστημάτων ή τα ράφια των υπεραγορών είναι γεμάτα και από είδη που θα μπορούσαμε να αγοράσουμε, τα οποία όμως δεν μας αρέσουν, δεν μας προκαλούν καμιά επιθυμία να τα αποκτήσουμε. Αν η τιμή τους ήταν πολύ χαμηλή, τότε ίσως να παρακινούμαστε να προμηθευτούμε κάποια από αυτά τα είδη υπάρχουν όμως και περιπτώσεις που σκεπτόμαστε ότι «αυτό και τσάμπα να μου το έδιναν δεν θα το έπαιρνα». Για τα είδη αυτά, για τα οποία δεν έχουμε κανένα ενδιαφέρον, η **ζήτησή μας, η ατομική μας ζήτηση,** είναι **μηδέν.**

Αλλά η ύπαρξη της προτιμήσεως και της επιθυμίας μας για κάτι, δεν αρκεί για να μας μετατρέψει σε αγοραστές. Οι βιτρίνες είναι γεμάτες επίσης από είδη που και μας αρέσουν και επιθυμούμε να τα αποκτήσουμε, αλλά δεν μπορούμε γιατί είναι πολύ **ακριβά**, η τιμή τους δηλαδή είναι απαγορευτική για μας.

Η **ζήτησή μας** για τα είδη αυτά είναι επίσης **μηδέν.**

Ο δεύτερος, συνεπώς, παράγοντας που πρέπει να συντρέξει για να μας μετατρέψει σε αγοραστές, είναι η **ικανότητά μας να διαθέσουμε τα απαραίτητα χρήματα** για ν' αγοράσουμε κάτι. Για να θεωρήσουμε, λοιπόν, στην Οικονομική ότι υπάρχει **ατομική ζήτηση ή ζήτηση καταναλωτή** για ένα προϊόν, δεν αρκεί να υπάρχει μόνο μια ανάγκη, που το προϊόν αυτό θα μπορούσε να καλύψει, αλλά **χρειάζεται να υπάρξει η επιθυμία του καταναλωτή να αποκτήσει το προϊόν αυτό, κυρίως, όμως, η ικανότητά του να δώσει τα αναγκαία χρήματα για να το αγοράσει.**

Η ζήτησή μου ως καταναλωτή για ένα αγαθό, εξαρταται από την επιθυμία και την ικανότητά μου να το αγοράσω σε μια **τρέχουσα τιμή**, σε μια τιμή δηλαδή στην οποία προσφέρεται τη συγκεκριμένη στιγμή. Αυτό σημαίνει ότι η ζήτησή μου αυτή

μπορεί να αλλάξει, αν αλλάξει και η τιμή. Αν π.χ. δείτε ένα θαυμάσιο ποδήλατο σε μια βιτρίνα στην τιμή των 8.000 δραχμών είναι πιθανό να μην επιθυμείτε, ούτε να είσαστε σε θέση, να δώσετε τα χρήματα για να το αποκτήσετε. Αν, όμως, το ίδιο ακριβώς ποδήλατο, το βρείτε στην τιμή των 5.000 δραχμών, τότε η επιθυμία να το αγοράσετε είναι μεγαλύτερη και μπορείτε, ίσως, να διαθέσετε τα χρήματα αυτά πιο εύκολα. Και αν τυχόν βρείτε το ίδιο ποδήλατο στις εκπτώσεις, σε μια πολύ πιο χαμηλή τιμή, ας πουύμε στην τιμή των 2.000 δραχμών, τότε μπορεί να σκεφθείτε να αγοράσετε ακόμη και δύο ποδήλατα, ένα για σας και ένα για να το δωρήσετε στο μικρότερο αδελφό σας.

Είναι φανερό επίσης ότι, ανάλογα με το είδος του αγαθού, **η ποσότητα που αγοράζομε, εξαρτάται εκτός από την τιμή και από το χρονικό διάστημα**. Διαφορετική ποσότητα ψωμιού π.χ. καταναλώνομε σε μια μέρα και διαφορετική ποσότητα σε μια εβδομάδα ή σε ένα μήνα. Μπορεί επίσης ν' αγοράζομε ένα κοστούμι το χρόνο ή ένα κοστούμι κάθε δύο χρόνια.

Ατομική ζήτηση, συνεπώς, κατά την οικονομική έννοια, **είναι η κλίμακα των ποσοτήτων που ένα νοικοκυρίο θ' αγοράσει από ένα προϊόν, σε διάφορες τιμές, μέσα σ' ένα ορισμένο χρονικό διάστημα.**

Αν π.χ. μας ρωτήσει κάποιος: «Ποια είναι η ζήτησή μας για το κρέας», η απάντηση δεν θα είναι δυνατή αν δεν ρωτήσομε με τη σειρά μας: «Σε ποια τιμή και για πόσο χρονικό διάστημα». Γιατί ασφαλώς ένα νοικοκυρίο θα αγοράσει περισσότερο κρέας στην τιμή των 50 δραχμών το κιλό, παρά στην τιμή των 100, και, προφανώς, περισσότερα κιλά μέσα σ' ένα μήνα παρά σε μια εβδομάδα.

Με αυτή τη βάση μπορεί να καταστρώσουμε ένα υποθετικό πίνακα, όπως ο παρακάτω, των ποσοτήτων του κρέατος, που θα αγόραζε το νοικοκυρίο X, στις διάφορες πιθανές τιμές ανά κιλό μέσα σε χρονικό διάστημα μιας εβδομάδας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12.1.1.
Κλίμακα ζητήσεως κρέατος από το νοικοκυρίο X
μέσα σε μια εβδομάδα.

Τιμή ανά κιλό (Δραχμές)	Ζητούμενη ποσότητα σε κιλά (εβδομαδιαία)
130	1
120	1,5
110	2
100	3,5
90	5,5
80	8

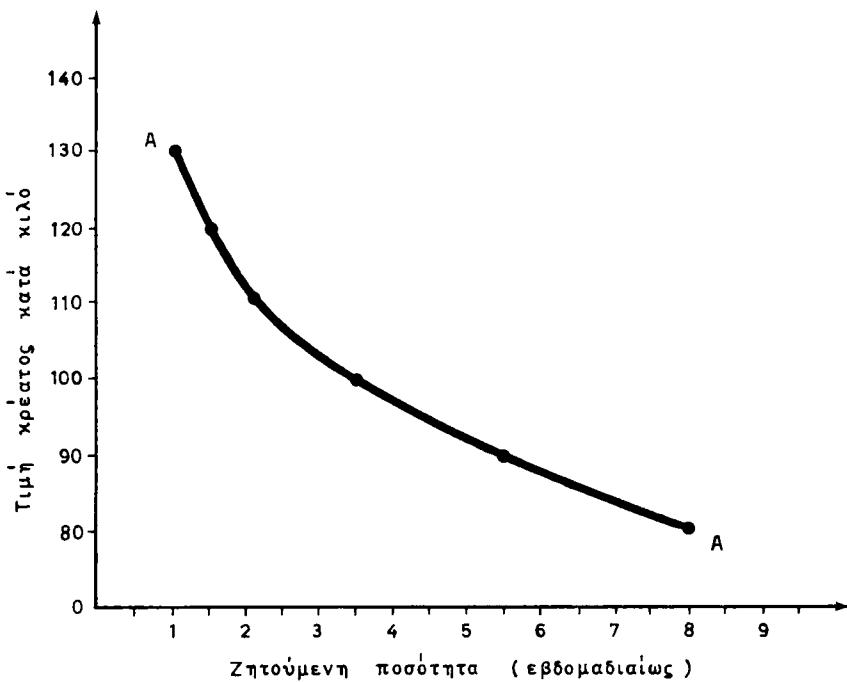
Ο πίνακας αυτός ισχύει υπό την προϋπόθεση ότι **οι άλλες συνθήκες που θα μπορούσαν να επηρεάσουν τη ζήτηση για το κρέας (και κυρίως το εισόδημα του νοικοκυρίου και οι τιμές των άλλων αγαθών) δεν θα μεταβληθούν.**

'Όταν, λοιπόν, αναφερόμαστε στην ατομική ζήτηση του κρέατος, δεν εννοούμε τη ζήτηση στην τιμή που αυτή τη στιγμή έχει στην αγορά, αλλά σε **ολόκληρη αυτή**

την κλίμακα των ποσοτήτων του κρέατος, που ένα νοικοκυρίο έχει τη διάθεση και τη δυνατότητα να αγοράσει στις διάφορες τιμές, χωρίς μεταβολή των άλλων παραγόντων που επηρεάζουν τη ζήτηση: για τους άλλους αυτούς παράγοντες θα μιλήσουμε παρακάτω.

12.2 Η καμπύλη της ατομικής ζητήσεως: Ο νόμος της ζητήσεως.

Τον Πίνακα 12.1.1 μπορεί να τον παραστήσουμε γραφικά, κατά το γνωστό μας τρόπο, όπως στο σχήμα 12.2. Στο σχήμα αυτό αναγράφουμε τις ποσότητες στον οριζόντιο άξονα και τις τιμές στον κατακόρυφο. Τοποθετούμε τα σημεία όπου συναντάται η τιμή με την ποσότητα, σύμφωνα με τον πίνακα μας, και τα ενώνουμε μεταξύ τους με μια καμπύλη. Η καμπύλη αυτή δείχνει τις ποσότητες του κρέατος που θ' αγοράζαμε στις διάφορες τιμές (όλες τις πιθανές τιμές από 80-130 δραχμές ανά κιλό) και ονομάζεται **καμπύλη ζητήσεως νοικοκυρίου** ή **καμπύλη ατομικής ζητήσεως**.

Σχ. 12.2.

Καμπύλη ατομικής ζητήσεως κρέατος.

Η κλίση της καμπύλης ΑΑ προς τα κάτω και δεξιά εκφράζει τον νόμο της ζητήσεως, σύμφωνα με τον οποίο οι καταναλωτές ανοράζουν περισσότερο από ένα προϊόν όταν η τιμή πέφτει.

Η καμπύλη ατομικής ζητήσεως ενός προϊόντος μας δείχνει τη σχέση μεταξύ της τιμής αυτού του προϊόντος και της ποσότητας που το νοικοκυρίο έχει τη διάθεση και τη δυνατότητα να αγοράσει στις διάφορες τιμές, χωρίς μεταβολή των άλλων παραγόντων που επηρεάζουν τη ζήτηση:

διατεθειμένο ν' αγοράσει μ' αυτή την τιμή. Η καμπύλη αυτή σύρεται με την παραδοχή ότι, το εισόδημα του νοικοκυριού, οι προτιμήσεις του και οι τιμές όλων των άλλων ειδών παραμένουν σταθερές και η κατωφερής προς τα δεξιά κλίση της μας δείχνει ότι, όσο χαμηλότερη είναι η τιμή ενός αγαθού τόσο μεγαλύτερη είναι η ποσότητα που το νοικοκυρίο είναι διατεθειμένο να αγοράσει από αυτό.

Αυτό φαίνεται και στο σχήμα 12.2 όπου βλέπομε ότι με την ανώτερη τιμή των 130 δραχμών, το νοικοκυρίο Χ θ' αγοράσει μόνο ένα κιλό κρέας, ενώ στην κατώτερη τιμή των 80 δραχμών θα φθάσει να αγοράζει 8 κιλά την εβδομάδα. Το βασικό αυτό χαρακτηριστικό της ζητήσεως, όταν δηλαδή πέφτει η τιμή να αυξάνει η ζητούμενη ποσότητα, ή αντίστροφα, όταν ανεβαίνει η τιμή η ζητούμενη ποσότητα να μειώνεται, ονομάζεται νόμος της ζητήσεως.

Η σχέση αυτή μεταξύ τιμής και ζητούμενης ποσότητας δημιουργείται για τους παρακάτω λόγους:

α) Αν οι τιμές είναι χαμηλές για ένα είδος, τότε μπορείτε να αγοράσετε περισσότερο από αυτό με το ορισμένο εισόδημα που διαθέτετε.

β) Σε μια χαμηλή τιμή είναι πιθανό να θέλετε να αγοράσετε περισσότερο από ένα προϊόν, γιατί η τιμή του είναι συγκριτικά περισσότερο προσιτή από τις τιμές άλλων ειδών, στα οποία θα μπορούσατε να διαθέσετε τα χρήματά σας, **εφ' όσον βέβαια οι τιμές αυτών των άλλων ειδών μένουν αμετάβλητες**. Αν π.χ. η τιμή του μοσχαρίσιου κρέατος κατέβει πολύ, τότε μπορεί να είναι πολύ φθηνότερο σε σχέση με τα ψάρια και να προτιμήσετε να καταναλώσετε περισσότερο κρέας υποκαθιστώντας τα ψάρια. Αυτό βέβαια δεν θα γίνει, αν ταυτόχρονα κατέβει πολύ και η τιμή των ψαριών.

Το φαινόμενο αυτό της κατωφερούς και προς τα δεξιά κλίσεως της καμπύλης ζητήσεως, αν το εξετάσουμε από μια άλλη σκοπιά, θα οδηγηθούμε σε ένα άλλο βασικό νόμο. Η κλίση αυτή μας λέει πράγματι ότι για λίγη ποσότητα κρέατος την εβδομάδα θα είμαστε διατεθειμένοι να πληρώσουμε υψηλή τιμή· όσο όμως περισσότερο κρέας έχουμε, όσο δηλαδή αυξάνει η ποσότητα που αγοράζομε επειδή η τιμή είναι μειωμένη, τόσο μικρότερο θα είναι το ποσόν των χρημάτων, που θα είμαστε διατεθειμένοι να πληρώσουμε κάθε φορά για πρόσθετη ποσότητα κρέατος, για να αυξήσουμε την εβδομαδιαία κατανάλωσή μας. Η τάση αυτή συνδέεται με το γεγονός της μειωμένης ικανοποίησεως που αισθανόμαστε ή της μειωμένης χρησιμότητας που μας προσφέρει κάθε πρόσθετο κιλό κρέας στην εβδομαδιαία κατανάλωσή μας. Για να το αντιληφθούμε αυτό καλύτερα, ας πάρομε ένα άλλο παράδειγμα:

Αν, ύστερα από μια μεγάλη πορεία στη ζέστη, νοιώθομε τρομερά διψασμένοι και δεν μπορούμε να βρούμε ελεύθερο νερό, είμαστε π.χ. στην έρημο, τότε, για ένα ποτήρι νερό θα δίναμε ακόμη και ένα πολύ σημαντικό ποσό. Αφου όμως πιούμε το πρώτο ποτήρι, η διάθεσή μας να ξαναπληρώσουμε το ίδιο ποσό για ένα δεύτερο ποτήρι νερό θα είναι πολύ μειωμένη. Και αν έστω το δώσομε, τότε ένα τρίτο ποτήρι νερό μόνο σε κανονική τιμή, αν όχι δωρεάν, θα το θέλαμε. Αυτό βέβαια συμβαίνει γιατί στο μεταξύ η δίψα μας θα έχει ικανοποιηθεί.

Αυτή η διαπίστωση μας οδηγεί στη διατύπωση του νόμου της **φθίνουσας οριακής χρησιμότητας**. Σύμφωνα με το νόμο αυτόν η πρόσθετη ή η οριακή χρησιμότητα (ή ικανοποίηση) που απολαμβάνομε από κάθε επί πλέον μονάδα ενός αγαθού τείνει να μειώνεται όσο περισσότερες μονάδες αποκτούμε από το αγαθό αυτό μέσα στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

12.3 Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της ατομικής ζητήσεως.

Όπως είπαμε παραπάνω, η ατομική ζήτηση εκφράζει την πλήρη κλίμακα των διαφόρων ποσοτήτων, που ένα νοικοκυρίο θα ήταν διατεθειμένο να αγοράσει από ένα είδος, ανάλογα με τις διάφορες τιμές του. Η ζήτηση αυτή, εξαρτάται από **το εισόδημα, τις προτιμήσεις για το προϊόν αυτό σε σχέση με άλλα προϊόντα και τις τιμές των άλλων ομοειδών ή συναφών προϊόντων.**

Γυρίζοντας πίσω στο παράδειγμά μας για τη ζήτηση του κρέατος, ας υποθέσουμε ότι η προτίμησή μας γι' αυτό αρχίζει να περιορίζεται και αντίθετα η προτίμησή μας στρέφεται τώρα προς τα ψάρια. Στην περίπτωση αυτή η ποσότητα κρέατος που θα αγοράζαμε σε καθεμιά από τις τιμές της κλίμακας του Πίνακα 12.1.1 θα είναι προφανώς μικρότερη. Η αλλαγή αυτή της συμπεριφοράς μας, ως προς το κρέας, αποτελεί μια **μεταβολή της ζητήσεως**. Η ζήτησή μας για το κρέας **έγινε μικρότερη**.

Ας δούμε όμως, πως θα μπορούσαμε να απεικονίσουμε γραφικά τις μεταβολές της ζητήσεως. Ας σύρομε ξανά την καμπύλη ζητήσεως του κρέατος που σύραμε προηγουμένως (σχ. 12.2): την καμπύλη αυτή την ονομάζουμε καμπύλη AA. Η μείωση της ζητήσεώς μας για το κρέας σημαίνει, όπως είπαμε, αγορά μικρότερης ποσότητας σε κάθε μια από τις τιμές της κλίμακας ζητήσεως. Αν στην τιμή των 120 δραχμών αγοράσουμε ένα κιλό αντί για 1,5 και στην τιμή των 80 δραχμών αγοράσουμε 6 κιλά αντί για 8, τότε η νέα καμπύλη θα είναι αυτή που στο σχήμα 12.3α εμφανίζεται ως καμπύλη BB. Θα σχηματισθεί δηλαδή η νέα αυτή καμπύλη προς τα αριστερά και κάτω από την παλιά μας καμπύλη (AA).

Αν, αντίθετα, για κάποιο λόγο η ζήτησή μας για το κρέας αυξηθεί, αυτό σημαίνει ότι θα αγοράζουμε μεγαλύτερη ποσότητα κρέατος σε κάθε τιμή. Έτσι η νέα καμπύλη για την αυξημένη ζήτηση θα σχηματισθεί δεξιότερα πάνω από την αρχική καμπύλη, στη θέση ας υποθέσουμε ΓΓ.

Συμπεραίνομε, λοιπόν, ότι **μια μεταβολή στη ζήτηση εμφανίζεται με μια μετακίνηση της ζητήσεως, σε μια άλλη καμπύλη**.

Εδώ, θα πρέπει να προσέξουμε κάτι: Η κίνηση **πάνω** στην καμπύλη ζητήσεως δεν συνιστά μεταβολή της ζητήσεως. **Μεταβολή ζητήσεως είναι η μετακίνηση αυτής της ίδιας της καμπύλης**.

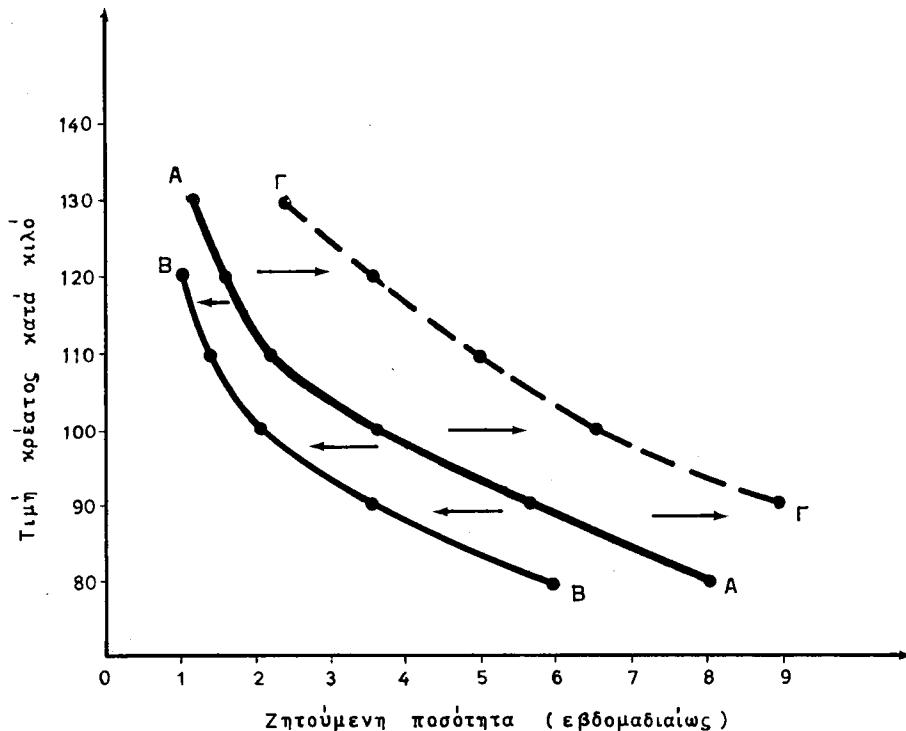
Ας δούμε τώρα ποιοι είναι οι λόγοι, για τους οποίους εμφανίζονται οι μεταβολές της ζητήσεως, ή με άλλα λόγια ποιοι είναι οι παράγοντες που προσδιορίζουν τη ζήτηση. Εκτός από τη σχέση μεταξύ τιμής και ζητούμενης ποσότητας, η ζήτηση επηρεάζεται και από άλλους τρεις παράγοντες, τους οποίους μέχρι τώρα αγνοήσαμε σκόπιμα, για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε τη βασική σχέση ανάμεσα στην τιμή και τη ζήτηση. Οι παράγοντες αυτοί είναι οι ακόλουθοι:

a) Οι προτιμήσεις των καταναλωτών.

Όπως είπαμε, για να φθάσουμε στη ζήτηση ενός αγαθού, θα πρέπει να υπάρχει η προτίμησή μας γι' αυτό, θα πρέπει το αγαθό αυτό να είναι της αρεσκείας μας.

Αν οι προτιμήσεις μας για κάποιο προϊόν αλλάξουν για οποιοδήποτε λόγο, είναι φανερό ότι και η ζήτηση για το προϊόν αυτό θα μεταβληθεί. Αν π.χ., είτε γιατί ιεπτηρεαζόμαστε από την εντατική διαφήμιση, είτε γιατί το επιβάλλει η μόδα, η προτίμησή μας για ένα είδος ενδυμασίας έστω τα «τζηνς» είναι τώρα μεγαλύτερη, και η ζήτηση του είδους αυτού σε κάθε μια από τις τιμές της κλίμακας της ζητήσεως

θα είναι μεγαλύτερη. Επειδή δε αντίστροφα η προτίμηση προς τα μάλλινα παντελόνια θα είναι τώρα μικρότερη, η ζήτηση γι' αυτά θα μειωθεί· άρα και η ποσότητα που θα πωλείται σε κάθε μια από τις τιμές της κλίμακας ζητήσεως του είδους αυτού θα μειωθεί.

Σχ. 12.3a.

Μεταβολές ατομικής ζητήσεως κρέατος.

Μια αύξηση της ζητήσεως κινεί την καμπύλη ζητήσεως προς τα δεξιά. Μια μείωση της ζητήσεως κινεί την καμπύλη ζητήσεως προς τ' αριστερά.

β) Το εισόδημα των νοικοκυριών.

Στη διαμόρφωση της ζητήσεώς μας για τα διάφορα αγαθά και υπηρεσίες, σημαντική επίδραση έχει το ύψος του εισοδήματός μας. Η μεταβολή του εισοδήματος έχει ως αποτέλεσμα τη μεταβολή της ζητήσεως, τη μετατόπιση δηλαδή της καμπύλης ζητήσεως. Κανονικά θα πρέπει να περιμένουμε ότι μια αύξηση στο εισόδημα ενός νοικοκυριού θα συνδέεται με την αύξηση ζητούμενης ποσότητας από τα διάφορα είδη. Όπως όλοι γνωρίζομε η αύξηση του εισοδήματος των ελληνικών νοικοκυριών, τα τελευταία χρόνια, είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της καταναλώσεως πολλών προϊόντων, όπως π.χ. του κρέατος, της ζάχαρης, του γάλατος κλπ.

Υπάρχουν όμως δυο βασικές εξαιρέσεις από αυτόν τον κανόνα. Αν π.χ. η

ζήτηση για το χοιρινό κρέας μιας οικογένειας είναι μεγάλη, επειδή το μοσχαρίσιο κρέας είναι πολύ ακριβό, μια αύξηση του εισοδήματος της οικογένειας αυτής θα έχει, πιθανόν, ως αποτέλεσμα να μειωθεί η ποσότητα του χοιρινού κρέατος που καταναλώνει και να αυξηθεί η κατανάλωση του μοσχαρίσιου κρέατος που θα μπορεί τώρα να προμηθεύεται.

Αυτό σημαίνει ότι είναι δυνατό μια αύξηση του εισοδήματος, πέρα από ένα ορισμένο επίπεδο, να οδηγήσει στη μείωση της ζητούμενης από μια οικογένεια ποσότητας από ένα προϊόν. Η σχέση αυτή, η μείωση δηλαδή της ζητούμενης ποσότητας με την αύξηση του εισοδήματος, είναι πιθανόν να εμφανισθεί όταν ένα προϊόν είναι φθηνό, άλλα αποτελεί κατώτερο υποκατάστατο ενός άλλου προϊόντος. Έτσι όταν το εισόδημα μιας οικογένειας είναι χαμηλό γίνεται προσπάθεια να εξοικονομηθούν χρήματα, με την χρησιμοποίηση π.χ. μαργαρίνης αντί για βούτυρο. Όταν όμως το εισόδημα της οικογένειας αυξηθεί πάνω από ένα ορισμένο επίπεδο, τότε μπορεί να κρίνει ότι το ποσό των χρημάτων που εξοικονομείται με τον τρόπο αυτό είναι ασήμαντο και επομένως να αρχίσει να καταναλώνει βούτυρο.

Η άλλη εξαίρεση αναφέρεται στις περιπτώσεις όπου η μεταβολή του εισοδήματος είναι δυνατό να μην επηρεάσει καθόλου τη ζητούμενη ποσότητα. Αυτό συμβαίνει με ορισμένα προϊόντα, των οποίων η ζήτηση ικανοποιείται απόλυτα ύστερα από ένα ορισμένο επίπεδο εισοδήματος. Οποιαδήποτε αύξηση του εισοδήματος και αν γίνει πάνω από αυτό το επίπεδο δεν επηρεάζεται η ζητούμενη ποσότητα. Το αλάτι ή το πιπέρι π.χ. αποτελούν παραδείγματα τέτοιων προϊόντων. Όσο και αν αυξηθεί το εισόδημα πάνω από το επίπεδο εκείνο που μας επιτρέπει να καλύπτουμε όλες τις ανάγκες μας σε αλάτι, η κατανάλωσή του δεν πρόκειται να αυξηθεί.

Στο σχήμα 12.3β εμφανίζονται οι τρεις αυτές δυνατές σχέσεις μεταξύ του εισοδήματος ενός νοικοκυριού και της ζητούμενης ποσότητας από ένα αγαθό.

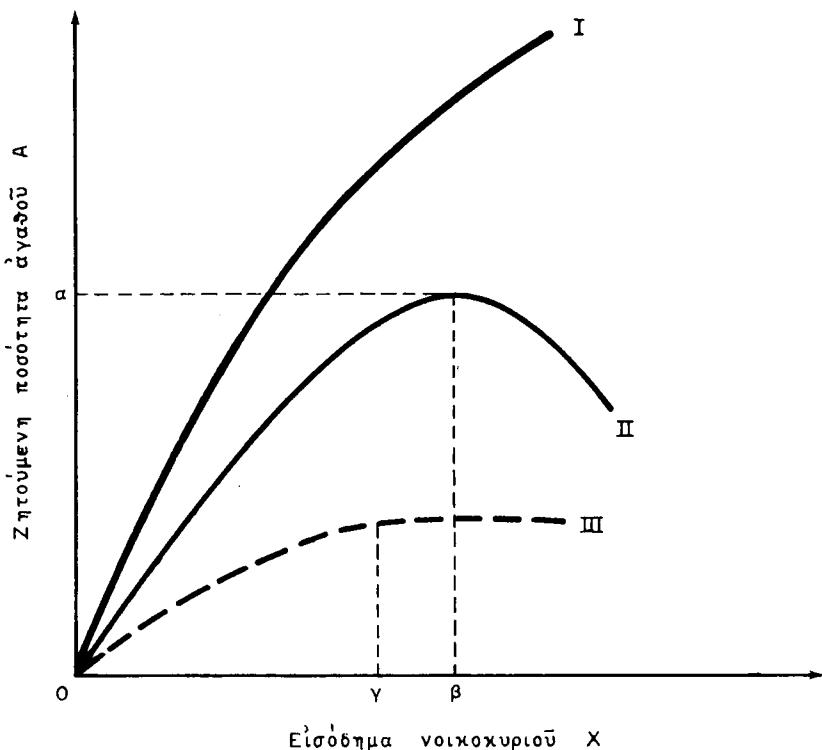
Στον οριζόντιο άξονα εμφανίζεται το εισόδημα και στον κάθετο η ποσότητα του προϊόντος. Οι καμπύλες I, II και III παριστάνουν τις τρεις δυνατές σχέσεις εισοδήματος και ζητούμενης ποσότητας. Και πάλι, βέβαια, παίρνομε ως προϋπόθεση ότι οι άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν τη ζήτηση, εκτός από το εισόδημα, μένουν αμετάβλητοι.

Η καμπύλη I εμφανίζει την περίπτωση όπου, όταν το εισόδημα αυξάνει, τότε αυξάνεται και η ποσότητα που ζητούμε να αγοράσουμε από ένα προϊόν. Η καμπύλη II εμφανίζει την περίπτωση όπου: στην αρχή, με την αύξηση του εισοδήματος μέχρι ένα ορισμένο επίπεδο (Οβ), η ποσότητα που ζητούμε από το προϊόν αυτό αυξάνει επίσης μέχρι ένα σημείο (Οα), από το οποίο και μετά, με την περαιτέρω αύξηση του εισοδήματος αρχίζει να μειώνεται. Στην περίπτωση αυτή, όπως είπαμε, το προϊόν στο οποίο αναφέρεται θεωρείται κατώτερο σε σχέση με ένα άλλο ανώτερο από το οποίο και υποκαθίσταται. Τέλος η καμπύλη III μας δείχνει την περίπτωση κατά την οποία η ποσότητα που ζητούμε από ένα προϊόν αυξάνει με την αύξηση του εισοδήματος, αυτό όμως συμβαίνει μέχρι ένα ορισμένο σημείο (γ), μετά από το οποίο όσο και αν συνεχίζεται η αύξηση του εισοδήματος, η ζητούμενη ποσότητα μένει η ίδια.

γ) Οι τιμές των άλλων αγαθών.

Ο τρίτος παράγοντας που έχει σχέση με τη διαμόρφωση της ζητήσεως είναι οι τιμές των άλλων αγαθών.

Αν η συγκεκριμένη μεταβολή στην τιμή ενός αγαθού θα αυξήσει ή θα μειώσει τη ζήτηση του αγαθού A, εξαρτάται από το αν το αγαθό αυτό είναι **υποκατάστατο** ή **συμπληρωματικό** του αγαθού A. Το βούτυρο και η μαργαρίνη είναι αγαθά που το ένα μπορεί να υποκαταστήσει το άλλο. Όταν η τιμή του βουτύρου αυξηθεί, θα αγοράσουμε μικρότερη ποσότητα βουτύρου και μεγαλύτερη μαργαρίνης· θα αυξηθεί δηλαδή η ζήτηση της μαργαρίνης. Αντίστροφα, αν η τιμή του βουτύρου μειωθεί, τα νοικοκυριά θα αγοράσουν μεγαλύτερες ποσότητες βουτύρου, και αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα την μείωση της ζητήσεως της μαργαρίνης.

Σχ. 12.3β.
Σχέση μεταξύ ζητούμενης ποσότητας και εισοδήματος νοικοκυριού.

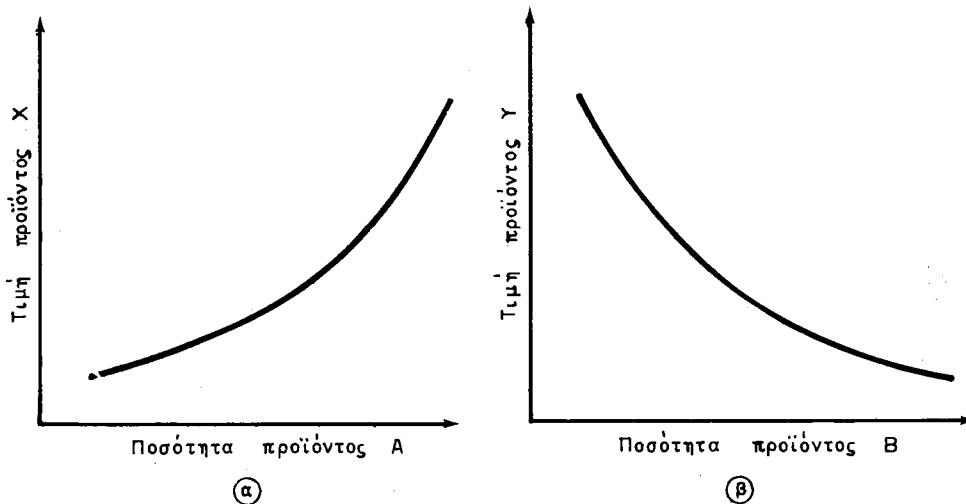
Όταν, λοιπόν, η τιμή ενός αγαθού και η ζήτηση ενός άλλου αγαθού έχουν **άμεση** εξάρτηση, τα δύο αυτά αγαθά λέγονται **υποκατάστατα**. Τέτοια αγαθά εκτός από το βούτυρο και τη μαργαρίνη είναι ο καφές και το τσάι, τα μάλλινα υφάσματα και τα υφάσματα από τεχνέριο, το ελαιόλαδο και τα φυτικά έλαια κλπ. Η σχέση μεταξύ υποκατάστατων αγαθών εμφανίζεται στο σχήμα 12.3γ (α).

Άλλα όμως αγαθά είναι μεταξύ τους **συμπληρωματικά**. Αυτό σημαίνει ότι αν η τιμή του ενός μειωθεί, η ζήτηση του άλλου θα αυξηθεί και αντιστρόφως. Αν π.χ. η τιμή της βενζίνης μειωθεί, αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα, να αυξηθεί η κίνηση των αυτοκινήτων, να αυξηθεί δηλαδή ο αριθμός των χιλιομέτρων που διανύονται από τα αυτοκίνητα. Άμεση συνέπεια θα είναι π.χ. να αυξηθεί η κατανάλωση του λαδιού

μηχανής. Ακριβώς το αντίθετο θα συμβεί, αν αυξηθεί η τιμή της βενζίνης. Η βενζίνη, λοιπόν, και το λάδι μηχανής, είναι ένα ζευγάρι **συμπληρωματικών αγαθών**.

Η σχέση αυτή ανάμεσα στα συμπληρωματικά αγαθά εμφανίζεται γραφικά στο σχήμα 12.3γ (β).

Υπάρχουν βέβαια πολλά αγαθά που δεν σχετίζονται καθόλου μεταξύ τους, είναι δηλαδή **ανεξάρτητα αγαθά**. Για τα αγαθά αυτά η μεταβολή της τιμής του ενός δεν επηρεάζει καθόλου ή επηρεάζει ελάχιστα τη ζήτηση του άλλου.

Σχ. 12.3γ.

- (α) Σχέση μεταξύ ζητούμενης ποσότητας προϊόντος A και τιμής του υπόκατάστατου (X)
- (β) Σχέση μεταξύ ζητούμενης ποσότητας προϊόντος B και της τιμής του συμπληρωματικού προϊόντος (Y).

12.4 Η συνολική ή αγοραία ζήτηση.

Μέχρι τώρα αναφερθήκαμε στην ατομική ζήτηση, στη ζήτηση ενός νοικοκυριού. Στην αγορά όμως παρουσιάζονται συνήθως πολυάριθμοι αγοραστές, εμφανίζεται η ζήτηση πολλών ταυτόχρονα νοικοκυριών. Μας ενδιαφέρει, συνεπώς, για να μελετήσουμε τη διαμόρφωση των τιμών να γνωρίζομε τη συνολική ζήτηση, δηλαδή τη ζήτηση που εμφανίζεται σε όλη την αγορά για κάποιο προϊόν, την αγοραία ζήτηση από όλα τα νοικοκυριά. Η διαδικασία, που πρέπει να ακολουθήσουμε, για να καταστρώσουμε την κλίμακα της συνολικής ζητήσεως, είναι σχετικά απλή, αφού δεν έχουμε παρά να προσθέσουμε τις ζητούμενες ποσότητες ενός είδους από κάθε νοικοκυριό, για κάθε μια από τις τιμές στις οποίες προσφέρεται.

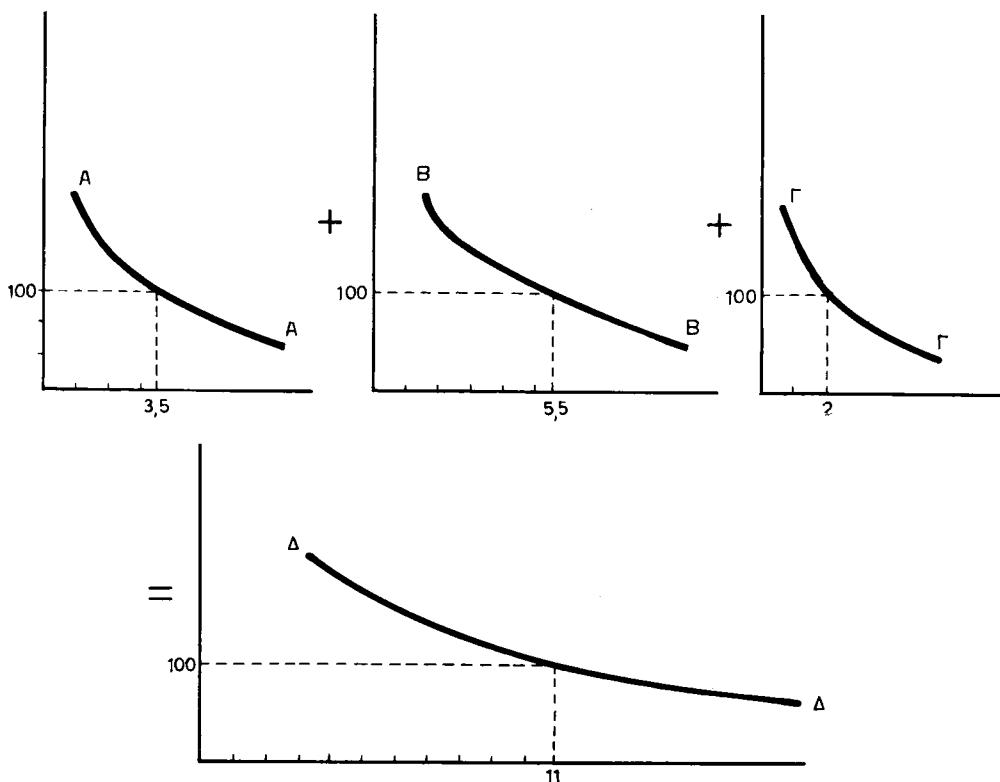
Στον Πίνακα 12.4.1 εμφανίζεται η κλίμακα συνολικής ζητήσεως κρέατος στην αγορά του οποίου, για απλούστευση των πραγμάτων, υποθέτομε ότι εμφανίζονται τρία μόνο νοικοκυριά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12.4.1.

Κλίμακα συνολικής ζητήσεως κρέατος (εβδομαδιαίως).

Τιμή κρέατος ανά κιλό	Ζητούμενη ποσότητα			Συνολική ζήτηση
	Νοικοκυριό Α	Νοικοκυριό Β	Νοικοκυριό Γ	
130	1	+ 1,5	+ 0,5	= 3
120	1,5	+ 2	+ 1	= 4,5
110	2	+ 3,5	+ 1,5	= 7
100	3,5	+ 5,5	+ 2	= 11
90	5,5	+ 8	+ 3,5	= 17
80	8	+ 10	+ 5,5	= 23,5

Η γραφική απεικόνιση αυτής της αθροιστικής διαδικασίας εμφανίζεται στο σχήμα 12.4 όπου όμως, για να γίνη η απεικόνιση απλούστερη παίρνομε μόνο την τιμή των 100 δραχμών για να κάνομε την αθροιση.

Σχ. 12.4.

Η καμπύλη αγοραίας ζητήσεως είναι το άθροισμα των καμπυλών ατομικής ζητήσεως.

Η καμπύλη ΔΔ καλείται **καμπύλη συνολικής ή αγοραίας ζητήσεως**.

Συνολική, λοιπόν, **ή αγοραία ζήτηση είναι το άθροισμα όλων των ατομικών ζητήσεων στη συγκεκριμένη αγορά**. Η αγοραία αυτή ζήτηση είναι εκείνη που παρέχει στους παραγωγούς την ένδειξη ως προς την ποσότητα με την οποία θα πρέπει να εφοδιάσουν την αγορά, για να καλύψουν τις ανάγκες των καταναλωτών.

Εδώ θα πρέπει να θυμηθούμε για λίγο το νόμο της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας. Η καμπύλη της ατομικής ζητήσεως μπορεί να μας δειξει την οριακή χρησιμότητα, που οι καταναλωτές δίνουν σε κάθε πρόσθετη μονάδα από ένα αγαθό στις διάφορες τιμές του. Αυτό σημαίνει ότι **η καμπύλη της συνολικής ζητήσεως παρέχει μια αποτελεσματική ένδειξη στους παραγωγούς, για τη σχετική σημασία που αποδίδουν οι καταναλωτές αυτοί στην απόκτηση περισσοτέρων μονάδων ενός προϊόντος στις διάφορες τιμές**.

Αφού, για κάθε προϊόν υπάρχει μια καμπύλη συνολικής ζητήσεως, **όλες μαζί οι καμπύλες αντιπροσωπεύουν το σύνολο των ενδείξεων προς τους παραγωγούς εκ μέρους των καταναλωτών, για το ποια ποσότητα από κάθε προϊόν θα ήθελαν να αγοράσουν σε κάθε μια από τις τιμές**.

Τι είναι, τώρα, εκείνο που προσδιορίζει τη ζήτηση για ένα προϊόν, σε εθνικό επίπεδο; Πέντε είναι, βασικά, οι παράγοντες που καθορίζουν τη συνολική ζήτηση για κάθε προϊόν.

1. Η ζήτηση εξαρτάται από το μέγεθος του πληθυσμού. Αυτό προκύπτει εύκολα, αφού όπως είπαμε παραπάνω, η συνολική ζήτηση είναι το άθροισμα όλων των ατομικών ζητήσεων.

2. Η ζήτηση εξαρτάται από τον τρόπο διανομής του εισοδήματος, μεταξύ των νοικοκυριών. Τα νοικοκυριά που έχουν διαφορετικό εισόδημα ζητούν οιμάδες αγαθών με διαφορετική σύνθεση. Αν συνεπώς η οιμάδα των χαμηλών εισοδημάτων μικραίνει με την ανάπτυξη της οικονομίας ή με τη δικαιότερη κατανομή του εισοδήματος, τότε η ζήτηση των ειδών που συνθέτουν την οιμάδα αγαθών αυτής της κατηγορίας θα μειωθεί.

3. Η ζήτηση εξαρτάται από τις προτιμήσεις όλων των καταναλωτών, όλων των νοικοκυριών της χώρας, σχετικά με άλλα αγαθά.

4. Η ζήτηση εξαρτάται από το επίπεδο του εισοδήματος των νοικοκυριών.

5. Η ζήτηση εξαρτάται από τις τιμές άλλων αγαθών. Τους παράγοντες 3, 4, και 5 αναλύσαμε παραπάνω.

12.5 Η ελαστικότητα της ζητήσεως.

Μέχρι τώρα είδαμε τον τρόπο, με τον οποίο η τιμή επηρεάζει τη ζητούμενη ποσότητα των αγαθών. Άλλα πόσο πολύ την επηρεάζει; Και είναι ο τρόπος αυτός επηρεασμού ίδιος για όλα τα αγαθά;

Ας πάρομε ως παράδειγμα δύο διαφορετικά προϊόντα.

a) Ας υποθέσουμε ότι το επιτραπέζιο αλάτι πωλείται προς 20 δραχμές το κιλό και ότι χρησιμοποιούμε ένα περίπου κιλό το μήνα. Αν η τιμή του αλατιού ανέβει στις 25 δραχμές, πόσο λιγότερο αλάτι θα αγοράσουμε: Ασφαλώς η ποσότητα που καταναλώνουμε θα μείνει αμετάβλητη, δεδομένου ότι η εξοικονόμηση λίγων δραχμών το μήνα δεν αξίζει τον κόπο, αφού αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα να τρώμε τα

φαγητά μας ανάλατα. Αυτή είναι μια περίπτωση, κατά την οποία η μεταβολή της τιμής δεν επηρεάζει καθόλου, ή επηρεάζει πολύ λίγο τη ζητούμενη ποσότητα. Έτσι, αν δοκιμάσουμε να παραστήσουμε γραφικά την καμπύλη ζητήσεως του επιτραπέζιου αλατιού, θα δούμε ότι σε ένα πλαίσιο τιμής π.χ. μεταξύ 15 και 30 δραχμών, θα είναι κάθετη. Στην περίπτωση αυτή λέμε ότι η ζήτηση για το επιτραπέζιο αλάτι είναι **εντελώς ανελαστική** σχετικά με τις διακυμάνσεις της τιμής. Περιπτώσεις, βέβαια, όπως του αλατιού, είναι ακραίες.

Αντί για το αλάτι ας αναφερθούμε σε ένα άλλο αγαθό, όπως το ψωμί. Ας υποθέσουμε ότι η τιμή του ψωμιού μειώνεται στο μισό. Είναι φανερό ότι αυτό δεν θα έχει ως αποτέλεσμα το διπλασιασμό της ποσότητας του ψωμιού που θα καταναλώνομε. Θα αυξηθεί ίσως σημαντικά, αλλά δεν θα ακολουθήσει αύξηση ανάλογη με την πτώση της τιμής. Στην περίπτωση αυτή έχουμε **απλώς ανελαστική ζήτηση**.

β) Ας χρησιμοποιήσουμε τώρα ως παράδειγμα τη ζήτησή μας για μοσχαρίσια κρέας και ας υποθέσουμε ότι από πλευράς προτιμήσεως μας είναι αδιάφορο το αν θε φάμε μοσχαρίσιο ή χοιρινό. Αν, λοιπόν, η τιμή του μοσχαρίσιου αυξηθεί σημαντικά, π.χ. κατά 50%, ενώ του χοιρινού παραμένει αμετάβλητη, το πιθανότερο είναι ότι θα εγκαταλείψουμε το μοσχαρίσιο και θα στραφούμε στο χοιρινό κρέας. Στην περίπτωση αυτή η ζήτηση για το μοσχαρίσιο κρέας **είναι πολύ ελαστική**, η ζητούμενη δηλαδή ποσότητα επηρεάζεται πολύ από τις μεταβολές της τιμής.

Από τα παραδείγματα αυτά προκύπτει ότι **η ελαστικότητα της ζητήσεως**, σε σχέση με την τιμή, είναι ο τρόπος με τον οποίο επιδρά στη ζητούμενη ποσότητα η μεταβολή της τιμής ενός προϊόντος. **Αποτελεί δηλαδή ένα μέτρο που μας δείχνει πόσο θα μεταβληθεί η αγοραζόμενη ποσότητα, σε ανταπόκριση μιας μεταβολής της τιμής· είναι ένα μέτρο της ευαισθησίας της ζητήσεως σχετικά με τις μεταβολές της τιμής.**

Για ορισμένους λόγους είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε πόσο ακριβώς ελαστική ή ανελαστική είναι η ζήτηση σε σχέση με την τιμή. Από όσα προηγήθηκαν προκύπτει ότι η ελαστικότητα της ζητήσεως (E_z) σε σχέση με την τιμή (T), εκφράζει το λόγο της ποσοστιαίας μεταβολής (επί τοις εκατό) της ζητούμενης ποσότητας (Π) προς την ποσοστιαία μεταβολή της τιμής. Έτσι μπορούμε εύκολα να υπολογίσουμε την αριθμητική τιμή της ελαστικότητας με τον εξής τύπο:

$$E_z = \frac{\% \text{ μεταβολής } \Pi}{\% \text{ μεταβολής } T}$$

Αν π.χ. μια μείωση της τιμής του τσιμέντου από 800 δραχμές τον τόννο σε 760 (5%) οδηγήσει σε αύξηση των πωλήσεων από 100 εκατ. τόννους σε 101 εκατομμύρια τόννους (1%), τοποθετώντας τις τιμές αυτές στον παραπάνω τύπο βρίσκομε ότι η ελαστικότητα της ζητήσεως του τσιμέντου σε σχέση με την τιμή του, είναι $E_z = 1/5 = 0,2$. Όταν η τιμή που προκύπτει είναι μικρότερη από τη μονάδα, τότε η ζήτηση είναι **ανελαστική**. Όταν η τιμή είναι μεγαλύτερη από τη μονάδα, τότε η ζήτηση είναι **ελαστική**. Όταν είναι ίση με τη μονάδα, όταν δηλαδή η ποσοστιαία μεταβολή της ποσότητας είναι ακριβώς η ίδια με την ποσοστιαία μεταβολή της τιμής, τότε έχουμε **ελαστικότητα μονάδας** (ή **μοναδιαία ελαστικότητα**).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

13.1 Ο ρόλος της αγοράς και της αγοραίας τιμής.

Είναι εύκολο να αντιληφθούμε, με ποιο τρόπο η ζήτηση προκαλεί την παραγωγή των αγαθών και υπηρεσιών που επιθυμούν οι καταναλωτές. Αν π.χ. οι καταναλωτές αγοράζουν πολλά μπισκότα, το άμεσο αποτέλεσμα θα είναι να αυξηθούν οι πωλήσεις των μπισκότων στα ζαχαροπλαστεία και τα παντοπωλεία· αυτά με τη σειρά τους, για να ανταπεξέλθουν στην αυξημένη αυτή ζήτηση θα αυξήσουν τις παραγγελίες τους στα εργοστάσια, που παράγουν τα μπισκότα.

Υπάρχουν περιπτώσεις που η σχέση μεταξύ του καταναλωτή και του παραγωγού είναι άμεση, πολύ πιο συχνά όμως στο σύγχρονο πολύπλοκο οικονομικό μας σύστημα, η ζήτηση του καταναλωτή φθάνει στον παραγωγό με τρόπο έμμεσο, μέσα δηλαδή από τους ενδιάμεσους διανομείς των αγαθών όπως ο χονδρέμπορος ή ο αντιπρόσωπος κλπ. Εκείνο πάντως που έχει σημασία είναι ότι αυτή η ζήτηση είναι που θα αθήσει στην παραγωγή των διαφόρων προϊόντων και υπηρεσιών.

Σε κάθε αγορά, *η τιμή είναι εκείνη που προσαρμόζει την προσφορά προς τη ζήτηση*. 'Όταν ζητούμε π.χ. περισσότερο από ένα προϊόν, η τιμή του τείνει να αυξηθεί. 'Όταν όμως οι τιμές ενός προϊόντος αυξάνονται, δημιουργούνται αυξημένα κίνητρα για την παραγωγή μεγαλύτερων ποσοτήτων από αυτό το προϊόν. Άλλα και χωρίς αύξηση της τιμής η αυξημένη ζήτηση οδηγεί συνήθως σε αυξημένη παραγωγή. *Συνεπώς αυτή η αλληλεπίδραση μεταξύ ζητήσεως, προσφοράς και τιμής αποτελεί τη βάση του μηχανισμού αυτοπροσαρμογής του συστήματος της ελεύθερης οικονομίας.*

13.2 Κλίμακα και καμπύλη προσφοράς.

Η έννοια της προσφοράς είναι ανάλογη προς την έννοια της ζητήσεως. *Προσφορά καλείται η κλίμακα ποσοτήτων ενός αγαθού, που θα προσφερθούν για πώληση στις διάφορες τιμές μέσα σε μια χρονική περίοδο (με αμετάβλητους τους άλλους παράγοντες που επηρεάζουν την προσφορά).*

Η σχέση ανάμεσα στην τιμή και την προσφερόμενη ποσότητα είναι σχέση ομόρροπη. Με την αύξηση της τιμής, αυξάνεται και η προσφερόμενη ποσότητα. Αντίστροφα, με τη μείωση της τιμής, μειώνεται και η προσφερόμενη ποσότητα. Η σχέση αυτή ονομάζεται από τους οικονομολόγους **νόμος της προσφοράς** και μας

λέει ότι: *Οι παραγώγοι επιθυμούν να παράγουν και προσφέρουν προς πώληση περισσότερα από τα προϊόντα τους, όταν η τιμή είναι υψηλή, παρά όταν είναι χαμηλή.*

Στον Πίνακα 13.2.1 εμφανίζεται η κλίμακα προσφοράς κρέατος στις τιμές που είχαμε χρησιμοποιήσει όταν αναφέραμε το παράδειγμα για τη ζήτηση (Πίνακας 12.1.1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 13.2.1.
Κλίμακα προσφοράς κρέατος ενός παραγωγού
(εβδομαδιαία).

Τιμή ανά κιλό (δραχμές)	Προσφερόμενη ποσότητα σε κιλά την εβδομάδα
130	850
120	750
110	600
100	500
90	300
80	50

Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 13.2.1 μπορεί να σύρομε την καμπύλη προσφοράς, όπως στο σχήμα 13.2 που ακολουθεί.

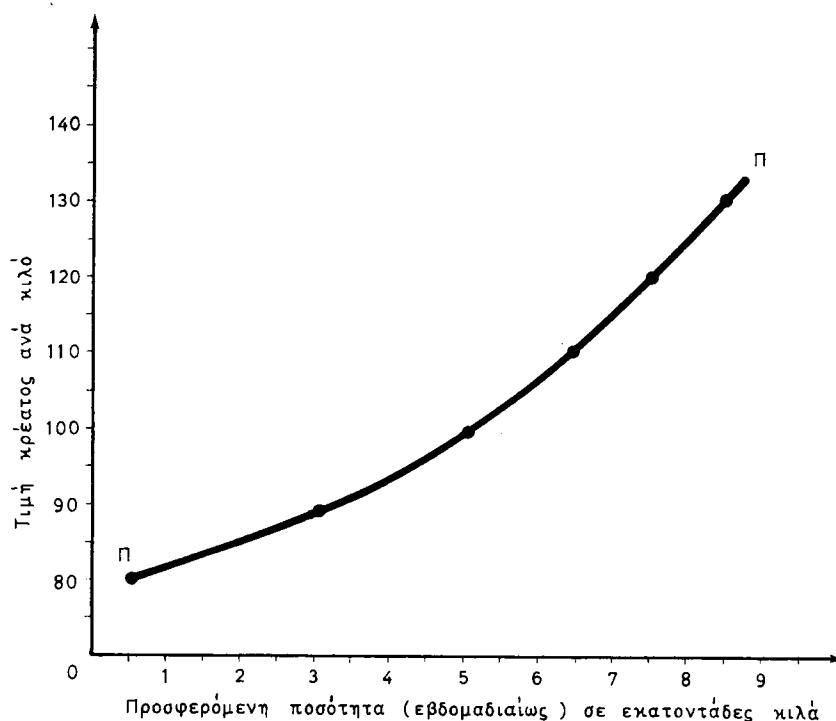
Οι τιμές και πάλι τοποθετούνται στον κατακόρυφο άξονα και οι ποσότητες στον οριζόντιο. Παρατηρούμε ότι η καμπύλη αυτή διαφέρει από την καμπύλη ζητήσεως (σχ. 12.2), γιατί έχει κατεύθυνση από κάτω προς τα πάνω και δεξιά. Η κατεύθυνση αυτή της καμπύλης ανταποκρίνεται στο νόμο της προσφοράς. Η αιτιολόγηση της μορφής που έχει η καμπύλη προσφοράς είναι απλή. 'Όπως θυμάστε, η τιμή είναι ο βασικός προσδιοριστικός παράγοντας της ζητήσεως ενός νοικοκυριού. Κατά τον ίδιο τρόπο η τιμή επενεργεί ως κίνητρο προς την πλευρά του παραγωγού για να παράγει περισσότερο και, συνεπώς, να αυξήσει το κέρδος του, όταν η τιμή είναι υψηλή.'

Βέβαια, υπάρχουν και περιπτώσεις κατά τις οποίες η προσφορά αυξάνει χωρίς να συνοδεύεται και από άνοδο της τιμής: αλλά ας αγνοήσουμε προς στιγμή το πολύπλοκο αυτό θέμα και ας δεχθούμε ως κανόνα αυτό που συμβαίνει συνήθως, δηλαδή η υψηλή τιμή αποτελεί ισχυρό κίνητρο για να αυξηθεί η προσφερόμενη ποσότητα.

Σχετικά με την προσφορά πρέπει πάντα να θυμόμαστε όπως και στην περίπτωση της ζητήσεως, ότι:

1. Προσφορά είναι μία κλίμακα ποσοτήτων και όχι **μία ποσότητα**.
2. Μία αλλαγή στην προσφορά, έχει ως αποτέλεσμα **μία μετακίνηση της καμπύλης προσφοράς** και όχι μια απλή κίνηση **επάνω** στην καμπύλη.
3. Η προσφορά έχει νόημα, μόνο όταν αναφέρεται σε σχέση με ένα ορισμένο χρονικό διάστημα. Η χρονική περίοδος πρέπει πάντα να προσδιορίζεται.
4. Η καμπύλη προσφοράς σύρεται πάντα με την προϋπόθεση ότι οι άλλοι

παράγοντες, εκτός από τον παράγοντα της τιμής, παραμένουν αμετάβλητοι.

Σχ. 13.2.

Καμπύλη προσφοράς κρέατος (εβδομαδιαία).

Η κλίση της καμπύλης ΠΠ πρός τα άνω και δεξιά εκφράζει τον **νόμο της προσφοράς**, σύμφωνα με τον οποίο οι παραγωγοί προσφέρουν περισσότερο όταν η τιμή ανεβαίνει.

13.3 Παράγοντες που προσδιορίζουν τη συνολική προσφορά. Η ελαστικότητα της προσφοράς.

Είναι φανερό ότι, όπως και στην περίπτωση της ζητήσεως, **συνολική προσφορά είναι το άθροισμα της προσφοράς ενός αγαθού, εκ μέρους όλων εκείνων που παράγουν το αγαθό αυτό.**

Οι παράγοντες που προσδιορίζουν τη συνολική προσφορά είναι οι ακόλουθοι:

1. **To κόστος των συντελέστων παραγωγής**, που είναι αναγκαίοι για την παραγωγή του συγκεκριμένου προϊόντος (εργασία, πρώτες ύλες, έδαφος κλπ.). Όσο πιο χαμηλό είναι το κόστος των παραγωγικών μέσων, που απαιτούνται για την παραγωγή ενός προϊόντος, τόσο μεγαλύτερη, κατά κανόνα, είναι η επιθυμία των παραγωγών να παράγουν, αφού αυτό δίνει μεγαλύτερα περιθώρια κέρδους ή μικρότερο κίνδυνο ζημίας. Αυτό ισχύει βέβαια εφ' όσον όλοι οι άλλοι παράγοντες μένουν αμετάβλητοι.

2. Το επίπεδο της τεχνολογίας. Με την προϋπόθεση πάντοτε ότι οι άλλοι παράγοντες παραμένουν σταθεροί, όσο πιο αναπτυγμένη είναι η τεχνολογία η σχετική με την παραγωγή ενός προϊόντος, τόσο πιο μεγάλη είναι συνήθως η προσφορά του προϊόντος. Αν π.χ. με μια νεα ανακάλυψη το κόστος της παραγωγής χάλυβα μειώνεται σημαντικά και οι άλλοι παράγοντες μένουν σταθεροί, η παραγωγή χάλυβα θα είναι μεγαλύτερη από ό,τι προηγουμένως, στην ίδια τιμή.

3. Οι τιμές των άλλων αγαθών (ανταγωνιστικών και συμπληρωματικών). Ας υποθέσουμε ότι στο ίδιο χωράφι μπορεί να καλλιεργηθεί σιτάρι ή καλαμπόκι με την ίδια ποσοτική απόδοση. Αν η ζήτηση για το καλαμπόκι αυξηθεί, ενώ του σιταριού παραμένει σταθερή, και η τιμή του καλαμποκιού θα ανέβει. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα ο γεωργός να καλλιεργήσει τον επόμενο χρόνο περισσότερο ή μόνο καλαμπόκι, που σημαίνει ότι η προσφορά του καλαμποκιού θα αυξηθεί.

4. Η τιμή του συγκεκριμένου αγαθού. Όσο πιο υψηλή είναι η τιμή ενός αγαθού τόσο πιο μεγάλη είναι η προσφερόμενη ποσότητα.

Η προσφορά μπορεί να είναι ελαστική ή ανελαστική, όπως ακριβώς και η ζήτηση. Αν οι προσφερόμενες ποσότητες επηρεάζονται πολύ από την τιμή, τότε η προσφορά είναι **ελαστική**. Αν η τιμή επηρεάζει πολύ λίγο ή καθόλου την ποσότητα που θα προσφερθεί, τότε η προσφορά είναι **ανελαστική**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ
Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ

14.1 Η συσχέτιση της συνολικής προσφοράς και της συνολικής ζητήσεως.

Όπως είδαμε στα προηγούμενα δύο κεφάλαια, η καμπύλη της ζητήσεως και η καμπύλη της προσφοράς εμφανίζουν αντίθετες λειτουργικές σχέσεις μεταξύ τιμών και ποσοτήτων. Η αύξηση της τιμής μειώνει τη ζήτηση, ενώ αυξάνει την προσφορά. Είναι φανερό όμως ότι οι δύο αυτές αντίστροφες τάσεις πρέπει να εξισορροπηθούν σε κάποιο σημείο, ώστε να επιτευχθεί η συνάντησή τους.

Προτού όμως προχωρήσουμε στη μελέτη του σχηματισμού της τιμής, θα πρέπει να σημειώσουμε το εξής: 'Όπως είπαμε, η συνολική προσφορά και ζήτηση αποτελεί το άθροισμα πολλών αταμικών προσφορών και ζητήσεων. Τα περισσότερα όμως άτομα έχουν μεταξύ τους διάφορετικές προτιμήσεις και ικανότητα να αγοράσουν, αφού τα εισοδήματά τους και η οριακή τους χρησιμότητα είναι διαφορετικά. Άλλα και η επιθυμία ή δυνατότητα για παραγωγή διαφέρει από παραγωγό σε παραγωγό, αφού τόσο το κόστος όσο και ο στόχος για κέρδη είναι διαφορετικά από παραγωγό σε παραγωγό. Αυτό σημαίνει ότι **μια μεταβολή στην τιμή θα έχει ως αποτέλεσμα να εισρεύσουν στην αγορά νέοι αγοραστές ή πωλητές**. Καθώς π.χ. η τιμή πέφτει, προκαλείται η επιθυμία ή η ικανότητα διαδοχικά σε νέα άτομα να αγοράσουν· αυτό σημαίνει ότι οι ποσότητες που αγοράζονται σε κάθε μια τιμή αυξάνονται. Και αντίστροφα· όταν οι τιμές ανεβαίνουν η είσοδος πωλητών στην αγορά θα αυξηθεί και ανάλογα θα αυξηθεί και η ποσότητα των προσφερόμενων αγαθών. **Η σύνθεση, δηλαδή, της αγοράς για ένα συγκεκριμένο προϊόν βρίσκεται σε κίνηση, όσο και η τιμή κινείται.**

Ας υποθέσουμε τώρα ότι η συνολική προσφορά και ζήτηση σε μια μικρή πόλη, για περίοδο ενός έτους, εμφανίζει την εικόνα του Πίνακα 14.1.1, που μας δείχνει την κλίμακα ζητήσεως και προσφοράς στις διάφορες τιμές των υποδημάτων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14.1.1.
Κλίμακα ετήσιας ζητήσεως και προσφοράς υποδημάτων.

Τιμή (ανά ζεύγος) σε δραχμές	500	450	400	350	300	250	200	150	100	50
Ποσότητα (σε χιλιάδες ζεύγη)										
α) Ζητούμενη	1	5	10	20	25	30	40	50	70	100
β) Προσφερόμενη	125	90	70	50	35	30	20	10	5	0

Όπως βλέπομε, οι αγοραστές και οι πωλητές αντιδρούν διαφορετικά στην τιμή. Στις υψηλές τιμές τα νοικοκυριά δεν μπορούν ν' αγοράσουν, ενώ οι παραγωγοί - πωλητές είναι πρόθυμοι να πωλήσουν μεγάλες ποσότητες. Στις χαμηλές τιμές συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο: η ζήτηση εκ μέρους των νοικοκυριών είναι πολύ μεγάλη, ενώ οι παραγωγοί δεν είναι καθόλου πρόθυμοι ή δεν μπορούν να ικανοποιήσουν τους αγοραστές σ' αυτές τις πολύ χαμηλές τιμές.

14.2 Η εξισορρόπηση της προσφοράς και ζητήσεως. Η εμφάνιση της τιμής ισορροπίας.

Αν τώρα εξετάσουμε μαζί και τις δύο κλίμακες του Πίνακα 14.1.1 σε κάθε μια τιμή, τότε θα διαπιστώσουμε κάτι πολύ ενδιαφέρον: **Υπάρχει μια τιμή, των 250 δραχμών στο παράδειγμά μας, στην οποία η ζητούμενη ποσότητα είναι ακριβώς η ίδια με την προσφερόμενη.** Σε κάθε άλλη τιμή η ζητούμενη και η προσφερόμενη ποσότητα διαφέρουν. Στην τιμή όμως των 250 δραχμών, η προσφορά και η ζήτηση διαμορφώνεται στα 30.000 ζεύγη το χρόνο. Την τιμή αυτή ονομάζομε **τιμή ισορροπίας**, και αυτή είναι η τιμή που αναδύεται αυτόματα στην αγορά, όπου η προσφορά και η ζήτηση βρίσκονται σε διαρκή ανταγωνισμό.

Πώς όμως μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι μια τιμή ισορροπίας θα προκύψει, πράγματι, από την αλληλεπίδραση της προσφοράς και της ζητήσεως; Η διαδικασία αυτή είναι μια από τις πιο ενδιαφέρουσες και θεμελιώδεις για την Οικονομική και θα πρέπει να την κατανοήσουμε πλήρως.

Ας υποθέσουμε ότι, στο παράδειγμά μας, για κάποιο λόγο τα υποδηματοποιεία στην πόλη καθορίζουν την τιμή των υποδημάτων όχι στις 250 δραχμές αλλά στις 450. Τι θα συμβεί στην περίπτωση αυτή; Σύμφωνα με την κλίμακα του Πίνακα 14.1.1, στην τιμή αυτή οι βιομηχανίες υποδημάτων θα εφοδιάσουν την αγορά με 90.000 ζεύγη τον χρόνο, ενώ τα νοικοκυριά της πόλεως αυτής, θα αγοράσουν μόνο 5000 ζεύγη. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα, οι αποθήκες των παραγωγών βιομηχανιών να γεμίζουν από αδιάθετα εμπορεύματα. Επειδή όμως η κατάσταση αυτή δημιουργεί πολλά προβλήματα, είναι φανερό ότι οι βιομηχανίες αυτές, για να εξασφαλίσουν το εισόδημα που έχουν ανάγκη, ώστε να συνεχίσουν την παραγωγική τους δραστηριότητα, θα αρχίσουν το ξεπούλημα των αποθεμάτων, ρίχνοντας τις τιμές των υποδημάτων.

Αυτό θα αρχίσει να μεταβάλλει την κατάσταση. Στην τιμή των 400 δραχμών π.χ., η ζήτηση θα μεταπηδήσει από 5000 ζεύγη στα 10.000 ζεύγη, ενώ ταυτόχρονα, η μικρή αυτή πτώση της τιμής θα αποθαρρύνει τους παραγωγούς, οι οποίοι έτσι θα μειώσουν την παραγωγή τους από 90.000 σε 70.000 ζεύγη. Παρ' όλα αυτά, όμως, οι παραγωγοί ρίχνουν στην αγορά πολύ περισσότερα υποδήματα από όσα οι καταναλωτές μπορούν να απορροφήσουν στην τιμή αυτή, αλλά η μεταξύ προσφερόμενης και ζητούμενης ποσότητας διαφορά είναι τώρα μικρότερη. Η πίεση όμως εκ μέρους των καταναλωτών στις τιμές, με τον παραπάνω τρόπο, θα συνεχισθεί μέχρις ότου η τιμή μειωθεί στις 250 δραχμές και η προσφορά εξισωθεί με τη ζήτηση, φθάσει, δηλαδή, στα 30.000 ζεύγη. Στην ποσότητα αυτή οι παραγωγοί δεν θα έχουν στις αποθήκες τους απούλητα υποδήματα και συνεπώς η πίεση της αγοράς θα παύσει.

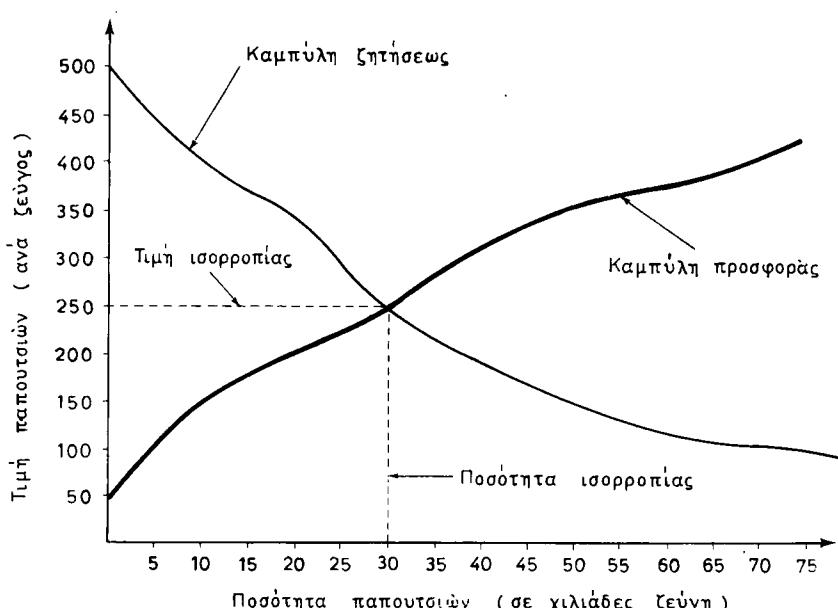
Ας δούμε, όμως, τώρα το παιχνίδι αυτό μεταξύ προσφοράς και ζητήσεως από

την άλλη πλευρά. Ας υποθέσουμε ότι αρχικά η τιμή είναι 50 δραχμές. Η κλίμακα μας μας λέει ότι η ζήτηση εκ μέρους των νοικοκυριών θα είναι τέτοια, που θα κάνουν ουρά στα μαγαζιά για ν' αγοράσουν. Οι παραγωγοί όμως θα αναγκασθούν να κλείσουν τα εργοστάσιά τους, επειδή δεν επιθυμούν ή δεν μπορούν πια να κατασκευάζουν υποδήματα σ' αυτή την τιμή. 'Έτσι οι καταναλωτές, προκειμένου να μείνουν χωρίς υποδήματα, θα προσφερθούν να πληρώσουν μεγαλύτερη τιμή, ας πούμε 100 δραχμές ή και περισσότερα. Στην τιμή αυτή μια μικρή παραγωγή θα μπορούσε να αρχίσει, αλλά πάλι δεν θα ήταν σε θέση να καλύψει τη ζήτηση. Οι καταναλωτές θα ήταν πάλι πρόθυμοι να πληρώσουν κάτι παραπάνω για να αποκτήσουν τα υποδήματα. Αυτό δίνει νέα ώθηση της τιμής προς τα επάνω, μέχρις ότου φθάσει τις 250 δραχμές, οπόταν η ζήτηση και η προσφορά θα εξισορροπηθούν.

14.3 Η λειτουργία της τιμής ισορροπίας και ο ρόλος του ανταγωνισμού.

Από το παράδειγμα που αναφέραμε στην προηγούμενη παράγραφο, παρατηρούμε ότι **η αλληλεπίδραση της προσφοράς και ζητήσεως προκαλεί τη δημιουργία μιας τιμής, στην οποία και οι πωλητές και οι αγοραστές επιθυμούν και είναι ικανοί να πωλήσουν ή αγοράσουν την ίδια ποσότητα αγαθών.**

Τη δημιουργία αυτής της **θέσεως ισορροπίας** μπορεί να την μπεικονίσουμε με μια γραφική παράσταση, όπως στο σχήμα 14.3.

Σχ. 14.3.
Προσδιορισμός της τιμής ισορροπίας

Στο σχήμα αυτό φαίνεται πολύ πιο καθαρά η κατάσταση που αναλύσαμε παραπάνω. Στο σημείο που συναντά η καμπύλη της ζητήσεως την καμπύλη της προσφοράς, εκεί έχουμε **την τιμή ισορροπίας**.

Ας υποθέσουμε ότι η τιμή προσωρινά μετακινείται πάνω από 250 δραχμές. Αν σύρετε μια οριζόντια γραμμή από οποιοδήποτε σημείο του κατακόρυφου άξονα πάνω από τις 250 δραχμές, θα διαπιστώσετε ότι η γραμμή αυτή θα συναντήσει την καμπύλη ζητήσεως προτού συναντήσει την καμπύλη προσφοράς. Αυτό σημαίνει ότι **η ζητούμενη ποσότητα είναι μικρότερη από την προσφερόμενη σε οποιαδήποτε τιμή πάνω από την τιμή ισορροπίας και αυτή η επί πλέον προσφερόμενη ποσότητα ασκεί μια προς τα κάτω πίεση πάνω στην τιμή, πίσω, δηλαδή, στο σημείο ισορροπίας**.

Τα ίδια ισχύουν αντίστροφα, αν η τιμή πέσει κάτω από το σημείο ισορροπίας.

Έτσι, η τιμή ισορροπίας έχει δύο ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά:

α) Είναι η τιμή που δημιουργείται αυτόματα μέσω της ελεύθερης λειτουργίας των δυνάμεων της προσφοράς και της ζητήσεως.

β) Όταν η τιμή αυτή διαμορφωθεί θα επικρατήσει, εκτός εάν οι ίδιες οι δυνάμεις της προσφοράς και της ζητήσεως μεταβληθούν.

Εδώ θα πρέπει να επισημάνομε κατι που ενδεχομένως να δημιουργήσει σύγχυση. **Η τιμή ισορροπίας δεν είναι η τιμή που εξισώνει την προσφορά και τη ζήτηση.** Είναι η τιμή που φέρνει σε ισοζύγιο τη **ζητούμενη ποσότητα και την προσφερομένη ποσότητα**. Είναι λάθος να πούμε ότι η προσφορά και η ζήτηση είναι ίσες, όταν οι τιμές είναι σε σημείο ισορροπίας. Ας μην ξεχνάμε ότι τόσο η προσφορά, όσο και η ζήτηση σημαίνουν σχέσεις μεταξύ ποσοτήτων και τιμών. Επομένως θα πρέπει να προσέχουμε, ώστε να χρησιμοποιούμε τις λέξεις προσφορά και ζήτηση μόνο για να αναφερθούμε στη σχέση ανάμεσα στις ποσότητες και τις τιμές. Επίσης να χρησιμοποιούμε τις φράσεις **ζητούμενη ποσότητα και προσφερόμενη ποσότητα**, όταν θέλομε να μιλήσουμε για την επίδραση μιας συγκεκριμένης τιμής πάνω στην επιθυμία ή την ικανότητά μας να αγοράσουμε ή πωλήσουμε.

Αφού εξετάσαμε, όμως, τον τρόπο, με τον οποίο φθάνουμε σε μια σταθερή και διαρκή τιμή με την αλληλεπίδραση της προσφοράς και της ζητήσεως, θα πρέπει να αναφερθούμε και στην απαραίτητη προϋπόθεση που πρέπει να υπάρχει, για να καταστεί δυνατός ο σχηματισμός αυτής της τιμής. Η προϋπόθεση αυτή είναι **ο ανταγωνισμός**. **Ο ανταγωνισμός στην οικονομική ζωή είναι συνεχής και είναι εκείνος που εξασφαλίζει ότι το παιγνίδι της αγοράς παίζεται ελεύθερα και σωστά.** Ο οικονομικός ανταγωνισμός περικλείει όχι απλώς έναν αγώνα ανάμεσα στις δύο αντίπαλες ομάδες, των αγοραστών και των πωλητών, αλλά και **έναν αγώνα ανάμεσα στα μέλη αυτών των δύο ομάδων**. Η ανταγωνιστική αγορά δεν είναι μόνο ο τόπος όπου συγκρούονται τα ενδιαφέροντα των αγοραστών και των πωλητών, με την αντίθεση της προσφοράς προς τη ζήτηση, αλλά επίσης ο τόπος, όπου οι αγοραστές ανταγωνίζονται τους αγοραστές και οι πωλητές ανταγωνίζονται τους πωλητές.

Ο ανταγωνισμός δηλαδή δεν υπάρχει απλώς μεταξύ αυτών που θέλουν υψηλές τιμές και εκείνων που θέλουν χαμηλές τιμές, αλλά και μεταξύ αυτών που αποτελούν την κάθε μια πλευρά και των οποίων το ατομικό συμφέρον τους οδηγεί στο να πλησιάσουν τις απαιτήσεις της άλλης πλευράς. Αν π.χ. μερικοί από τους αγοραστές υποδημάτων, που δεν ικανοποιήθηκαν δεν αναγκάζονταν να προσφέρουν λίγο μεγαλύτερη τιμή από εκείνη που επικρατούσε στην αγορά, επειδή επιθυμούσαν να αποκτήσουν υποδήματα και αν μερικοί πωλητές, που δεν ικανοποιήθηκαν παρά την

επιθυμία τους να πωλήσουν σε μεγαλύτερες τιμές, δεν πρόσφεραν, οδηγούμενοι από το ατομικό τους συμφέρον, μια τιμή λίγο μικρότερη από τους άλλους πωλητές, η τιμή των υποδημάτων δεν θα μπορούσε να μετακινηθεί στο σημείο ισορροπίας.

Συνεπώς ο ανταγωνισμός είναι μια βασική προϋπόθεση για τη λειτουργία του συστήματος αγοράς.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

15.1 Γενικά.

Μέχρι τώρα εξετάσαμε τον τρόπο που λειτουργεί ο μηχανισμός της αγοράς και είδαμε πώς διαμορφώνονται οι τιμές των διαφόρων αγαθών και υπηρεσιών με τον ανταγωνισμό της προσφοράς και ζητήσεως.

Τώρα θα πρέπει να δούμε πώς λειτουργεί ο μηχανισμός της παραγωγής των αγαθών και υπηρεσιών και πώς αμείβονται τα διάφορα μέσα, που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία, πώς δηλαδή σχηματίζεται η τιμή τους.

Για την παραγωγή των αγαθών μια επιχείρηση πρέπει να αποκτήσει τους παραγωγικούς πόρους, που άμεσα ή έμμεσα κατέχονται και προσφέρονται από τα νοικοκυριά. Έτσι τώρα θα πρέπει να στρέψουμε την προσοχή μας από τη διαδικασία σύμφωνα με την οποία σχηματίζεται η τιμή των αγαθών στη διαδικασία σύμφωνα με την οποία παράγονται τα αγαθά και διαμορφώνεται η τιμή των μέσων παραγωγής, όπως το έδαφος, η εργασία και το κεφάλαιο.

Για να θυμηθούμε όσα είπαμε στο Κεφάλαιο 11, παράγρ. 2, για την κυκλική ροή της οικονομίας, θα πρέπει τώρα να εξετάσουμε λίγο πιο αναλυτικά το επάνω μέρος του σχήματος 11.2γ σύμφωνα με το οπόιο τα νοικοκυριά προσφέρουν και οι επιχειρήσεις ζητούν πόρους. Ένας από τους βασικούς λόγους που πρέπει να το κάνουμε αυτό, είναι ότι οι τιμές των πόρων αποτελούν ένα από τους πιο σημαντικούς προσδιοριστικούς παράγοντες του χρηματικού εισοδήματος των νοικοκυριών. **Τα έξοδα που κάνουν οι επιχειρήσεις, για να αποκτήσουν τα μέσα παραγωγής που χρειάζονται, αποτελούν το εισόδημα των νοικοκυριών που κατέχουν αυτά τα μέσα.** Έτσι, αν ένα νοικοκυριό προσφέρει εργασία, θα αποκτήσει εισόδημα με τη μορφή μισθών ή ημερομισθίων ή κάθε άλλου είδους αποδοχών, αν προσφέρει ένα κτήμα ή οικόπεδο ή ακίνητο, θα αποκτήσει εισόδημα με τη μορφή ενοικίου, αν προσφέρει χρηματικά κεφάλαια θα έχει εισόδημα με τη μορφή τόκων και αν τέλος προσφέρει επιχειρηματικές υπηρεσίες, τότε θα έχει εισόδημα με τη μορφή κερδών. Ένας άλλος σημαντικός λόγος είναι ότι, όπως ακριβώς οι τιμές των αγαθών και υπηρεσιών προσδιορίζουν τον τρόπο διανομής τους μεταξύ των νοικοκυριών **έτσι και οι τιμές**

των μέσων που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή προσδιορίζουν τον τρόπο με τον οποίο γίνεται η κατανομή των πόρων μεταξύ των διαφόρων παραγωγικών μονάδων. Ένας άλλος, πιο ειδικός λόγος, έχει σχέση με τις επί μέρους επιχειρήσεις. Όπως είναι φανερό, για την επιχείρηση οι τιμές των μέσων παραγωγής συνιστούν κόστος. Συνεπώς, στην προσπάθειά τους να πραγματοποιήσουν κέρδη οι επιχειρήσεις επιδιώκουν να επιτύχουν τον καλύτερο συνδυασμό των παραγωγικών μέσων, δηλαδή να επιτύχουν το μεγαλύτερο δυνατό αποτέλεσμα με το μικρότερο κόστος. Αυτό έχει ως **αποτέλεσμα, όπως γνωρίζουμε, την πιο αποδοτική κατανομή των πόρων.**

15.2 Η έννοια της παραγωγής.

Πρώτα ας ξεκαθαρίσουμε την έννοια της παραγωγής:

Για τον οικονομολόγο, παραγωγή είναι η δημιουργία κάθε αγαθού ή υπηρεσίας που οι άνθρωποι είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν για να το αποκτήσουν.

Όταν π.χ. κόβουμε ένα δένδρο και το μεταβάλλομε σε ξυλεία, από την οποία μπορεί να κατασκευάσουμε έπιπλα ή άλλα χρήσιμα αντικείμενα, ή όταν εξάγομε από τη γη σιδηρομετάλλευμα για να το επεξεργασθούμε και να κατασκευάσουμε απ' αυτό διάφορα εργαλεία ή μηχανήματα, τότε έχουμε **παραγωγή, δηλαδή καταβολή προσπάθειας για να προσθέσουμε χρησιμότητα στις ύλες που μας παρέχει η φύση.** Κατά τον ίδιο τρόπο παραγωγή είναι και η καλλιέργεια του σιταριού, η μετατροπή του σε αλεύρι από τον αλευρόμυλο και η κατασκευή ψωμιού από το φούρναρη.

Παραγωγή όμως είναι και η έκθεση των επίπλων στο κατάστημα για πώληση ή η διανομή του ψωμιού και η πώλησή του στα πρατήρια και στους φούρνους. Παραγωγή είναι επίσης και η μεταφορά των διαφόρων προϊόντων από τον τόπο παραγωγής στον τόπο πωλήσεως, όπως παραγωγή είναι και η παροχή ενός δανείου από την τράπεζα στον αλευροβιομήχανο. **Παραγωγή, συνεπώς, δεν είναι μόνο η καλλιέργεια της γης ή η μεταποίηση πρώτων υλών, αλλά και η δημιουργία και διάθεση υπηρεσιών, όπως το χονδρεμπόριο και το εμπόριο λιανικής πωλήσεως, οι μεταφορές, οι τραπεζικές υπηρεσίες κλπ.**

Το βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης παραγωγής είναι η **εκμηχάνησή της**, η εκτεταμένη δηλαδή χρήση μηχανών κατά την παραγωγική διαδικασία και μάλιστα μηχανών αυτοματοποιημένων και μεγάλης αποδόσεως. Η εκμηχάνηση αυτή χαρακτηρίζει όλους τους τομείς της παραγωγής και σ' αυτήν οφείλεται κατά μεγάλο ποσοστό η μαζική παραγωγή των αγαθών και η διεύρυνση της κυκλοφορίας τους, όχι πια μόνο στις τοπικές ή εθνικές αγορές, αλλά και στην παγκόσμια αγορά.

Η παραγωγή διακρίνεται σε **πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή**.

a) **Πρωτογενής παραγωγή** είναι εκείνη που προέρχεται από την εκμετάλλευση του φυσικού πλούτου της γης, όπως η γεωργική παραγωγή, η εξόρυξη από τη γη των ορυκτών και των μετάλλων, η αλεία, η κτηνοτροφία και η εκμετάλλευση των δασών. Πρόσφατα στην κατηγορία αυτή έχει προστεθεί και η εκμετάλλευση του βυθού της θάλασσας.

b) **Δευτερογενής παραγωγή** είναι η μεταποίηση των προϊόντων της πρωτογενούς παραγωγής με την προσθήκη σ' αυτά νέας πρόσθετης αξίας ώστε να καταστούν χρήσιμα είτε για την κάλυψη αναγκών, που δεν μπορεί να καλυφθούν με

την αρχική μορφή των προϊόντων της πρωτογενούς παραγωγής, είτε για την κάλυψη μελλοντικών αναγκών, όπως π.χ. συμβαίνει με την κονσερβοποίηση του κρέατος ή των ψαριών. Η μετατροπή π.χ. της ξελείας σε έπιπλα, του σιδήρου σε μηχανήματα και εργαλεία, του αργού πετρελαίου σε πετρέλαιο και βενζίνα, η κατασκευή ενός αυτοκινήτου ή ενός ψυγείου από εξαρτήματα, που έχουν προηγουμένως κατασκευασθεί από μεταποιημένες πρώτες ύλες, αποτελούν δευτερογενή παραγωγή.

γ) Η παροχή υπηρεσιών γενικότερα αποτελεί την **τριτογενή παραγωγή**. Σ' αυτήν υπάγονται το εμπόριο, οι μεταφορές, η παροχή τραπεζικών ή ασφαλιστικών υπηρεσιών, ο τουρισμός, οι συγκοινωνίες κ.ο.κ.

Η παραγωγή γενικότερα, απτηρίζεται στο συνδυασμό διαφόρων παραγωγικών μέσων, τα οποία οι οικονομολόγοι ονομάζουν συνήθως **συντελεστές της παραγωγής**. Κατά την κλασική οικονομική θεωρία τρεις είναι οι συντελεστές αυτοί: Το **έδαφος**, η **εργασία** και το **κεφάλαιο**. Σύμφωνα με την άποψη αυτή οι ανάγκες των ανθρώπων δεν είναι δυνατόν να ικανοποιηθούν χωρίς την ύπαρξη ορισμένων φυσικών αντικειμένων και την επίδραση πάνω σ' αυτα **της ανθρώπινης ενέργειας**, χωρίς δηλαδή την συνύπαρξη δύο παραγόντων: των **φυσικών πόρων** ή του **εδάφους** και της **εργασίας**. Με την πάροδο όμως του χρόνου ο άνθρωπος, όπως είδαμε, δημιούργησε ορισμένα βοηθήματα για να διευκολυνθεί στην παραγωγική του προσπάθεια, όπως εργαλεία, διάφορα μηχανήματα, συστήματα μεταφορών, εγκαταστάσεις κλπ. Τα βοηθήματα αυτά ονομάσθηκαν **κεφάλαιο**. Οι καταπληκτικές όμως εξελίξεις και μεταβολές στο μέγεθος και την οργάνωση της παραγωγής, επέβαλαν την ανάπτυξη επιστημονικών μεθόδων και τεχνικών, για τη διεύθυνση και τον έλεγχο της παραγωγής, δημιούργησαν δηλαδή την ανάγκη για ένα νέο συντελεστή της παραγωγής, την οργάνωση και διοίκηση, που όπως θα δούμε παρακάτω στο Κεφάλαιο 18 επικράτησε να ονομάζομε **Μάνατζμεντ**.

Η αναφορά όμως στους τρεις αυτούς συντελεστές της παραγωγής παρουσιάζεται σήμερα αρκετά ξεπερασμένη. Η οργάνωση και διοίκηση π.χ. δεν είναι κάτι έχωριστό παρά ένα είδος εξειδικευμένης εργασίας. Άλλα και οι επί μέρους μονάδες που συνθέτουν κάθε συντελεστή δεν είναι ίδιες στη φύση τους. Έτσι έχουμε διάφορα είδη εδάφους, που η χρήση τους είναι εντελώς διαφορετική, όπως και φυσικούς πόρους, που περιλαμβάνονται στο συντελεστή έδαφος, αλλά η αξία τους είναι απλώς το αποτέλεσμα των βελτιώσεων, που έχει προκαλέσει το κεφάλαιο και η εργασία. Το έδαφος π.χ., που χρησιμοποιείται για την εγκατάσταση ενός εργοστασίου, έχει τη συγκεκριμένη αξία του, γιατί έχει προηγηθεί η εκτέλεση ορισμένων άλλων έργων, όπως οδοποιίας, αποχετεύσεως, υδρεύσεως, ηλεκτροδότησεως κλπ.

Για τους λόγους αυτούς είναι σήμερα πιο σωστό να διακρίνομε τα **μέσα παραγωγής** σε δύο γενικές κατηγορίες:

α) **Στα υλικά μέσα:** σ' αυτά υπάγονται τα υλικά πράγματα, με τη μορφή είτε των πόρων που παρέχει η φύση, όπως η καλλιεργήσιμη γη, τα οικόπεδα, τα μεταλλεύματα, τα ορυκτά κλπ. είτε με τη μορφή πόρων **η παγίων στοιχείων** που δημιουργεί ο άνθρωπος, όπως π.χ. είναι τα μηχανήματα, οι κτηριακές εγκαταστάσεις και κάθε εργαλείο χρήσιμο για την παραγωγή.

β) **Στα έμψυχα μέσα:** σ' αυτά περιλαμβάνεται η καταβαλλόμενη προσπάθεια από τον άνθρωπο, δηλαδή η εργασία κάθε είδους, είτε πρόκειται για χειρωνακτική ή εργασία γραφείου, είτε είναι ανειδίκευτη ή ειδικευμένη.

Άσχετα πάντως με ποια διάκριση θα δεχθούμε, εκείνο που έχει σημασία είναι ότι στη σύγχρονη οικονομία η παραγωγή είναι αποτέλεσμα του συνδυασμού των διαφόρων παραγωγικών μέσων ή συντελεστών της παραγωγής και ότι το αποτέλεσμα της παραγωγής είναι τόσο καλύτερο, όσο πιο σωστός είναι ο συνδυασμός αυτός.

Προτού όμως προχωρήσουμε στην εξέταση των συντελεστών αυτών της παραγωγής και τον τρόπο αμοιβής τους, τον τρόπο δηλαδή δημιουργίας του εισοδήματος των νοικοκυριών, που κατέχουν τους συντελεστές αυτούς, είναι χρήσιμο να εξετάσουμε με συντομία ένα άλλο σημαντικό θέμα: τη ζήτηση δηλαδή των πόρων και τον τρόπο σχηματισμού της τιμής τους σε μια ελεύθερη οικονομία μέσα από το μηχανισμό μιας ανταγωνιστικής αγοράς.

15.3 Η ζήτηση των συντελεστών παραγωγής.

Ο πιο απλός τρόπος για να εξετάσουμε τη ζήτηση των παραγωγικών πόρων η κατά την κλασσική ορολογία των **συντελεστών παραγωγής**, είναι να υποθέσουμε ότι μια επιχείρηση προμηθεύεται ένα μόνο πόρο από μια **ανταγωνιστική αγορά** και ότι πωλεί τα προϊόντα της σε μια επίσης ανταγωνιστική αγορά. Κάτω από συνθήκες ανταγωνισμού η μεμονωμένη επιχείρηση πωλεί ένα τόσο μικρό ποσοστό από τη συνολική ποσότητα που διατίθεται στην αγορά άπό το συγκεκριμένο προϊόν, ώστε η επιδρασή της στη διαμόρφωση της τιμής του προϊόντος είναι πολύ μικρή. Κατά τον ίδιο τρόπο στην αγορά των πόρων, όταν επικρατούν συνθήκες ανταγωνισμού, η μεμονωμένη επιχείρηση προμηθεύεται τόσο μικρό τμήμα από τη συνολική προσφορά των πόρων, ώστε η τιμή τους δεν επηρεάζεται από την αγορά της επιχειρήσεως αυτής.

Το πιο ενδιαφέρον χαρακτηριστικό της ζητήσεως των πόρων είναι ότι αποτελεί μια **παράγωγη ζήτηση**, δηλαδή ζήτηση που προέρχεται μέσα από τα τελικά αγαθά και υπηρεσίες που παράγονται από τους πόρους αυτούς. *Οι πόροι δεν ικανοποιούν άμεσα τις ανάγκες των καταναλωτών αλλά έμμεσα, με τη χρησιμοποίησή τους στην παραγωγή των αγαθών και υπηρεσιών.* Ούτε το έδαφος, ούτε η εργασία, ούτε οι μηχανές ή τα χρηματικά κεφάλαια, μπορεί να καταναλωθούν αυτούσια για την ικανοποίησή αναγκών των καταναλωτών. Μπορούν όμως να καταναλωθούν τα προϊόντα, στην παραγωγή των οποίων χρησιμοποιούνται οι πόροι αυτοί. Από μιαν άλλη σκοπιά βέβαια οι πόροι ικανοποιούν τις παραγωγικές ανάγκες των επιχειρήσεων.

Από τον παράγωγο χαρακτήρα της ζητήσεως των πόρων, προκύπτει ότι η ένταση της ζητήσεως για οποιοδήποτε πόρο εξαρτάται:

— Από την ικανότητα του πόρου να συμβάλλει στην παραγωγή κάποιου αγαθού.

— Από την αγοραία αξία του αγαθού αυτού.

Αν, συνεπώς, ένας πόρος είναι πολύ παραγωγικός και παράγεται από αυτόν ένα προϊόν, στο οποίο η κοινωνία δίνει μεγάλη αξία, τότε η ζήτηση αυτού του πόρου θα είναι πολύ μεγάλη. Αντίθετα ένας πόρος θα έχει μειωμένη ζήτηση, αν δεν είναι τόσο πολύ παραγωγικός και τα αγαθά στων οποίων την παραγωγή χρησιμοποιείται, δεν έχουν μεγάλη ζήτηση από τους καταναλωτές. Για παράδειγμα ας πάρομε ένα

πόρο όπως το βαμβάκι που έχει πολύ μεγαλύτερη ζήτηση από ό,τι π.χ. η κορινθιακή σταφίδα, γιατί το βαμβάκι είναι πολύ πιο παραγωγικό και τα προϊόντα του έχουν πολύ μεγάλη ζήτηση από τους καταναλωτές.

Ο ρόλος της παραγωγικότητας και της αξίας του παραγόμενου προϊόντος στον καθορισμό της ζητήσεως ενός πόρου μπορεί να κατανοηθεί καλύτερα αν έχομε υπόψη μας το νόμο της **φθίνουσας οριακής αποδόσεως** που είναι ένας από τους πιο βασικούς νόμους της οικονομικής.

Η έννοια της φθίνουσας αποδόσεως μπορεί να γίνει αντιληπτή ευκολότερα με ένα κάπως απλοποιημένο παράδειγμα. Ας φαντασθούμε μια οικονομία με απόλυτα σταθερούς (σε ποσότητα και ποιότητα) τους δύο συντελεστές της παραγωγής, το έδαφος και το κεφάλαιο. Πιο συγκεκριμένα ας σκεφθούμε μια πρωτόγονη, υπανάπτυκτη οικονομία, της οποίας τα αποθέματα σε κεφάλαια και η προσφορά εδάφους είναι σταθερά, καθώς σταθερή είναι και η διαθέσιμη τεχνολογία, δηλαδή η μέθοδος παραγωγής. Αν υποθέσουμε ότι ο πληθυσμός αυξάνει, τότε αυτή η απλή αγροτική οικονομία έχει μόνο τη δυνατότητα να προσθέτει εργασία στους άλλους δύο πόρους, που είναι όπως είπαμε σταθεροί, για να παράγει τα τρόφιμα και τα είδη ενδύσεως που έχει ανάγκη αυτός ο πληθυσμός. Ποιο είναι όμως το αποτέλεσμα στη συνολική παραγωγή, όταν προσθέτομε μια ίση ποσότητα επί πλέον εργασίας στους άλλους σταθερούς πόρους; Πόσο θα αυξηθεί με άλλα λόγια η παραγωγή αυτής της οικονομίας με την προσθήκη ενός επί πλέον εργαζόμενου; Ο νόμος της φθίνουσας αποδόσεως μας λέει ότι: **αν ίσες αυξήσεις ενός πόρου (εργασίας στο παράδειγμά μας) προσθέτονται (κατά μονάδα χρόνου) στους άλλους σταθερούς πόρους (έδαφος και κεφάλαιο), θα φθάσουμε σ' ένα σημείο πέρα από το οποίο η προκαλούμενη αύξηση της παραγωγής, για κάθε πρόσθετη μονάδα του πόρου αυτού, δηλαδή της εργασίας, θα αρχίσει να μειώνεται (να φθίνει).** Η αύξηση, στη συνολική παραγωγή της οικονομίας του παραδείγματός μας, που θα προέλθει από κάθε διαδοχική προσθήκη εργασίας, ονομάζεται **«οριακό προϊόν»**. Ο νόμος λοιπόν της φθίνουσας αποδόσεως μας λέει ότι καθώς νέες διαδοχικές και ίσες ποσότητες εργασίας προσθέτονται στη σταθερή ποσότητα των άλλων πόρων (έδαφος και κεφάλαιο), το παραγόμενο οριακό προϊόν θα αρχίσει να μειώνεται **πέρα από ένα ορισμένο σημείο**.

Πρέπει να προσέξουμε τη φράση αυτή, πέρα από ένα ορισμένο σημείο: Οι αρχικές αυξημένες δόσεις από ένα πόρο μπορεί να αποφέρουν αυξημένες αποδόσεις, το οριακό δηλαδή προϊόν μπορεί να είναι αυξημένο για μια ή περισσότερες φορές. Στην περίπτωση του παραδείγματός μας, την πρώτη φορά που θα προστεθεί μια επί πλέον ποσότητα εργασίας μπορεί να έχομε μιαν αύξηση της παραγωγής κατά ορισμένες μονάδες. Τη δεύτερη φορά που θα προσθέσουμε την ίδια επί πλέον ποσότητα εργασίας, μπορεί να επιτύχουμε την ίδια αύξηση παραγωγής. Αυτό θα συμβεί γιατί αρχικά με μικρή ποσότητα εργασίας οι άλλοι πόροι δεν αξιοποιούνται στον ύψιστο βαθμό. Μια σχετικά μικρή ποσότητα εργασίας συνδυαζόμενη με μεγάλες ποσότητες εδάφους θα έχει ως αποτέλεσμα η παραγωγή να μην είναι αποδοτική. Με τις διαδοχικές όμως προσθήκες νέων ποσοτήτων εργασίας, το πρόβλημα αυτό, δηλαδή η όχι πλήρης αξιοποίηση του εδάφους, θα ξεπερασθεί και το οριακό προϊόν που θα προέλθει από τις αυξήσεις αυτές θα αυξάνει για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα. Η αύξηση αυτή όμως δεν θα συνεχισθεί, γιατί με τις διαδοχικές προσθήκες εργασίας θα φθάσουμε στην πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων των άλλων δύο πόρων, δηλαδή του εδάφους και του κεφαλαίου. Αυτό σημαίνει

ότι κάθε εργαζόμενος θα έχει στη διάθεσή του όλο και λιγότερο έδαφος και κεφάλαια. Συνεπώς κάθε νέα προσθήκη εργασίας θα έχει ως αποτέλεσμα όλο και μικρότερες αυξήσεις της συνολικής παραγωγής.

Ας εξετάσουμε τώρα πιο αναλυτικά τη ζήτηση των πόρων και πως επιδρά σ' αυτή η παραγωγικότητα των πόρων και η αξία των προϊόντων που παράγονται από αυτούς. Ας κυττάξουμε τον Πίνακα 15.3.1., στον οποίο εμφανίζομε ένα απλό παράδειγμα μιας επιχειρήσεως που αναπτύσσει τη δράση της μέσα σε μια ανταγωνιστική αγορά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 15.3.1.

Η ζήτηση για ένα συντελεστή παραγωγής με συνθήκες ανταγωνισμού στην πώληση των αγαθών που παράγονται από αυτόν.

(1) ΜΟΝΑΔΕΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗ (αριθμός εργατών)	(2) ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ	(3) ΟΡΙΑΚΟ ΠΡΟΪΟΝ (ΟΠ)	(4) ΤΙΜΗ ΜΟΝΑΔΑΣ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ	(5) ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΣΟΔΟ ή (2) × (4)	(6) ΟΡΙΑΚΟ ΕΣΟΔΟ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ (ΟΕΠ)
1	30	30	10	300	300
2	65	35	10	650	350
3	110	45	10	1.100	450
4	145	35	10	1.450	350
5	165	20	10	1.650	200
6	180	15	10	1.800	150
7	190	10	10	1.900	100
8	195	5	10	1.950	50
9	200	5	10	2.000	50

Στον πίνακα αυτόν υποθέτομε ότι η επιχείρηση προσθέτει ένα μεταβλητό συντελεστή, την εργασία, στους άλλους σταθερούς παραγωγικούς συντελεστές που χρησιμοποιεί. Η στήλη 1 μέχρι 3 μας λέει ότι ο νόμος της φθίνουσας οριακής αποδόσεως εφαρμόζεται στην περίπτωση αυτή και έχει ως αποτέλεσμα το οριακό προϊόν (ΟΠ) της εργασίας να μειώνεται πέρα από ένα ορισμένο σημείο. Όπως όμως έχουμε τονίσει, η παράγωγη ζήτηση για ένα συντελεστή παραγωγής εξαρτάται όχι μονάχα από την παραγωγικότητα του συντελεστή, αλλά και από την τιμή του προϊόντος που παράγεται με αυτόν. Η στήλη 4 μας δίνει αυτή την πληροφορία. Προσέξτε, η τιμή του προϊόντος είναι σταθερή, δέκα δραχμές στην περίπτωσή μας, γιατί έχουμε υποθέσει ότι βρισκόμαστε σε μια ανταγωνιστική αγορά αγαθών. Πολλαπλασιάζοντας τη στήλη 2 με τη στήλη 4, έχουμε το συνολικό έσοδο της επιχειρήσεως από την πώληση του προϊόντος στη στήλη 5. Από τη στήλη αυτή, μπορεί εύκολα να υπολογίσουμε το οριακό **έσοδο του προϊόντος (ΟΕΠ)**, δηλαδή, την αύξηση στα συνολικά έσοδα που επέρχεται από τη χρήση κάθε πρόσθετης μονάδας του μεταβλητού συντελεστή της παραγωγής, που στο παράδειγμά μας είναι η εργασία. Αυτό φαίνεται στη στήλη 6 από την οποία διαπιστώνομε ότι το οριακό έσοδο προϊόντος, ενώ στην αρχή παρουσιάζει αύξηση, ύστερα από ένα σημείο αρχίζει να μειώνεται με κάθε νέα πρόσθετη μονάδα του μεταβλητού πόρου, δηλαδή

κάθε νέου εργάτη που προσλαμβάνεται, μέχρις ότου σχεδόν μηδενίζεται.

Η κλίμακα του οριακού έσοδου προϊόντος (ΟΕΠ), στήλες 1 και 6, μας δίνει την κλίμακα ζητήσεως της συγκεκριμένης επιχειρήσεως για το συντελεστή εργασίας. Για να το εξηγήσουμε αυτό θα πρέπει να έχομε υπόψη μας τους κανόνες που ακολουθεί μια επιχείρηση, όταν ζητά να προμηθευθεί ένα πόρο ή μέσο παραγωγής. Για να μπορέσει να επιτύχει μια επιχείρηση το στόχο της μεγιστοποίησεως του αποτελέσματος — που περιλαμβάνει και το στόχο της πραγματοποίησεως του μεγαλύτερου δυνατού κέρδους — **θα πρέπει να χρησιμοποιεί πρόσθετες μονάδες από ένα ορισμένο μέσο παραγωγής μέχρις εκείνο το σημείο που, κάθε διαδοχικά προστιθέμενη μονάδα έχει ως αποτέλεσμα να προσθέτει στα συνολικά έσοδά της επιχειρήσεως περισσότερο από όσο προσθέτει στο συνολικό κόστος.** Όπως είδαμε στον Πίνακα 15.3.1 το οριακό έσοδο προϊόντος υπολογίζει ακριβώς πόσο περισσότερα έσοδα προσθέτει κάθε διαδοχικά προστιθέμενος εργάτης στα συνολικά έσοδα. Έτσι π.χ. η πρόσληψη του δεύτερου εργάτη, προσθέτει 350 δραχμές στα συνολικά έσοδα, ενώ η πρόσθήκη του πέμπτου εργάτη προσθέτει μόνο 200 δραχμές.

Το ποσό, που κάθε πρόσθετη μονάδα από ένα πόρο προσθέτει στο συνολικό κόστος των πόρων, ονομάζεται **οριακό κόστος πόρου ή συντελεστή (ΟΚΣ).**

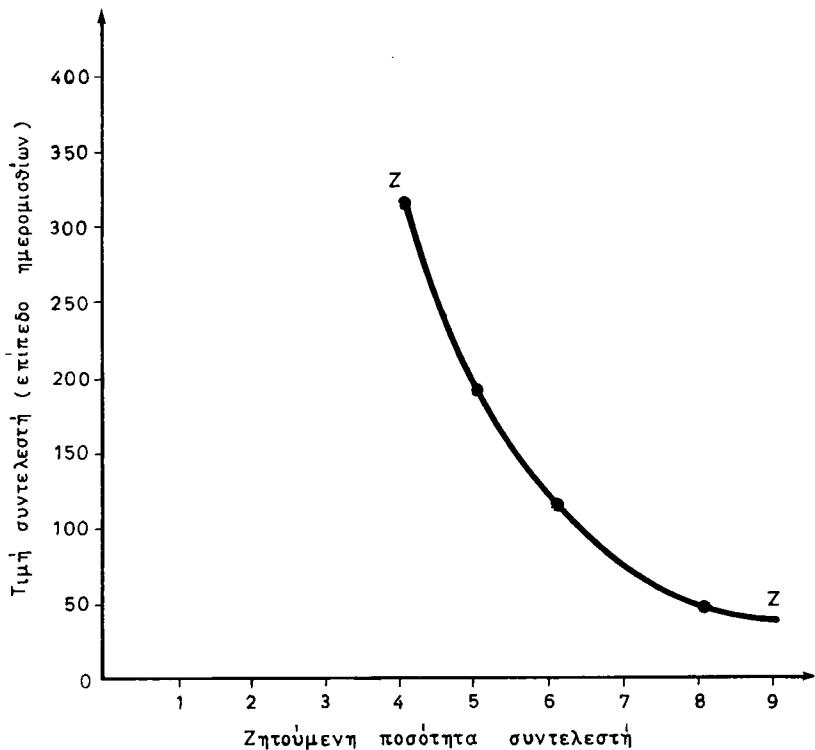
Θα μπορούσαμε λοιπόν να διατυπώσουμε τον παρακάτω κανόνα, σχετικά με τη χρησιμοποίηση των πόρων εκ μέρους των επιχειρήσεων. **Μια επιχείρηση κερδίζει από τη χρησιμοποίηση προσθέτων μονάδων από ένα πόρο μέχρι του σημείου, που το οριακό έσοδο προϊόντος του πόρου αυτού, εξισώνεται με το οριακό κόστος του πόρου (ΟΕΠ=ΟΚΣ).**

Αν ο αριθμός των εργαζομένων οε μια επιχείρηση είναι αυτή τη στιγμή τέτοιος ώστε το οριακό έσοδο προϊόντος του τελευταίου εργαζόμενου να είναι μεγαλύτερο από το οριακό κόστος του συντελεστή, η επιχείρηση μπορεί να κερδίσει με την πρόσληψη περισσοτέρων εργαζομένων. Αν όμως ο αριθμός αυτών των εργαζομένων που τώρα απασχολεί, είναι τέτοιος ώστε το ΟΚΣ του τελευταίου εργαζόμενου να είναι μεγαλύτερο από το ΟΕΠ, τότε λέμε ότι η επιχείρηση απασχολεί εργαζόμενους, οι οποίοι «δεν βγάζουν τα λεφτά τους» και συνεπώς μπορεί να αυξήσει τα κέρδη της μειώνοντας τον αριθμό τους.

Σε μια καθαρά ανταγωνιστική αγορά πόρων η τιμή ενός πόρου και το οριακό κόστος του πόρου αυτού είναι ίσα. Το επίπεδο των μισθών καθορίζεται από τη συνολική προσφορά και από τη συνολική ζήτηση της εργασίας. Επειδή όμως απασχολεί ένα τόσο μικρό ποσοστό της συνολικής προσφοράς της εργασίας, μια μεμονωμένη επιχείρηση δεν μπορεί να επηρεάσει το επίπεδο των μισθών. Αυτό σημαίνει ότι το συνολικό κόστος των πόρων αυξάνει κατά το ίδιο ακριβώς ποσόν, με τον τρέχοντα μισθό, για κάθε πρόσθετο εργαζόμενο που προσλαμβάνεται. Το επίπεδο των μισθών και το οριακό κόστος του συντελεστή εργασίας είναι ίσα. Επακόλουθο αυτού είναι ότι, εφ' όσον η πρόσληψη των εργαζομένων γίνεται κάτω από συνθήκες ανταγωνισμού, η επιχείρηση θα προσλαμβάνει εργαζόμενους μέχρις ότου το επίπεδο των μισθών τους (ή το ΟΚΣ) εξισώνεται με το οριακό έσοδο πόρων (ΟΕΠ).

Έτσι αν χρησιμοποιήσουμε τα στοιχεία της στήλης 6 του Πίνακα 15.3.1 παρατηρούμε ότι αν το ημερομίσθιο είναι π.χ. 320 δραχμές η επιχείρηση θα χρησιμοποιήσει τέσσερις μόνο εργάτες. Και αυτό, γιατί ο τέταρτος εργάτης προσθέτει μεν 350 δραχμές στο συνολικό έσοδο αλλά λιγότερο, δηλαδή 320

δραχμές, στο συνολικό κόστος. Για κάθε πρόσθετο εργάτη, όπως βλέπουμε, το ΟΚΣ είναι μεγαλύτερο από το ΟΕΠ. Αυτό σημαίνει ότι η πρόσληψή του δεν συμφέρει στην επιχείρηση. Αν υποθέσουμε ότι το ημερομίσθιο είναι 120 δραχμές, με τον ίδιο συλλογισμό θα συμπεράνουμε ότι συμφέρει στην επιχείρηση να χρησιμοποιήσει 6 εργάτες κ.ο.κ. Από τη διαπίστωση αυτή είναι εύκολο να συναγάγουμε ότι η κλίμακα του οριακού εσόδου προϊόντος (ΟΕΠ) μας δίνει τη ζήτηση της επιχειρήσεως για εργασία αυτό συμβαίνει γιατί κάθε σημείο της κλίμακας αυτής μας δείχνει τον αριθμό των εργατών, που η επιχείρηση θα μπορούσε να προσλάβει σε κάθε ένα από τα πιθανά επίπεδα αμοιβών. Αυτό εμφανίζεται γραφικά στο σχήμα 15.3.

Σχ. 15.3.

Καμπύλη ζητήσεως παραγωγού για ένα συντελεστή παραγωγής (εργασία) με συνθήκες καθαρού ανταγωνισμού.

Η καμπύλη ZZ είναι και η καμπύλη ζητήσεως συντελεστή παραγωγής. Η θέση της καμπύλης εξαρτάται από την οριακή παραγωγικότητα του συντελεστή και την τιμή του παραγόμενου προϊόντος. Επειδή υπό συνθήκες καθαρού ανταγωνισμού η τιμή του προϊόντος είναι σταθερή, γι' αυτό η προς τα κάτω κλίση της καμπύλης οφείλεται αποκλειστικά στη φθίνουσα οριακή παραγωγικότητα του συντελεστή.

Αν τώρα θέλαμε να βρούμε **την καμπύλη συνολικής ή αγοραίας ζητήσεως για ένα συντελεστή, θα πρέπει**, ακολουθώντας το γνωστό μας τρόπο όπως και στην περίπτωση της καμπύλης συνολικής ζητήσεως αγαθών (σχ. 12.4a) **να αθροίσουμε τις καμπύλες ζητήσεως όλων των επιχειρήσεων, που απασχολούν το συντελεστή αυτόν.**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΚΤΟ

ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ Η ΑΜΟΙΒΗ ΤΟΥΣ

16.1 Έδαφος και έγγειος πρόσοδος.

Η πλατειά έννοια του όρου έδαφος περιλαμβάνει όχι μόνο ό,τι συνήθως εννοούμε με τη λέξη, δηλαδή την επιφάνεια της γης, αλλά κάθε φυσική ύλη ή δύναμη που βρίσκεται σ' αυτό και χρησιμοποιείται από τον άνθρωπο στην παραγωγή. Έτσι, όταν λέμε ότι το έδαφος είναι συντελεστής της παραγωγής, περιλαμβάνομε σ' αυτό:

α) Την επιφάνεια της γης, που είναι η πηγή του ζωικού και φυτικού βασιλείου καθώς επίσης και το βυθό της θάλασσας.

β) Τα ορυκτά και μεταλλεύματα που υπάρχουν μέσα στο έδαφος.

γ) Τις διαμορφώσεις του εδάφους, που μπορούμε να αξιοποιήσουμε οικονομικώς, όπως λιμάνια, παραλίες, λίμνες κλπ.

δ) Τις φυσικές δυνάμεις που βρίσκονται πάνω στην επιφάνεια της γης, όπως ποτάμια, υδατοπτώσεις κλπ.

Το έδαφος, με τη στενή έννοια της επιφάνειας της γης, είχε αρχικά μεγάλο ενδιαφέρον για την παραγωγή αποτελούσε τη βασική πηγή των πρωτογενών προϊόντων, που χρησιμοποιεί ο άνθρωπος για τροφή και ένδυση, αλλά και τη βάση των μεταφορών και της διακινήσεως των ανθρώπων και των αγαθών. Όσο όμως πιο πολύ μια κοινωνία απομακρύνεται από την πρωτογενή παραγωγή και όσο πιο πολύ αναπτύσσεται η μεταποιητική δραστηριότητα, όσο δηλαδή πιο βιομηχανικά αναπτυγμένη είναι μια κοινωνία, τόσο πιο μικρή σημασία έχει το έδαφος με την περιορισμένη έννοια του όρου.

Το μεγαλύτερο εντούτοις τμήμα του πληθυσμού της γης εξαρτάται ακόμα και σήμερα για την επιβίωσή του από το έδαφος, αφού για το τμήμα αυτό η γεωργία αποτελεί ακόμη την πρωταρχική μορφή παραγωγής.

Το έδαφος, με τη στενή έννοια της επιφάνειας της γης, έχει ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά:

α) **Είναι ένας πρωτογενής ή φυσικός συντελεστής παραγωγής.**

β) **Είναι αμετακίνητο.** Πρέπει συνεπώς να χρησιμοποιηθεί εκεί που βρίσκεται και δεν μπορεί να μεταφερθεί από το ένα μέρος στο άλλο, όπως οι άλλοι δύο συντελεστές της παραγωγής, το κεφάλαιο και η εργασία.

γ) **Δεν έχει κόστος για να παραχθεί.** Η ύπαρξή του, δεν οφείλεται στην ανθρώπινη προσπάθεια. Το έδαφος υπάρχει από μόνο του και είναι στη διάθεση του ανθρώπου να το χρησιμοποιήσει ή όχι. Το ότι το έδαφος δεν έχει κόστος για να

παραχθεί, δεν σημαίνει βέβαια ότι η φυσική του ποιότητα δεν μπορεί να βελτιωθεί με δαπάνη κεφαλαίου, όπως π.χ. εκβραχισμός ή ενίσχυση με λιπάσματα.

δ) Η προσφορά του εδάφους είναι περιορισμένη και δεδομένη. Αυτό σημαίνει ότι η προσφορά του εδάφους δεν μπορεί να αυξηθεί με καμιά διαδικασία αυξήσεως ή μεταποίησεως ή με την αύξηση της ζητήσεως. Αυτή η πραγματικότητα οδήγησε μερικούς οικονομολόγους να θεωρήσουν το έδαφος ως ένα συντελεστή παραγωγής διαφορετικό από τους δύο άλλους, δηλαδή από το κεφάλαιο και την εργασία, των οποίων η προσφορά επηρεάζεται από τη ζήτηση. Αυτό σημαίνει ότι και η τιμή του εδάφους δεν μπορεί να επηρεάσει την προσφερόμενη ποσότητα, αφού η ποσότητα αυτή ως σύνολο είναι δοσμένη και σταθερή.

Η χρήση του εδάφους αποφέρει στον ιδιοκτήτη του έσοδα είτε με τη μορφή της εσοδείας, αν χρησιμοποιηθεί για καλλιέργεια από τον ίδιο, είτε με τη μορφή του μισθώματος (ενοικίου) αν εκμισθωθεί σε τρίτους. Την αμοιβή για τη χρήση του εδάφους ονομάζομε **έγγειο πρόσοδο**. Για να αντιληφθούμε καλύτερα τι είναι έγγειος πρόσοδος ας παρακολουθήσουμε το παρακάτω παράδειγμα.

Ας υποθέσουμε ότι έχουμε τρία χωράφια, το καθένα από τα οποία καλλιεργούμε με τον ίδιο τρόπο και με την ίδια δαπάνη για εργασία και κεφάλαιο (σπόρος, λίπασμα, κόστος χρήσεως μηχανημάτων κλπ), που ανέρχεται, ας πούμε σε 360.000 δραχμές. Στον Πίνακα 16.1.1 εμφανίζεται η αξία της παραγωγής κάθε χωράφιού και το πλεόνασμα που μένει στον καλλιεργητή, ύστερα από την αφαίρεση του κόστους.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 16.1.1.
Η έγγειος πρόσοδος.**

	Χωράφι Α	Χωράφι Β	Χωράφι Γ
Αξία παραγωγής (έσοδο)	420.000	480.000	360.000
Μείον κόστος (εργασίας και κεφαλαίου)	360.000	360.000	360.000
Πλεόνασμα παραγωγού	60.000	120.000	0

Το πλεόνασμα αυτό αποτελεί την έγγειο πρόσοδο, που για το χωράφι Α είναι 60.000 δραχμές, για το χωράφι Β 120.000 δραχμές και για το χωράφι Γ μηδέν.

Ας πάρομε τώρα την περίπτωση ενός ακινήτου π.χ. ενός καταστήματος στην οδό Σταδίου. Ποια είναι η έγγειος πρόσοδος του καταστήματος αυτού; Αν υποτεθεί ότι για το κτίσιμό του δαπανήθηκαν δύο εκατομμύρια δραχμές, ο ιδιοκτήτης του το λιγότερο που θα πρέπει να ζητήσει ως ενοίκιο είναι το ποσόν που ισούται με το επιτόκιο, δηλαδή τον τόκο που θα του απέφεραν τα χρήματα του, αν τα κατέθετε σε μια Τράπεζα. Αν το επιτόκιο αυτό είναι 9%, τότε ο ετήσιος τόκος είναι 180.000 που σημαίνει ότι το ελάχιστο μίσθωμα θα είναι 15.000 το μήνα ($180.000 : 12 \text{ μήνες} = 15.000$). Ο ιδιοκτήτης όμως ζητά 20.000, τις οποίες και του δίνουν εύκολα, μια και υπάρχει μεγάλη ζήτηση καταστημάτων στην οδό Σταδίου, η οποία έχει πολλά πλεονεκτήματα ως εμπορική οδός. Η διαφορά μεταξύ των 15.000, δηλαδή του ποσού που καλύπτει το κόστος του κεφαλαίου για την ανέγερση του καταστήματος, και των 20.000 του μισθώματος αποτελεί την έγγειο πρόσοδο.

Είναι λοιπόν η έγγειος πρόσοδος όχι το εισόδημα από το έδαφος (σε οποιαδήποτε μορφή) αλλά η διαφορά μεταξύ εισοδήματος και κόστους για την απόκτησή του.

16.2 Η Εργασία και η αμοιβή της.

α) Η φύση της εργασίας.

Εργασία είναι η φυσική και πνευματική προσπάθεια που καταβάλλει ο άνθρωπος κατά την παραγωγική διαδικασία. Απασχόληση σε μη παραγωγικά έργα, όπως π.χ. η απασχόληση για ευχαρίστηση με ένα παιγνίδι, π.χ. τέννις ή σκάκι, δεν αποτελούν εργασία κατά την οικονομική έννοια. Έτσι ως εργασία χαρακτηρίζεται η εξόρυξη πρώτων υλών και η καλλιέργεια της γης, η μεταποίηση των πρώτων υλών, η μεταφορά αγαθών από το ένα μέρος στο άλλο, η απασχόληση με το εμπόριο, η προσφορά οποιασδήποτε υπηρεσίας για να καλυφθούν διάφορες ανάγκες, η έρευνα για τη βελτίωση των προϊόντων ή την ανακάλυψη νέων πρώτων υλών και προϊόντων ή νέων διαδικασιών παραγωγής κ.ο.κ.

Η εργασία αποτελεί τον πιο ενδιαφέροντα παράγοντα, μια και χωρίς εργασία δεν είναι δυνατή η αξιοποίηση των άλλων οικονομικών πόρων, ακόμα και αυτών που μας προσφέρει έτοιμους η φύση. Παρά την καταπληκτική τεχνική πρόοδο και την εκμηχάνηση, ο άνθρωπινος παράγοντας παραμένει ο πρωταρχικός συντελεστής, όχι τόσο με τη σημαντική προσπάθεια που καταβάλλει, αλλά κυρίως με τις πνευματικές του ικανότητες, την κρίση και τη δημιουργική του σκέψη.

Εκείνο που παρακινεί τον άνθρωπο στην παραγωγική εργασία δεν είναι μόνο η αμοιβή που παίρνει γι' αυτήν. Σήμερα, με ειδικές μελέτες και έρευνες που έχουν εκπονηθεί, γνωρίζομε ότι αυξάνοντας την αμοιβή δεν μπορούμε πάντα να αυξήσουμε την προσπάθεια και την απόδοση του εργαζόμενου. Ο άνθρωπος εργάζεται, βέβαια, γιατί πρέπει να καλύψει τις βιοτικές του ανάγκες, όπως η διατροφή, η ενδυμασία, η στέγαση. Θέλει όμως, ταυτόχρονα, να ικανοποιεί και ορισμένες άλλες το ίδιο σημαντικές ανάγκες, όπως η αξιοπρέπεια, η αναγνώριση της συμβολής του σε μια προσπάθεια, η ανάγκη να αισθάνεται ότι οι άλλοι τον εκτιμούν και τον αναγνωρίζουν. Ο άνθρωπος, αντίθετα με τις μηχανές, δεν εργάζεται με παθητικό τρόπο και ανεπηρέαστος από το περιβάλλον. Η απόδοσή του στην εργασία εξαρτάται εκτός από την οικονομική ικανοποίησή του και από την ικανοποίηση των αισθημάτων του, την ψυχική του διάθεση. Ένας εργαζόμενος, που νοιώθει ικανοποιημένος από το είδος της εργασίας του, το περιβάλλον της εργασίας, τη συμπεριφορά των συναδέλφων του και των προϊσταμένων του, αποδίδει πολύ περισσότερο από ένα δυσαρεστημένο και δυστυχισμένο εργαζόμενο.

Η εργασία προσφέρεται, ως συντελεστής παραγωγής, σε ποσότητες που δεν μπορεί να προσδιορισθούν μόνο από τη ζήτηση και το ύψος της αμοιβής. Οι παράγοντες που προσδιορίζουν τον αριθμό των παιδιών, που θα αποκτήσει μια οικογένεια και συνεπώς τον αριθμό των εργαζομένων ύστερα από ορισμένη χρονική περίοδο, είναι εντελώς διαφορετικοί από τη ζήτηση και το ύψος των αμοιβών. Η μετακίνηση εξάλλου των εργαζομένων από τοπο σε τόπο και από το ένα είδος απασχολήσεως στο άλλο, π.χ. από τη γεωργία στη βιομηχανία, δεν πραγματοποιείται εύκολα και ανάλογα με τη ζήτηση. Τέλος στη σύγχρονη εποχή, όπως γνωρίζομε, οι

εργαζόμενοι είναι οργανωμένοι μαζικά στα εργατικά συνδικάτα, τα οποία έχουν σκοπό να προστατεύσουν τον εργαζόμενο από το ενδεχόμενο της εκμεταλλεύσεως και να του εξασφαλίσουν καλύτερες σχέσεις εργασίας.

β) Η αμοιβή της εργασίας.

Πολλοί άνθρωποι προτιμούν να εργάζονται ανεξάρτητα, ως ελεύθεροι επαγγελματίες ή εργάτες, όπως π.χ. γιατροί, δικηγόροι, οικοδόμοι, υδραυλικοί κλπ. Στην ουσία είναι ένα είδος επιχειρηματίες, που αναλαμβάνουν τον κίνδυνο να μην έχουν κάποτε δουλειά ή να έχουν μικρές αμοιβές, όταν η ζήτηση για τις υπηρεσίες τους είναι μικρή, αλλά και το πλεονέκτημα της καλύτερης αμοιβής, όταν η ζήτηση είναι μεγάλη.

Η μεγάλη όμως πλειοψηφία των εργαζομένων προσφέρουν εξαρτημένη εργασία με αντάλλαγμα μια καθορισμένη αμοιβή, που βασικά είναι το **ημερομίσθιο**, η αμοιβή δηλαδή για μια μέρα εργασίας ή πιο σωστά για ορισμένες ώρες εργασίας την ημέρα και ο **μισθός**, που καλύπτει αμοιβή ενός μήνα, για εργασία ορισμένων και πάλι ωρών την ημέρα. Έχουμε βέβαια και περιπτώσεις που η αμοιβή συμφωνείται με την ώρα, οπότε μιλάμε για **ωρομίσθιο**. Με ημερομίσθιο αμείβονται συνήθως οι **εργάτες**, και με μισθό οι **υπάλληλοι**.

Η αμοιβή των εργαζομένων καθορίζεται μερικές φορές και με έναν άλλο τρόπο, δηλαδή με **το κομμάτι**, που σημαίνει ότι το συνολικό ποσό της αμοιβής εξαρτάται από το πόσα κομμάτια από ένα είδος θα παράγει ο εργάτης. Έτσι π.χ. μια μοδίστρα αναλαμβάνει να ράβει πουκάμισα ή φορέματα για ένα κατάστημα και να πληρώνεται ορισμένο ποσό για κάθε πουκάμισο ή φόρεμα, άσχετα με το πόσο και πότε θα εργασθεί. Βέβαια και στην περίπτωση αυτή η αμοιβή καθορίζεται, αφού ληφθεί υπόψη ο χρόνος που απαιτείται για να ραφθεί το πουκάμισο ή το φόρεμα.

Ένας άλλος τέλος τρόπος για καθορισμό της αμοιβής της εργασίας είναι ο λεγόμενος **κατ' αποκοπή ή εργολαβικός**. Σύμφωνα με τον τρόπο αυτόν, που συνηθίζεται κυρίως για τεχνικές εργασίες, όπως π.χ. το κτίσιμο ή το βάψιμο ενός σπιτιού ή μια υδραυλική εγκατάσταση ή το όργανα ενός χωραφίου, η αμοιβή καθορίζεται για ολόκληρο το έργο που αναλαμβάνει να εκτελέσει ο εργαζόμενος, χωρίς να συσχετίζεται με το χρόνο απασχολήσεώς του.

Πως όμως καθορίζεται το ύψος της αμοιβής της εργασίας; Πως καθορίζεται ποιο θα είναι το ημερομίσθιο ή ο μισθός; Στις σύγχρονες ελεύθερες οικονομίες, ο καθορισμός αυτός γίνεται, όπως και στην περίπτωση της τιμής των αγαθών, από την αλληλεπίδραση της προσφοράς και της ζητήσεως σε ένα ελεύθερο ανταγωνισμό μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων. **Εργοδότης** είναι το άτομο ή ο οργανισμός (ιδιωτική ή δημόσια επιχείρηση, τράπεζα, δημόσια υπηρεσία κλπ.), που προσφέρει την απασχόληση. Ο εργοδότης εκτιμά την αξία της εργασίας, ανάλογα με τη συμβολή της στην παραγωγή ενός προϊόντος και την τιμή στην οποία μπορεί να πωλήσει το προϊόν αυτό. Ο εργαζόμενος από την πλευρά του καθορίζει την αμοιβή που ζητά, ανάλογα με το επίπεδο ζωής που επιθυμεί να διατηρήσει και τη ζήτηση του συγκεκριμένου είδους της εργασίας που προσφέρει. Έτσι π.χ. η αμοιβή ενός εξειδικευμένου ηλεκτροτεχνίτη μπορεί να είναι πολύ πιο μεγάλη από την αμοιβή ενός ανειδίκευτου εργάτη, αν η ζήτηση για ηλεκτροτεχνίτες είναι υψηλή, ενώ η ζήτηση για ανειδίκευτους εργάτες είναι πολύ περιορισμένη.

Στη διαμόρφωση όμως του ύψους της αμοιβής της εργασίας μεσολαβούν και

δύο άλλοι παράγοντες: το **κράτος** και τα **συνδικάτα**, οι ενώσεις δηλαδή των εργαζομένων.

Το κράτος, για να εξασφαλίσει ένα ορισμένο επίπεδο διαβιώσεως στους εργαζόμενους και για να επιτύχει μια δικαιότερη συμμετοχή των εργαζομένων στη διανομή του προϊόντος της παραγωγής, καθορίζει τα **κατώτατα όρια** μισθών και ημερομισθίων· καθορίζει δηλαδή το ελάχιστο ποσόν αμοιβής της εργασίας, κάτω από το οποίο οι εργοδότες δεν επιτρέπεται να πληρώνουν κανένα εργαζόμενο, έστω κι αν εκείνος συμφωνεί. Η ρυθμιστική αυτή παρέμβαση γίνεται βασικά για τους εργάτες και υπαλλήλους και όχι για τους ελεύθερους επαγγελματίες.

Εκτός όμως από τον καθορισμό των κατωτάτων ορίων, ο καθορισμός της αμοιβής των εργαζομένων στους διάφορους κλάδους της παραγωγικής δραστηριότητας γίνεται συνήθως κατά συλλογικό τρόπο ύστερα από διαπραγματεύσεις μεταξύ των εκπροσώπων των εργοδοτών του κλάδου και του αντίστοιχου εργατικού σωματείου. Έτσι, π.χ. οι εργαζόμενοι στις τράπεζες, έχουν το δικό τους σωματείο, του οποίου οι εκπρόσωποι συμφωνούν με τους εκπροσώπους της διοικήσεως των Τραπεζών το ύψος του μισθού και των άλλων προσθέτων αμοιβών που ενδέχεται να παρέχουν οι τράπεζες στους εργαζόμενους σε αυτές.

Το ύψος των αμοιβών των εργαζομένων δεν είναι βέβαια σταθερό για πολύ μακρό χρονικό διάστημα. Αυτό οφείλεται σε δύο λόγους: Πρώτα στο ότι **το εθνικό εισόδημα και η παραγωγικότητα αυξάνουν** και συνεπώς από την αύξηση αυτή ένα ποσοστό πρέπει να δοθεί στον ένα από τους συντελεστές της παραγωγής, όπως η εργασία. Δεύτερο γιατί με τον πληθωρισμό, όπως είδαμε, **το χρήμα χάνει μέρος της αγοραστικής του δυνάμεως και συνεπώς θα πρέπει οι μισθοί και τα ημερομίσθια, να προσαρμόζονται ανάλογα**. Αν αυτό δεν γίνει και οι τιμές ανεβαίνουν, ενώ το εισόδημα των εργαζομένων παραμένει σταθερό, **το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων θα χειροτερεύει**.

Τέλος, πριν κλείσουμε την παράγραφο αυτή, θα πρέπει να επεξηγήσουμε και μιαν άλλη σχετική έννοια, δηλαδή την έννοια των **αποδοχών** του εργαζόμενου. Όταν λέμε αποδοχές ενός εργαζόμενου εννοούμε το συνολικό ποσό των χρημάτων που παίρνει ο εργαζόμενος μέσα σε μια ορισμένη χρονική περίοδο. Έτσι π.χ. ένας μισθωτός παίρνει το μισθό του, αφού γίνουν ορισμένες κρατήσεις για το IKA ή άλλο ασφαλιστικό οργανισμό κλπ. Μπορεί επίσης να παίρνει ορισμένο ποσό για υπερωριακή απασχόληση ή ως δώρο για ικανοποιητική απόδοση. Ταυτόχρονα όμως ο μισθωτός αυτός παίρνει συνολικά 14 μισθούς το χρόνο αντί για δώδεκα· τους δύο επί πλέον μισθούς παίρνει με τη μορφή δώρου για τις γιορτές των Χριστουγέννων και του Πάσχα και επιδόματος για τις διακοπές του. Το συνολικό λοιπόν ποσόν που ο εργαζόμενος κερδίζει καθ' όλη τη διάρκεια του έτους από τις κάθε φύσεως αμοιβές του, αν διαιρεθεί δια του δώδεκα μας δίνει το ύψος των μηνιαίων αποδοχών του.

16.3 Κεφάλαιο, τόκος, αποθεματικό, επένδυση.

Ας υποθέσουμε ότι ένας μισθωτός έχει μισθό 10.000 το μήνα. Ο ίδιος έχει μια κατάθεση στο ταχυδρομικό Ταμιευτήριο 500.000 δραχμών, που του αποφέρει τόκο 40.000 δραχμών τό χρόνο (8%). Μπορούμε λοιπόν να πούμε πως το **εισόδημα** αυτού του μισθωτού είναι 180.000 δραχμές το χρόνο ($14 \text{ μισθοί} \times 10.000 + 40.000$) ή 15.000 το μήνα. **Το κεφάλαιό του** είναι οι 500.000 που έχει στο Ταμιευτήριο.

Βλέπουμε έτσι ότι ενώ το εισόδημα είναι **μια ροή (χρηματικού) πλούτου μέσα σε μια χρονική περίοδο**, το κεφάλαιο είναι το **απόθεμα πλούτου σε μια δεδομένη χρονική στιγμή**. Αυτή είναι μια πολύ πλατειά έννοια του κεφαλαίου. Για τον οικονομολόγο όμως **κεφάλαιο είναι κάθε μορφή πλούτου που συμβάλλει στην παραγωγή**. Κεφάλαιο λοιπόν, ως συντελεστής παραγωγής, είναι κάθε **πράγμα** που μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην παραγωγική διαδικασία, όπως το εργοστάσιο και τα μηχανήματά του και όχι τα **χρηματικά** κεφάλαια.

Η αυξημένη παραγωγή οφείλεται βασικά στη χρήση του συντελεστή κεφάλαιο, που περιλαμβάνει εργαλεία, μηχανήματα και εγκαταστάσεις, πράγματα δηλαδή που έχουν προέλθει από προηγούμενη παραγωγή και αποσκοπούν στην παραπέρα παραγωγή. Αν όμως η σημασία του κεφαλαίου, ως παράγοντα που συμβάλλει στην αύξηση της παραγωγής, είναι τόσο μεγάλη, γιατί δεν διαθέτομε περισσότερο, ώστε να βελτιώνεται συνεχώς η ζωή του ανθρώπου; Η απάντηση είναι απλή. Για να συγκεντρώσουμε κεφάλαιο πρέπει να μην καταναλώσουμε ένα μέρος από τη σημερινή παραγωγή, πρέπει δηλαδή να αφήσουμε ανικανοποίητες ορισμένες από τις τωρινές μας ανάγκες. Το σύνθημα «περισσότερο ψωμί αύριο», σε κάθε γλώσσα σημαίνει «λιγότερο ψωμί σήμερα». Η συσσωρευση κεφαλαίου προϋποθέτει **αποταμίευση**: και αποταμίευση σημαίνει ότι τα νοικοκυριά ένα μέρος από τα εισοδήματά τους δεν το ξοδεύουν για να καλύψουν τρέχουσες ανάγκες, αλλά το αφήνουν διαθέσιμο για να καλύψουν μελλοντικές δαπάνες. Τα ποσά αυτά, όπως έχομε πει, τα νοικοκυριά τα καταθέτουν συνήθως στο Ταμευτήριο ή σε λογαριασμούς ταμιευτηρίου. **Έτσι το σύνολο των αποταμιευομένων χρημάτων σε μια οικονομία μέσα σε μια χρονική περίοδο είναι η διαφορά μεταξύ του συνολικού εισοδήματος (του εθνικού εισοδήματος, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο) και της συνολικής καταναλώσεως κατά την περίοδο αυτή.**

Το συσσωρευόμενο αυτό χρηματικό κεφάλαιο μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τις επιχειρήσεις, με τη μορφή **τραπεζικών δανείων**, για τη βελτίωση ή αύξηση των παραγωγικών μέσων, δηλαδή την αύξηση της παραγωγής.

Τα τραπεζικά αυτά δάνεια έχουν κάποια τιμή την οποία πρέπει να πληρώσουν οι επιχειρήσεις που τα παίρνουν: η τιμή αυτή, όπως γνωρίζουμε, λέγεται **τόκος**. **Τον τόκο εκφράζουμε συνήθως ως ένα ποσοστό επί τοις εκατό, που ονομάζεται επιτόκιο, δηλαδή ως ένα σταθερό ποσό χρηματικών μονάδων που πληρώνομε για κάθε εκατό χρηματικές μονάδες που δανειζόμαστε και για τη χρήση των δανειακών χρημάτων ενός χρόνου**. Έτσι, όταν λέμε ότι ο τόκος ενός δανείου είναι 12%, εννοούμε ότι για κάθε εκατό δραχμές του δανείου και για χρήση ενός έτους θα πληρώσουμε στο δανειστή 12 δραχμές. Οι 12 αυτές δραχμές **αποτελούν την τιμή στην οποία μπορεί η επιχείρηση να εξασφαλίσει τα απαραίτητα χρηματικά κεφάλαια και έμμεσα την τιμή των αγαθών παραγωγής, που μπορεί να αποκτηθούν με τα χρήματα αυτά**. Το επιτόκιο κανονικά θα μπορούσε να εξαρτάται από την οριακή παραγωγικότητα των κεφαλαιουχικών πόρων που μπορεί ν' αποκτηθούν με τα δανειακά χρήματα, όπως συνήθως συμβαίνει με την τιμή των πόρων (Κεφ. 15, παράγρ. 3). Συνήθως όμως καθορίζεται από την Κεντρική Τράπεζα κάθε χώρας, με βάση τη νομισματική πολιτική και ορισμένους άλλους παράγοντες.

Οι αποταμιεύσεις των νοικοκυριών μπορεί να περάσουν στις επιχειρήσεις και με άλλους τρόπους, εκτός από τη μορφή των τραπεζικών δανείων. Ένας τρόπος π.χ. είναι να αγοράσουν **ομολογίες** που εκδίδει μια ανώνυμη εταιρία (για τη μορφή

αυτή εταιρίας βλέπε παρακάτω Κεφάλ. 17, παράγρ. 3) με το σκοπό να εξασφαλίσει τα αναγκαία χρήματα για την αύξηση των παραγωγικών μέσων. Το επιτόκιο στην περίπτωση αυτή μπορεί να είναι διάφορο από το επιτόκιο των τραπεζικών δανείων, και συνήθως είναι πιο μεγάλο.

Εκτός όμως από τα νοικοκυριά και οι επιχειρήσεις αποταμιεύουν χρήματα. Αυτό σημαίνει ότι η επιχειρηση δεν μοιράζει όλα τα κέρδη της (μετά την αφαίρεση των φόρων) στους μετόχους ή τους ιδιοκτήτες της, αλλά ένα μόνο μέρος από αυτά. Το υπόλοιπο τμήμα των κερδών μένει στην επιχειρηση ως **αποθεματικό**, δηλαδή αποταμίευση. Αυτό είναι αναγκαίο για δύο λόγους: Πρώτα γιατί, όπως γνωρίζομε, τα μηχανήματα, τα εργαλεία και οι εγκαταστάσεις φθείρονται με την πάροδο του χρόνου και συνεπώς έχουν περιορισμένη ζωή: που σημαίνει ότι κάποια στιγμή πρέπει ν' αντικατασταθούν. Επειδή όμως διαρκώς δημιουργούνται πιο βελτιωμένα μηχανήματα και γενικότερα μέσα παραγωγής, είναι πολλές φορές αναγκαίο να αντικαθιστούν οι επιχειρήσεις το μηχανικό εξοπλισμό τους με νέο, έστω και αν η ζωή του παλιού δεν έχει εξαντληθεί. Για το λόγο αυτό η επιχειρηση πρέπει να έχει διαθέσιμα χρηματικά κεφάλαια.

Ο δεύτερος λόγος για τη δημιουργία αποθεματικού είναι η ανάγκη για ανάπτυξη, για μεγάλωμα δηλαδή της επιχειρήσεως, που σημαίνει αυξημένη παραγωγή και επομένως αυξημένα μέσα παραγωγής. Για να αποκτήσει αυτά τα αυξημένα μέσα παραγωγής η επιχειρηση χρειάζεται χρηματικά κεφάλαια.

Θα μπορούσε βέβαια και στις δύο περιπτώσεις να χρησιμοποιήσει η επιχειρηση δανειακά κεφάλαια, να δανεισθεί δηλαδή χρήματα από τους ιδιώτες αποταμιευτές με έναν από τους παραπάνω τρόπους. Αυτό όμως σημαίνει ότι η τιμή που θα πληρώσουν για τα δανειακά κεφάλαια **θα επιβαρύνει το κόστος αποκτήσεως** των μέσων παραγωγής και συνεπώς το κόστος παραγωγής· αλλά αυτό είναι κάτι που καθόλου δεν επιθυμούν οι επιχειρήσεις.

Η επέκταση του παραγωγικού δυναμικού των επιχειρήσεων ή ο εκσυγχρονισμός των παραγωγικών μέσων ονομάζεται **επένδυση**. Τα χρήματα που η επιχειρηση ξοδεύει για τις επενδύσεις τα ονομάζομε **δαπάνες επενδύσεων**.

Από όλα όσα είπαμε στην παράγραφο αυτή είναι φανερό ότι οι δαπάνες επενδύσεων εξαρτώνται από τις αποταμιεύσεις των νοικοκυριών και από τα αποθεματικά των επιχειρήσεων. Η απάντηση συνεπώς στο ερώτημα, που θέσαμε στην αρχή, γιατί δεν διαθέτομε περισσότερο από το συντελεστή παραγωγής που λέγεται κεφάλαιο, είναι κατά κύριο λόγο συνάρτηση της απαντήσεως που θα δώσουμε στο ερώτημα **πόσο από το εισόδημα θα καταναλώσομε σήμερα και πόσο θα χρησιμοποιήσομε για επένδυση**, δηλαδή για την αύξηση του παραγωγικού δυναμικού της οικονομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ

17.1 Επιχείρηση και επιχειρηματίας.

Η επιχείρηση αποτελεί, όπως είπαμε, ένα βασικό θεσμό της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας. Ειδικότερα η *ιδιωτική επιχείρηση* αποτελεί τη βάση του συστήματος της ελεύθερης οικονομίας, σύμφωνα με τις αρχές του οποίου η αξιοποίηση των παραγωγικών πόρων, η παραγωγή των αγαθών και υπηρεσιών και η διανομή τους αφήνεται κατά κύριο λόγο στην ιδιωτική πρωτοβουλία.

Ως επιχείρηση θεωρείται ένα μικρό παντοπωλείο ή ένα συνεργείο αυτοκινήτων, τα οποία λειτουργεί ο ιδιοκτήτης τους: επιχείρηση είναι και ένα ναυπηγείο ή μια μεγάλη βιομηχανία παραγωγής αυτοκινήτων ή η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ), με χιλιάδες εργαζόμενους και δεκάδες διευθυντές και προϊστάμενους.

Γενικότερα λέγοντας επιχείρηση εννοούμε μια οικονομική μονάδα ή έναν οργανισμό, που έχει αναλάβει την αποστολή να εκμεταλλεύεται παραγωγικούς πόρους και να τους μετατρέπει σε αγαθά ή υπηρεσίες, που χρειάζονται οι άνθρωποι, για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους.

Για την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας σ' οποιοδήποτε τομέα, είτε πρόκειται για παραγωγή, είτε για εμπόριο ή παροχή άλλων υπηρεσιών, είναι σήμερα αναγκαία η συνένωση των προσπαθειών περισσοτέρων από ένα ατόμων: είναι δηλαδή αναγκαία η συλλογική προσπάθεια, που πραγματοποιείται με την ομαδοποίηση περισσοτέρων ατόμων μέσα σε ένα οργανισμό. *Οργανισμούς ονομάζομε τις ενώσεις προσώπων, που συνενώνονται για την επιδίωξη ενός συγκεκριμένου σκοπού.*

Η σύγχρονη επιχειρηματική δραστηριότητα ασκείται συνήθως από τέτοιους οργανισμούς, οι οποίοι μπορεί να χρησιμοποιήσουν τα παραγωγικά μέσα κατά τρόπο πιο αποτελεσματικό, από όσο θα ήταν δυνατόν αυτό να γίνει με την προσπάθεια ενός μεμονωμένου ατόμου.

Αν ρίξουμε μια ματιά γύρω μας, θα δούμε ότι ακόμα και στο πιο μικρό εμπορικό κατάστημα υπάρχει η συνεργασία *περισσοτέρων ατόμων*, π.χ. του ιδιοκτήτη και ενός ή περισσοτέρων υπαλλήλων. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν ακόμα και σήμερα ατομικές επιχειρήσεις. Οι σύγχρονες όμως οικονομικές συνθήκες καθιστούν την επιβίωση των επιχειρήσεων αυτών προβληματική, αφου για να είναι βιώσιμη μια επιχείρηση επιβάλλεται να έχει τέτοιο μέγεθος, που καθιστά αναγκαία τη συνεργασία σε αυτήν περισσοτέρων προσώπων. Η βιομηχανική επανάσταση, που

οπως είδαμε άλλαξε ριζικά την οικονομική ζωή, στηρίχθηκε στην εργοστασιακή παραγωγή, όπου πραγματοποιείται μια οργανωμένη συνεργασία ενός μεγάλου αριθμού ανθρώπων, για την πιο αποδοτική χρήση των υπολοίπων συντελεστών της παραγωγής και ιδίως των μηχανών.

Εκείνος που παίρνει την πρωτοβουλία να ιδρύσει μια επιχείρηση, που αποφασίζει δηλαδή να διαθέσει χρήματα για την απόκτηση των αναγκαίων μέσων για την παραγωγή ορισμένων προϊόντων ή την παροχή ορισμένων υπηρεσιών **με την ελπίδα να κερδίσει**, αλλά και με **κίνδυνο να χάσει**, λέγεται **επιχειρηματίας**.

Σε μια ελεύθερη οικονομία, ο επιχειρηματίας που αποφασίζει να ασχοληθεί π.χ. με το εμπόριο και να ανοίξει ένα εμπορικό κατάστημα, μπορεί να αποφασίσει μόνος ως προς το: πόσο μεγάλο θα είναι το κατάστημα, πόσα χρήματα δικά του θα διαθέσει και πόσα ενδεχομένως θα δανεισθεί, ποια είδη θα πωλεί, από ποιους θα τα αγοράζει, σε ποιες τιμές θα πωλήσει, πόσους υπαλλήλους θα προσλάβει και τι μισθούς θα τους δώσει, σε ποια κατηγορία πελατών θα απευθυνθεί κ.ο.κ.

Ορισμένες από τις αποφάσεις αυτές είναι υποχρεωμένος, όπως είδαμε, να τις πάρει, αφού λάβει υπόψη του ορισμένους κανόνες που επιβάλλει το Κράτος.

Έτσι όταν αποφασίζει τι είδη θα πωλεί, πρέπει να λάβει υπόψη του ότι υπάρχουν ορισμένα είδη που δεν μπορεί να πωλήσει αν δεν έχει ειδική άδεια, όπως π.χ. φάρμακα, όπλα κλπ. Ή όταν αποφασίζει σε ποιες τιμές θα πωλεί, πρέπει να λάβει υπόψη του ότι ορισμένα είδη είναι διατιμημένα από το Κράτος ή έχουν καθορισμένα ποσοστά κέρδους. Ή όταν αποφασίζει ποιους θ' απασχολήσει και τι μισθό θα τους δώσει πρέπει να λάβει υπόψη του π.χ. ότι δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει παιδιά κατώ από ορισμένη ηλικία, ούτε να δώσει μισθούς μικρότερους από τα κατώτατα όρια που ορίζει το Κράτος.

Ο επιχειρηματίας είναι γνωστός σχεδόν σε όλους στις μικρές επιχειρήσεις, όπως π.χ. ένα γειτονικό παντοπωλείο ή καφενείο ή μια βιοτεχνία κατασκευής επίπλων. Στις μεγάλες όμως επιχειρήσεις είναι κάπως δύσκολο να ξεχωρίσουμε τον επιχειρηματία. Ποιος π.χ. είναι ο επιχειρηματίας στην Ελληνική Βιομηχανία Σακχάρεως, ή ποιος είναι ο επιχειρηματίας στα Ελληνικά Ναυπηγεία ή στην Ασφαλιστική Εταιρία η «Εθνική»; Στις περιπτώσεις αυτές τη θέση του επιχειρηματία και το έργο του αναλαμβάνουν διάφορα πρόσωπα ή ομάδες προσώπων, όπως θα εξηγήσουμε παρακάτω.

Εκείνο πάντως που πρέπει να μη ξεχνούμε είναι ότι πρέπει να ξεχωρίζομε την επιχείρηση από τον επιχειρηματία, ότι για να αντιληφθούμε καλύτερα το ρόλο και τα προβλήματα της επιχειρήσεως είναι ανάγκη να μη τη συγχέομε με το φορέα της, εκείνον η εκείνους στους οποίους ανήκει η ιδιοκτησία των κεφαλαίων της.

17.2 Τα βασικά χαρακτηριστικά του επιχειρηματικού οργανισμού.

Στον επιχειρηματικό οργανισμό, όπως και σε κάθε άλλης μορφής οργανισμό, διακρίνομε τα εξής βασικά χαρακτηριστικά:

α) Το **συνδυασμό των ατομικών προσπαθειών** όλων όσων εργάζονται ή έχουν άμεση σχέση με την επιχείρηση, για να επιτύχουν ορισμένες κοινές επιδιώξεις, **κοινούς στόχους**. Σε μια βιομηχανία π.χ. παραγωγής ψυγείων, κάθε εργαζόμενος σ' αυτή συμβάλλει για να επιτύχει ο τελικός στόχος της επιχειρήσεως, που είναι η

ικανοποίηση της ανάγκης των καταναλωτών να διαφυλάξουν τρόφιμα και να έχουν κρύο νερό με τη χρήση του ψυγείου. Κατά τόν ίδιο τρόπο στην επίτευξη του σκοπού αυτού συμβάλλουν και τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της βιομηχανίας αυτής, όπως και οι πιστωτές της επιχειρήσεως ή οι μέτοχοι που διαθέτουν τα χρήματα τους για τη χρηματοδότηση της επιχειρήσεως.

β) Την **κατανομή των έργων** μεταξύ των απασχολουμένων στην επιχείρηση, την εξειδίκευση δηλαδή του επιτελουμένου έργου. Τα έργα αυτά, αν και είναι διαφορετικά μεταξύ τους, τελούν σε αλληλεξάρτηση και αποβλέπουν όλα στο ίδιο τελικό αποτέλεσμα. Έτσι, στο παραπάνω παράδειγμά μας, το έργο του απασχολουμένου στην καθ' αυτό παραγωγή του ψυγείου είναι εντελώς διαφορετικό από το έργο του υπαλλήλου του λογιστηρίου της επιχειρήσεως. Και οι δυο όμως συμβάλλουν στην επίτευξη του ίδιου τελικού αποτελέσματος, που είναι η διάθεση στον καταναλωτή ψυγείων μιας ορισμένης μορφής και μιας ορισμένης τιμής, για να καλύψει τις ανάγκες του.

γ) Την ύπαρξη **κέντρων εξουσίας**, από τα οποία κατευθύνεται η προστάθεια όλων των απασχολουμένων στην επιχείρηση, κατά τρόπο που να εξασφαλίζεται η επίτευξη του κοινού σκοπού. Αυτό σημαίνει ότι κάποιο άτομο ή ομάδα απόμων έχει το δικαίωμα να δίνει εντολές προς άλλα άτομα, τα οποία δεσμεύονται να τις εκτελέσουν. Στα κέντρα αυτά εξουσίας λαμβάνονται οι αναγκαίες αποφάσεις, με βάση τις οποίες ασκείται η επιχειρηματική δραστηριότητα. Στη βιομηχανία παραγωγής ψυγείων του παραδείγματός μας τέτοια κέντρα εξουσίας μπορεί να είναι: το **Διοικητικό Συμβούλιο**, η **Γενική Διεύθυνση**, η **Διεύθυνση του Εργοστασίου**, η **Διεύθυνση του Λογιστηρίου**, ο **Προϊστάμενος ενός τμήματος πωλήσεων**, ή ένας **εργοδηγός**.

17.3. Διάκριση και νομικές μορφές επιχειρήσεων.

Τις επιχειρήσεις μπορούμε να τις διακρίνουμε κατά κατηγορίες με διάφορα κριτήρια. Τρεις είναι οι πιο ενδιαφέρουσες κατατάξεις των επιχειρήσεων που γίνονται: Πρώτον με κριτήριο τη μορφή της δραστηριότητάς τους, τον τομέα δηλαδή της παραγωγής, στον οποίο ανήκουν. Δεύτερον με κριτήριο το φορέα τους, σε ποιον δηλαδή ανήκει η ιδιοκτησία της επιχειρήσεως. Και τρίτον με κριτήριο τη νομική μορφή της επιχειρήσεως.

I. Επιχειρήσεις πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς παραγωγής

Με βάση τον τομέα της παραγωγικής δραστηριότητάς τους οι επιχειρήσεις κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες:

a) Επιχειρήσεις πρωτογενούς παραγωγής:

Οι επιχειρήσεις αυτές ασχολούνται με την εξαγωγή από το έδαφος μεταλλευμάτων και ορυκτών, την καλλιέργεια του εδάφους για την παραγωγή γεωργικών, δασικών και άλλων προϊόντων κλπ. Τα προϊόντα των επιχειρήσεων αυτών χρησιμοποιούνται κυρίως ως πρώτη ύλη ή ως πηγή ενέργειας στο δευτεργενή τομέα.

Επιχειρήσεις της κατηγορίας αυτής είναι οι:

Μεταλλευτικές, που ασχολούνται με την εκμετάλλευση του υπόγειου πλούτου της γης (μεταλλεία, ορυχεία, λατομεία κλπ.).

Γεωργικές, που ασχολούνται με την καλλιέργεια του εδάφους και την παραγωγή διαφόρων γεωργικών προϊόντων (σιτάρι, καπνός, βαμβάκι, φρούτα κλπ.)

Κτηνοτροφικές, που ασχολούνται με την εκτροφή ζώων, τα οποία χρησιμοποιεί ο άνθρωπος για τη διατροφή του (κρέας, γάλα) ή την ένδυσή του (μαλλιά) ή την υπόδηση (δέρματα).

Δασοκομικές, που ασχολούνται με την ανάπτυξη και εκμετάλλευση των δασών, και

Αλιευτικές, που ασχολούνται με την εκμετάλλευση του ζωικού κόσμου της θάλασσας.

β) Επιχειρήσεις μεταποιητικές ή δευτερογενούς τομέα.

Η δραστηριότητα των επιχειρήσεων αυτων αποβλέπει στη χρησιμοποίηση των προϊόντων της πρωτογενούς παραγωγής, με σκοπό τη μεταποίησή τους σε άλλα προϊόντα. Η μεταποίηση αυτή επιτυγχάνεται κυρίως με τη χρησιμοποίηση μηχανών ή χημικών μέσων και αποβλέπει στο να καταστήσει τα προϊόντα της πρωτογενούς παραγωγής ικανά να ικανοποιήσουν τις ανθρώπινες ανάγκες.

Έτσι μια γεωργική επιχείρηση ασχολείται με την παραγωγή βάμβακος. Το βαμβάκι όμως, έτσι όπως το παρέχει η φύση, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την κάλυψη της ανθρώπινης ανάγκης, που λέγεται ένδυση. Χρειάζεται η επεξεργασία και μεταποίησή του σε νήμα, από το οποίο θα παραχθεί ύφασμα, που εν συνεχείᾳ θα ραφθεί σε έτοιμο ένδυμα.

Οι μεταποιητικές επιχειρήσεις διακρίνονται σε διάφορες υποκατηγορίες, ανάλογα με την εξειδίκευση της παραγωγικής τους δραστηριότητας.

Έχομε π.χ. υφαντουργικές επιχειρήσεις, επιχειρήσεις παραγωγής τροφίμων και ποτών, επιχειρήσεις βυρσοδεψίας για την επεξεργασία δέρματος, ναυπηγικές επιχειρήσεις, επιχειρήσεις ηλεκτρικών συσκευών κλπ. Η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας κατατάσσει τις επιχειρήσεις της κατηγορίας αυτής σε 20 κλάδους, που αναφέρονται στον παρακάτω Πίνακα 17.3.1.

Τις μεταποιητικές επιχειρήσεις γενικά, διακρίνομε σε **βιοτεχνικές** και **βιομηχανικές**, αν και τα όρια μεταξύ των δύο αυτών κλάδων είναι δύσκολο να χαραχθούν. Στις βιοτεχνίες κατατάσσονται συνήθως μικρές μεταποιητικές επιχειρήσεις, στις οποίες ο μετασχηματισμός πραγματοποιείται με ελαφρά και απλά μηχανικά μέσα· οι επιχειρήσεις αυτές απασχολούν περιορισμένο αριθμό εργατούπαλλήλων και η παραγωγή τους γι' αυτό είναι περιορισμένη σε όγκο.

Βιομηχανικές είναι οι επιχειρήσεις στις οποίες ο μετασχηματισμός πραγματοποιείται με πολύπλοκα μηχανήματα συνήθως αυτοματοποιημένα και με απασχόληση μεγάλου αριθμού εργατών· η παραγωγή τους είναι μαζική ή κατά μεγάλες ποσότητες.

Στη βιοτεχνική επιχείρηση χαρακτηριστικό είναι συνήθως το γεγονός ότι ο ιδιοκτήτης εκτελεί ταυτόχρονα τόσο το έργο της διοικήσεως, όσο και το καθαρά εκτελεστικό έργο, δηλαδή ασχολείται ο ίδιος και με την εκτέλεση έργου της μεταποιητικής διαδικασίας. Σε μια βιομηχανία η περίπτωση αυτή είναι μάλλον σπάνια.

γ) Επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών ή τριτογενούς παραγωγής.

Στην κατηγορία αυτή υπάγονται οι επιχειρήσεις, που αναλαμβάνουν την κυκλοφορία των παραγομένων αγαθών από την πρωτογενή και δευτερογενή

ΠΙΝΑΚΑΣ 17.3.1.
Κλάδοι μεταποιητικών επιχειρήσεων.

Βιομηχανίες και βιοτεχνίες

1. Ειδών διατροφής
2. Ποτών
3. Καπνού
4. Υφαντικές
5. Ειδών υποδήσεως, ενδυμασίας και διαφόρων ειδών από ύφασμα
6. Ξύλου ή φελλού
7. Επίπλων και ειδών επιπλώσεως
8. Χαρτιού
9. Εκτυπώσεων, εκδόσεων
10. Δέρματος, γουναρικών και ειδών από δέρμα και γούνα
11. Προϊόντων ελαστικού και πλαστικής ύλης
12. Χημικών προϊόντων (περιλαμβάνει και τα φάρμακα)
13. Παραγώγων πετρελαίου και άνθρακα
14. Προϊόντων από μη μεταλλικά ορυκτά
15. Μεταλλουργικές
16. Τελικών προϊόντων από μέταλλο (εκτός από μηχανές και μεταφορικό υλικό)
17. Μηχανών και συσκευών (εκτός από ηλεκτρικές και μέσα μεταφοράς)
18. Ηλεκτρικών μηχανών, συσκευών και λοιπών ηλεκτρικών ειδών
19. Κατασκευή μεταφορικών μέσων
20. Διάφορες

παραγωγή καθώς και την παροχή διαφόρων ειδών υπηρεσιών. Οι υπηρεσίες αυτές προσφέρονται είτε προστις επιχειρήσεις των δύο άλλων κλάδων, είτε απ' ευθείας στον καταναλωτή.

Τα τελευταία χρόνια ο κλάδος αυτός της επιχειρηματικής δραστηριότητας έχει παρουσιάσει μεγάλη ανάπτυξη στις βιομηχανικές χώρες, η οποία οφείλεται κυρίως στην οικονομική πρόοδο και στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των λαών.

Στις επιχειρήσεις αυτές παροχής υπηρεσιών περιλαμβάνονται οι:

- **Εμπορικές επιχειρήσεις**, είτε χονδρικής, είτε λιανικής πωλήσεως. Η προώθηση των προϊόντων της πρωτογενούς και δευτερογενούς παραγωγής γίνεται συνήθως με τη μεσολάβηση του χονδρεμπόρου, που στη συνέχεια προωθεί τα προϊόντα αυτά στα καταστήματα λιανικής πωλήσεως, στα οποία προσέρχεται ο τελικός καταναλωτής για να τα προμηθευθεί.

Η μεσολάβηση του χονδρεμπόρου αρχίζει τα τελευταία χρόνια να υποχωρεί. Αυτό οφείλεται στο ότι πολλές μεταποιητικές επιχειρήσεις πωλούν οι ίδιες τα προϊόντα τους στον τελικό καταναλωτή, όπως π.χ. είναι η περίπτωση των βιοτεχνικών επιχειρήσεων, ή τα πρωθιστάντα επιχειρήσεις που παρουσιάζουν μεγάλη ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια και συμβάλλει στον παραμερισμό του χονδρεμπόρου, είναι οι υπεραγορές (τα σουπερμάρκετς) και τα μεγάλα καταστήματα αυτοεξυπηρετήσεως.

- **Επιχειρήσεις μεταφορών και συγκοινωνιών**. Οι επιχειρήσεις αυτές αναλαμβάνουν τη μεταφορά εμπορευμάτων ή προσώπων από τόπο σε τόπο και διακρίνονται σε επιχειρήσεις: **χερσαίων μεταφορών** (αυτοκίνητα λεωφορεία και φορτηγά ή σιδηρόδρομοι), **θαλασσίων μεταφορών** (φορτηγά, επιβατηγά και οχηματαγωγά πλοιά) και **εναερίων μεταφορών** (αεροπλάνα, ελικόπτερα).

-Τραπεζικές επιχειρήσεις. Τις υπηρεσίες των επιχειρήσεων αυτών περιγράψαμε στο Κεφάλαιο 20.

-Ασφαλιστικές επιχειρήσεις, που αναλαμβάνουν την ασφάλιση διαφόρων κινδύνων (όπως κινδύνους κατά τη μεταφορά προσώπων ή πραγμάτων, ή κίνδυνο από ασθένειες ή θάνατο) κλπ, αναλαμβάνουν δηλαδή την καταβολή αποζημιώσεως στην περίπτωση που θα συμβεί το γεγονός για το οποίο πραγματοποιείται η ασφάλεια (θάνατος, κλοπή, φθορά ή απώλεια κατά τη μεταφορά, ζημιά σε αυτοκίνητο κλπ.).

-Επιχειρήσεις επικοινωνιών, που προσφέρουν υπηρεσίες μεταφοράς μηνυμάτων, όπως τηλεφωνικές, τηλεγραφικές, ταχυδρομικές και ραδιοτηλεοπτικές ή εκδοτικές εταιρίες, τυπογραφεία κλπ.

Ένας άλλος, σημαντικός σήμερα, τομέας επιχειρηματικής δραστηριότητας της τριτογενούς παραγωγής, είναι εκείνος με τον οποίο καλύπτονται οι ανάγκες του ανθρώπου για **εκπαίδευση, ψυχαγωγία** και **ανάπτυξη**. Εδώ υπάγονται τα **ιδιωτικά σχολεία** κάθε μορφής, τα **θέατρα**, οι **κινηματογράφοι** και τα άλλα **κέντρα διασκεδάσεως**, τα **τουριστικά γραφεία**, τα **ξενοδοχεία** κλπ.

Τέλος στον τομέα αυτόν ανήκει οποιαδήποτε άλλη επιχείρηση που προσφέρει κάθε μορφής υπηρεσίες στις επιχειρήσεις, όπως: **εταιρίες συμβούλων επιχειρήσεων, διαφημιστικές εταιρίες, εταιρίες έρευνας της αγοράς, κέντρα μηχανογραφικής εξυπηρετήσεως** ή στα άτομα: όπως **κουρεία, πλυντήρια, μεσιτικά γραφεία** κλπ.

II. Επιχειρήσεις Δημόσιες, Ιδιωτικές και Μικτές.

Με βάση το φορέα τους, εκείνον δηλαδή στον οποίον ανήκουν, οι επιχειρήσεις κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες:

a) Δημόσιες Επιχειρήσεις.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, το σύγχρονο κράτος δεν περιορίζεται απλώς στο να παρεμβαίνει ρυθμιστικά στην άσκηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, αλλά ασκεί και το ίδιο ορισμένες επιχειρηματικές δραστηριότητες.

Έτσι υπάρχουν επιχειρήσεις όλων των τομέων της παραγωγής που ανήκουν εξ ολοκλήρου στο Κράτος, το οποίο είναι και ο μόνος ή ο κύριος μέτοχος. Οι επιχειρήσεις αυτές ονομάζονται συνήθως **Δημόσιες Επιχειρήσεις**, όπως η Δημοσία Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ), ή **Οργανισμόί**, όπως π.χ. ο Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος (Ο.Τ.Ε.) ή ο Οργανισμός Σιδηροδρόμων Ελλάδος (Ο.Σ.Ε.). Κρατικές όμως εταιρίες εξ ολοκλήρου είναι και ορισμένες Τράπεζες, όπως η Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως (ΕΤΒΑ) και η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος και οι επιχειρήσεις που ανήκουν 100% ή κατά πλειοψηφία στις Τράπεζες αυτές, όπως οι εταιρίες: Ελληνικές Εξαγωγές και Ελληνική Βιομηχανία Σακχάρεως. Οι λόγοι για τους οποίους το Κράτος προχώρησε στην ανάληψη αυτών των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων είναι βασικά δύο:

Πρώτον, με τη συγκέντρωση σε μονοπωλιακούς οργανισμούς της παραγωγικής δραστηριότητας σε ορισμένους τομείς κοινής ωφελείας, όπως π.χ. είναι η ηλεκτρική ενέργεια, η ύδρευση, οι συγκοινωνίες, επιτυγχάνεται η εξοικονόμηση μέσων και η μείωση του κόστους. Η ΔΕΗ π.χ. ήρθε να υποκαταστήσει δεκάδες μικρές μονάδες παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στις διάφορες πόλεις της Ελλάδας, που η κάθε μια έπρεπε να συντηρεί με τα περιορισμένα έσοδα της τοπικής καταναλώσεως μικρές παραγωγικές μονάδες. Η επί εθνικής βάσεως οργάνωση της ΔΕΗ κατέστησε δυνατή την πλήρη εκμετάλλευση πηγών ενέργειας, όπως ο λιγνίτης και οι υδατο-

πτώσεις, που θα ήταν αδύνατο να γίνει με τα περιορισμένα μέσα των τοπικών μονάδων είτε της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, είτε των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησεως.

Δεύτερον, με την κρατικοποίηση των επιχειρήσεων παραγωγής υπηρεσιών κοινής αφελείας, υπηρεσιών δηλαδή τις οποίες έχει ανάγκη το κοινωνικό σύνολο, επιδιώκεται η καλύτερη και φθηνότερη εξυπηρέτηση των καταναλωτών, δεδομένου ότι οι επιχειρήσεις αυτές περιορίζουν την επιδιώκη των κερδών τους σε ορισμένα πλαίσια, που καθορίζει το ίδιο το Κράτος.

Επίσης με την υπαγωγή των επιχειρήσεων αυτών κάτω από τον έλεγχο ενός Υπουργείου, η λειτουργία τους τίθεται έμμεσα, με το Κοινοβούλιο, κάτω από τον έλεγχο του Λαού.

Τα μειονεκτήματα παρ' όλα αυτά των δημοσίων επιχειρήσεων είναι αρκετά, όπως ο κίνδυνος να μετατραπούν σε δύσκαμπτους γραφειοκρατικούς οργανισμούς και να αναπτύξουν την ταση να έχουν αυξημένο κόστος λειτουργίας, αντί να πραγματοποιούν εσωτερικές οικονομίες. Το επί πλέον όμως αυτό κόστος επιβαρύνει τον καταναλωτή ή τον φορολογούμενο.

Η τάση να διευρύνεται ο τομέας παραγωγικής δραστηριότητας με κρατικά μονοπώλια, μπορεί να οδηγήσει στην άρση ενός από τα βασικά πλεονεκτήματα του συστήματος της ελεύθερης οικονομίας, της ελευθερίας δηλαδή της επιλογής, την οποία μόνο ο ελεύθερος ανταγωνισμός μπορεί να εγγυηθεί.

β) Ιδιωτικές Επιχειρήσεις.

Ιδιωτικές καλουνται οι επιχειρήσεις, των οποίων η ιδιοκτησία ανήκει σε ιδιώτες. Οι επιχειρήσεις αυτές αποτελούν τη βάση του συστήματος, της ελεύθερης οικονομίας, το οποίο, όπως ήδη έχει αναφερθεί, αναγνωρίζει στους ιδιώτες το δικαίωμα ελέγχου και ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής και το δικαίωμα της διανομής των παραγομένων αγαθών και υπηρεσιών.

Ο θεσμός της ιδιωτικής επιχειρήσεως εξασφαλίζει υψηλή παραγωγικότητα, τη συνεχή βελτίωση των προσφερομένων προϊόντων και την αδιάκοπη έρευνα για ανακάλυψη καινοτομιών που θα εξασφαλίσουν τη βελτίωση των παραγωγικών διαδικασιών, τη μείωση του κόστους και τη βελτίωση των προσφερομένων υπηρεσιών στον καταναλωτή. Εξασφαλίζει επίσης στον καταναλωτή την ελευθερία επιλογής ως προς την ποιότητα και την τιμή, δεδομένου ότι οι επιχειρήσεις προσφέρουν μια μεγάλη ποικιλία προϊόντων, ποιοτήτων και τιμών για να καλύψουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερο τμήμα της αγοράς. 'Όλα αυτά βέβαια, εξασφαλίζονται μόνο με την ύπαρξη του ελεύθερου ανταγωνισμού. 'Όταν οι ιδιωτικές επιχειρήσεις μετατρέπονται σε μονοπώλια, δηλαδή εξαφανίζεται ο ανταγωνισμός σ' ένα τομέα της αγοράς, τότε ο καταναλωτής στερείται της ελευθερίας της επιλογής και υπάρχει ο κίνδυνος να του επιβληθούν τιμές υψηλές, αφού η μονοπωλιακή επιχείρηση μπορεί χωρίς ανταγωνισμό να τις επιβάλει στην αγορά. Για το λόγο αυτό λαμβάνονται μέτρα νομοθετικά εναντίον της δημιουργίας μονοπωλίων εκ μέρους των ιδιωτικών επιχειρήσεων.

γ) Μικτές επιχειρήσεις.

Η ιδιοκτησία των επιχειρήσεων αυτών ανήκει εν μέρει σε ιδιώτες και εν μέρει στο Κράτος ή σε άλλες Κρατικές επιχειρήσεις.

Η Εθνική Τράπεζα και η Εμπορική Τράπεζα π.χ. και οι επιχειρήσεις που

ανήκουν σ' αυτές είναι μικτές επιχειρήσεις ελεγχόμενες κατά πλειοψηφία από Κρατικούς οργανισμούς. Μικτή επιχείρηση είναι επίσης και η βιομηχανία ψυγείων ΕΛΙΝΤΑ, η οποία ανήκει κατά το $\frac{1}{3}$ στην Εθνική Τράπεζα, που είναι Κρατική και κατά τα $\frac{2}{3}$ σε ιδιώτες, καθώς και ορισμένες τουριστικές επιχειρήσεις κλπ.

Η δημιουργία των μικτών επιχειρήσεων αποτελεί κατά βάση μια λύση στο πρόβλημα της αδυναμίας της ιδιωτικής πρωτοβουλίας να χρηματοδοτήσει εξ ολοκλήρου ορισμένες αναγκαίες επενδύσεις και στο πρόβλημα που δημιουργείται από την έλλειψη του επιχειρηματικού πνεύματος εκ μέρους των κρατικών επιχειρήσεων. Πρόκειται δηλαδή για ένα συνδυασμό των πλεονεκτημάτων της ιδιωτικής επιχειρήσεως και της ανάγκης να γίνει ορθολογική εκμετάλλευση εγχωρίων πόρων με διάθεση κεφαλαίων από το κράτος, εκεί που αδυνατεί ή διστάζει να τα διαθέσει η ιδιωτική πρωτοβουλία.

III. Ατομικές και Εταιρικές Επιχειρήσεις.

Η τρίτη διάκριση των επιχειρήσεων γίνεται μέ βάση τη νομική μορφή τους ή τον τρόπο δημιουργίας του κεφαλαίου τους. Αν πάρομε το κριτήριο αυτό σαν βάση οι επιχειρήσεις διακρίνονται σε **ατομικές** και σε **εταιρικές**.

α) Ατομική Επιχείρηση.

Η μορφή της ατομικής επιχειρήσεως είναι και η πιο παλιά και η πιο πολυπληθής. Στις επιχειρήσεις αυτές κυριαρχεί η προσωπικότητα του επιχειρηματία, που είναι ο ιδιοκτήτης και συνήθως ο διευθυντής της επιχειρήσεως. Οι ατομικές επιχειρήσεις είναι κατά κανόνα μικρές, δεδομένου ότι τα κεφάλαια που διαθέτουν τα άτομα είναι περιορισμένα και συνεπώς δεν επιτρέπουν τη μεγάλη ανάπτυξη της επιχειρήσεως. Η μορφή αυτή επιχειρήσεως κυριαρχεί στον τομέα του λιανικού εμπορίου, όπου το απαιτούμενο κεφάλαιο όσο και ο αριθμός των απασχολουμένων είναι μικρά. Τα πλεονεκτήματα της ατομικής επιχειρήσεως είναι ότι η διαδικασία ιδρύσεώς της είναι πολύ απλή, το κεφάλαιο της μπορεί να αυξάνεται ή να μειώνεται χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις, μπορεί να ανταποκριθεί καλύτερα σε εξατομικευμένες ανάγκες και να συνδυάζει κατά τον καλύτερο τρόπο την ιδιοκτησία με τον έλεγχο των δραστηριοτήτων και της διαχειρίσεως.

Το βασικό μειονέκτημα της ατομικής επιχειρήσεως είναι ότι περιορίζεται εκ των πραγμάτων σε μικρό μέγεθος, που συνήθως συνεπάγεται υψηλό κόστος λειτουργίας και συνεπώς μειωμένη ανταγωνιστικότητα.

β) Εταιρικές επιχειρήσεις.

Οι αδυναμίες της ατομικής επιχειρήσεως οδήγησαν στην εμφάνιση της εταιρικής επιχειρήσεως.

Εταιρική επιχείρηση είναι εκείνη, στην οποία περισσότερα από ένα πρόσωπα συνδυάζουν τα μέσα και τις προσπάθειές τους, για να την ιδρύσουν και να την λειτουργήσουν με σκοπό να επιτύχουν καλύτερο αποτέλεσμα από αυτό που θα επιτύγχαναν αν ο καθένας προσπαθούσε να ασκήσει επιχειρηματική δραστηριότητα και να εργασθεί μόνος του. Πρόκειται δηλαδή για τη συνιδιοκτησία του κεφαλαίου, με κοινή συμμετοχή ή και χωρίς συμμετοχή στή διοίκηση της επιχειρήσεως. Η εταιρική επιχείρηση διακρίνεται στις εξής μορφές, κάθε μια από τις οποίες διέπεται από ειδικό νομικό καθεστώς:

-Την ομόρρυθμη εταιρία.

- Την απλή ετερόρρυθμη και την κατά μετοχές ετερόρρυθμη εταιρία.
- Την εταιρία περιορισμένης ευθύνης.
- Την ανώνυμη εταιρία.

Ομόρρυθμη εταιρία. Ομόρρυθμη εταιρία είναι εκείνη, η οποία ιδρύεται από δύο ή περισσότερα άτομα, που καλούνται συνέταιροι τα άτομα αυτά συνεισφέρουν το αναγκαίο κεφάλαιο κατά μερίδια (ίσα ή όχι αδιάφορο). Η επωνυμία της εταιρίας είναι κοινή και περιλαμβάνει τα ονόματα όλων ή μερικών συνεταίρων [π.χ. Α. Αλφόπουλος - Β. Βητόπουλος και Σία (συντροφία) ή Α. Αλφόπουλος Ο.Ε.].

Οι συνέταιροι στην ομόρρυθμη εταιρία έχουν ο καθένας χωριστά απεριόριστη ευθύνη απέναντι στους τρίτους (πιστωτές, προμηθευτές, πελάτες κλπ.) και για ολόκληρο το ύψος των υποχρεώσεων της εταιρίας. Αυτό σημαίνει ότι αν η εταιρία δεν έχει χρήματα για να εξοφλήσει μια υποχρέωσή της, ένα χρέος π.χ. προς έναν από τους προμηθευτές της, τότε ο προμηθευτής μπορεί να διεκδικήσει δικαστικώς την ικανοποίηση ολόκληρης της απαιτήσεως του από την ατομική περιουσία ενός μόνου από τους συνεταίρους, κατά προτίμηση του πιο φερέγγυου από αυτούς. Αυτό δε, ισχύει, άσχετα με το αν η απαίτηση υπερβαίνει το ποσό του μεριδίου που έχει καταθέσει ο συνέταιρος αυτός στην εταιρία.

Η μεταβίβαση σε άλλον του εταιρικού μεριδίου δεν επιτρέπεται χωρίς τη συγκατάθεση των άλλων συνεταίρων. Ο θάνατος, η ανικανότητα, η αποχώρηση, η πτώχευση ενός από τους συνεταίρους, επιφέρει τη διάλυση της ομόρρυθμης εταιρίας, εκτός αν η σχετική εταιρική σύμβαση προβλέπει διαφορετικά. Το βασικό πλεονέκτημα της ομόρρυθμης εταιρίας είναι ότι ενώ διατηρεί όλα τα πλεονεκτήματα της ατομικής, επιτρέπει επί πλέον τη συνένωση του κεφαλαίου περισσοτέρων ατόμων και το συνδυασμό των προσωπικών ικανοτήτων τους μέσα στην εταιρία.

Το μειονέκτημά της σχετικά με τις άλλες εταιρικές μορφές, που θα εξετάσουμε παρακάτω, είναι ότι ο κάθε συνέταιρος διακινδυνεύει το σύνολο της προσωπικής του περιουσίας στην περίπτωση που η εταιρία δεν πάει καλά, εστω και αν αυτό δεν οφείλεται στη δική του υπαιτιότητα.

Τη διοίκηση της ομόρρυθμης εταιρίας ασκούν είτε από κοινού οι συνέταιροι, είτε εξουσιοδοτείται ένας από αυτούς.

- Ετερόρρυθμη εταιρία, απλή ή κατά μετοχές.

Απλή ετερόρρυθμη εταιρία είναι μια μορφή εταιρίας, στην οποία δεν υπάρχει για ορισμένους από τους συνεταίρους το μειονέκτημα της ομόρρυθμης, δηλαδή της προσωπικής απεριόριστης ευθύνης τους. Έτσι στην εταιρία αυτή, όπως και στην ομόρρυθμη, ένας ή περισσότεροι από τους συνεταίρους είναι προσωπικά και απεριόριστα υπεύθυνοι για τις υποχρεώσεις της εταιρίας, με την έννοια που περιγράφαμε παραπάνω, ενώ οι λοιποί συνέταιροι έχουν ευθύνη μόνο για απαιτήσεις που δεν υπερβαίνουν το ύψος του εταιρικού μεριδίου τους. Οι συνέταιροι αυτοί καλούνται **ετερόρρυθμοι** και δεν έχουν δικαίωμα στη διαχείρηση της περιουσίας της εταιρίας. Είναι δηλαδή στην ουσία χρηματοδότες της επιχειρήσεως, οι οποίοι συμμετέχουν στα κέρδη της επιχειρήσεως κατά ποσοστό ανάλογο προς τη συνεισφορά τους. Έτσι το μόνο που κινδυνεύουν είναι να χάσουν το μερίδιο που έχουν συνεισφέρει χωρίς να διακινδυνεύσουν την προσωπική τους περιουσία.

Η επωνυμία της ετερόρρυθμης εταιρίας περιλαμβάνει υποχρεωτικώς το όνομα ενός τουλάχιστον από τα ομόρρυθμα μέλη, ενώ απαγορεύεται να συμπεριληφθεί το

όνομα ετερόρρυθμου συνεταίρου.

Κατά μετοχές ετερόρρυθμη εταιρία είναι εκείνη, στην οποία τα μερίδια των ετερορρύθμων συνεταίρων αποτελούν μετοχικούς τίτλους (όπως στην περίπτωση της ανώνυμης εταιρίας που θα δούμε παρακάτω). Οι μετοχές αυτές μπορεί να μεταβιβασθούν σε άλλα πρόσωπα, χωρίς να διαλύεται η εταιρία.

Είναι φανερό ότι το βασικό πλεονέκτημα της ετερόρρυθμης εταιρίας, απλής ή κατά μετοχές, βρίσκεται στην ευκολότερη συγκέντρωση κεφαλαίων, αφού δεν ζητείται από τους συνεταίρους να διακινδυνεύσουν παρά μόνο τα συνεισφερόμενα χρήματα. Επίσης στο γεγονός ότι οι ετερόρρυθμοι εταίροι δεν αναμιγνύονται στα της διοικήσεως της επιχειρήσεως.

- **Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης(Ε.Π.Ε.).**

Μια άλλη μορφή εταιρίας, στην οποία εξαφανίζεται εντελώς το μειονέκτημα της απεριόριστης και σε ολόκληρο ευθύνης των συνεταίρων, είναι η εταιρία περιορισμένης ευθύνης. Ο θεσμός της εταιρίας αυτής είναι σχετικά νέος στη χώρα μας, αφού καθιερώθηκε μόλις το 1955.

Το κεφάλαιο της εταιρίας αυτής σχηματίζεται από εισφορές των συνεταίρων, οι οποίες αποτελούν μερίδια, που δεν εκφράζονται σε μετοχές. Η μεταβίβαση ή όχι των μεριδίων αυτών σε τρίτους εξαρτάται συνήθως από τη σύμφωνη γνώμη των εταίρων. Οι συνέταιροι ευθύνονται για τις υποχρεώσεις της εταιρίας μόνο μέχρι του ποσού της εισφοράς τους, χωρίς οι πιστωτές να μπορούν να στραφούν κατά της προσωπικής περιουσίας κανενός από τους συνεταίρους, αλλά μόνο κατά της περιουσίας της εταιρίας.

- **Ανώνυμη εταιρία (Α.Ε.).**

Ο θεσμός της ανώνυμης εταιρίας **αποτελεί τον πιο σημαντικό στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες** και αποτέλεσε το βασικότερο παράγοντα της οικονομικής και τεχνολογικής αναπτύξεως. Η ανώνυμη εταιρία συνέβαλε επίσης στο σαφή διαχωρισμό της ιδιοκτησίας από τη διοίκηση της επιχειρήσεως και στη δημιουργία των επαγγελματικών στελεχών διοικήσεως. Ανώνυμη είναι η εταιρία, της οποίας το κεφάλαιο διαιρείται σε μετοχές ίσης αξίας, οι οποίες μπορεί ελεύθερα να μεταβιβασθούν σε τρίτους. Οι μετοχές αυτές μπορεί, κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις που ορίζει ο νόμος, να εισαχθούν στο χρηματιστήριο, που σημαίνει ότι για τη δημιουργία ή επέκταση του κεφαλαίου τους μπορεί να απευθύνονται στον ανώνυμο μικροαποταμιευτή.

Κάθε μέτοχος ευθύνεται μέχρι του ποσού της ή των μετοχών που κατέχει και συμμετέχει στα κέρδη της εταιρίας **με την απόληψη του «μερίσματος», δηλαδή του μεριδίου από τα διανεμόμενα κέρδη που αντιστοιχεί στη μετοχή του και που είναι ίσο για όλες τις μετοχές.**

Τη Διοίκηση της ανώνυμης εταιρίας ασκεί το **Διοικητικό Συμβούλιο**, που εκλέγεται από τη **Γενική Συνέλευση** των μετόχων της εταιρίας. Το Διοικητικό Συμβούλιο εκλέγει το **Γενικό Διευθυντή** ή το **Διευθύνοντα Σύμβουλο** της εταιρίας, που είναι το ανώτατο εκτελεστικό στέλεχος της επιχειρήσεως και που μπορεί να είναι ή και να μην είναι μέτοχος της εταιρίας.

Η ανώνυμη εταιρία όπως και η Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης έχει δική της, έχεωριστή νομική προσωπικότητα, ανεξάρτητη από την προσωπικότητα των μετόχων της και εκπροσωπείται από το εκλεγόμενο διοικητικό συμβούλιο ή τα στελέχη της.

Η εταιρική αυτή μορφή αποτελεί την επέκταση της αρχής των προσωπικών εταιριών (ομόρρυθμη, ετερόρρυθμη και περιορισμένης ευθύνης) και αποβλέπει στην εξασφάλιση απεριόριστου ύψους κεφαλαίων για τις ανάγκες της επιχειρήσεως. Αυτό έχει μεγάλη σημασία, ιδίως όταν οι μετοχές της εταιρίας εισάγονται στο χρηματιστήριο. Γιατί, έχοντας ως κίνητρο την υψηλή απόδοση, οι μικροαποταμευτές μπορεί να μετέχουν στο σχηματισμό των αναγκαίων κεφαλαίων, για την αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πόρων της χώρας αλλά και να μετέχουν στην απόδοση των επενδυμένων κεφαλαίων βελτιώνοντας έτσι το εισόδημά τους. Την πρωτοβουλία της ιδρύσεως μιας ανώνυμης εταιρίας παίρνει συνήθως ένας αριθμός επενδυτών, που σχηματίζουν το πρώτο αναγκαίο κατά νόμο κεφάλαιο, το οποίο στη συνέχεια μπορεί να αυξάνει με την έκδοση νέων μετοχών που προσφέρονται σε τρίτους.

Τα **πλεονεκτήματα** της ανώνυμης εταιρίας μπορεί να συνοψισθούν στα παρακάτω:

— Η ανώνυμη εταιρία δημιουργεί τη δυνατότητα συγκεντρώσεως κεφαλαίων σε έναν επιχειρηματικό οργανισμό κάτω από ενιαία διοίκηση και αξιοποιεί ακόμη και μικρά αποταμεύματα, που δεν θα μπορούσαν διαφορετικά να διατεθούν μόνα τους για επιχειρηματική δραστηριότητα.

— Οι δυνατότητες επεκτάσεως είναι απεριόριστες, αφού μπορεί να προσελκύει νέα κεφάλαια: έτσι καθίσταται δυνατή η ανάπτυξη μαζικής παραγωγής και η βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της ανταγωνιστικότητας της επιχειρήσεως.

— Εξασφαλίζει τη σταθερότητα και τη συνέχεια της επιχειρήσεως γιατί τόσο οι αρχικοί ιδρυτές όσο και οι μέτοχοι μπορούν να πωλήσουν κάθε στιγμή τις μετοχές τους και να αποχωρήσουν από την εταιρία, χωρίς αυτό κατ' ανάγκη να επηρεάσει την υπόσταση και τη ζωή της εταιρίας.

— Δεν δημιουργεί, για τον επενδυτή μέτοχο, κανένα πρόσθετο κίνδυνο, εκτός από την ενδεχόμενη απώλεια της επενδύσεώς του, ούτε απαιτεί την ανάμιξή του στις ευθύνες της διοικήσεως και διαχειρίσεως της εταιρίας.

— Στην περίπτωση των ανωνύμων εταιριών, που έχουν εισάγει τις μετοχές τους στο χρηματιστήριο, η ρευστοποίηση της μετοχής είναι δυνατή όποια στιγμή το επιθυμήσει ο κάτοχός της και μάλιστα σε τιμή που πολλές φορές είναι πολλαπλάσια από την ονομαστική της αξία.

Τα **μειονεκτήματα** της ανώνυμης εταιρίας, είναι βασικά τα εξής:

— Η τάση για μεγάλωμα και υπερσυγκέντρωση δυνάμεως στα χέρια των διοικητικών στελεχών, των οποίων την πολιτική ελάχιστα μπορεί να ελέγχει ο μέτοχος.

— Ο δημιουργούμενος πολλές φορές διαχωρισμός της λειτουργίας του επιχειρηματία από τους κεφαλαιούχους, έχει ως αποτέλεσμα τη διάσπαση του ενδιαφέροντος και της ευθύνης, μεταξύ μεγάλου αριθμού διοικητικών στελεχών, την τάση για σπατάλη και την ανάπτυξη γραφειοκρατικών διαδικασιών.

— Η υπερβολική συγκέντρωση της φροντίδας των διοικούντων την επιχείρηση στη μεγιστοποίηση των κερδών για την ικανοποίηση των μετόχων, που το βασικό ενδιαφέρον τους είναι το κέρδος.

Μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα μορφή της ανώνυμης εταιρίας αποτελούν οι **πολυεθνικές** λεγόμενες εταιρίες, αυτές δηλαδή που με τη δυνατότητα που τους παρέχει το μεγάλο τους μέγεθος και η έκταση των δραστηριοτήτων και της

οικονομικής τους ευρωστίας, διευρύνουν τις δραστηριότητές τους έξω από τα εθνικά σύνορα, σε άλλες χώρες. Αυτό γίνεται συνήθως με την ίδρυση **θυγατρικών** λεγομένων εταιριών σε διάφορες χώρες, είτε για επιτόπια παραγωγή και διάθεση είτε μόνο για διάθεση των προϊόντων τους.

Ο ρόλος των πολυεθνικών επιχειρήσεων στις χώρες που εγκαθιστούν τις θυγατρικές εταιρίες είναι αμφισβητούμενος και έχει προκαλέσει τεράστιες συζητήσεις.

Θα πρέπει πάντως να αναγνωρισθεί ότι υπάρχουν πλεονεκτήματα όπως και μειονεκτήματα του θεσμού αυτού.

Βασικά πλεονεκτήματα είναι, ότι οι επιχειρήσεις αυτές συμβάλλουν στην ανάπτυξη της τεχνολογίας και στη μεταφορά της στις ξένες χώρες, όπου εγκαθίστανται. Με τα κεφάλαια που εισάγουν συμβάλλουν στην αντιμετώπιση προβλημάτων του εμπορικού ισοζυγίου και στην ανάπτυξη των αδρανούντων εθνικών πόρων.

Το μειονέκτημα του θεσμού είναι η συγκέντρωση τρομακτικής οικονομικής δυνάμεως και εξουσίας λήψεως αποφάσεων, που τους παρέχει τη δύνατότητα, να παρεμβαίνουν στον οικονομικό και πολιτικό βίο της χώρας που τις φιλοξενεί, για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Εξάλλου, όπου εγκαθίστανται οι πολυεθνικές, οι αντίστοιχες τοπικές επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα, λόγω της μειωμένης ανταγωνιστικής δυνάμεώς τους έναντι των πολυεθνικών, που προκειμένου να στερεώσουν τη θέση τους στην τοπική αγορά, είναι σε θέση να λειτουργήσουν και ορισμένο διάστημα χωρίς κέρδη ή και με ζημία, έχοντας τη στήριξη της μητρικής εταιρίας. Το πρόβλημα των πολυεθνικών εταιριών είναι σοβαρό, γι' αυτό και απασχολεί όχι μόνο τις μεμονωμένες Κυβερνήσεις, αλλά ακόμα και διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς, όπως ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως (ΟΟΣΑ) και η ΕΟΚ που προσπαθούν να επιβάλλουν ελέγχους στη δραστηριότητά τους, για την προστασία των συμφερόντων των χωρών όπου δρουν και των καταναλωτών. Τη μορφή του προβλήματος, μπορεί ν' αντιληφθεί κανείς από τόν παρακάτω Πίνακα 17.3.2, όπου εμφανίζονται κατά σειρά μεγέθους οι 100 μεγαλύτεροι οικονομικοί οργανισμοί του κόσμου (το έτος 1973). Στους οικονομικούς οργανισμούς περιλαμβάνονται από κοινού Κράτη και επιχειρήσεις, με συγκριτικό στοιχείο το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν για τα Κράτη και τη συνολική αξία πωλήσεων (τζίρο) για τις επιχειρήσεις, χωρίς βέβαια να σημαίνει ότι τα δύο αυτά μεγέθη αποτελούν στοιχεία ταυτόσημα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 17.3.2.

Οι 100 μεγαλύτερες οικονομικές μονάδες του κόσμου κατά το 1973, με κριτήριο το ακαθάριστο εθνικό προϊόν ή τον κύκλο εργασιών τους σε δισεκατομμύρια δολλάρια ΗΠΑ (δεν περιλαμβάνονται οι ανατολικές χώρες).

1. Η.Π.Α.	1.281,1	10. Ολλανδία	58,3
2. Ιαπωνία	419,2	11. Βραζιλία	55,0
3. Δ. Γερμανία	341,8	12. Ινδία	54,0
4. Γαλλία	241,3	13. Μεξικό	49,5
5. Αγγλία	143,6	14. Σουηδία	47,4
6. Ιταλία	128,9	15. Βέλγιο	44,5
7. Καναδάς	119,1	16. Ελβετία	40,5
8. Ισπανία	60,9	17. Τζένεραλ Μότορς	35,8
9. Αυστραλία	60,3	18. Δανία	29,4

19. Αυστρία	27,3	60. Πακιστάν	6,3
20. Νότιος Αφρική	26,8	61. Ιρλανδία	6,2
21. Αργεντινή	26,2	62. Χιτάσι	5,9
22. Έξεν	25,7	63. ΒΑΣΟ	5,9
23. Περσία	25,0	64. Χιλή	5,8
24. Φορντ Μότορς	23,0	65. Ζήμενς	5,7
25. Τουρκία	21,1	66. Γουέστινγκχάουζ	5,7
26. Νορβηγία	19,5	67. Χέεστ	5,7
27. Ελλάδα	18,1	68. Τογιότα	5,5
28. Ρόϋαλ Ντατς-Σέλλ	17,2	69. Νταίμπλερ Μπένζ	5,4
29. Φινλανδία	17,2	70. Μπάγιερ	5,4
30. Βενεζουέλα	16,2	71. Στάνταρντ Όιλ (Ινδ.)	5,4
31. Νότια Κορέα	12,2	72. Ντι Ποντ ντε Νεμούρ	5,3
32. Κράισλερ	11,8	73. Μιτσουμπίτσι	5,2
33. Τζένεραλ Ελέκτρικ	11,6	74. GTE	5,1
34. Νέα Ζηλανδία	11,5	75. Νεστλέ	5,0
35. Τεξάκο	11,4	76. ICI	5,0
36. Μόρπιλ Οίλ	11,4	77. Σέλλ Όιλ	4,9
37. IBM	11,0	78. Νιοσάν Μότορ	4,9
38. Πορτογαλία	10,7	79. Κουβέΐτ	4,7
39. Ινδονησία	10,6	80. Σαουδική Αραβία	4,7
40. Γιούνιλιβερ	10,3	81. Γκουντγίαρ	4,7
41. ITT	10,1	82. Μαλαισία	4,6
42. IPI	9,6	83. Βέρμπα	4,6
43. Φορμόζα	9,4	84. Ελεκτρίσιτου Κάνσιλ	4,6
44. Ισραήλ	8,9	85. Ματσουσάίτα	4,4
45. Φιλιππίνες	8,7	86. Τύσσεν-Χιούτ	4,4
46. Γκάλφ Όιλ	8,4	87. Ρενώ	4,4
47. Φίλλιπς	8,0	88. Μαρόκο	4,3
48. Κολομβία	7,8	89. R.C.A.	4,2
49. Στάνταρντ Όιλ (Καλ.)	7,7	90. Κοντινένταλ Όιλ	4,2
50. Ταϊλάνδη	7,6	91. Ιντέρντλ Χαρβέστερ	4,2
51. Νίππον Στηλ	7,6	92. Λινγκ-Τέμκο-Βόύτ	4,2
52. Περού	7,4	93. Λιβύη	4,1
53. Μπρίτις Πετρόλεουμ	7,3	94. Μοντέντιασον	4,1
54. Αλγερία	7,1	95. Μπετλεχέμ Στηλ	4,1
55. Γουέστερν Ελέκτρικ	7,0	96. Μπρίτις Στηλ	4,1
56. U.S. Στηλ	6,9	97. AEG-Τελεφούνκεν	4,1
57. Νιγηρία	6,7	98. Ηοτερν Κόντακ	4,0
58. Αίγυπτος	6,5	99. ENI	4,0
59. Φολκαρβάγκεν	6,4	100. Ατλάντικ Ρίτσφιλντ	4,0

Από τον πίνακα αυτόν προκύπτει ότι το 1973 μεταξύ των 100 μεγαλύτερων οικονομικών μονάδων στον κόσμο υπήρχαν περισσότερες εταιρίες από Κράτη (δεν συμπεριλαμβάνονται οι σοσιαλιστικές χώρες), και συγκεκριμένα 54 επιχειρήσεις προς 46 Κράτη. Η μεγαλύτερη εταιρία στον κόσμο, η Αμερικανική Τζένεραλ Μότορς βρίσκεται στη 17η θέση, πριν από τη Δανία, Αυστρία, Νότιο Αφρική και την Αργεντινή, ενώ η μεγαλύτερη ευρωπαϊκή εταιρία η Ρόϋαλ Ντατς Σέλλ βρίσκεται μεταξύ της Ελλάδας και της Φινλανδίας.

Για τους παραπάνω λόγους τα σύγχρονα κράτη λαμβάνουν σειρά μέτρων, για την αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου της υπερβολικής αναπτύξεως ορισμένων επιχειρήσεων και της δημιουργίας εκ μέρους τους μονοπωλιακών καταστάσεων, που αλλοιώνουν τη δομή του συστήματος του ελεύθερου ανταγωνισμού.

Στη χώρα μας ο θεσμός της ανώνυμης εταιρίας δεν έχει αναπτυχθεί σημαντικά και ειδικότερα ο αριθμός των Ανωνύμων Εταιριών, που έχουν εισάγει τις μετοχές τους στο Χρηματιστήριο αξιών θεωρείται υπερβολικά μικρός. Αυτό έχει ως συνέπεια, οι πραγματικά μεγάλες και ανταγωνιστικές σε διεθνή επίπεδα επιχειρήσεις να είναι ελάχιστες, οι δε αποταμιεύσεις των ιδιωτών να μην μπορούν να χρησιμοποιηθούν απ' ευθείας για την παραγωγική δραστηριότητα.

17.4 Το επιχειρησιακό σύστημα και η λειτουργία του.

Την επιχείρηση θα μπορούσαμε να περιγράψουμε ως μιαν οικονομική μονάδα — μεγάλη ή μικρή, είναι αδιάφορο αυτή τη στιγμή. Η οικονομική αυτή μονάδα προμηθεύεται ορισμένα μέσα παραγωγής, που θα ονομάσουμε **εισροές**, για να τα **μετασχηματίσει**, με τη βοήθεια άλλων μέσων παραγωγής που κατέχει — και κυρίως κεφαλαιουχικό εξοπλισμό — σε ορισμένα αγαθά ή υπηρεσίες. Ο μετασχηματισμός αυτός αποβλέπει στη μετατροπή των εισροών σε προϊόντα κατάλληλα να ικανοποιήσουν συγκεκριμένες ανάγκες των καταναλωτών και θα τα ονομάσουμε **εκροές**.

Έτσι μπορούμε να πούμε ότι **η επιχείρηση είναι ένα σύστημα μετασχηματισμού οικονομικών εισροών (μέσων παραγωγής) σε οικονομικές εκροές (αγαθά και υπηρεσίες) μεγαλύτερης αξίας**. Έτσι μια επιχείρηση είναι ένα σύστημα που αποτελείται από διάφορους ανθρώπους ή τμήματα, που το καθένα, όπως θα δούμε παρακάτω (παράγρ. 18.1) έχει ένα δικό του έργο να επιτελέσει, αλλά όλα μαζί με κάποιο τρόπο προγραμματισμένο, αποβλέπουν στην επίτευξη της αποστολής της επιχειρήσεως, που είναι η παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών.

Χαρακτηριστικό κάθε συστήματος είναι ότι **οποιαδήποτε ανωμαλία στη λειτουργία ενός από τα επί μέρους τμήματα, που το αποτελούν, έχει επιπτώσεις στη λειτουργία ολόκληρου του συστήματος**.

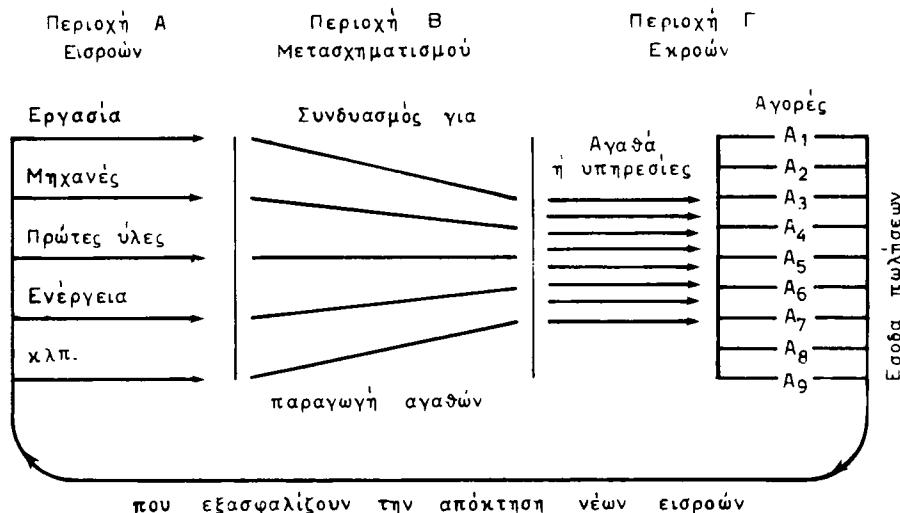
Έτσι και στην επιχείρηση, αν π.χ. η παραγωγή των αγαθών είναι κανονική αλλά παρουσιάζονται ανωμαλίες στην πώληση των παραγομένων αγαθών, τότε η επιχείρηση έχει προβλήματα, αφού γνωρίζουμε ότι η αποστολή της δεν τελειώνει με το να παράγει, αλλά με το να διαθέτει τα προϊόντα της στον καταναλωτή.

Η επιχείρηση είναι ένα σύστημα ανοικτό. **Ανοικτά λέγονται τα συστήματα, που για να λειτουργήσουν εξαρτώνται από το περιβάλλον, με το οποίο τελούν σε μια σχέση συνεχούς αλληλεπικοινωνίας και αλληλεπιδράσεως**. Και εμείς γνωρίζουμε ότι η επιχείρηση για να λειτουργήσει εξαρτάται κατά διάφορους τρόπους από παράγοντες έξω από την επιχείρηση, όπως π.χ. είναι οι κάτοχοι των μέσων παραγωγής ή οι καταναλωτές των προϊόντων της.

Στο σχήμα 17.4 εμφανίζεται η επιχείρηση με αυτή την έννοια του ανοικτού συστήματος μετασχηματισμού εισροών σε εκροές.

Όπως φαίνεται στο σχήμα, την περιοχή Α' του συστήματος αποτελούν οι εισροές με τη μορφή των διαφόρων μέσων παραγωγής, όπως η εργασία, οι πρώτες ύλες κλπ.

Τα μέσα αυτά, μπαίνοντας στο σύστημα προωθούνται στην περιοχή Β, όπου συνδυάζονται κατά διαφόρους τρόπους. Το αποτέλεσμα αυτού του συνδυασμού είναι η παραγωγή ορισμένων αγαθών ή υπηρεσιών, που αποτελούν τις εκροές του συστήματος. Με την προώθηση των εκροών αυτών στην περιοχή Γ δηλαδή στις αγορές όπου συναντούν τη ζήτηση των καταναλωτών, και τη μετατροπή τους σε χρηματικά έσοδα, το επιχειρησιακό σύστημα εξασφαλίζει τα χρηματικά κεφάλαια με τα οποία θα αγοράσει ξανά τα μέσα παραγωγής, για τη συνέχιση της λειτουργίας του συστήματος.

Σχ. 17.4.
Το επιχειρησιακό σύστημα.

Μια βασική επιδιώξη της επιχειρήσεως **είναι να επιτύχει τον καλύτερο δυνατό συνδυασμό των παραγωγικών μέσων**, ώστε από τη διαδικασία του μετασχηματισμού να προέλθει το **άριστο αποτέλεσμα**. Όπως ειπαμε στην αρχή, οι εισροές έχουν ορισμένη αξία και η επιδιώξη της επιχειρήσεως είναι ο μετασχηματισμός τους **να αποδόσει εκροές μεγαλύτερης οικονομικής αξίας**. Είναι φανερό ότι όσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά μεταξύ της αξίας των εισροών και της αξίας των εκροών, **τόσο πιο επικερδής είναι η λειτουργία της επιχειρήσεως**.

Η επιδίωξη αυτή της επιχειρήσεως για μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητάς της, **είναι εκείνη που την καθιστά ένα επιτυχημένο κοινωνικό θεσμό, με την έννοια ότι αξιοποιεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τους κοινωνικούς πόρους που χρησιμοποιεί**.

Ταυτόχρονα όμως η επιχειρήση επιτελεί και μιαν άλλη λειτουργία, δηλαδή αποφασίζει για τον τρόπο κατανομής των πόρων, αποφασίζει δηλαδή, **τι ποσότητα** από κάθε συντελεστή της παραγωγής θα χρησιμοποιήσει, για να επιτύχει μία συγκεκριμένη ποσότητα εκροών.

Ας υποθέσουμε π.χ. ότι πρόκειται για μια γεωργική εκμετάλλευση, η οποία χρησιμοποιεί μια δεδομένη έκταση για καλλιέργεια, ως επίσης και εργασία και

κεφάλαιο, με τη μορφή σπόρων, μηχανημάτων κλπ. Επιδίωξη της επιχειρήσεως αυτής θα είναι να επιτύχει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα, δηλαδή το μεγαλύτερο όγκο παραγωγής και την καλύτερη ποιότητα, αφού μόνο έτσι θα έχει τα μεγαλύτερα έσοδα. Τη βελτιστοποίηση αυτή του αποτελέσματος μπορεί, όπως γνωρίζουμε να την επιτύχει με διαφορετικούς συνδυασμούς των δύο μεταβλητών συντελεστών παραγωγής, δηλαδή της εργασίας και του κεφαλαίου. Ανάλογα με την επιλογή που θα κάνει, θα αποφασίσει τι ποσότητα από τον καθένα από τους συντελεστές αυτούς θα χρησιμοποιήσει.

Το σύνολο των αποφάσεων αυτών, από το συνολικό αριθμό των παραγωγικών μονάδων μιας οικονομίας, καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο θα γίνει η κατανομή των πόρων, που διαθέτει η οικονομία αυτή, μεταξύ των διαφόρων παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Το πρόβλημα της επιλογής του **μίγματος των συντελεστών**, δηλαδή της ποσότητας από κάθε συντελεστή που θα χρησιμοποιηθεί στο μίγμα των εισροών, είναι ένα από τα πιο κρίσιμα για κάθε επιχείρηση.

Όταν μια επιχείρηση αποφασίσει να χρησιμοποιήσει ένα συντελεστή, λαμβάνει υπόψη της τη συμβολή του συντελεστή αυτού στην επίτευξη του επιδιωκόμενου αποτελέσματος, δηλαδή τη μεγιστοποίηση της αξίας των εκροών. Η επιχείρηση συνεπώς στηρίζει την απόφασή της για το ποια μέσα παραγωγής θα χρησιμοποιήσει και σε ποιες ποσότητες, πάνω στο πόσο αποτελεσματική είναι η χρησιμοποίηση του κάθε μέσου.

Ας υποθέσουμε π.χ. ότι ένας επιχειρηματίας αποφασίζει να ανοίξει μια βιομηχανία πλαστικών ειδών. Αν θεωρήσουμε ότι γνωρίζει ποιο είναι το ελάχιστο της αναγκαίας επενδύσεως σε μηχανικό εξοπλισμό, θα πρέπει στη συνέχεια να αποφασίσει πόσο θα επενδύσει στους άλλους δύο συντελεστές, δηλαδή έδαφος και εργασία: Θα μπορούσε π.χ. να κτίσει το εργοστάσιό του σε δύο διαφορετικές περιοχές: Στη περιοχή Α, όπου τα οικόπεδα είναι πολύ ακριβά αλλά η εργασία είναι πολύ φθηνή, ή στην περιοχή Β, όπου η γη είναι φθηνή αλλά η εργασία πολύ ακριβή. Κριτήριο για την απόφαση αυτή θα είναι ο βαθμός κατά τον οποίο το αποτέλεσμα, οι εκροές, επηρεάζονται από τους δύο αυτούς συντελεστές, δηλαδή από την παραγγικότητα κάθε συντελεστή.

17.5 Το κόστος λειτουργίας της επιχειρήσεως.

a) Η έννοια του κόστους.

Στο τέταρτο μέρος του βιβλίου αυτού είδαμε πώς ο καταναλωτής με τη ζήτησή του καθορίζει το τι θα παραχθεί. Μένει τώρα να δούμε πώς οι επιχειρήσεις ανταποκρίνονται στη ζήτηση των καταναλωτών.

Ο παράγοντας που σε μεγάλο βαθμό προσδιορίζει την ποσότητα που θα παραχθεί σε ανταπόκριση της ζητήσεως, είναι το κόστος και κατά προέκταση η χαμηλότερη τιμή στην οποία η επιχείρηση μπορεί να πωλήσει τα προϊόντα της. Αν ο καταναλωτής είναι διατεθειμένος να πληρώσει μόνο μέχρι 100 δραχμές για ένα προϊόν και το ελάχιστο κόστος παραγωγής του προϊόντος αυτού είναι 150 δραχμές, δεν χρειάζεται να είναι κανείς οικονομολόγος για να καταλάβει ότι το προϊόν αυτό δεν πρόκειται να παραχθεί σε μεγάλες ποσότητες. Το κόστος συνεπώς μας

ενδιαφέρει, γιατί συνιστά ένα περιορισμό για την παραγωγή. Σε ποια έκταση οι επιχειρήσεις θα προχωρήσουν στο να παράγουν κάτι που έχομε ανάγκη, θα εξαρτηθεί από το πόσο στοιχίζει η παραγωγή αυτού του προϊόντος σε σχέση με το πόσο είμαστε διατεθειμένοι να πληρώσουμε γι' αυτό.

Τι ακριβώς όμως είναι κόστος; Θα πρέπει να διακρίνομε βασικά δύο έννοιες του κόστους: Την έννοια του **οικονομικού κόστους** και την έννοια του **λογιστικού κόστους**.

I. Οικονομικό κόστος.

Για τον οικονομολόγη η έννοια του κόστους γυρίζει πίσω στο βασικό γεγονός ότι οι πόροι βρίσκονται σε στενότητα και μπορεί να υπάρξουν εναλλακτικές χρήσεις τους. Έτσι η χρήση ενός μίγματος πόρων για την παραγωγή συγκεκριμένων αγαθών σημαίνει ότι ορισμένα άλλα προϊόντα δεν θα παραχθούν. **Το κόστος συνεπώς στην οικονομική αναφέρεται στις χαμένες ευκαιρίες παραγωγής ή στις εναλλακτικές χρήσεις που εγκαταλείψαμε.** Η έννοια του κόστους ευκαιρίας αναπτύχθηκε στο Κεφάλαιο 8, παράγρ. 5. Εκεί είδαμε ότι το κόστος παραγωγής 100 επί πλέον κατοικιών είναι τα 600 λιγότερα αυτοκίνητα που θα πρέπει να παράγομε με τις υφιστάμενες παραγωγικές δυνατότητες. Ας δούμε όμως τώρα το κόστος από την άποψη της επιχειρήσεως. Δεδομένης της έννοιας του κόστους ευκαιρίας, μπορούμε να πούμε ότι **οικονομικό κόστος είναι οι πληρωμές που κάνει η επιχείρηση, ή το εισόδημα, που πρέπει να παραχωρήσει στους προμηθευτές των παραγωγικών μέσων**, ώστε να ελκύσει τα μέσα αυτά προς αυτήν απομακρύνοντάς τα από άλλες εναλλακτικές χρήσεις.

Από την πλευρά του οικονομολόγου το κόστος της παραγωγής μπορεί να είναι διάφορο από το κόστος, όπως τό υπολογίζουν οι λογιστές της επιχειρήσεως. Αυτό συμβαίνει γιατί ο οικονομολόγος περιλαμβάνει στο κόστος στοιχεία τα οποία συνήθως οι λογιστές δεν θεωρούν ως κόστος. Ένα απλό παράδειγμα είναι ο μπακάλης της γειτονιάς μας, ο οποίος αγόρασε με χρήματά του το μαγαζί και το λειτουργεί μόνος του. Πέρα από το κόστος που ο λογιστής του μπακάλη ή ο ίδιος — αν κρατάει μόνος του τα λογιστικά του βιβλία — θα περάσει στους λογαριασμούς και που θα περιλαμβάνει όλες τις δαπάνες για την αγορά των διαφόρων ειδών καθώς και τα έξοδα λειτουργίας, όπως φως, νερό κλπ. ο οικονομολόγος θα σκεφτεί και το εξής:

«Τι γίνεται με την επένδυση για την αγορά του μαγαζιού και την αμοιβή για την προσωπική εργασία του (ίδιου του μπακάλη; Γιατί αν αντί της αγοράς του μαγαζιού τοποθετούσε τα χρηματά του στην τράπεζα, θα έπαιρνε τόκο περίπου 7%. Και αν αντί να εργάζεται στο δικό του μαγαζί εργαζόταν σε κάποιαν άλλη επιχείρηση, θα έπαιρνε ένα μισθό π.χ. 10.000 δραχμές το μήνα. Κανονικά, λοιπόν, πρέπει να υπολογισθεί ως κόστος και το 7% επί της επενδύσεως για την αγορά του μαγαζιού και το ποσό των μισθών του για ένα χρόνο, για να υπολογισθεί το ετήσιο κόστος της επιχειρήσεως».

Αν ο μπακάλης δεν κάνει αυτό το λογαριασμό, τότε είναι πιθανό να νομίζει ότι κερδίζει η επιχειρησή του, ενώ αυτό να μην συμβαίνει πραγματικά. Αν π.χ. χωρίς να συνυπολογίσει στο κόστος τα παραπάνω στοιχεία λογαριάσει ότι κέρδισε 140.000 το χρόνο, στην πραγματικότητα δεν κέρδισε τίποτε, αφού θα μπορούσε το ίδιο ποσό να το κερδίζει ως αμοιβή, προσφέροντας την εργασία του άλλου, κάνοντας δηλαδή **εναλλακτική χρήση** ενός συντελεστή, όπως η εργασία του, χωρίς μάλιστα να έχει

κάνει καμιά επένδυση και χωρίς **τον κίνδυνο να χάσει** από την επιχείρηση αυτή.

II. Λογιστικό κόστος.

Το λογιστικό κόστος συνθέτουν όλες οι δαπάνες που απαιτούνται για την παραγωγή ενός προϊόντος.

Το κόστος αυτό διακρίνομε σε **άμεσο** και **έμμεσο**. Όπως είδαμε στο παραπάνω σχήμα 17.4, η επιχείρηση χρησιμοποιεί ορισμένες εισροές, όπως εργασία, πρώτες ύλες, μηχανήματα, ενέργεια (ηλεκτρισμό ή πετρέλαιο ή άλλη πηγή ενέργειας), τις οποίες αποκτά από τους κατόχους τους πληρώνοντας κάποια τιμή. Η επιχείρηση επίσης μπορεί να χρησιμοποιεί γραφεία ή εγκαταστάσεις πληρώνοντας ενοίκιο ή να χρησιμοποιεί μεταφορικά μέσα, όπως φορτηγά αυτοκίνητα, πληρώνοντας επίσης ενοίκιο για τη χρήση της. Κόστος επίσης είναι και οι δαπάνες πωλήσεως των προϊόντων της επιχειρήσεως, όπως δαπάνες για την απόκτηση υπηρεσιών προβολής ή διαφημίσεως. Όλες αυτές οι πληρωμές για την απόκτηση ή τη χρήση των διαφόρων μερών που χρησιμοποιεί η επιχείρηση, αποτελούν **άμεσο κόστος**. Κόστος όμως δεν είναι μόνο σάσα χρήματα **πληρώνει** η επιχείρηση για τις εισροές. Κόστος είναι π.χ. και οι **αποσβέσεις**, οι οποίες εκπροσωπούν ένα ποσοστό της αξίας των μηχανημάτων, εγκαταστάσεων και ακινήτων που χρησιμοποιεί η επιχείρηση, και που συνήκουν στην ιδιοκτησία της. (Για την έννοια της αποσβέσεως βλέπε και παρακάτω, Κεφάλ. 21, παράγρ. 21.2). Το κόστος αυτό δεν αντιπροσωπεύει χρηματικές καταβολές μέσα στη χρονική περίοδο της παραγωγής, της οποίας θέλομε να εκτιμήσουμε το κόστος. Οι αποσβέσεις, όπως και τα άλλα στοιχεία κόστους, που αφορούν στη χρήση παραγωγικών μέσων που ανήκουν ήδη στην κυριότητα της επιχειρήσεως, αποτελούν **έμμεσο κόστος**.

β) Παράγοντες που επιδρούν στη διαμόρφωση του κόστους.

Οι κυριότεροι παράγοντες που επιδρούν στη διαμόρφωση του ύψους κόστους παραγωγής είναι οι εξής:

— **Οι τιμές των παραγωγικών συντελεστών** που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή.

— **Οι μέθοδοι παραγωγής και εμπορίας.** Μεταβολές στις μεθόδους της παραγωγής που οφείλονται στην πρόσδοτη τεχνολογίας, η αυτοματοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας και άλλοι τεχνικοί παράγοντες επιδρούν στο κόστος της παραγωγής και συνήθως συμβάλλουν στη μείωσή του.

Την ίδια επίδραση έχει και η χρήση βελτιωμένων μεθόδων διαθέσεως των προϊόντων.

— **Η παραγωγικότητα**, δηλαδή η σχέση του όγκου παραγωγής ως προς ένα από τους συντελεστές παραγωγής. Όσο μεγαλύτερη είναι η απόδοση της παραγωγής ανά συντελεστή, τόσο πιο υψηλός είναι ο βαθμός της παραγωγικότητας. Αν π.χ. έχουμε δύο εργάτες, που φτιάχνουν το ίδιο ακριβώς έργο, άς πούμε δύο χτίστες που χρησιμοποιούν τα ίδια υλικά και τα ίδια μέσα, και ο ένας κτίζει 20 m^2 τοίχο την ημέρα με οκτώρωη εργασία, ενώ ο άλλος κτίζει μέσα στο ίδιο χρονικό διάστημα 25 m^2 , τότε η παραγωγικότητα της εργασίας του δεύτερου είναι μεγαλύτερη από του πρώτου.

Η αύξηση της παραγωγικότητας έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση του κόστους παραγωγής. Η αύξηση της παραγωγικότητας ενός συντελεστή δεν επιφέρει κατ'ανάγκη τη μείωση του κόστους, γιατί είναι δυνατόν να γίνεται με παράλληλη μείωση της παραγωγικότητας των άλλων συντελεστών.

— **Ο βαθμός χρησιμοποιήσεως των εγκαταστάσεων.** Αν π.χ. οι πάγιες εγκαταστάσεις μιας βιομηχανίας δεν λειτουργούν πλήρως και το κόστος των εγκαταστάσεων αυτών αποτελεί ένα μεγάλο ποσοστό του συνολικού κόστους, τότε ως αποτέλεσμα προκαλείται μια ανάλογη διόγκωση του κόστους του παραγόμενου προϊόντος.

γ) Σχέση κόστους και όγκου παραγωγής.

Το κόστος βραχυχρονίως, μπορεί να αναλυθεί σε **σταθερό** και **μεταβλητό**. **Σταθερό είναι το κόστος που παραμένει αμετάβλητο, ανεξάρτητα από τις αυξομειώσεις του βαθμού δραστηριότητας της επιχειρήσεως, δηλαδή του όγκου παραγωγής.** **Μεταβλητό είναι το κόστος που μεταβάλλεται ανάλογα με το βαθμό δραστηριότητας (όγκο παραγωγής) της επιχειρήσεως.**

Για να αντιληφθούμε καλύτερα τη διάκριση αυτή του κόστους ας πάρομε ως παράδειγμα μια μικρή εταιρία που παράγει ένα μόνο προϊόν: έστω ότι συναρμολογεί τηλεοράσεις.

Ας υποθέσουμε ότι τα μόνα στοιχεία κόστους της εταιρίας είναι το κόστος των διαφόρων εξαρτημάτων, η αμοιβή της εργασίας, οι δαπάνες συντηρήσεως, οι αποσβέσεις των κτιρίων και του τεχνικού εξοπλισμού και η απόδοση της επενδύσεως των μετόχων. Ας υποθέσουμε, επίσης, ότι οι αποσβέσεις και η απόδοση της επενδύσεως θα είναι **σταθερά** για ένα χρονικό διάστημα π.χ. για ένα μήνα, που σημαίνει ότι το κόστος αυτό θα υπάρχει είτε η επιχείρηση λειτουργήσει με πλήρη απασχόληση του παραγωγικού δυναμικού της ή με μερική απασχόληση είτε ακόμα και αν δεν λειτουργήσει καθόλου. Τα υπόλοιπα στοιχεία κόστους είναι **μεταβλητά**, με την έννοια ότι εξαρτώνται από τον όγκο της παραγωγής της εταιρίας.

Ας πούμε ότι το **σταθερό κόστος** είναι 1000 δραχμές το μήνα, και ότι το **μεταβλητό κόστος** κυμαίνεται ανάλογα με τις μεταβολές του όγκου παραγωγής, όπως εμφανίζεται στον Πίνακα 17.5.1 (όπου βέβαια χρησιμοποιούνται υποθετικές τιμές).

ΠΙΝΑΚΑΣ 17.5.1.

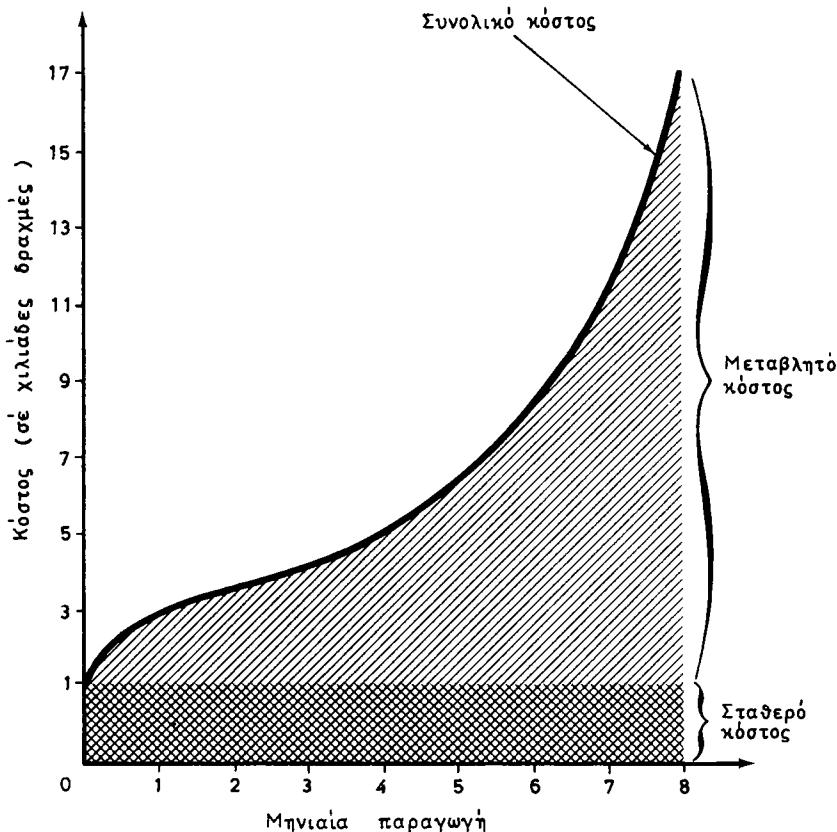
Σταθερό, μεταβλητό και συνολικό κόστος παραγωγής τηλεοράσεων.

Όγκος παραγωγής	Συνολικό σταθερό κόστος	Συνολικό μεταβλητό κόστος	Συνολικό κόστος
	Δρχ.	Δρχ.	Δρχ.
1	1.000	2.000	3.000
2	1.000	2.500	3.500
3	1.000	3.000	4.000
4	1.000	4.000	5.000
5	1.000	5.000	6.000
6	1.000	6.600	7.600
7	1.000	10.000	11.000
8	1.000	16.000	17.000

Τα στοιχεία του πίνακα αυτού μπορούμε να τα μεταφέρουμε στο διάγραμμα του σχήματος 17.5a. Το κόστος εμφανίζεται στον κατακόρυφο άξονα και ο όγκος

παραγωγής σε συσκευές τηλεαράσεως στον οριζόντιο.

Το σταθερό κόστος παραμένει συνολικά 1000 δραχμές συνεχώς, άσχετα με τον αριθμό των συσκευών που παράγονται. Πάνω από το σταθερό κόστος τοποθετούμε το μεταβλητό κόστος, που προφανώς είναι μηδέν, αν δεν παραχθεί καμιά συσκευή, 2000 αν παραχθεί μια συσκευή, 2.500 αν παραχθούν 2 συσκευές κ.ο.κ. Η καμπύλη του **συνολικού κόστους** ΚΣ ΚΣ, μας δείχνει το άθροισμα του σταθερού και του μεταβλητού κόστους, σε κάθε ένα από τα επίπεδα παραγωγής.

Σχ. 17.5.α

Καμπύλη συνολικού κόστους παραγωγής τηλεοράσεων. Το σταθερό κόστος είναι 1000 δρχ. σ' όλα τα επίπεδα παραγωγής. Το συνολικό μεταβλητό κόστος αυξάνει καθώς αυξάνει ο όγκος παραγωγής. Το συνολικό κόστος είναι το άθροισμα του σταθερού και μεταβλητού κόστους. Το συνολικό κόστος αυξάνει ταχύτατα μετά την προσέγγιση της παραγωγικής δυναμικότητας του εργοστασίου.

Όπως παρατηρούμε, το συνολικό κόστος δεν ανέρχεται κατά ομοιόμορφο τρόπο. Δεν στοιχίζει πολύ περισσότερο η παραγωγή δύο συσκευών από ό,τι η παραγωγή μιας ή τριών αντί για δύο. Άλλα καθώς η παραγωγή ανεβαίνει στις έξη επτά συσκευές το μήνα, το συνολικό κόστος αρχίζει να αυξάνει πολύ πιο γρήγορα. Είναι σαφώς το μεταβλητό κόστος που ωθεί προς τα επάνω το συνολικό κόστος.

Τούτο μπορεί να οφείλεται π.χ. στο ότι η εταιρία ιδρύθηκε με δυνατότητα παραγωγής μέχρι 5 ή 6 συσκευές το μήνα και το ξεπέρασμα αυτού του αριθμού να συνεπάγεται προσαρμογή του τεχνικού εξοπλισμού, υπερωριακή απασχόληση του προσωπικού ή πρόσθετους τεχνίτες με υψηλό κόστος ή άλλες τέτοιες πρόσθετες δαπάνες. Μπορεί όμως να υπάρχουν και άλλα αίτια. Πάντως, όλες οι επιχειρήσεις διαπιστώνουν ότι το μεταβλητό κόστος αρχίζει να ανεβαίνει αλματωδώς αν προσπαθήσουν να παράγουν πέρα από την παραγωγική δυνατότητα που έχει προβλεφθεί. Θα μπορούσαμε λοιπόν ανακεφαλαιώνοντας να πούμε ότι μιά βασική διάκριση του κόστους είναι σε **σταθερό** και **μεταβλητό**.

Σταθερό είναι το κόστος που παραμένει αμετάβλητο, παρά τις μεταβολές στην παραγόμενη ποσότητα.

Μεταβλητό είναι το κόστος που μεταβάλλεται καθώς μεταβάλλεται η παραγόμενη ποσότητα.

δ) Σταθερό, μεταβλητό και συνολικό κόστος ανά μονάδα.

Μέχρι τώρα εξετάσαμε το κόστος για το σύνολο της παραγωγής. Είναι όμως ενδιαφέρον να γνωρίζομε και το κόστος ανά μονάδα προϊόντος που παράγεται, μια και πρέπει να καθορισθεί και τιμή πωλήσεως ανά μονάδα. Είναι ασφαλώς εύκολο να βρούμε το κόστος ανά μονάδα, αν διαιρέσουμε το συνολικό κόστος με τον αριθμό των μονάδων. Για το προηγούμενο παράδειγμα, το κόστος ανά μονάδα εμφανίζεται στον Πίνακα 17.5.2.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 17.5.2.
Σταθερό, μεταβλητό και συνολικό κόστος ανά μονάδα.**

Όγκος παραγωγής	Σταθερό κόστος ανά μονάδα	Μεταβλητό κόστος ανά μονάδα	Συνολικό κόστος ανά μονάδα
	Δρχ.	Δρχ.	Δρχ.
1	1.000	2.000	3.000
2	500	1.250	1.750
3	333	1.000	1.333
4	250	1.000	1.250
5	200	1.000	1.200
6	167	1.100	1.267
7	143	1.430	1.573

Υπενθυμίζομε ότι οι αριθμοί είναι υποθετικοί και δεν ανταποκρίνονται στα πραγματικά στοιχεία κόστους συσκευών τηλεοράσεων ή άλλων παρόμοιων συσκευών. Άλλα ο γενικός χαρακτήρας των στοιχείων αυτών παρουσιάζει ενδιαφέρον, γιατί κατά κάποιο τρόπο τα στοιχεία αυτά είναι αντιπροσωπευτικά αυτού που συνήθως συμβαίνει στην πράξη.

Το σταθερό κόστος ανά μονάδα, εμφανίζει πάντα αυτή τη συνεχή πτώση, γιατί το (ίδιο ποσόν συνολικού σταθερού κόστους (στο παράδειγμά μας 1000 δραχμές) διαιρείται με τον σταθερά αυξανόμενο αριθμό μονάδων παραγωγής. Η πτώση του σταθερού κόστους μονάδας είναι πολύ γρήγορη στην αρχή, αλλά καθώς ο όγκος παραγωγής αυξάνει, η παραπέρα μείωση του κόστους για κάθε νέα μονάδα που

προστίθεται είναι όλο και μικρότερη.

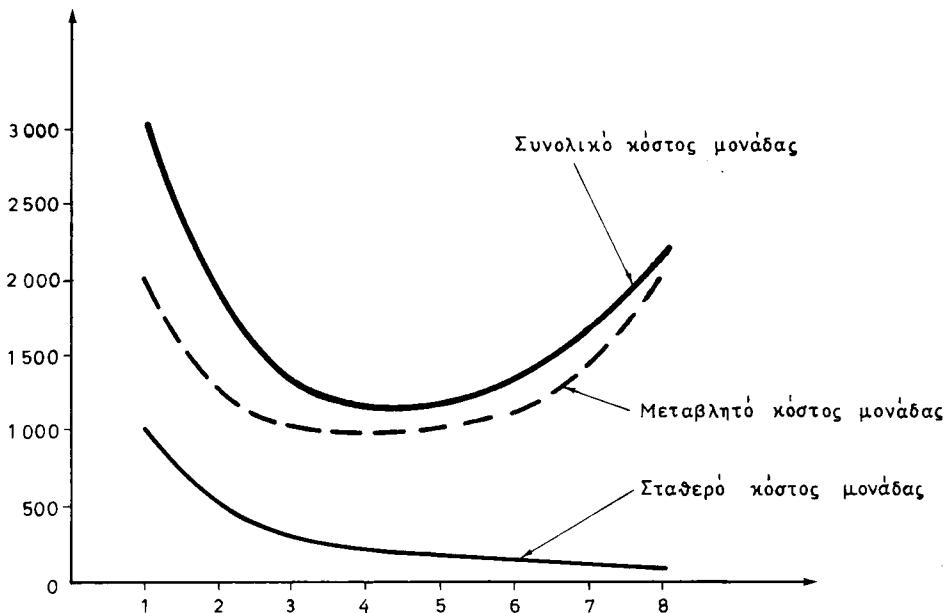
Το μεταβλητό κόστος ανά μονάδα μειώνεται γενικά στην αρχή, ύστερα κινείται για λίγο στο ίδιο περίπου ύψος, για να αρχίσει να αυξάνει ξανά, καθώς ο όγκος παραγωγής πλησιάζει το ανώτατο σημείο παραγωγικής ικανότητας. Αυτό συμβαίνει γιατί π.χ. στην περίπτωση του παραδείγματός μας, για την παραγωγή μιας συσκευής τηλεοράσεως η εταιρία είναι υποχρεωμένη να διαθέτει όλα τα είδη υλικών και όλες τις ειδικότητες εργασίας που απαιτούνται γι' αυτό. Και τούτο γιατί είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να προσλαμβάνει τον κάθε ειδικό για τόσο χρόνο απασχολήσεως μόνο, όσος απαιτείται για να εργασθεί πάνω σε μια συσκευή. Ασύμφορο είναι επίσης να προμηθευθεί όλα τα εξαρτήματα στη μικρή ποσότητα που χρειάζεται για μια συσκευή. Εξ ίσου ασύμφορη είναι και η παραγωγή δύο ή τριών συσκευών, αφού δε μας επιτρέπει και πάλι ένα πλήρη καταμερισμό της εργασίας σε εξειδικευμένους τεχνίτες με πλήρη απασχόληση, ούτε τη χονδρική προμήθεια των αναγκαίων υλικών και εξαρτημάτων.

Στην άλλη πάλι ακραία περίπτωση, όταν προσπαθήσουμε να υπερβούμε την παραγωγική ικανότητα του εργοστασίου, το κόστος είναι πιθανό να παρουσιάσει αλματώδη άνοδο. Κάθε εργοστάσιο ή μηχανή έχει ορισμένη παραγωγική ικανότητα, την οποία συνήθως δεν μπορεί να χρησιμοποιήσουμε 100%. Αυτό οφείλεται στο ότι θα πρέπει να συντηρηθούν τα μηχανήματα ή να επιδιορθωθούν βλάβες, και αυτό συνεπάγεται μερική ή ολική διακοπή της λειτουργίας του εργοστασίου ή της μηχανής. Αν όμως επιθυμούμε ν' αυξήσουμε την παραγωγή πέρα από το ανώτατο αυτό όριο παραγωγικής ικανότητας, αυτό συνήθως σημαίνει ότι οι εργαζόμενοι πρέπει να απασχοληθούν υπερωριακώς, ότι θα γίνει μεγαλύτερος αριθμός λαθών λόγω της εντάσεως της προσπάθειας και ότι θα προσληφθούν ενδεχομένως μη πεπειραμένοι τεχνίτες. 'Όλα αυτά όμως συνεπάγονται αύξηση του κόστους.

Το συνολικό κόστος ανά μονάδα είναι, όπως είδαμε, απλώς το άθροισμα του σταθερού και του μεταβλητού κόστους ανά μονάδα. Μπορούμε επίσης να το υπολογίσουμε διαιρώντας το συνολικό κόστος με τον αριθμό των μονάδων που παράγονται. Η διακύμανση συνεπώς του συνολικού κόστους στα διάφορα επίπεδα παραγωγής ακολουθεί την αντίστοιχη πορεία του σταθερού ή μεταβλητού κόστους. Στην αρχή και όσο χρόνο το σταθερό και το μεταβλητό κόστος μειώνεται, μειώνεται αντίστοιχα και το συνολικό κόστος ανά μονάδα. Στη συνέχεια όμως, από κάποιο σημείο και πέρα, το συνολικό κόστος ανά μονάδα αρχίζει να ανεβαίνει καθώς η μείωση του σταθερού κόστους γίνεται όλο και μικρότερη, ενώ αντίθετα το μεταβλητό κόστος αρχίζει ξανά να ανεβαίνει.

'Όλα αυτά τα στοιχεία για το κόστος ανά μονάδα είναι εύκολο να τα μεταφέρουμε από τον Πίνακα 17.5.1 στη γραφική παράσταση του σχήματος 17.5β. Οι καμπύλες ανταποκρίνονται στις μεταβολές του κόστους, όπως τις περιγράψαμε παραπάνω. Ας προσέξουμε τι ακριβώς σημαίνουν αυτές οι καμπύλες: Σ' ένα επίπεδο μηνιαίας παραγωγής π.χ. πέντε συσκευών, το σταθερό κόστος είναι 200 δραχμές και το μεταβλητό 1000 δραχμές, που μας δίνουν συνολικό κόστος 1200 δραχμών. 'Οπως βλέπουμε αυτό είναι το χαμηλότερο σημείο της καμπύλης συνολικού κόστους ανά μονάδα, άρα είναι το μικρότερο συνολικό κόστος. Το σημείο αυτό ονομάζεται **συνδυασμός ελάχιστου κόστους**. Είναι το χαμηλότερο κόστος με το οποίο μπορεί να παραχθεί μια συσκευή τηλεοράσεως (υπενθυμίζομε ότι οι αριθμοί είναι φανταστικοί) για τη συγκεκριμένη εταιρία με ορισμένη παραγωγική δυνατότητα και σταθ-

ρούς τους άλλους παράγοντες. **Το κόστος αυτό αποτελεί και τη χαμηλότερη τιμή, στην οποία μπορεί να προσελκύσουμε πόρους από άλλες εναλλακτικές λύσεις και να καλύψουμε ολόκληρο το κόστος παραγωγής.**

Σχ. 17.5β.
Καμπύλη κόστους ανά μονάδα.

17.6 Η έννοια και η σημασία του κέρδους της επιχειρήσεως.

Μέχρι τώρα, παρόλο που το αναφέραμε, δεν σταθήκαμε να εξετάσουμε ένα βασικό στοιχείο του συστήματος της ελεύθερης οικονομίας και της επιχειρήσεως. Το στοιχείο αυτό είναι το **κέρδος**.

Το κέρδος αποτελεί θεμελιώδη θεσμό του συστήματος της ελεύθερης αγοράς. Ή αναζήτηση κέρδους βρίσκεται στη βάση της επιθυμίας για ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας από τους ιδιώτες, από την οποία, όπως είδαμε όταν περιγράψαμε τα συστήματα οργανώσεως της οικονομίας (Κεφάλ. 10), εξαρτάται κατά σημαντικό βαθμό η εκμετάλλευση των πόρων για την παραγωγή των αγαθών και υπηρεσιών, που έχει ανάγκη το κοινωνικό σύνολο.

Πραγματικά, ένα από τα βασικά κίνητρα που σπρώχνουν έναν επιχειρηματία μικρό ή μεγάλο, από τον μικρέμπορο της γειτονιάς μέχρι το βιομήχανο, να αρχίσει την περιπέτεια, που λέγεται επιχειρηματική δράση, **είναι η προσδοκία του κέρδους**. **Η προσδοκία δηλαδή ότι με τον τρόπο αυτό μπορεί να επιτύχει μια καλύτερη τοποθέτηση των χρημάτων που διαθέτει, και καλύτερη αμοιβή για την προσωπική του εργασία**, απ' αυτήν που θα έπαιρνε αν εργαζόταν για λογαριασμό άλλων ή σε

άλλο επάγγελμα. Και μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ως περιπέτεια την επιχειρηματική δραστηριότητα, αφού αναλαμβάνοντας επιχειρηματική δράση ο επιχειρηματίας αναλαμβάνει και **τον κίνδυνο να χάσει τα χρήματά του**, αλλά επωμίζεται και **τις αυξημένες ευθύνες**, που συνεπάγεται η λειτουργία μιας επιχειρήσεως.

Φυσικά το κέρδος **δεν είναι το μοναδικό** κίνητρο για την άσκηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Υπάρχουν και πολλά άλλα κίνητρα, που έχουν σχέση με την προσωπικότητα του επιχειρηματία: όπως η ικανοποίηση της δημιουργίας, η επιδίωξη μιας «καλύτερης κοινωνικής θέσεως», η επιθυμία για ανεξάρτητη δράση, αυτό που συνήθως ο Έλληνας εκφράζει με τη φράση «θέλω να έχω μια δική μου δουλειά» και πολλά άλλα.

Αυτή είναι η θεώρηση του κέρδους **μέσα από το πρίσμα του επιχειρηματία**. Ποια όμως είναι η λειτουργία του κέρδους από τη σκοπιά της επιχειρήσεως και ειδικότερα της επιχειρήσεως, στην οποία ο ιδιώτης επιχειρηματίας είτε δεν υπάρχει (επιχειρήσεις που ανήκουν στο κράτος), είτε υπάρχει στο πρόσωπο δεκάδων ή εκατοντάδων ή και χιλιάδων ακόμη μικροεπενδυτών, δηλαδή των μετόχων;

Θα πρέπει συνεπώς προτού προχωρήσουμε, να επεξηγήσουμε τι ακριβώς είναι κέρδος.

Κέρδος στην οικονομική είναι το πλεόνασμα του εισοδήματος μετά την αφαίρεση του συνολικού οικονομικού κόστους. Είναι, δηλαδή Κέρδος (Κ) η διαφορά μεταξύ του συνόλου των **δαπανών** παραγωγής και διαθέσεως των αγαθών ή υπηρεσιών (Δ) και του συνολικού **εσόδου** από τη διάθεσή τους (Ε), δηλαδή:

$$K = (E) - (\Delta)$$

Είναι φανερό ότι η τιμή του Κ μεταβάλλεται αν μεταβληθεί είτε η τιμή του Ε είτε η τιμή του Δ. Αυτό σημαίνει ότι **το κέρδος** μιας επιχειρήσεως **είναι συνάρτηση του κόστους παραγωγής και διαθέσεως των προϊόντων της, και του ύψους των τιμών, στις οποίες τα διαθέτει**.

Εδώ όμως θα πρέπει να σταθούμε στον όρο **οικονομικό κόστος** που χρησιμοποιήσαμε παραπάνω, γιατί είναι χρήσιμο για την κατανόηση της έννοιας του κέρδους.

Στην προηγούμενη παράγραφο, όταν εξετάζαμε την έννοια του κόστους, αναφερθήκαμε στο τι σημαίνει κόστος ευκαιρίας ή εναλλακτικό κόστος. Στην πράξη οι λογιστές των εταιρικών επιχειρήσεων υπολογίζουν το κέρδος, χωρίς να υπολογίσουν το κόστος ευκαιρίας από τη χρησιμοποίηση των χρημάτων των μετόχων στην εταιρία αντί για κάπου αλλού. Τα κέρδη υπολογίζονται πριν από την πληρωμή μερίσματος στους μετόχους.

Οι οικονομολόγοι όμως **περιλαμβάνουν στο κόστος της επιχειρήσεως και ένα λογικό ποσοστό απόδσεως της επενδύσεως των μετόχων, υπολογίζοντας την εναλλακτική απόδοση που θα είχε το επενδυμένο κεφάλαιο σε κάποια άλλη τοποθέτηση.**

Γι αυτό οι οικονομολόγοι θεωρούν ως **οικονομικό κέρδος** μόνο το πλεόνασμα του εισοδήματος μετά την αφαίρεση του συνολικού κόστους, **στο οποίο περιλαμβάνουν το βασικό εναλλακτικό κόστος, γιατί μια λογική απόδοση αποτελεί μέρος του κόστους της διατηρήσεως κεφαλαίων επενδυμένων στην επιχείρηση. Γι αυτό ένα μέρος από το μέρισμα που δίνεται στους μετόχους θα πρέπει να υπολογίζεται ως κόστος.** Η άποψη αυτή γίνεται εύκολα κατανοητή αν πάρομε ως παράδειγμα μιαν ανώνυμη εταιρία, της οποίας τις μετοχές κατέχουν χιλιάδες μέτοχοι, που μπορεί να

τις πωλήσουν στο Χρηματιστήριο (Χρηματιστήριο είναι το μέρος όπου πραγματοποιούνται οι αγοραπωλησίες μετοχών, ομολογιών κλπ.). Είναι φανερό ότι ο μικροεπενδυτής, που τοποθετεί τις αποταμιεύσεις του σε μετοχές, προσδοκεί μια καλή απόδοση, που αν δεν την πάρει θα πωλήσει τις μετοχές του για να τοποθετήσει τα χρήματά του σε άλλη επένδυση πιο αποδοτική. Είναι λογικό λοιπόν να θεωρηθεί ένα μέρος από το μέρισμα που δίνεται στους μετόχους ως κόστος αποκτήσεως των χρημάτων, που είναι αναγκαία για την απόκτηση παραγωγικών μέσων (συνήθως του συντελεστή Κεφάλαιο).

(Εδώ θα πρέπει να τονισθεί ότι ο τρόπος αυτός υπολογισμού του οικονομικού κόστους και η έννοια του οικονομικού κέρδους δεν πρέπει να συγχέεται με αυτό που κατά τη φορολογική νομοθεσία θεωρείται ως κέρδος, γιατί η εφορία δεν αναγνωρίζει ως στοιχείο κόστους το κόστος ευκαιρίας των χρησιμοποιουμένων μετοχικών κεφαλαίων).

Ανεξάρτητα πάντως από το αν υπολογίζομε ή όχι στο κόστος ένα ποσοστό αποδόσεως των κεφαλαίων που έχουν επενδυθεί στην επιχείρηση από τους μετόχους της ή τους ιδιοκτήτες της, σημασία έχει ότι από την πλευρά της επιχειρήσεως το κέρδος ή η επιδίωξη της μεγιστοποιήσεως του κέρδους δεν αποτελεί το σκοπό υπάρξεως της επιχειρήσεως, όπως ίσως λανθασμένα υποστηρίζεται. **Το κέρδος αποτελεί, και πρέπει να αποτελεί, μια βασική επιδίωξη κάθε επιχειρηματικού οργανισμού, γιατί, είναι το αναγκαίο μέσο για την επιβίωση της επιχειρήσεως, δύσκολη με το αν φορέας της είναι ιδιώτες ή το κράτος ή και οι δύο.** Αρκεί να θυμόμαστε ότι κέρδος δεν είναι μόνο το μέρισμα που παίρνει ο μέτοχος ή το ποσόν που πηγαίνει στον επιχειρηματία, στην περίπτωση της προσωπικής επιχειρήσεως. Κέρδος είναι το πλεόνασμα των εσόδων μετά την αφαίρεση όλων των δαπανών. **Και το πλεόνασμα αυτό είναι όχι απλώς αναγκαίο αλλά και επιθυμητό, γιατί χωρίς αυτό όχι μόνο η επιχείρηση, αλλά και η οικονομία στο σύνολό της ζημιώνεται.**

Για να το κατανοήσουμε αυτό θα πρέπει να αναλύσουμε το ρόλο του **κέρδους** σε μιαν ελεύθερη οικονομία. Έχομε κιόλας μιλήσει για το ρόλο του κέρδους, ως κίνητρο για την ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας, στην οποία βασίζεται το σύστημα για την παραγωγή των αγαθών και υπηρεσιών, που έχει ανάγκη το κοινωνικό σύνολο. Και θα πρέπει να εξηγήσουμε εδώ ότι οι κοινωνίες, που δέχονται το θεσμό αυτό της εκμεταλλεύσεως των πόρων από ιδιώτες, δεν το κάνουν γιατί ενδιαφέρονται για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των επιχειρηματών, αλλά γιατί πιστεύουν ότι με αυτό τον τρόπο εξυπηρετούνται καλύτερα οι ανάγκες του κοινωνικού συνόλου. Αυτό εξηγεί και το γιατί το κράτος, που εκπροσωπεί το κοινωνικό σύνολο, αφαιρεί σε πολλές περιπτώσεις το δικαίωμα αυτό από τους ιδιώτες, ιδρύοντας κρατικές επιχειρήσεις: γιατί κρίνεται ότι αυτό επιβάλλει η καλύτερη εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου.

Από τα κέρδη της επιχειρήσεως ένα ποσοστό καταβάλλεται **ως φόρος** στο Δημόσιο.

Από το υπόλοιπο, ένα σημαντικό μέρος παραμένει αδιανέμητο, **ως αποθεματικό** για νέες επενδύσεις και για την ανανέωση του μηχανικού εξοπλισμού και των εγκαταστάσεων της επιχειρήσεως. Και ό,τι απομένει μοιράζεται στούς μετόχους ή στους ιδιοκτήτες. Έτσι η επιχείρηση δημιουργεί την απαραίτητη συσσώρευση κεφαλαίων για την εκβιομηχάνιση και την τεχνολογική ανάπτυξη που αποτελούν

όπως ξέρομε τις προϋποθέσεις για την οικονομική ανάπτυξη.

Όπως είπαμε παραπάνω, τα κέρδη με την έννοια της θετικής διαφοράς μεταξύ συνολικών εσόδων και συνολικού κόστους είναι ένα απαραίτητο **μέσο** για τη μακροπρόθεσμη επιβίωση της επιχειρήσεως. Μια επιχείρηση που δεν πραγματοποιεί αυτή τη θετική διαφορά αποτυγχάνει στη σωστή εκπλήρωση της αποστολής της, που όπως εξηγήσαμε δεν είναι να ικανοποιήσει τα συμφέροντα των ιδιοκτητών της μόνο αλλά και ορισμένων άλλων ομάδων που συνδέονται με την επιχείρηση. Οι ομάδες αυτές είναι: Οι **εργαζόμενοι** μέσα στην επιχείρηση, οι **καταναλωτές**, που χρησιμοποιούν τα προϊόντα της επιχειρήσεως, οι **πιστωτές** της επιχειρήσεως, αυτοί δηλαδή που της δανείζουν χρήματα ή της προμηθεύουν διάφορα μέσα που χρησιμοποιεί με πίστωση, και βεβαίως το Κράτος. Οι ομάδες αυτές αναμένουν την ικανοποιητική εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους από την επιχείρηση, που είναι δυνατή μόνο όταν πραγματοποιούνται κέρδη.

Αν η επιχείρηση δεν πραγματοποιεί κέρδη, τότε αργά ή γρήγορα θα συμβούν τα εξής:

α) Δεν θα είναι δυνατή η ικανοποιητική αμοιβή των εργαζομένων στην Επιχείρηση και η εξασφάλιση καλών συνθηκών εργασίας. Αυτό θα οδηγήσει στη διαρροή τους προς άλλες πιο επικερδείς επιχειρήσεις.

β) Δεν θα είναι δυνατή η εκπλήρωση κανονικά των υποχρεώσεων της επιχειρήσεως προς τους προμηθευτές της (πρώτων υλών και μηχανημάτων ή εμπορευμάτων) και προς τους πιστωτές της (τράπεζες ή ιδιώτες). Έτσι θα στερηθεί τις υπηρεσίες τους, πράγμα που σημαίνει αδυναμία να συνεχίσει τη λειτουργία της.

γ) Δεν θα είναι δυνατός ο σχηματισμός των αναγκαίων κεφαλαίων (αποθεματικών) για την εξασφάλιση της αναπτύξεως της επιχειρήσεως, δηλαδή του μεγέθους που της είναι αναγκαίο για να διατηρήσει την ανταγωνιστικότητά της.

δ) Δεν θα είναι δυνατή η διάθεση χρημάτων για την αναζήτηση νέων βελτιωμένων προϊόντων, ή ανακάλυψη νέων διαδικασιών και τεχνολογίας για την καλύτερη εξυπηρέτηση του καταναλωτή.

ε) Τέλος, αν πρόκειται για μετοχική εταιρία, θα χάσει τους μετόχους της, οι οποίοι θα σπεύσουν ν' απαλαγούν από τις μετοχές της, αφού δεν τους εξασφαλίζουν πια ικανοποιητικό εισόδημα (μέρισμα).

Κανένας επιχειρηματίας δεν μπορεί να αγνοήσει χωρίς συνέπειες τα συμφέροντα αυτών των ομάδων. Ας μην ξεχνούμε ότι μιλούμε για μια οικονομία αγοράς, στην οποία ένας βασικός ρυθμιστικός συντελεστής είναι ο **ανταγωνισμός**. Η πίεση του ανταγωνισμού είναι εκείνη, που σε μεγάλο βαθμό επηρεάζει την πολιτική της επιχειρήσεως ή του επιχειρηματία στον τρόπο με τον οποίο θα γίνει η κατανομή των κερδών, στον τρόπο δηλαδή με τον οποίο θα χρησιμοποιηθούν τα κέρδη για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των παραπάνω ομάδων. **Αν ο ανταγωνισμός λειτουργεί σωστά**, χωρίς να παρεμποδίζεται από την ύπαρξη μονοπωλίων, τότε τα προϊόντα που θα κερδίσουν τον καταναλωτή θα είναι εκείνης της επιχειρήσεως που λαμβάνει περισσότερο υπόψη τα συμφέροντά του, του παρέχει π.χ. προϊόντα καλής ποιότητας και χαμηλής τιμής. **Αν ο ανταγωνισμός λειτουργεί σωστά**, οι εργαζόμενοι θα προσελκυθούν σε εκείνες τις επιχειρήσεις, που τους εξασφαλίζουν καλύτερες αμοιβές και που διαθέτουν ένα μέρος από τα κέρδη τους για να βελτιώσουν τις συνθήκες εργασίας, για να δώσουν πρόσθετες παροχές.

Στη σύγχρονη μορφή του καπιταλιστικού κράτους, όπως έχομε αναφέρει, οι

επιχειρήσεις δεν αφήνονται μόνο στην καλή τους διάθεση και στην ικανότητά τους να αντιληφθούν σωστά το μακροπρόθεσμο συμφέρον τους. Οι κυβερνήσεις θεσπίζουν ολόκληρη σειρά μέτρων, με τα οποία παρεμβαίνουν στον τρόπο κατανομής των κερδών των επιχειρήσεων. Τέτοια μέτρα π.χ. είναι η δημιουργία αναγκαστικών αποθεματικών, τα κίνητρα για επενδύσεις με δικά τους χρήματα, ο περιορισμός σε ορισμένο ποσοστό των κερδών, που θα διανεμηθούν στους μετόχους, οι υψηλοί συντελεστές φορολογίας κλπ. Παράλληλα, οι εργαζόμενοι με τις οργανώσεις τους πιέζουν για τη διάθεση ενός μεγαλύτερου μεριδίου από τα κέρδη της επιχειρήσεως, για τη βελτίωση των αποδοχών τους και των συνθηκών εργασίας, όπως επίσης και οι καταναλωτές που οργανώνονται και αυτοί για να ασκήσουν πίεση για την καλύτερη εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΟΓΔΟΟ

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ (MANAZMENT)

18.1 Οι λειτουργίες της επιχειρήσεως.

Σε κάθε επιχείρηση μπορεί να διακρίνομε ορισμένες ομάδες ενεργειών, που αποβλέπουν στην επίτευξη ενός επί μέρους συγκεκριμένου έργου και τις οποίες καλούμε **λειτουργίες της επιχειρήσεως**. Οι λειτουργίες αυτές σε μια βιομηχανική επιχείρηση είναι βασικά οι εξής:

a) **Οι προμήθειες** (ή ο εφοδιασμός). Όλες δηλαδή οι ενέργειες που αποσκοπούν στην εξασφάλιση των αναγκαίων για την παραγωγή πρώτων υλών, εξαρτημάτων, εργαλείων και άλλων υλικών και στην αποθήκευση και σε συνέχεια στην προώθησή τους προς τον τόπο χρησιμοποίησεώς τους.

Τις επί μέρους λειτουργίες των προμηθειών θα μπορούσαμε να διακρίνομε στις παρακάτω δύο:

— **Αγορές.** Πρόκειται για τή διαδικασία της εξευρέσεως των καλυτέρων προμηθευτών των ετοίμων πρώτων υλών ή υλικών ή μηχανών και εξαρτημάτων ή της παραγγελίας τους με βάση ειδικές προδιαγραφές στους κατασκευαστές τους καθώς και της πραγματοποίησεως της αγοράς.

— **Αποθέματα και διαχείριση των αποθεμάτων.** Η επιχείρηση συνήθως προμηθεύεται πρώτες ύλες και υλικά για να καλύψει τις ανάγκες μιας μικρής ή μεγάλης μελλοντικής χρονικής περιόδου. Συνεπώς πρέπει να αποθηκευθούν και στη συνέχεια να προωθηθούν ανάλογα με τις ανάγκες που παρουσιάζονται στα διάφορα τμήματα της παραγωγής. Η ροή αυτή των αποθηκευμένων πρώτων υλών και υλικών πρέπει να παρακολουθείται συστηματικά και η αντικατάστασή τους να γίνεται έγκαιρα, ώστε να εξασφαλίζεται ο απρόσκοπτος εφοδιασμός της παραγωγής με ό,τι έχει ανάγκη.

β) **Η παραγωγή.** Η λειτουργία δηλαδή με την οποία επιτυγχάνεται η μεταποίηση των πρώτων υλών σε τελικά προϊόντα, όπως π.χ. σαπούνια, υφάσματα, υποδήματα, λιπάσματα, φάρμακα κλπ., ή η συναρμολόγηση των επί μέρους εξαρτημάτων σε μια συσκευή για τελική χρήση, όπως π.χ. τηλεοράσεις, αυτοκίνητα και διάφορα άλλα μηχανήματα. Η παραγωγή περιλαμβάνει τις παρακάτω επί μέρους λειτουργίες:

— **Τη μελέτη και το σχεδιασμό των προϊόντων.** Σύμφωνα με τις ανάγκες των καταναλωτών, προς τους οποίους απευθύνεται η επιχείρηση, θα πρέπει να γίνει η μελέτη του πως θα είναι τα διάφορα προϊόντα της εταιρίας ως προς την ποιότητα και τη μορφή και ποια θα είναι η λειτουργικότητά τους, οι υπηρεσίες δηλαδή που θα προσφέρουν στον καταναλωτή. Για ένα προϊόν, όπως είναι π.χ. μια ηλεκτρική

κουζίνα, θα πρέπει να μελετηθεί ο όγκος, οι διαστάσεις, το σχήμα, καθώς και ποιοι και πόσοι τύποι θα κατασκευασθούν, πόσες εστίες θα πρέπει να έχει ο κάθε τύπος, πώς θα πρέπει να είναι ο φούρνος ή ο θερμοθάλαμος, τι πάχος θα έχει η λαμαρίνα που θα χρησιμοποιηθεί κλπ. Θα πρέπει δηλαδή να μελετηθούν οι **τεχνικές** και **ποιοτικές προδιαγραφές** και να σχεδιασθεί αναλόγως το προϊόν.

— **Την καθαυτό παραγωγή** των προϊόντων. Περιλαμβάνει όλες τις διαδικασίες και ενέργειες που χρειάζονται για να μετατραπούν τα σχέδια σε προϊόντα μέσα σε ορισμένο χρονικό διάστημα και στις καθορισμένες ποσότητες, ώστε η επιχείρηση να έχει προϊόντα έτοιμα για πώληση σύμφωνα με τις ανάγκες της λειτουργίας των πωλήσεων.

— **Tov έλεγχο της ποιότητας.** Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, τα προϊόντα πρέπει να έχουν ορισμένη ποιότητα και να μπορεί να εξυπηρετούν διάφορες χρήσεις κατά ορισμένο τρόπο. Επειδή κατά την παραγωγική διαδικασία μπορεί να συμβούν ορισμένα λάθη, χρειάζεται τα παραγόμενα προϊόντα να ελεγχθούν, ώστε τα τυχόν άχρηστα ή ελαττωματικά να εντοπισθούν και να μην προωθηθούν στην κατανάλωση. Υπάρχουν διάφοροι τρόποι και μέθοδοι για να γίνεται αυτός ο έλεγχος ποιότητας: ένας απ' αυτούς π.χ. είναι η δοκιμή κάθε προϊόντος με μια σειρά από έλεγχους, όπως στην περίπτωση ενός αυτοκινήτου ή μιας ηλεκτρικής συσκευής, ή ο δειγματοληπτικός έλεγχος, όπου από κάθε παραγόμενη ποσότητα λαμβάνεται ένα δείγμα για να ελεγχθεί.

— **Την έρευνα και ανάπτυξη.** Η λειτουργία αυτή είναι πολύ σημαντική, γιατί αποβλέπει στη μελέτη για βελτίωση των παραγομένων προϊόντων και στην ανακάλυψη νέων, που θα εξυπηρετούν καλύτερα τις ανάγκες των καταναλωτών ή θα βελτιώνουν την ανταγωνιστική θέση της επιχειρήσεως. Αποβλέπει επίσης στην έρευνα για ανακάλυψη νέων ή τη βελτίωση των εφαρμοζόμενων μεθόδων και διαδικασιών παραγωγής, με σκοπό τη μείωση του κόστους και την αύξηση της παραγωγικότητας, ή τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας των εργαζομένων στην παραγωγή.

— **Tη λειτουργία της συντηρήσεως** του μηχανολογικού εξοπλισμού και των εγκαταστάσεων που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία έτσι, ώστε να εξασφαλίζεται η τακτική συντήρηση ή η ταχύτατη επισκευή τους κατά τρόπο που να μην παρεμποδίζεται η εφαρμογή του προγράμματος παραγωγής.

γ) **To μάρκετινγκ.** Ο όρος είναι αγγλικός (από τη λέξη market, δηλαδή αγορά, και έχει επικρατήσει η χρήση του στην ελληνική γλώσσα χωρίς μετάφραση) και περιλαμβάνει όλες τις επί μέρους ενέργειες, που είναι απαραίτητες: για τη διαπίστωση των αναγκών του καταναλωτή, την επιλογή της κατάλληλης μορφής και συσκευασίας των προϊόντων, την προώθηση των προϊόντων στην αγορά είτε απ' ευθείας με την πώληση στον τελικό καταναλωτή, είτε μέσω της χονδρικής ή λιανικής πωλήσεως, τη διαφήμιση, κλπ. Η λειτουργία του Μάρκετινγκ περιλαμβάνει τις ακόλουθες επί μέρους λειτουργίες:

— **Την έρευνα μάρκετινγκ.** Οι επιχειρήσεις, που αντιλαμβάνονται σωστά το σκοπό τους, προσπαθούν να παράγουν προϊόντα ή υπηρεσίες που να ανταποκρίνονται κατά τον καλύτερο τρόπο στις ανάγκες του καταναλωτή. Η διαπίστωση αυτών των αναγκών και προτιμήσεων του καταναλωτή απαιτεί τη διεξαγωγή μιας σειράς ερευνών, από τις οποίες συγκεντρώνονται χρήσιμες πληροφορίες για την επιχείρηση: στις πληροφορίες αυτές θα στηρίξουν οι επιχειρήσεις την πολιτική τους.

ως πρός τα προϊόντα και τη μορφή, ποιότητα, λειτουργικότητα, συσκευασία και τιμή διαθέσεως τους.

Η έρευνα μάρκετινγκ περιλαμβάνει την έρευνα αγοράς, την έρευνα συμπεριφοράς και προτιμήσεων του καταναλωτή, την έρευνα και μελέτη των πωλήσεων, την έρευνα διαφημίσεως κλπ.

— **Τη συσκευασία.** Όπως γνωρίζετε τα διάφορα καταναλωτικά προϊόντα προσφέρονται στον καταναλωτή συσκευασμένα σε διάφορους τύπους συσκευασίας και σε διαφορετικές ποσότητες. Τα υγρά προϊόντα π.χ. προσφέρονται σε πλαστικές ή γιάλινες φιάλες διαφόρων ποσοτήτων όπως μισού ή ενός λίτρου κ.ο.κ. Η μελέτη του τρόπου, με τον οποίο θα πρέπει να συσκευασθεί το προϊόν, ώστε να εξασφαλίζεται τόσο η καλή διατήρησή του, όσο και η προσέλκυση του ενδιαφέροντος του καταναλωτή, αποτελεί μια σημαντική λειτουργία του μάρκετινγκ. Το θέμα της υγιεινής συσκευασίας επίσης αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά στη σύγχρονη άσκηση της εμπορίας και προκαλεί το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του καταναλωτή.

— **Τη διανομή των προϊόντων.** Τις ενέργειες δηλαδή που αποβλέπουν στην προώθηση του προϊόντος από την παραγωγή στον τελικό ή τον ενδιάμεσο πελάτη. Η οργάνωση ενός δικτύου αποτελεσματικής διανομής αποτελεί μια σημαντική μέριμνα του μάρκετινγκ, δεδομένου ότι με αυτήν εξασφαλίζεται η έγκαιρη και συνεχής ικανοποίηση των αναγκών του εμπορίου ή του τελικού καταναλωτή.

— **Τις πωλήσεις.** Η διαδικασία των πωλήσεων και του καθορισμού της τιμής του προϊόντος αποτελεί μιαν από τις πιο σημαντικές δραστηριότητες του μάρκετινγκ, αφού με αυτήν εξασφαλίζεται η ροή χρηματικών μέσων στην επιχείρηση από τη διάθεση των προϊόντων ή των υπηρεσιών που παράγει. Ποιος θα είναι ο όγκος των πωλήσεων, ποιος θα είναι ο πελάτης και πώς θα διατηρηθεί, πώς θα γίνει η πληρωμή της αξίας των πωλήσεων (σε μετρητά ή με πίστωση), σε ποια τιμή θα επιτευχθεί η πώληση κλπ. αποτελούν το βασικό έργο της λειτουργίας των πωλήσεων.

— **Την προώθηση πωλήσεων και διαφήμιση.** Η ενημέρωση του καταναλωτή για το προϊόν και τις ανάγκες που μπορεί να καλύψει αποτελεί μια σημαντική υπηρεσία που προσφέρει η επιχείρηση στον καταναλωτή. Ταυτόχρονα με την προβολή και διαφήμιση των προϊόντων της, η Επιχείρηση προσπαθεί να συναγωνισθεί τους ανταγωνιστές της και να αυξήσει τον όγκο των πωλήσεών της. Η διαφήμιση έχει δημιουργήσει ορισμένες αντιδράσεις, με το επιχείρημα ότι αποτελεί ισχυρό μέσο, με το οποίο οι επιχειρήσεις δημιουργούν ανάγκες για να τις καλύψουν στη συνέχεια με τα αντίστοιχα προϊόντα τους. Χωρίς αυτό να αποκλείεται, εκείνο που συνήθως συμβαίνει είναι ότι η σωστή διαφήμιση δεν δημιουργεί ανάγκες, αλλά διευκολύνει τη συνειδητοποίηση ορισμένων αναγκών, που ίσως ο καταναλωτής δεν έχει αισθανθεί ή δεν ιεραρχεί κατά προτεραιότητα.

δ) Η λειτουργία του **προσωπικού** (ή διοικήσεως προσωπικού) και η **χρηματοοικονομική** λειτουργία. Για τη διεξαγωγή των λειτουργιών α έως γ είναι ανάγκη να απασχοληθούν άνθρωποι και να διατεθούν χρήματα, που πάλι πρέπει από κάπου να εξασφαλισθούν. Αυτός είναι ο σκοπός υπάρχεως των δυο αυτών λειτουργιών.

— **Η λειτουργία προσωπικού** περιλαμβάνει όλες τις ενέργειες που είναι αναγκαίες για την εξεύρεση, την πρόσληψη, την εκπαίδευση ή επιμόρφωση, την τοποθέτηση ή μετακίνηση, την προαγωγή ή απόλυση του ανθρώπινου δυναμικού της επιχειρήσεως. Ασχολείται επίσης με τους μισθούς ή τα ημερομίσθια και τις πρόσθετες αποδοχές, με την επίλυση διαφορών εργασιακής σχέσεως, με την

επιβολή πειθαρχικών ποινών για αντικανονική συμπεριφορά, χορήγηση αδειών κλπ. Στη λειτουργία αυτή ανήκουν επίσης όλες οι δραστηριότητες και ενέργειες που αποβλέπουν στη βελτίωση των συνθηκών του περιβάλλοντος της εργασίας, στην ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ των εργαζομένων, στην επίλυση διαφόρων προσωπικών ή οικογενειακών προβλημάτων τους κλπ.

— **Η χρηματοοικονομική λειτουργία** περιλαμβάνει τις δραστηριότητες και ενέργειες που αποβλέπουν: στην εξασφάλιση των αναγκαίων χρημάτων για τη λειτουργία και ανάπτυξη της επιχειρήσεως· τη διαχείριση των χρημάτων και της περιουσίας της επιχειρήσεως· την εξασφάλιση της **ρευστότητας**, δηλαδή της υπάρξεως των αναγκαίων κάθε στιγμή χρημάτων για την πληρωμή των υποχρεώσεων της επιχειρήσεως· το διαχειριστικό και οικονομικό έλεγχο· την κατάστρωση του οικονομικού προγράμματος και του προϋπολογισμού της επιχειρήσεως· την τήρηση των αναγκαίων λογιστικών βιβλίων· τη σύνταξη όλων των αναγκαίων εκθέσεων για την απεικόνιση της οικονομικής καταστάσεως και της πορείας της επιχειρήσεως· την κοστολόγηση και τα φορολογικά θέματα της επιχειρήσεως.

Η διάκριση των παραπάνω λειτουργιών ισχύει ανάλογα και σε κάθε άλλη μορφή επιχειρήσεως, δηλαδή την εμπορική και παροχής υπηρεσιών. Στην εμπορική δεν υπάρχει βέβαια η λειτουργία της καθ' αυτό παραγωγής, αφού τα προς πώληση είδη η επιχείρηση τα προμηθεύεται έτοιμα. Στις επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών υπάρχει η λειτουργία παραγωγής των υπηρεσιών αφού και αυτές αποτελούν άυλα αγαθά που πρέπει να παραχθούν.

18.2 Η έννοια της Οργανοδιοικητικής (Μάνατζμεντ).

Για να τεθεί σε κίνηση το επιχειρησιακό σύστημα, είναι ανάγκη να υπάρχει και μια άλλη λειτουργία μεσα στην επιχείρηση· αυτή θα προσδιορίσει τους στόχους της επιχειρήσεως σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο και θα εξασφαλίσει ότι όλες οι άλλες λειτουργίες, που περιγράψαμε παραπάνω, κινούνται προς την κατεύθυνση που οδηγεί στην επίτευξη αυτών των στόχων.

Η λειτουργία αυτή θα **καθορίσει το είδος, την ποσότητα και την ποιότητα των εισροών· θα προσδιορίσει ποιος είναι ο άριστος συνδυασμός που θα αποφέρει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα και θα ελέγχει ότι η πραγματοποίηση των εισροών, ο μετασχηματισμός τους σε εκροές (αγαθά και υπηρεσίες) και η διάθεση των εκροών γίνεται σύμφωνα με τον τρόπο που έχει προσδιορισθεί από πριν. Θα εξασφαλίσει δηλαδή την ομαλή και αποτελεσματική λειτουργία του επιχειρησιακού συστήματος και την επίτευξη των σκοπών που επιδιώκει.**

Τη λειτουργία αυτή, που είναι απαραίτητη όχι μόνο στην επιχείρηση, αλλά σε κάθε οργανισμό, ονομάζομε **οργανοδιοικητική** ή Μάνατζμεντ, δημοσίας έχει επικρατήσει να λέγεται στην πράξη. Ο όρος είναι αγγλικός (Management) έχει όμως καθιερωθεί στα ελληνικά και χρησιμοποιείται για να εκφράσει τόσο τον κλάδο των γνώσεων που ασχολείται με τον **ορθολογικό τρόπο οργανώσεως και διοικήσεως των οργανισμών, δύο και την ίδια τη διαδικασία, δηλαδή τη σειρά ενέργειών, με την οποία πραγματοποιείται η οργάνωση και η διοίκηση**. Τα άτομα που ασκούν αυτή τη λειτουργία ονομάζομε **στελέχη διοικήσεως ή μάνατζερ**.

Σήμερα, το μέγεθος των επιχειρηματικών οργανισμών και η μεγάλη ανάπτυξη

της δραστηριότητάς τους απαιτεί την απασχόληση μεγάλου αριθμού προσώπων, ως διοικητικών στελεχών, τα οποία πρέπει να έχουν υψηλή μόρφωση και ιδιαίτερες ικανότητες. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις και ειδικότερα η προσπάθειά τους να επιτύχουν το μεγαλύτερο αποτέλεσμα με το μικρότερο κόστος, να έχουν δηλαδή υψηλή αποδοτικότητα και παραγωγικότητα και ταυτόχρονα το μικρότερο δυνατό κόστος, έχουν οδηγήσει στην εφαρμογή πολλών επιστημονικών γνώσεων στη διοίκηση και οργάνωσή τους και στη δημιουργία ορισμένων εξειδικευμένων μεθόδων και τεχνικών, που εφαρμόζονται στην επίλυση των διαφόρων προβλημάτων διοικήσεως των επιχειρήσεων.

Οι επιστήμες, που μέχρι τώρα έχουν συνεισφέρει στην οργανοδιοικητική, είναι κατά βάση, η οικονομική επιστήμη, τα μαθηματικά, η στατιστική, η ψυχολογία, η κοινωνιολογία και η κυβερνητική (ή επιστήμη των επικοινωνιών).

Η οργανοδιοικητική θα μπορούσε να ορισθεί με συντομία ως η λειτουργία μέσα στην επιχείρηση, με την οποία εξασφαλίζεται η επίτευξη των στόχων της επιχειρήσεως με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο. Η λειτουργία αυτή περιλαμβάνει επίσης το συντονισμό και την κατεύθυνση των ενεργειών των εργαζομένων κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται η πιο παραγωγική και αποδοτική χρήση των πόρων που έχει στη διάθεσή της η επιχείρηση για την επίτευξη των σκοπών της.

Η οργανοδιοικητική διακρίνεται στη **γενική οργανοδιοικητική**, που ασχολείται με τα γενικά οργανωτικά και διοικητικά θέματα της επιχειρήσεως ως σύνολο, και σε **λειτουργική οργανοδιοικητική**, που ασχολείται με τις επί μέρους λειτουργίες της επιχειρήσεως.

Το περιεχόμενο της οργανοδιοικητικής είναι ασφαλώς το ίδιο και στις δύο περιπτώσεις, διαφέρουν όμως οι εφαρμόζομενες μέθοδοι και τεχνικές, γιατί αυτές πρέπει ν' ανταποκρίνονται στις ειδικές ανάγκες κάθε λειτουργίας της επιχειρήσεως.

Παρακάτω θα αναλύσουμε με συντομία τις διάφορες λειτουργίες, που περιλαμβάνει η οργανοδιοικητική.

18.3 Οι λειτουργίες της οργανοδιοικητικής.

Τέσσερις είναι οι βασικές λειτουργίες που συνθέτουν τη διαδικασία της οργανοδιοικητικής μιας επιχειρήσεως και εφαρμόζονται τόσο για το σύνολο της επιχειρήσεως, όσο και για τις επί μέρους λειτουργίες της. Αυτές είναι: Ο προγραμματισμός, η οργάνωση, η ηγεσία και διεύθυνση και ο έλεγχος.

α) Προγραμματισμός. Με τον προγραμματισμό καθορίζονται οι στόχοι της επιχειρήσεως, δηλαδή **ποια** είναι τα αποτελέσματα που η επιχείρηση επιθυμεί να επιτύχει μέσα σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο και με **ποιο τρόπο** και με **ποια μέσα** θα επιτευχθούν οι στόχοι αυτοί.

Ο προγραμματισμός αποτελεί μιαν από τις πιο σημαντικές λειτουργίες κάθε επιχειρήσεως. Σήμερα, που τα προβλήματα είναι πολύπλοκα και το περιβάλλον, μέσα στο οποίο κινείται μια επιχείρηση, μεταβάλλεται διαρκώς, είναι ανάγκη να προγραμματίζεται μακροπρόθεσμα η δραστηριότητά της. Ο προγραμματισμός εξασφαλίζει στην επιχείρηση την **ενότητα του στόχου**, που σημαίνει ότι καθετί που γίνεται έχει μια **λογική εξήγηση**. Η εξήγηση αυτή πρέπει να είναι ότι συμβάλλει κατά

τρόπο καθορισμένο και θετικό στην επίτευξη των αποτελεσμάτων που επιδιώκει η επιχείρηση. Με την έννοια **αποτέλεσμα** εννοούμε αυτό που έχει προβλεφθεί ότι θα προκύψει ύστερα από μια σειρά ενεργειών, όπως π.χ. η παραγωγή ορισμένων προϊόντων, σε ορισμένη ποσότητα, καθορισμένης ποιότητας και κόστους. Ή, η πραγματοποίηση ορισμένου όγκου πωλήσεων, ορισμένης αξίας, με καθορισμένο κόστος πωλήσεως και καθορισμένο ποσοστό συμβολής στα γενικά έξοδα της επιχειρήσεως και στα κέρδη.

Έτσι με τον προγραμματισμό κάθε εργαζόμενος μέσα στην επιχείρηση μπορεί να γνωρίζει ποια είναι η αποστολή της εργασίας του και να έχει την ικανοποίηση ότι συμβάλλει, κατά ένα συγκεκριμένο μέτρο, στην πραγματοποίηση του συνολικού αποτελέσματος. Με το σωστό προγραμματισμό εξασφαλίζεται επίσης η μη κατασπάτάληση των διαθεσίμων πόρων, αφού καθορίζεται από την αρχή ποια είναι τα μέσα που θα διατεθούν σε κάθε τμήμα της επιχειρήσεως για να εκτελέσει το έργο και το τμήμα αυτό δεσμεύεται να το εκτελέσει με αυτά τα μέσα.

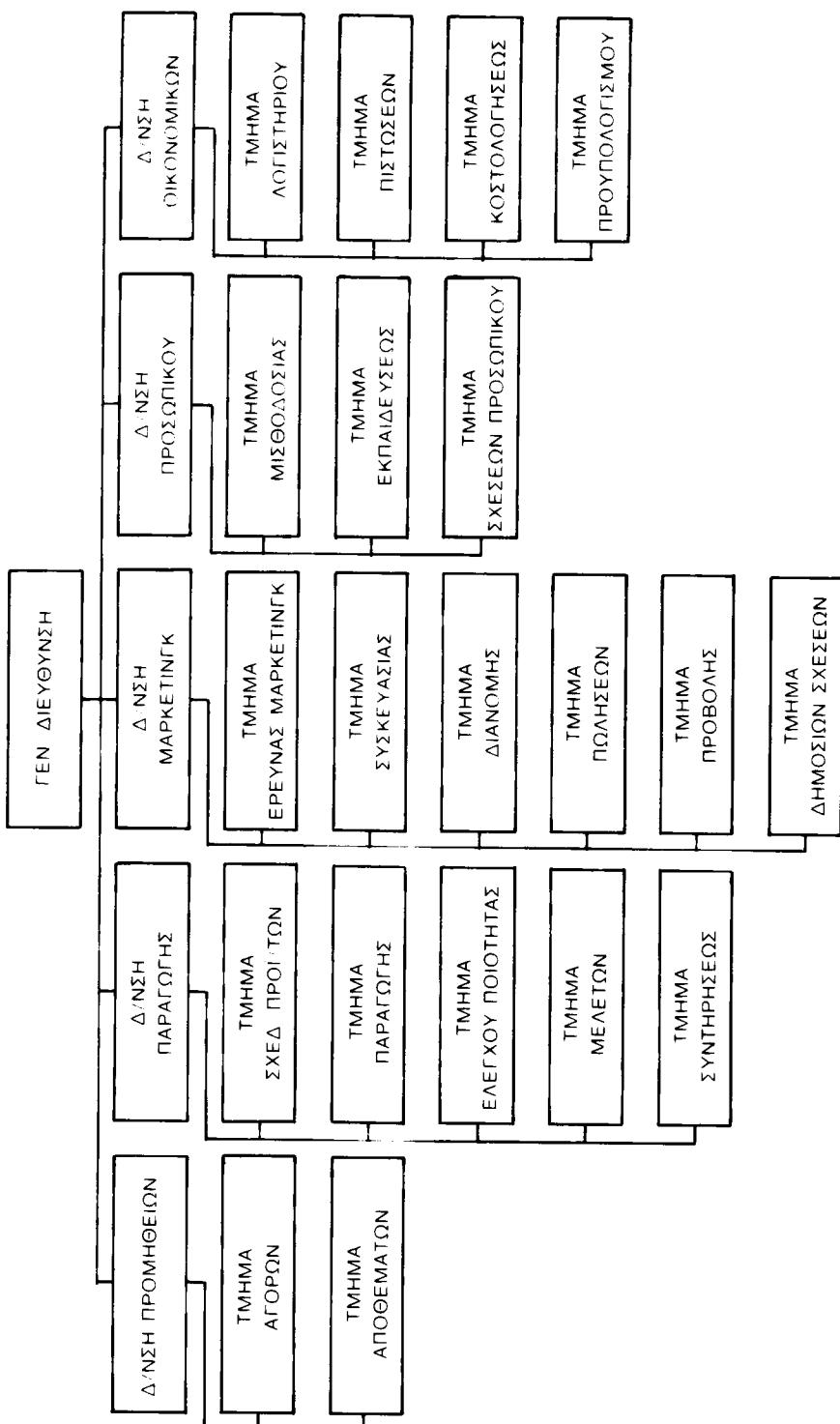
β) **Οργάνωση.** Με την οργάνωση καθορίζονται: ο τρόπος με τον οποίο θα γίνει η **κατανομή του όλου έργου**, που η επιχείρηση προγραμματίζει να επιτύχει μέσα σε μιαν ορισμένη χρονική περίοδο: **ποια οργανωτικά τμήματα** είναι αναγκαία για να επιτευχθεί το έργο αυτό: **ποιες θα είναι οι αρμοδιότητες και οι εξουσίες** κάθε οργανωτικού τμήματος: **ποιοι θα επανδρώσουν** τις διάφορες θέσεις που περιλαμβάνει το τμήμα και **ποιες θα είναι οι σχέσεις μεταξύ τους**. Καθορίζονται επίσης οι τρόποι και οι διαδικασίες με τις οποίες θα λειτουργεί η οργάνωση.

Ο τρόπος οργανώσεως μιας επιχειρήσεως εμφανίζεται συνήθως με ένα διάγραμμα, που λέγεται **Οργανόγραμμα**.

Η τυπική μορφή ενός τέτοιου οργανογράμματος εμφανίζεται στο σχήμα 18.3, που είναι βασισμένο στην περιγραφή των λειτουργιών της βιομηχανικής επιχειρήσεως, όπως την αναφέραμε στην παράγραφο 18.1. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ούτε ο τρόπος οργανώσεως, ούτε η ονομασία των επί μέρους διευθύνσεων και τμημάτων ούτε ο αριθμός τους είναι ο ίδιος σε όλες τις επιχειρήσεις, ούτε το οργανόγραμμα του παραδείγματός μας αποτελεί ένα υπόδειγμα, αλλά απλό παράδειγμα ενός οργανογράμματος.

γ) **Ηγεσία και διεύθυνση.** Η λειτουργία αυτή της οργανοδιοικήσεως είναι μια από τις πιο σημαντικές, ιδιαίτερα σήμερα, που έγινε απόλυτα κατανοητός ο πρωταρχικός ρόλος του παράγοντα «άνθρωπος» στην επιχείρηση. Το πρόγραμμα και η οργάνωση θέτουν τους στόχους και το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα επιδιωχθεί η επίτευξη τους. Είναι όμως οι άνθρωποι, οι εργαζόμενοι στην επιχείρηση, οι οποίοι που θα εργασθούν και θα κατευθύνουν την εργασία άλλων, για να επιτευχθούν τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Η λειτουργία αυτή της ηγεσίας και της διευθύνσεως περιλαμβάνει όλες τις ενέργειες που αποβλέπουν στο να βοηθηθούν οι εργαζόμενοι στην εκτέλεση του έργου που τους έχει ανατεθεί. Το στέλεχος διοικήσεως στην ουσία έχει την ευθύνη να επιτευχθεί ένα έργο με τον καλύτερο τρόπο και μέσα στα προκαθορισμένα από το πρόγραμμα πλαίσια, από την ομάδα την οποία διευθύνει. Διεύθυνση σημαίνει παροχή οδηγιών, εκπαίδευση για την απόκτηση των αναγκαίων γνώσεων και δεξιοτεχνιών για την εκτέλεση μιας εργασίας, δημιουργία σχέσεων καλής επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των μελών της ομάδας και των επί μέρους ομάδων εργασίας. Σημαίνει κυρίως την παρακίνηση των εργαζομένων στο να επιτύχουν τα

Σχ. 18.3 Τυπικό οργανόγραμμα βιομηχανικής επιχειρήσεως.

επιθυμητά αποτελέσματα, ενώ ταυτόχρονα οι εργαζόμενοι να νιώθουν ικανοποιημένοι για τη συμβολή τους στην επίτευξη του κοινού έργου. Κάθε προϊστάμενος, είτε είναι εργοδηγός είτε ο γενικός διευθυντής, είναι ένας **ηγέτης** και πρέπει να έχει αυτό το ταλέντο της ηγεσίας, να μπορεί δηλαδή να εμπνεύσει εμπιστοσύνη, να συνεργασθεί, να παρακινήσει και να καθοδηγήσει άλλους να εκτελέσουν ένα έργο.

δ) Έλεγχος. Η λειτουργία αυτή της οργανοδιοικήσεως είναι η πιο αναγκαία και αποτελεί φυσική συνέπεια της λειτουργίας του προγραμματισμού. Χωρίς αυτή δεν είναι δυνατόν να εξασφαλισθεί ότι ολόκληρη η επιχείρηση, αλλά και κάθε εργαζόμενος μέσα στην επιχείρηση ακολουθεί τη σωστή κατεύθυνση και επιτυγχάνει την εκτέλεση του έργου, έτσι όπως έχει προγραμματισθεί, στον επιθυμητό χρόνο, την ποιότητα και ποσότητα που έχει προδιαγραφεί και με τις καθορισμένες διαδικασίες και το προβλεπόμενο κόστος.

Είναι δηλαδή ο έλεγχος ένας μηχανισμός, ο οποίος **δεν αποβλέπει στον έλεγχο των ανθρώπων**, αλλά στον έλεγχο των πραγματοποιουμένων αποτελεσμάτων, με σκοπό να εξασφαλισθεί ότι τα αποτελέσματα αυτά είναι εκείνα που πραγματικά επιθυμούμε.

Ο έλεγχος αυτός προϋποθέτει την ύπαρξη μέσα στην επιχείρηση ενός συστήματος επικοινωνιών και ροής πληροφοριών από τα κάτω προς τα πάνω, από πάνω προς τα κάτω και οριζόντια, μεταξύ των κλιμακίων του οργανογράμματος.

18.4 Τα στελέχη των επιχειρήσεων.

Από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω γίνεται κατανοητό πόσο σημαντικό είναι το έργο των στελεχών μέσα στη σύγχρονη επιχείρηση, αλλά και γενικότερα των στελεχών κάθε οργανισμού. Τα στελέχη διοικήσεως είναι εκείνα που ενεργοποιούν το επιχειρησιακό σύστημα και επιτυγχάνουν την αποστολή της επιχειρήσεως, που συνίσταται στο συνδυασμό των συντελεστών της παραγωγής για τη δημιουργία των αναγκαίων αγαθών και υπηρεσιών, με τον ορθολογικότερο και αποτελεσματικότερο τρόπο.

Στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία, με την αναπτυγμένη τεχνολογία και την εκμηχάνηση, η βάση της εργασίας σε κάθε επίπεδο, είναι όχι οι σωματικές δυνάμεις, το χειρωνακτικό έργο, αλλά **η γνώση**, οι εξειδικευμένες ικανότητες. Στα στελέχη της διοικήσεως στηρίζεται η ανάπτυξη μιας σύγχρονης κοινωνίας. Ειδικότερα για την Ελλάδα, η σημασία των στελεχών αυτών και η ανάγκη για τη δημιουργία τους είναι πολύ μεγάλη. Στο επίπεδο αναπτύξεως που έχει φθάσει η χώρα μας, εκείνο που θα την κάνει να συναγωνισθεί με επιτυχία τους συνεταίρους μας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και σε όλες τις άλλες χώρες, είναι όχι τόσο τα υλικά μέσα και η τεχνολογία, όσο το υψηλό επίπεδο και η αποτελεσματικότητα της διοικήσεως των οικονομικών μονάδων της χώρας.

Τα στελέχη διοικήσεως, εκείνα δηλαδή που ασκούν τις λειτουργίες της οργανοδιοικητικής όπως περιγράφηκαν παραπάνω, μπορεί να διακριθούν σε διάφορες κατηγορίες, ανάλογα με το είδος της ευθύνης και των αρμοδιοτήτων τους. Συνήθως διακρίνονται σε ανώτατα στελέχη (γενικοί διευθυντές ή διευθύνοντες σύμβουλοι κλπ.), ανώτερα στελέχη (διευθυντές και προϊστάμενοι τμημάτων) και μέσα στελέχη (προϊστάμενοι γραφείων κλπ.).

Τα «προσόντα», που χρειάζονται για ένα διοικητικό στέλεχος, είναι ανάλογα με το επίπεδο της ιεραρχίας και το είδος του έργου που εκτελεί. Βασικά χρειάζονται ορισμένες γνώσεις και ικανότητες, αλλά και πρακτική εμπειρία, που αποκτώνται τόσο στο σχολείο όσο και κατά την εκτέλεση της εργασίας. Γι' αυτό λέγεται ότι η οργανοδιοικητική δεν είναι, ούτε μόνο Επιστήμη, ούτε μόνο Τεχνική. Είναι και τα δύο. Είναι μια πρακτική, στην οποία χρησιμοποιούνται και οι επιστημονικές γνώσεις και οι δεξιοτεχνίες.

Έτσι ο προϊστάμενος ενός εργοστασίου μπορεί να είναι μηχανολόγος του Πολυτεχνείου ή μιας άλλης Ανώτερης τεχνικής Σχολής. Ταυτόχρονα όμως πρέπει να έχει και την πείρα από την πρακτική εξάσκηση έργων μηχανικού στο εργοστάσιο. Ένας εργοδηγός μπορεί εξίσου να έχει πτυχίο Πολυτεχνείου ή μιας Μέσης Τεχνικής Σχολής, ανάλογα με το είδος της εργασίας και το επίπεδο της τεχνολογίας που χρησιμοποιεί η επιχείρηση. Πρέπει όμως να έχει και κάποια πρακτική πείρα, για να μπορεί να κατευθύνει σωστά τους υφιστάμενούς του.

Βασικά, ένα στέλεχος επιχειρήσεως πρέπει να διαθέτει: α) ορισμένες γενικές και ειδικές γνώσεις, που είναι αναγκαίες για να ασκεί το συγκεκριμένο έργο του και β) ορισμένες ικανότητες και δεξιοτεχνίες, που χρειάζονται για να εφαρμόζει τις διάφορες μεθόδους και τεχνικές της οργανοδιοικητικής, όπως π.χ. να μπορεί να παίρνει σωστές αποφάσεις, να είναι παρατηρητικός κλπ. και γ) να έχει ορισμένη συμπεριφορά, να μπορεί π.χ. να εργασθεί μέσα σε μια ομάδα ανθρώπων, να μπορεί να κατανοεί τους συναδέλφους και τους υφιστάμενούς του, να είναι πειθαρχικός Κ.Ο.Κ.

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ΧΡΗΜΑ ΚΑΙ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΝΑΤΟ

ΤΟ ΧΡΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ

19.1 Η έννοια και η ιστορία του χρήματος.

Μέχρι τώρα έχομε πολλές φορές αναφερθεί στο χρήμα. Μιλήσαμε για τα χρήματα που διαθέτει μια οικογένεια, για τα χρήματα που χρειάζονται για την αγορά ενός αγαθού ή για τα χρήματα που ζητούν οι πωλητές, για να πωλήσουν ένα αγαθό.

Τι όμως είναι χρήμα; Χρησιμοποιούμε τον όρο **χρήμα** για να προσδιορίσουμε **κάθε τι που γίνεται αποδεκτό ως μέσον ανταλλαγής αγαθών ή υπηρεσιών**, κάθε τι δηλαδή, το οποίο μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε ως μέσο πληρωμής της αξίας των αγαθών και υπηρεσιών. Χρήμα, συνεπώς, δεν είναι κατ' ανάγκη μόνο το νόμισμα ή το χαρτονόμισμα, αυτά που σήμερα, γνωρίζουμε όλοι ως χρήματα.

Ας δούμε όμως πως δημιουργήθηκε η ανάγκη για το χρήμα και πως φθάσαμε στη σημερινή μορφή του.

a) Η ανταλλαγή πράγματος με πράγμα.

'Όπως είδαμε στο Κεφάλαιο 2, η ανταλλαγή των διαφόρων αγαθών, προϋποθέτει ότι υπάρχουν άνθρωποι με ανάγκες, τις οποίες δεν μπορεί να ικανοποιήσουν με αγαθά ή υπηρεσίες που παράγουν οι ίδιοι. Η ανταλλαγή λοιπόν, των αγαθών γίνεται μεταξύ δύο συναλλασσομένων μερών, τα οποία κατέχουν ορισμένα αγαθά, και που επιθυμούν, αντιστοίχως, να αποκτήσουν ορισμένα αλλα. Η ανταλλαγή αγαθών για να πραγματοποιηθεί πρέπει: το νοικοκυριό X να διαθέτει ένα αγαθό A που να του περισσεύει ή να μη το επιθυμεί τόσο πολύ, όσο ένα άλλο αγαθό π.χ. το B. Το νοικοκυριό Y να διαθέτει το αγαθό αυτό B και να του περισσεύει ή να μη το επιθυμεί όσο το αγαθό A που διαθέτει το νοικοκυριό X. Τότε μόνο είναι δυνατόν να γίνει η αυτούσια ανταλλαγή του αγαθού A με το αγαθό B, μεταξύ των δύο νοικοκυριών X και Y. Η ανταλλαγή αυτή πράγματος με πράγμα παρόυσιάζει βέβαια μεγάλες δυσκολίες. Γι' αυτό, όπως είδαμε, με την πάροδο του χρόνου και τη διεύρυνση των ανταλλαγών, η άμεση αυτή ανταλλαγή δίνει τη θέση της στην έμμεση, στην ανταλλαγή δηλαδή των αγαθών με ένα άλλο αγαθό που χρησιμεύει ως κοινό μέτρο αξίας. Το αγαθό αυτό πρέπει να έχει γενικότερη ζήτηση, συνεπώς να μπορεί να πωληθεί εύκολα, και να γίνεται γενικότερα δεκτό. Πρέπει επίσης να

μπορεί να διαιρεθεί εύκολα και να φυλάγεται χωρίς δυσκολία. Το σύστημα αυτό της έμμεσης ανταλλαγής άρχισε να εφαρμόζεται από πολύ νωρίς στην ιστορία του ανθρώπου. Τέτοιες μονάδες ανταλλαγής υπήρξαν στην αρχή διάφορα αγαθά, όπως το σιτάρι, το καλαμπόκι, η αγελάδα κλπ. Αργότερα άρχισε η χρησιμοποίηση των μετάλλων. Γραπτές μαρτυρίες από τα Ομηρικά έπη αναφέρουν ότι τα εμπορεύματα ανταλλάσσονταν συνήθως με μεταλλικά αντικείμενα που είχαν καθορισμένο γνωστό βάρος, είτε ζυγίζονταν τη στιγμή της ανταλλαγής. Στα αντικείμενα αυτά περιλαμβάνονταν πελέκεις, άγκυρες, χύτρες κλπ. Φύλλα ορειχάλκου ή κομμάτια σιδήρου χρησίμευαν για τον ίδιο σκοπό στην αρχαία Σπάρτη.

β) Η εμφάνιση του μεταλλικού νομίσματος.

Η πρακτική αυτή και οι διαρκώς διευρυνόμενες ανάγκες για εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των διαφόρων λαών οδήγησαν στην καθιέρωση ενός **νομίσματικού συστήματος**. Ως νόμισμα, ως μέσον δηλαδή ανταλλαγής κοινής αποδοχής και αναγνωρίσεως, καθιερώθηκαν μετάλλινοι δίσκοι, καθορισμένου βάρους και περιεκτικότητας, που ήταν εγγυημένα από το Κράτος που τους παρήγε. Τα μέταλλα που χρησίμευαν για την κοπή των νομισμάτων ήταν διάφορα. Στη Λυδία της Μ. Ασίας άρχισε από τον έκτο αιώνα (560-546 π.Χ.) η χρησιμοποίηση χρυσών νομισμάτων, που αποτέλεσαν ένα κανόνα για την εκτίμηση νομισμάτων από άλλα μέταλλα. Την εποχή αυτή, η σχέση της αξίας π.χ. του χρυσού προς την αξία του αργύρου ήταν συνήθως 1:20. Στην ηπειρωτική Ελλάδα, ο νομίσματικός κανόνας ήταν βασισμένος στον άργυρο, στον οποίο ανάγονταν και τα νομίσματα από ορείχαλκο. Στην Αθήνα μετά το Σόλωνα υιοθετήθηκε το Ευβοϊκό σύστημα, σύμφωνα με το οποίο ένας στατήρας (αργυρό νόμισμα) ζύγιζε 8,25 μέχρι 8,74 γραμμάρια.

Για το ποιος και πότε πρωτοεισήγαγε επίσημα το μεταλλικό νόμισμα στον κόσμο της ελληνικής αρχαιότητας υπάρχουν διαφορετικές απόψεις. Σύμφωνα με μιαν από αυτές, ο πρώτος που εισήγαγε την κοπή των νομισμάτων ήταν ο Φείδωνας του οίκου των Τημενιδών του Άργους, κατά τα μέσα του 7ου π.Χ. αιώνα.

Η διάδοση του μεταλλικού νομίσματικού συστήματος γενικεύθηκε με χρησιμοποίηση του χρυσού και του αργύρου κατά κύριο λόγο και διατηρήθηκε μέχρι τα πρόσφατα χρόνια. Η χρησιμοποίηση γενικότερα μετάλλων ως χρήματος πέρασε από δύο βασικά φάσεις:

α) Τη χρήση του μετάλλου ως εμπορεύματος με μέτρο το βάρος του, π.χ. ράβδοι χρυσού ή αργύρου που περνούσαν από χέρι σε χέρι. Κάθε φορά όμως που άλλαζε χέρια, έπρεπε να ξαναζυγίζεται και να ελέγχεται για την καθαρότητά του κλπ. πράγμα που δημιουργούσε σημαντικές δυσχέρειες. Οι δυσχέρειες αυτές οδήγησαν στην επόμενη εξέλιξη.

β) Τη χρήση των μεταλλικών νομισμάτων, δηλαδή τεμαχίων μετάλλων ορισμένου σχήματος, συνήθως στρογγυλών δίσκων, με καθορισμένο βάρος και καθαρότητα τα νομίσματα αυτά είχαν επάνω τους τη σφραγίδα κάποιας δημόσιας αρχής που έδινε την εγγύηση για τη γνησιότητά τους. Στην αρχή ο σίδηρος, ο χαλκός και ο μόλυβδος χρησιμοποιήθηκαν για την κοπή νομισμάτων, μέχρι που αναγνωρίσθηκε γενικά η υπεροχή των λεγομένων πολυτίμων μετάλλων, και άρχισε η χρησιμοποίηση του χρυσού και του αργύρου, που σύντομα γενικεύθηκε.

Με την παράλληλη ανάπτυξη του εμπορίου και του μεγέθους των συναλλαγών, η χρήση του χρυσού αποδείχθηκε ως η πιο πρακτική και κατάλληλη για το σκοπό που επιδίωκε. Τα κύρια χαρακτηριστικά που οδήγησαν το χρυσό σε χρήμα γενικής

παραδοχής ήταν: η γενικά αποδεκτή εσωτερική αξία του, η ιδιότητά του να μη φθείρεται είτε με τη διατήρηση είτε με τη χρήση του, η ευκολία της αναγνωρίσεώς του, η ευκολία με την οποία μπορεί να κατατηθεί χωρίς απώλεια της αξίας του και η σχετική σταθερότητα της αξίας του.

Με την πάροδο όμως του χρόνου, την εξέλιξη της οικονομικής ζωής και των συναλλαγών και την αύξηση της ζητήσεως του χρήματος, ο χρυσός ως χρήμα άρχισε να παρουσιάζει ορισμένα μειονεκτήματα: Η προσφορά χρυσού δεν ήταν αρκετή για να καλύψει τις ανάγκες των συναλλαγών και ειδικότερα των διεθνών ανταλλαγών· ορισμένα κράτη συγκέντρωναν ένα μεγάλο ποσοστό του πολύτιμου μετάλλου κατά τρόπο, που η διανομή του παραγόμενου χρυσού ήταν άνιση και όχι ανάλογα με τις ανάγκες των διαφόρων χωρών· ο σύγκος του χρυσού δεν εξυπηρετούσε με ευκολία στις σύγχρονες πληρωμές μεγάλων ποσών. Ο χρυσός, ως νόμισμα καθημερινών συναλλαγών, έγινε πολύ ακριβός και η αξία του χρυσού στην αγορά υψώθηκε τόσο πολύ, που η απόκτησή του απαιτούσε τη δέσμευση μεγάλων ποσοτήτων από πόρους.

Αυτά τα μειονεκτήματα οδήγησαν στη σύγχρονη μορφή του χρήματος, με τη μορφή του **χαρτονομίσματος**.

γ) Η εμφάνιση του χαρτονομίσματος.

Το χαρτονόμισμα, ενώ δεν έχει εσωτερική αξία, έχει όλες τις άλλες ιδιότητες που είναι απαραίτητες για το χρήμα. Η εξέλιξη στη χρήση του χαρτονομίσματος, πέρασε από τα ακόλουθα στάδια:

— Οι χρυσοχόοι της παλιάς εποχής διέθεταν πολύ ασφαλή χρηματοκιβώτια για να φυλάγουν τα αποθέματα του χρυσού τους. Έτσι σιγά-σιγά αναπτύχθηκε η πρακτική, να παραδίδουν διάφοροι επαγγελματίες ή ιδιώτες το χρυσό τους στους χρυσοχόους αυτούς προς φύλαξη. Για ν' αποδεικνύεται η παράδοση του χρυσού προς φύλαξη, οι χρυσοχόοι έδιναν στον καταθέτη μιαν απόδειξη που περιλάμβανε την υπόσχεση να παραδώσει το χρυσό στην πρώτη ζήτηση. Αν ο ιδιοκτήτης του χρυσού ήθελε να κάνει μια μεγάλη αγορά, μπορούσε να αποσύρει το χρυσό και να τον δώσει στον πωλητή. Αν όμως συνέβαινε ο πωλητής να γνωρίζει και να εμπιστεύεται το χρυσοχόο, θα μπορούσε να αφήσει και αυτός το χρυσό προς φύλαξη κατ' ευθείαν, χωρίς να τον μετακινήσει καθόλου. Στην περίπτωση αυτή, το μόνο που έπρεπε να γίνει ήταν να μεταβιβάσει ο αγοραστής την απόδειξη στον πωλητή, ο οποίος θα την έκανε δεκτή με την ασφάλεια που του παρείχε η εμπιστοσύνη, ότι θα του παρέδιδε ο χρυσοχόος το χρυσό σε πρώτη ζήτηση. Αν τώρα ο πωλητής ήθελε να κάνει μιάν αγορά από κάποιον που επίσης γνώριζε και είχε εμπιστοσύνη στο χρυσοχόο, η συναλλαγή αυτή θα μπορούσε και πάλι να γίνει χωρίς φυσική μετακίνηση του χρυσού, αλλά απλώς με τη μεταβιβαση της αποδείξεως. Η ευκολία της χρησιμοποίησεως αυτού του κομματιού χαρτιού, όπως η απόδειξη, αντί για την ανάληψη, μεταφορά και ξανά κατάθεση προς φύλαξη του χρυσού, είναι προφανής. Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο γεννήθηκε το χαρτονόμισμα.

Στην πρώτη αυτή φάση της ιστορίας του, το χαρτονόμισμα αντιπροσώπευε μιαν υπόσχεση πληρωμής σε πρώτη ζήτηση μιας ορισμένης ποσότητας χρυσού. Το είδος αυτό του χαρτονομίσματος είχε **κάλυμμα** ένα πολύτιμο μέταλλο, όπως ο χρυσός και ήταν **μετατρέψιμο** σε χρυσό, μόλις ο κάτοχος του χαρτονομίσματος το απαιτούσε.

— Τη θέση των χρυσοχόων πήραν σιγά-σιγά οι Τράπεζες, και άρχισαν να εκδίδουν τέτοια **τραπεζογραμμάτια**, δηλαδή χαρτιά με τα οποία οι Τράπεζες

αναλάμβαναν την υποχρέωση, να παραδώσουν στον κομιστή του χαρτιού, μόλις το εμφάνιζε, αντίστοιχη ποσότητα χρυσού. Αυτό σήμαινε ότι τα τραπεζογραμμάτια αυτά, αντιπροσώπευαν ορισμένη ποσότητα χρυσού που είχε κατατεθεί στην Τράπεζα.

Το σύστημα αυτό επικράτησε σιγά-σιγά σε όλες τις χώρες και επισημοποιήθηκε, όταν την έκδοση του χαρτονομίσματος αυτού ανέλαβαν οι κεντρικές Τράπεζες ή άλλες εμπορικές Τράπεζες εξουσιοδοτημένες από το κράτος για την έκδοση χαρτονομίσματος. Στις χώρες αυτές, όπου δηλαδή το χαρτονόμισμα ήταν αμέσως **μετατρέψιμο** σε χρυσό, λέμε ότι επικρατούσε ο **Κανόνας χρυσού**.

— Η επόμενη φάση ήταν η επικράτηση του χαρτονομίσματος με **μερική κάλυψη χρυσού**. Με τη γενίκευση της χρήσεως του χαρτονομίσματος στις συναλλαγές, διαπιστώθηκε ότι δεν ήταν αναγκαίο να κατέχουν οι Τράπεζες ποσότητες χρυσού ακριβώς αντίστοιχες με τα τραπεζογραμμάτια που κυκλοφορούσαν. Ήταν βέβαια αναγκαίο να διαθέτουν ένα ποσόν χρυσού, για τις περιπτώσεις εκείνες που, οι κάτοιχοι των γραμματίων αυτών για διάφορους λόγους, θα ήθελαν να προβούν σε μια αγορά με πληρωμή σε χρυσό, ή θα ήθελαν να αποταμεύσουν χρήματα για μεγάλο χρονικό διάστημα, και προτιμούσαν να έχουν χρυσό παρά χαρτονομίσματα συνεπώς θα αξίωναν τη μετατροπή των χαρτονομισμάτων τους σε χρυσό. Μερικοί εξάλλου πελάτες της τράπεζας θα έπαιρναν χρυσό από τις συναλλαγές τους και θα ήθελαν να τον παραδώσουν στην τράπεζα για φύλαξη. Κάθε στιγμή λοιπόν ήταν δυνατόν άλλοι πελάτες της τράπεζας να απέσυραν χρυσό και άλλοι να κατέθεταν. Η μεγάλη όμως πλειοψηφία των πελατών της διεκπεραίωνε τις συναλλαγές της χρηματοποιώντας τα τραπεζογραμμάτια, χωρίς ανάγκη ή επιθυμία να τα μετατρέψει σε χρυσό. Έτσι η τράπεζα ήταν δυνατόν να εκδίδει περισσότερα τραπεζογραμμάτια μετατρέψιμα σε χρυσό, από το χρυσό που πραγματικά είχε στα θησαυροφυλάκιά της. Αυτό βέβαια ήταν μια επικερδής μέθοδος, αφού τα χρήματα που δημιουργούσε κατ' αυτό τον τρόπο θα μπορούσε να τα δανείσει με τόκο σε διάφορες επιχειρήσεις ή άτομα.

Η πρακτική αυτή, που ανακαλύφθηκε πρώτα από τους χρυσοχόους, γενικεύθηκε και σιγά-σιγά απετέλεσε μια γενική πρακτική των τραπεζών μέχρι το πρόσφατο παρελθόν. Το σύστημα όμως αυτό της μερικής καλύψεως των τραπεζογραμματίων σε χρυσό περιέκλειε ένα κίνδυνο, τον κίνδυνο δηλαδή που δημιουργούσε η διατήρηση της υποχρεώσεως να μετατρέψουν οι τράπεζες σε χρυσό όλα τα προσκομιζόμενα γραμμάτια. Παλαιότερα πραγματικά υπήρξαν πολλές περιπτώσεις που τράπεζες βρέθηκαν κάποια στιγμή σε αδυναμία να ανταλλάξουν τα τραπεζογραμμάτια τους με χρυσό, όταν συμπτωματικά η ζήτηση για χρυσό ήταν λίγο μεγαλύτερη από το συνηθισμένο. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα να κλωνιστεί η εμπιστοσύνη προς την τράπεζα και να δημιουργηθεί μαζική απαίτηση για μετατροπή σε χρυσό των χαρτονομισμάτων: έτσι η μεν τράπεζα οδηγήθηκε σε καταστροφή οι δε κάτοχοι των τραπεζογραμματίων βρέθηκαν με άχρηστα χαρτιά στο χέρι.

— Η τέταρτη φάση είναι εκείνη που οδήγησε στην επικράτηση του χαρτονομίσματος με τη μορφή που το χρηματοποιούν σήμερα όλες οι χώρες.

Με την πάροδο του χρόνου δηλαδή, η ευθύνη και το δικαίωμα για την έκδοση των χαρτονομισμάτων περιήλθε στις Κεντρικές Τράπεζες, που έχουν στις περισσότερες χώρες την αποκλειστικότητα **του εκδοτικού προνομίου**. Ποιες είναι Κεντρικές

Τράπεζες και ποια η διαφορά τους από τις άλλες, τις λεγόμενες εμπορικές, θα το δούμε παρακάτω. Το χαρτονόμισμα, που εξέδιδαν οι Τράπεζες αυτές, ήταν ελεύθερα μετατρέψιμο σε χρυσό ενώ μερικά μόνο καλύπτονταν από το χρυσό της Τράπεζας. Κατά την περίοδο όμως μεταξύ των δύο Παγκοσμίων Πολέμων, οι περισσότερες χώρες, όπως και η χώρα μας (το 1932), εγκατέλειψαν εντελώς τον κανόνα χρυσού, με αποτέλεσμα το χαρτονόμισμα να μην είναι πια μετατρέψιμο σε χρυσό. Για να εξασφαλισθεί η διεθνής εμπιστοσύνη προς το χαρτονόμισμα και για να μην είναι δυνατή η αθρόα έκδοση χαρτονομίσματος, ορισμένες χώρες διατήρησαν τον κανόνα χρυσού, με την έννοια ότι το χαρτονόμισμα που κυκλοφορούσε η Κεντρική Τράπεζα έπρεπε να καλύπτεται κατά ένα ποσοστό 10 ως 25% από το χρυσό που κατείχε η Τράπεζα στα θησαυροφυλάκια της. Άλλα κανείς δεν είχε το δικαίωμα να απαιτήσει τη μετατροπή του χαρτονομίσματος σε χρυσό. Σήμερα **καμιά χώρα δεν διατηρεί τον κανόνα χρυσού**, και αυτό που γράφεται στα χαρτονομίσματα των περισσότερων χωρών, όπως και στα ελληνικά «δραχμάι ... πληρωτέαι επί τη εμφανίσει» σημαίνει απλώς ότι όταν εμφανισθείτε στην Τράπεζα της Ελλάδος και ζητήσετε να σας πληρώσει δεν θα σας δώσει βέβαια χρυσό ίσης αξίας ή κάτι αλλο, αλλά απλώς ένα άλλο, ίσως πιο κολλαριστό χαρτονόμισμα της ίδιας αξίας.

δ) Η αξία του σύγχρονου χαρτονομίσματος.

Στην εποχή του κανόνα χρυσού, το χαρτονόμισμα είχε αξία, γιατί ο καθένας γνωρίζε πως θα μπορούσε, όποτε επιθυμούσε, να το ανταλλάξει με ίσης αξίας χρυσό. **Σήμερα το χαρτονόμισμα έχει αξία, γιατί είναι γενικά αποδεκτό ως μέσο πληρωμής.**

Υπάρχει όμως καμιά ουσιαστική διαφορά αν το χαρτονόμισμα έχει ή δεν έχει κάλυψη χρυσού; Για τον οικονομολόγο δεν υπάρχει **καμιά διαφορά**. Ο χρυσός όμως είναι ένα μέταλλο, που έχει μακρόχρονη ιστορία μεγάλης επιρροής στον άνθρωπο, ώστε η ύπαρξή του πίσω από το χαρτονόμισμα να έχει κάποια **ψυχολογική χρησιμότητα**. Έτσι, αν ένα χαρτονόμισμα δεν είναι 100% μετατρέψιμο σε χρυσό, το χαρτονόμισμα αυτό απαιτεί την ύπαρξη απόλυτης εμπιστοσύνης εκ μέρους εκείνων που το χρησιμοποιούν. Αν η πίστη αυτή στο χαρτονόμισμα εκλείψει, τότε το χρήμα αυτό γίνεται άχρηστο. Το σημερινό χαρτονόμισμα **έχει αξία**, γιατί ο καθένας **δέχεται ότι έχει αξία** και γιατί **μπορούμε να το ανταλλάξουμε με αγαθά και υπηρεσίες που χρειαζόμαστε για να καλύψουμε τις ανάγκες μας**. Μολονότι οι Τράπεζες δεν πρόκειται να ανταλλάξουν π.χ. το κατοστάρικο με κάτι που νάχει κάποια εσωτερική αξία, οι επιχειρήσεις, τα καταστήματα, τα νοικοκυριά, είναι πρόθυμα να σας το ανταλλάξουν με αγαθά ή υπηρεσίες ή με παραγωγικά μέσα. Ας υποθέσουμε ότι πηγαίνετε σ' ένα κατάστημα και ζητάτε ένα πουκάμισο το οποίο σας δίνουν με αντάλλαγμα τέσσερα κατοστάρικα. Γιατί ο καταστηματάρχης αυτός δέχεται αυτά τα τέσσερα κομμάτια χαρτί ως αντάλλαγμα του πουκάμισου; Απλούστατα γιατί γνωρίζει ότι μπορεί με αυτά να αγοράσει και εκείνος με τη σειρά του οποιοδήποτε αγαθό ή υπηρεσία έχει ανάγκη, να πληρώσει το φως ή το νερό, το νοίκι του ή τον υπάλληλό του. Η εμπιστοσύνη μας αυτή σήμερα στο χαρτονόμισμα και η γενική αποδοχή του στις συναλλαγές οφείλεται κατά ένα ποσοστό και στη **νομική κατοχύρωση του χαρτονομίσματος και την εγγύησή του από το Κράτος**, αφού, στην Ελλάδα τουλάχιστον, τα χαρτονομίσματα εκδίδει το Κράτος, με την κρατικής ιδιοκτησίας Τράπεζα της Ελλάδος. Τα χαρτονομίσματα αποτελούν συνεπώς **νόμιμο**.

μέσο πληρωμής υποχρεωτικής αποδοχής στις συναλλαγές και μεταξύ ιδιωτών και μεταξύ ιδιωτών και Κράτους.

Από μια άλλη πιο θετική άποψη, η αξία του χαρτονομίσματος, όπως και η οικονομική αξία κάθε άλλου αγαθού, αποτελεί θέμα προσφοράς και ζητήσεως. Αυτό σημαίνει ότι το χρήμα έχει αξία, γιατί **βρίσκεται σε στενότητα σε σχέση με τη ζήτησή του**. Οι άνθρωποι ζητούν απεριόριστα το χρήμα, αφου με αυτό μπορούν να αγοράσουν οποιοδήποτε αγαθό ή υπηρεσία· το Κράτος όμως, που ελέγχει την κυκλοφορία του χρήματος, περιορίζει για διάφορους λόγους την προσφορά του. **Η αξία λοιπόν του χρήματος προκύπτει από τη σχετική στενότητά του.**

19.2 Οι λειτουργίες του χρήματος.

Το χρήμα επιτελεί τις παρακάτω βασικά λειτουργίες.

a) **Είναι μέσο ανταλλαγής.** Αυτή είναι η πιο ενδιαφέρουσα λειτουργία του. Χωρίς χρήματα, το σύγχρονο πολύπλοκο οικονομικό μας σύστημα, που βασίζεται στην εξειδίκευση και την κατανομή της εργασίας, θα ήταν αδύνατο να λειτουργήσει· είδαμε πόσο δύσκολη αποδείχθηκε από τα πρώτα κιόλας στάδια της οικονομικής αναπτύξεως η ανταλλαγή πράγματος με πράγμα. Με την ιδιότητά του αυτή το χρήμα παρέχει τη δυνατότητα σε ένα άτομο να ανταλλάξει εύκολα τα αγαθά ή τα μέσα παραγωγής που διαθέτει, με ό,τι χρειάζεται για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του. Με τον τρόπο αυτό η **ανταλλαγή διαχωρίζεται σε δύο χωριστές πράξεις: την πώληση με χρήματα των αγαθών ή των υπηρεσιών και την αγορά με τα χρήματα αυτά άλλων αγαθών ή υπηρεσιών.**

b) **Είναι μέσο διαφυλάξεως πλούτου.** Με το χρήμα μπορεί να πωλούμε σήμερα και να φυλάγομε τα χρήματα για αργότερα. Με την ανταλλαγή πράγματος προς πράγμα η διαφύλαξη του πλούτου παρουσίαζε σημαντικά προβλήματα. Με την εισαγωγή του χρήματος η διαφύλαξη πλούτου γίνεται πολύ απλή και δυνατή για τον καθένα. Η εκτέλεση αυτής της λειτουργίας του χρήματος προϋποθέτει βέβαια τη σταθερότητα της αξίας του. Αν οι τιμές είναι σταθερές, τότε γνωρίζομε πόσα ακριβώς αγαθά ή υπηρεσίες μπορεί να αποκτήσουμε στο μέλλον με τα χρήματα που αποταμεύομε. Αν οι τιμές αλλάζουν γρήγορα, τότε δεν είναι δυνατόν να γνωρίζομε αν με τα χρήματα που συσσωρεύομε, θα κατορθώσουμε στο μέλλον να αγοράσουμε αγαθά ανάλογης αξίας με τη σημερινή.

γ) **Είναι μονάδα υπολογισμού.** Το χρήμα χρησιμοποιείται ως κοινό μέσο υπολογισμού της αξίας διαφόρων ετερογενών αγαθών και πόρων. Χρησιμοποιώντας το χρήμα δεν είναι ανάγκη να εκφράζομε την αξία κάθε αγαθού με αντίστοιχες μονάδες όλων των άλλων αγαθών με τα οποία μπορεί να ανταλλαγεί. Ας θυμηθούμε ότι προτού εφευρεθεί το νομισματικό σύστημα, έπρεπε να αναγάγομε την αξία ενός εργαλείου π.χ. σε τόσες μονάδες βάρους σιταριού ή καλαμποκιού ή άλλου αγαθού. Με το χρήμα υπάρχει πλέον η δυνατότητα να υπολογισθεί και να εκφρασθεί η αξία όλων των αγαθών με ένα κοινό και γνωστό σε όλους μέτρο, τη νομισματική δηλαδή μονάδα, που στην περίπτωση της Ελλάδας είναι η δραχμή.

19.3 Μορφές του χρήματος.

Το χρήμα εμφανίζεται σήμερα με τις ακόλουθες μορφές:

α) Κέρματα. Η μορφή αυτή του χρήματος είναι κατάλοιπο των παλαιών μεταλλικών νομισμάτων· τα κέρματα κατασκευάζονται από κομμάτια μετάλλου, που έχει απάνω χαραγμένες παραστάσεις και την ένδειξη της αξίας του. Έτσι στην Ελλάδα έχομε αυτή τη στιγμή κέρματα 5, 10, 20 και 50 λεπτών και 1, 2, 5, 10 και 20 δραχμών. Η αξία του μίγματος μετάλλου που περιέχεται σε κάθε κέρμα είναι **μικρότερη από την ονομαστική αξία** του κέρματος. Αυτό γίνεται για να εξασφαλίζεται ότι θα χρησιμοποιούνται ως κέρματα και όχι ως μέταλλο. Τα κέρματα χρησιμοποιούνται για μικρές καθημερινές συναλλαγές· η συνολική αξία των κερμάτων που κυκλοφορούν αποτελεί μικρό ποσοστό της συνολικής αξίας του κυκλοφορούντος χρήματος (2% περίπου).

β) Χαρτονομίσματα. Στη χώρα μας τον κύριο όγκο του χρήματος αποτελούν τα χαρτονομίσματα, με τη μορφή τραπεζικών γραμματίων της Τραπέζης της Ελλάδος. Το χαρτονόμισμα, όπως είπαμε παραπάνω, αποτελεί ένα γενικά αποδεκτό και νομικά υποχρεωτικό μέσο πληρωμής, που δεν έχει καμιά εσωτερική αξία, εκτός από την αξία του χαρτιού στο οποίο είναι τυπωμένο και δεν είναι μετατρέψιμο σε κάτι άλλο π.χ. σε πολύτιμο μέταλλο. Τα χαρτονομίσματα έχουν την αξία που αναγράφουν. Τα ελληνικά χαρτονομίσματα που κυκλοφορούν σήμερα είναι των αξιών: 50, 100, 500 και 1000 δραχμών.

γ) **Το «τραπεζικό χρήμα».** Αυτή είναι μια τρίτη κατηγορία χρήματος και αποτελείται από **καταθέσεις όψεως**, δηλαδή καταθέσεις χρήματος στις εμπορικές τράπεζες σε **λογαριασμό όψεως**· από το λογαριασμό του αυτόν ο καταθέτης μπορεί, κάθε στιγμή που το επιθυμεί, να αποσύρει όσα χρήματα του χρειάζονται, με την έκδοση μιας **επιταγής**, την οποία προμηθεύει στον κάτοχο του λογαριασμού η τράπεζα. Οι επιταγές αυτές έχουν την ίδια ακριβώς αξία με τα άλλα είδη χρήματος. Μια επιταγή δηλαδή 100 δραχμών έχει ακριβώς την ίδια αξία με ένα χαρτονόμισμα των εκατό δραχμών και μια επιταγή 1000 δραχμών είναι ίσης αξίας με ένα χιλιάρικο. Με τις επιταγές αυτές μπορούμε να προβούμε σε πληρωμές προς τρίτους ή να τις **ρευστοποιήσουμε** στην τράπεζα, να τις ανταλλάξουμε δηλαδή με χαρτονομίσματα ή κέρματα.

Στις βιομηχανικές χώρες της Δύσεως το είδος αυτό του χρήματος έχει πολύ μεγάλη διάδοση και είναι γενικά δεκτό στις καθημερινές συναλλαγές. Η πληρωμή με επιταγή αποτελεί σε μερικές χώρες σχεδόν τον κανόνα. Η μεγάλη αυτή χρήση του **τραπεζικού χρήματος** όπως λέγεται, εξηγείται γιατί εμφανίζει σοβαρά πλεονεκτήματα. Δημιουργεί ασφάλεια, αφού δεν χρειάζεται να κουβαλάμε επάνω μας χρήματα, όταν μάλιστα πρόκειται να προβούμε σε σοβαρές συναλλαγές, αλλά απλώς ένα **βιβλιάριο επιταγών**. Το βιβλιάριο αυτό ακόμα κι' αν μας το κλέψουν δεν μπορούν να το χρησιμοποιήσουν παρά μόνο αν πλαστογραφήσουν την υπογραφή μας. Άλλα τη γνησιότητα της υπογραφής ελέγχει πάντα η τράπεζα. Διευκολύνεται επίσης η αποστολή χρήματος οποιασδήποτε ποσότητας ταχυδρομικώς. Μπορούμε τέλος να πληρώσουμε ακριβώς ένα οφειλόμενο ποσό, χωρίς την ανάγκη να διαθέτουμε τα αναγκαία χαρτονομίσματα και κέρματα.

Στην Ελλάδα η πληρωμή με επιταγές έχει περιορισμένη χρήση και εφαρμόζεται συνήθως μεταξύ επιχειρήσεων, για πληρωμές μάλλον μεγάλων ποσών. Έτσι το ποσοστό του χρήματος με τη μορφή καταθέσεων όψεως είναι συγκριτικά πολύ μικρό, ανέρχεται στο 40% περίπου του χρήματος που κυκλοφορεί με τη μορφή τραπεζικών γραμματίων και κερμάτων, ενώ στις ΗΠΑ π.χ. αποτελεί το 77% της συνολικής προσφοράς χρήματος.

19.4 Προσφορά χρήματος.

Όταν λέμε **προσφορά χρήματος** εννοούμε την ποσότητα χρήματος που βρίσκεται σε μια συγκεκριμένη στιγμή στην κατοχή των οικονομικών μονάδων και είναι δυνατόν να δαπανηθεί για κατανάλωση ή για επένδυση. (Για την έννοια της επενδύσεως θα μιλήσουμε παρακάτω).

Η προσφορά χρήματος αποτελείται από το σύνολο **των μέσων πληρωμής** που είναι: τα **κέρματα** που κόβει το Δημόσιο, τα **χαρτονομίσματα** που εκδίδει η Τράπεζα της Ελλάδος (τραπεζογραμμάτια) και οι **καταθέσεις όψεως** στις εμπορικές τράπεζες.

Πιο συγκεκριμένα η προσφορά χρήματος περιλαμβάνει:

α) τη **νομισματική κυκλοφορία**, το ποσόν δηλαδή των κερμάτων και των χαρτονομισμάτων, που κυκλοφορούν έξω από τις τράπεζες και β) τις **καταθέσεις όψεως**, στις διάφορες εμπορικές τράπεζες, το λεγόμενο **τραπεζικό χρήμα** αυτές περιλαμβάνουν, όπως είπαμε, τις καταθέσεις των ιδιωτών ή των δημόσιων οργανισμών και επιχειρήσεων, σε λογαριασμούς που κινούνται με επιταγές. Οι επιταγές, θα πρέπει να σημειωθεί, έχουν κατοχυρωθεί με αυστηρές διατάξεις από το Κράτος, ώστε και η πλαστογράφησή τους να είναι πολύ δύσκολη, αλλά και η έκδοσή τους, χωρίς να υπάρχει αντίστοιχο υπόλοιπο κατατεθειμένων χρημάτων, να θεωρείται σοβαρό αδίκημα που τιμωρείται με αυστηρές ποινές. Στο σχήμα 19.4α εμφανίζεται το κείμενο μιας επιταγής της Εθνικής Τραπέζης. Ο κάτοχος του λογαριασμού, του οποίου ο αριθμός αναφέρεται στο **σώμα** της επιταγής, δεν έχει παρά να συμπληρώσει την ημερομηνία και το ποσόν και να βάλει την υπογραφή του, της οποίας δείγμα φυλάγεται στη τράπεζα.

ΑΡ. 05 — ΕΝ ..... ΤΗ ..... 19 ..... ΔΡΧ.

ΕΘΝΙΚΗΝ ΤΡΑΠΕΖΑΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ Α.Ε.

ΠΛΗΡΩΣΑΤΕ ΔΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΕΠΙΤΑΓΗΣ ΕΙΣ ΔΙΑΤΑΓΗΝ

Τ

ΤΟ ΠΟΣΟΝ ΤΩΝ ΔΡΑΧΜΩΝ

ΜΕ ΧΡΕΩΣΙΝ ΤΟΥ ΠΑΡ' ΥΜΙΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ ΜΑΣ

ΥΠ' ΑΡΙΘΜΟΝ

(υπογραφή)

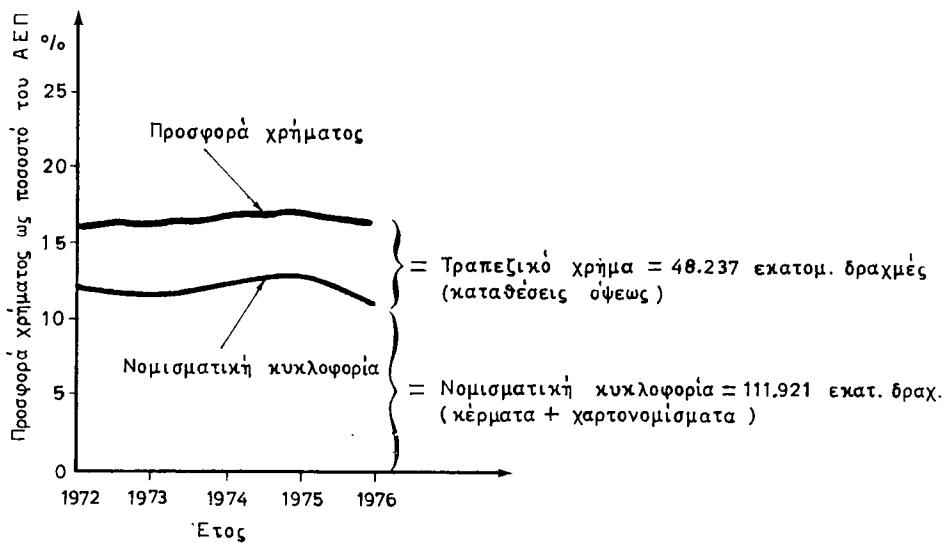
Σχ. 19.4α.

Επιταγή Εθνικής Τραπέζης.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Τραπέζης της Ελλάδος, η προσφορά χρήματος κατά το 1976 εμφάνιζε την εικόνα του σχήματος 19.4β, όπου το χρήμα εμφανίζεται ως ποσοστό του ακαθάριστου Εθνικού Εισοδήματος (για την έννοια αυτή θα μιλήσουμε παρακάτω).

Η ποσότητα του χρήματος που προσφέρεται σε μια περίοδο δεν κινείται συνήθως ολόκληρη για τη διενέργεια πληρωμών. Ένα μέρος από το χρήμα αυτό παραμένει αχρησιμοποίητο, ενώ ένα άλλο χρησιμοποιείται για πολλαπλές πληρωμές. Η ίδια δηλαδή ποσότητα χρήματος κινείται από χέρι σε χέρι για κάλυψη διαφόρων συναλλαγών μέσα στην ίδια μέρα.

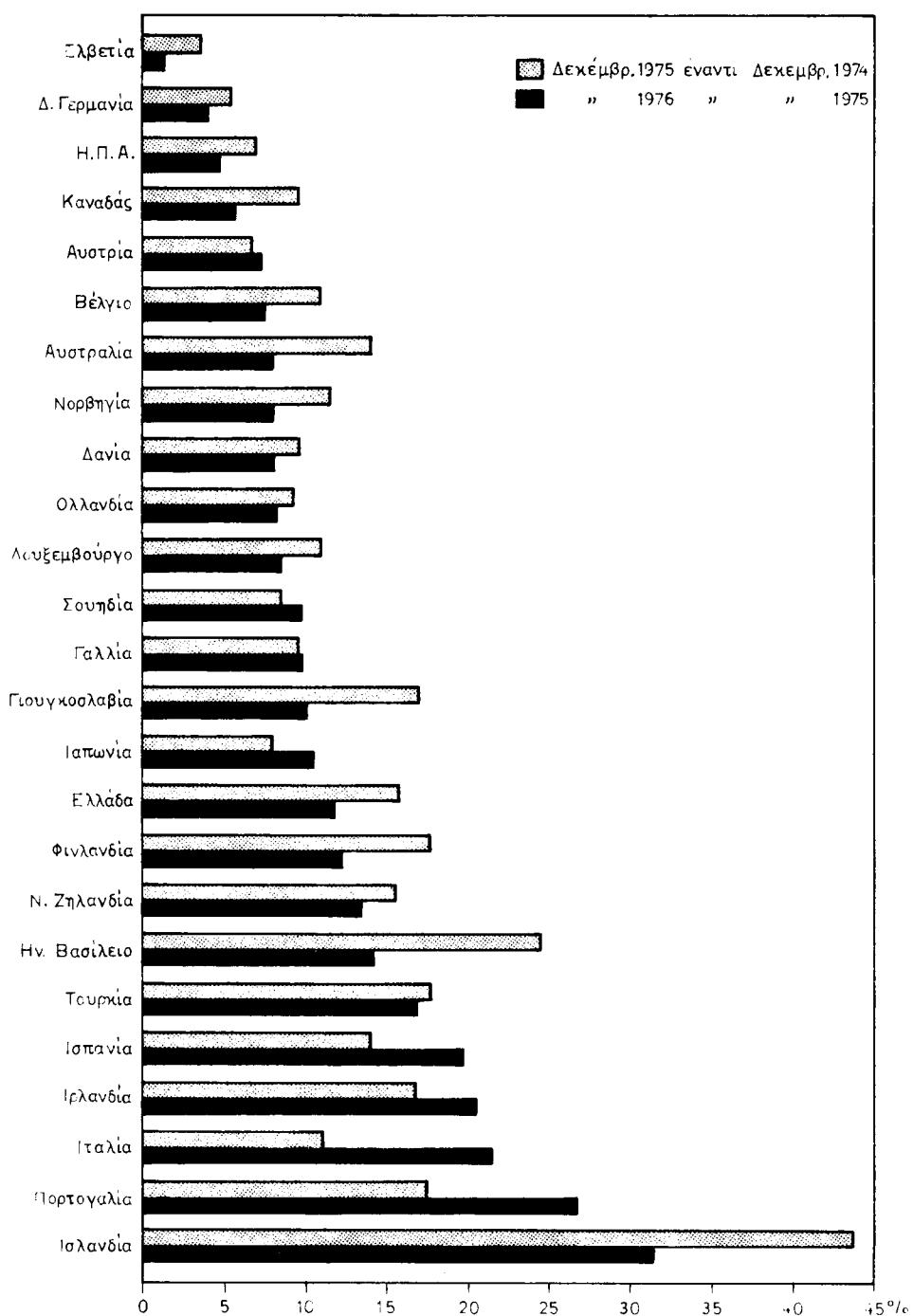
Σχ. 19.4β.

Εξέλιξη προσφοράς χρήματος (1972 - 1976).

Το χρήμα μεταβιβάζεται έτσι από πρόσωπο σε πρόσωπο με μικρή ή μεγάλη ταχύτητα. Ο μέσος αριθμός μεταβιβάσεων του χρήματος από το ένα πρόσωπο στο άλλο, μέσα σε μια χρονική περίοδο, ονομάζεται **ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος**.

19.5 Η αξία του χρήματος — η έννοια του πληθωρισμού.

Η αξία του χρήματος, όπως και η αξία κάθε άλλου είδους, προσδιορίζεται από το ποσό των αγαθών και υπηρεσιών που μπορούμε να αγοράσουμε με μια μονάδα του. Είναι επίσης προφανές ότι το τι μπορεί να αγοράσουμε με μια δραχμή, εξαρτάται από το επίπεδο των τιμών. Η αξία του χρήματος με την έννοια αυτή, ανάλογα δηλαδή με το τι μπορούμε να αγοράσουμε με μια μονάδα του, ονομάζεται **αγοραστική δύναμη**. Η σχέση ανάμεσα στο γενικό επίπεδο τιμών και της αξίας της δραχμής είναι σχέση αντίστροφη, που σημαίνει ότι όταν οι τιμές ανεβαίνουν η αξία της δραχμής μειώνεται. Όταν οι τιμές είναι ψηλές, είναι φανερό ότι χρειαζόμαστε περισσότερες μονάδες χρήματος για την απόκτηση μιας ποσότητας από ένα αγαθό, ενώ όταν οι τιμές είναι χαμηλές, την ίδια ποσότητα μπορούμε να αγοράσουμε με λιγότερες μονάδες χρήματος. Έτσι, αν οι τιμές διπλασιαστούν, η αγοραστική αξία του χρήματος μειώνεται στο μισό.

Σχ. 19.5.

Ποσοστιαίες μεταβολές του δείκτη τιμών καταναλωτή
των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α.

ΠΗΓΗ: Έκθεση διοικητή Τραπέζης της Ελλάδος για το έτος 1976.

Η αύξηση των τιμών και συνεπώς η μείωση της αγοραστικής δυνάμεως του χρήματος είναι φαινόμενο που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη εποχή. Τα τελευταία μάλιστα χρόνια όλοι γνωρίζουμε πόσο γρήγορα ανεβαίνουν οι τιμές όλων των είδων και των υπηρεσιών. Αυτό σημαίνει ότι η απώλεια της αγοραστικής δυνάμεως της δραχμής παρουσιάζει γρήγορο ρυθμό τα χρόνια αυτά. Αν έχετε ένα κατοστάρικο μπορείτε π.χ. σήμερα να αγοράσετε ορισμένες ποσότητες πραγμάτων. Πέρισυ με το ίδιο κατοστάρικο θα αγοράζατε ασφαλώς μεγαλύτερες ποσότητες από τα ίδια πράγματα. Αυτό σημαίνει ότι η αξία του χρήματος μεταβλήθηκε σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος και στην περίπτωσή μας μειώθηκε. Στο σχήμα 19.5 βλέπομε την ποσοστιαία αύξηση των τιμών κατά τη διετία Δεκέμβριος 1974 — Δεκέμβριος 1976. 'Όπως προκύπτει από το σχήμα αυτό το φαινόμενο είναι διεθνές. Για την Ελλάδα ειδικότερα οι τιμές που πληρώνει ο καταναλωτής σημείωσαν μέση αύξηση κατά ποσοστό 11,7% το 1976 έναντι του 1975. Το ποσοστό αυτό βρίσκεται πολύ κοντά στο μέσο ποσοστό αυξήσεως των χωρών του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως που αναφέρονται στο σχήμα 19.5 και που ήταν 11,2%. Το φαινόμενο αυτό της αυξήσεως των τιμών ή της μειώσεως της αγοραστικής δυνάμεως του χρήματος, ονομάζεται **πληθωρισμός**.

Αποτελεί δε ο πληθωρισμός μια διατάραξη της ισορροπίας μεταξύ προσφοράς και ζητήσεως αγαθών με επακόλουθο την αύξηση των τιμών και τη μείωση της αγοραστικής αξίας του χρήματος.

'Οταν συμβαίνει αυτό, οι εργαζόμενοι, για να αντιμετωπίσουν την αύξηση των τιμών, πιέζουν για αύξηση των αποδοχών τους, η οποία όταν πραγματοποιηθεί οδηγεί στην αύξηση του κόστους παραγωγής, που συνήθως οδηγεί με τη σειρά της στην αύξηση των τιμών των προϊόντων της παραγωγής. Δημιουργείται έτσι ένας φαύλος κύκλος, από τον οποίο είναι πολύ δύσκολο να βγει μια οικονομία χωρίς την έντονη παρέμβαση του Κράτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ
ΤΟ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

20.1 Γενικά.

Όπως έχομε αναφέρει πολλές φορές μέχρι τώρα, οι τράπεζες αποτελούν ένα πολύ παλιό θεσμό που η σημασία του είναι σημαντική για τη λειτουργία της οικονομίας.

Στις περισσότερες χώρες, όπως και στην Ελλάδα, τις Τράπεζες διακρίνομε σε δυο κατηγορίες:

α) Τις **Εμπορικές Τράπεζες**, που αποτελούν κερδοσκοπικές επιχειρήσεις με σκοπό την εμπορία του χρήματος και την παροχή οικονομικών υπηρεσιών.

β) Τις **ειδικές τράπεζες**, εκείνες δηλαδή που εξυπηρετούν ειδικούς σκοπούς. Τέτοιες είναι η Τράπεζα της Ελλάδος, που έχει, όπως είπαμε, το εκδοτικό προνόμιο και αποτελεί όργανο ασκήσεως της νομισματικής πολιτικής, η Αγροτική Τράπεζα, που έχει ως σκοπό την εφαρμογή ορισμένων τομέων της αγροτικής πολιτικής και τη χρηματοδότηση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, η Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως (ΕΤΒΑ), που έχει ως σκοπό να προωθήσει τη βιομηχανική ανάπτυξη και η Κτηματική Τράπεζα, που σκοπός της είναι η χρηματοδότηση διαφόρων στεγαστικών προγραμμάτων με την παροχή δανείων στεγάσεως. Οι τράπεζες της πρώτης κατηγορίας μπορεί να ανήκουν σε ιδιώτες, να είναι δηλαδή ιδιωτικές επιχειρήσεις, ή στο Κράτος. Οι τράπεζες της δεύτερης κατηγορίας ανήκουν στο Κράτος, αφού μοναδικός μέτοχος, δηλαδή ιδιοκτήτης των κεφαλαίων, είναι το Δημόσιο ή άλλοι κρατικοί οργανισμοί.

Στο κεφάλαιο αυτό δεν πρόκειται να αναλύσουμε με λεπτομέρεια τον τρόπο λειτουργίας του τραπεζικού συστήματος. Θα περιγράψουμε μόνο σε γενικές γραμμές το έργο και τον τρόπο λειτουργίας των εμπορικών τραπεζών και το ρόλο της κεντρικής μας τράπεζας, δηλαδή της Τραπέζης της Ελλάδος.

20.2 Οι εμπορικές τράπεζες.

Οι εμπορικές τράπεζες, όπως είναι η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, η Εμπορική Τράπεζα, η Τράπεζα Πίστεως, η Ιονική-Λαϊκή κλπ. αποτελούν επιχειρήσεις προσφοράς υπηρεσιών, παρέχουν δηλαδή στους πελάτες τους διάφορες υπηρεσίες με αμοιβή, που συνήθως ονομάζεται **προμήθεια ή τόκος**.

Οι τράπεζες, όπως είπαμε παραπάνω, προήλθαν από τα παλιά χρυσοχοεία, που αναλάμβαναν με κάποια αμοιβή να αποθηκεύουν με ασφαλή τρόπο χρυσό και άλλα πολύτιμα αντικείμενα. Με τις αποδείξεις που έδιναν γι' αυτές τις καταθέσεις είδαμε πως ο δηγηθήκαμε στη δημιουργία του χαρτονομίσματος. 'Ας εξετάσουμε όμως λίγο πιο αναλυτικά ποιο είναι το έργο μιας σύγχρονης εμπορικής τράπεζας, αφού, όπως γνωρίζομε, την έκδοση των χαρτονομισμάτων την έχει αναλάβει κατ' αποκλειστικότητα η Τράπεζα της Ελλάδος.

'Όλοι γνωρίζομε ότι αν έχομε συγκεντρώσει ορισμένα χρήματα, που δεν θέλουμε να τα ξοδέψουμε αμέσως ή σε σύντομο χρονικό διάστημα, τότε πηγαίνουμε και τα **καταθέτομε** σε μια Τράπεζα, για να είναι πιο ασφαλισμένα, αλλά και για να παίρνουμε και κάποιο εισόδημα, δηλαδή τόκο. **Πως όμως συμβαίνει και, αντί να πληρώνουμε την Τράπεζα, που αναλαμβάνει τη φύλαξη των χρημάτων μας, να μας δίνει τόκο;**

Είδαμε επίσης ότι και τα χρήματα που έχομε για να καλύπτομε τις τρέχουσες ανάγκες μας, μπορούμε να τα καταθέσουμε σε μια Τράπεζα και τις πληρωμές, για κάπως πιο σοβαρές αγορές, να τις πληρώνουμε με επιταγές. Στην περίπτωση αυτή η Τράπεζα αναλαμβάνει να μας παρέχει μια συνεχή υπηρεσία, να μεσολαβεί δηλαδή στις πληρωμές μας, για να μας βγάζει από τον κίνδυνο να έχομε πολλά χρήματα μαζύ μας και να κάνουμε τις συναλλαγές μας με **μετρητά**, όπως λέμε, δηλαδή με χαρτονομίσματα και κέρματα. **Γιατί όμως το κάνει η τράπεζα αυτό, αφού όχι μόνο δεν την πληρώνουμε, αλλά καμιά φορά μας δίνει κι ένα μικρό τόκο;**

'Όπως πολλοί από σας θα γνωρίζετε, αν χρειαζόμαστε χρήματα για την επιχείρησή μας ή για να αγοράσουμε ένα ακίνητο, είναι δυνατόν, με ορισμένες προϋποθέσεις, **να δανεισθούμε** χρήματα από μια Τράπεζα. Το δάνειο αυτό οφείλομε να εξοφλήσουμε, δηλαδή να επιστρέψουμε τα χρήματα που δανεισθήκαμε στην Τράπεζα, μέσα σε ορισμένο χρονικό διάστημα (μηνών ή ετών) με τμηματικές καταβολές. Στην περίπτωση αυτή, μαζύ με το ποσόν που δανεισθήκαμε και που το ονομάζομε κεφάλαιο, πληρώνουμε και ένα επί πλέον ποσόν, που αποτελεί **τον τόκο που εισπράττει** η τράπεζα για το δάνειο που μας χορήγησε. **Που βρίσκει όμως η Τράπεζα τα χρήματα που μας δανείζει;**

Ας δούμε, τώρα, ποια είναι η απάντηση στα ερωτήματα αυτά.

Κάθε Τράπεζα, όπως και κάθε επιχείρηση, έχει βέβαια ανάγκη να αρχίσει τη λειτουργία της με ορισμένα κεφάλαια. Τα κεφάλαια αυτά, μαζύ με άλλα περιουσιακά στοιχεία, που αποκτά με την πάροδο του χρόνου η Τράπεζα, αποτελούν τη βάση της εμπιστοσύνης του κοινού προς την αξιοπιστία της Τράπεζας. 'Ετσι οι ιδιώτες με βάση αυτή την πίστη εμπιστεύονται τα χρήματά τους στην τράπεζα. Η τράπεζα δέχεται βασικά τριών ειδών καταθέσεις: α) **Καταθέσεις όψεως**, οι οποίες, όπως αναφέραμε, κινούνται με επιταγές, που εκδίδει ο καταθέτης στο όνομα τρίτων προσώπων ή του ίδιου. Η επιταγή, όπως γνωρίζομε, είναι μια **εντολή** του καταθέτη προς την τράπεζα, να πληρώσει από το λογαριασμό του το ποσόν που γράφεται πάνω στην επιταγή σε εκείνον, στου οποίου το όνομα την εκδίδει ή σε οποιονδήποτε κάτοχό της. Η ανάληψη των χρημάτων με επιταγές μπορεί να γίνει οποιαδήποτε χρονική στιγμή. β) **Καταθέσεις «επί προθεσμία»**, δηλαδή καταθέσεις των οποίων δεν μπορεί να γίνει ανάληψη παρά μόνο αφού περάσει ορισμένος χρόνος, π.χ. ένα εξάμηνο ή ένας χρόνος· η ανάληψη γίνεται μόνο από τον ίδιο τον καταθέτη. γ) **Καταθέσεις ταμειυτηρίου**, καταθέσεις δηλαδή που μπορεί να αναληφθούν οποιαδή-

ποτε στιγμή, αλλά μόνο από το δικαιούχο καταθέτη, χωρίς να είναι δυνατή η έκδοση εντολών πληρωμής σε τρίτους (δεν γίνεται δηλαδή κίνηση του λογαριασμού με επιταγές).

Τα χρήματα αυτά, που καταθέτομε στις Τράπεζες, δεν παραμένουν αχρησιμοποίητα στα χρηματοκιβώτια τους μέχρι να ζητηθούν από τους καταθέτες. Οι Τράπεζες έχουν υποχρέωση να κρατούν πάντα ως απόθεμα ένα **ποσοστό μόνο** από τα χρήματα που έχουν συνολικά κατατεθεί σ' αυτές (συνήθως 20% ως 30%). **Ta υπόλοιπα χρήματα** μπορεί να τα δανείζουν ή να τα επενδύουν σε διάφορες δραστηριότητες, όπως επιχειρήσεις, αγορά ακινήτων κλπ. και συνεπώς να έχουν εισόδημα από τα χρήματα αυτά. Είναι λοιπόν φανερό, πως μπορούν οι τράπεζες να πληρώνουν στους καταθέτες τόκο για τα χρήματα που κατέθεσαν και να καλύπτουν τις δαπάνες για τις υπηρεσίες που προσφέρουν. Οι τράπεζες δανείζουν χρήματα με τόκο **ψηλότερο** από τον τόκο που δίνουν στους καταθέτες τους. Το ύψος του τόκου, που αποτελεί ένα ποσοστό επί τοις εκατό του ποσού που έχουμε καταθέσει ή έχομε δανεισθεί, ονομάζεται **επιτόκιο**. **To επιτόκιο λοιπόν των καταθέσεων είναι συνήθως μερικές μονάδες μικρότερο από το επιτόκιο των χορηγήσεων**, των χρημάτων δηλαδή που δανείζουν οι τράπεζες στους πελάτες τους.

Με τον τρόπο αυτό, με την εφαρμογή δηλαδή του συστήματος της **μερικής ρευστότητας**, που επιτρέπει στις τράπεζες να κρατούν διαθέσιμο ένα μόνο ποσοστό από τις καταθέσεις τους, ενώ μπορούν να δανείζουν τα υπόλοιπα, οι Τράπεζες **δημιουργούν χρήμα**, ή καλύτερα **δημιουργούν νέες καταθέσεις**.

Αυτό γίνεται με τον εξής τρόπο: Ας υποθέσουμε ότι ο πελάτης Χ καταθέτει στην Τράπεζα Α 10.000 δραχμές. Η Τράπεζα είναι υποχρεωμένη να κρατήσει στα διαθέσιμα της ας πούμε τις 2.000, ενώ τις υπόλοιπες 8.000 μπορεί να τις δανείσει σ' έναν άλλο πελάτη της. Και τα δανείζει, πραγματικά, στον πελάτη Ψ.

Ο πελάτης αυτός χρησιμοποιεί τα χρήματα του δανείου για να αγοράσει από τον Υ, ένα μηχάνημα που χρειάζεται στην επιχείρησή του. Ο Υ τις 8.000 που εισπράττει από την πώληση του μηχανήματος τις καταθέτει στην τράπεζα Β, η οποία με τη σειρά της, κρατά διαθέσιμες τις 1.600 δραχμές και δανείζει τις υπόλοιπες 6.400 στον Τ. Ο Τ αγοράζει με το ποσόν αυτό διάφορα είδη από τον Σ, ο οποίος καταθέτει το ποσόν των 6.400 δραχμών στην τράπεζα Γ, που κρατά διαθέσιμες τις 1.280 και δανείζει τις υπόλοιπες 5.120 κ.ο.κ.

'Ετσι με τον τρόπο αυτόν από τις αρχικές 10.000 δραχμές, που κατέθεσε ο πελάτης στην τράπεζα Α, δημιουργήθηκαν νέες πιστώσεις από τις διάφορες Τράπεζες ενός ποσού, που τελικά φθάνει στο πενταπλάσιο του αρχικού, αφού κάθε τράπεζα μπορεί να δανείζει μόνο 4/5 (80%) του ποσού των καταθέσεων της.

Πραγματικά, αν συνεχίσουμε με τον παραπάνω τρόπο τις πράξεις καταθέσεων και δανεισμού θα έχουμε τον Πίνακα 20.2.1.

Από τον πίνακα αυτόν φαίνεται καθαρά ότι από την αρχική κατάθεση των 10.000 δημιουργήθηκαν νέες καταθέσεις, ώστε το συνολικό ποσόν καταθέσεων σε όλες τις Τράπεζες μαζί να φτάσει τις 50.000. Δημιουργήθηκαν επίσης πιστώσεις συνολικού ποσού μέχρι τα 4/5 των συνολικών καταθέσεων, δηλαδή 40.000 δραχμών.

'Ετσι, με το παραπάνω παράδειγμα είδαμε με ποιο τρόπο το τραπεζικό σύστημα δημιουργεί χρήμα και προσφέρει μια σημαντική υπηρεσία στην οικονομία.

Η λειτουργία του τραπεζικού συστήματος ρυθμίζεται και ελέγχεται από το Κράτος, το οποίο καθορίζει το ποσοστό ρευστότητας των εμπορικών Τραπεζών και

επιβάλλει την υποχρέωση να καταθέτουν αντίστοιχα ποσά στην κεντρική τράπεζα, καθορίζει το ύψος των επιτοκίων, ρυθμίζει την έκταση και ορίζει τις προϋποθέσεις για τη χορηγήση δανείων κ.ο.κ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 20.2.1.
Πολλαπλασιαστική αύξηση των τραπεζικών καταθέσεων.

	Κατάθεση	Δάνειο	Μετρητά και ρευστότητα
Τράπεζα Α (άρχικη)	10.000	8.000	2.000
Τράπεζα Β	8.000	6.400	1.600
Τράπεζα Γ	6.400	5.120	1.280
Τράπεζα Δ	5.120	4.096	1.024
Τράπεζα Ε	4.096	3.276,80	819,20
Σύνολο και των 5 Τραπεζών	33.616	26.892,80	6.723,20
Σύνολο των υπολοίπων τραπεζών	16.384	13.107,20	3.276,80
Σύνολο για ολόκληρο το τραπεζικό σύστημα	50.000	40.000	10.000

20.3 Η κεντρική τράπεζα.

Όπως είπαμε, η πιο σημαντική από τις ειδικές Τράπεζες είναι η ονομαζόμενη κεντρική τράπεζα, που για τη χώρα μας είναι η Τράπεζα της Ελλάδος.

Οι βασικές λειτουργίες μιας κεντρικής τράπεζας είναι:

α) **Εκδίδει το χαρτονόμισμα, γι' αυτό και ονομάζεται εκδοτική τράπεζα.** Η κεντρική τράπεζα ρυθμίζει ταυτόχρονα και τον όγκο του χαρτονομίσματος που κυκλοφορεί, ανάλογα με τις ανάγκες της οικονομίας της χώρας.

β) **Ρυθμίζει τον όγκο των πιστώσεων που παρέχονται από τις εμπορικές τράπεζες,** ανάλογα με την οικονομική πολιτική που εφαρμόζει το Κράτος και τις γενικότερες οικονομικές συνθήκες.

γ) **Ενεργεί ως Τράπεζα του Δημοσίου.** Η κεντρική τράπεζα τηρεί τους λογαριασμούς των διαφόρων Δημοσίων Υπηρεσιών και προσφέρει κάθε είδους τραπεζική υπηρεσία προς το Δημόσιο.

δ) **Ενεργεί ως Τράπεζα των εμπορικών Τραπεζών.** Έτσι, οι εμπορικές τράπεζες καταθέτουν υποχρεωτικά σ' αυτή το ποσοστό των καταθέσεών τους που οφείλουν να τηρούν ως περιθώριο ρευστότητας. Η κεντρική τράπεζα έχει το δικαίωμα να αυξομειώνει το ποσοστό αυτό, ανάλογα με το αν επιθυμεί την αύξηση η τη μείωση της πιστοδοτήσεως της οικονομίας.

ε) **Διαχειρίζεται τα αποθέματα σε ξένα νομίσματα** (εξωτερικό συνάλλαγμα) και ασκεί τον έλεγχο της εισαγωγής και εξαγωγής συναλλάγματος.

στ) **Καθορίζει το ύψος του λεγόμενου τραπεζικού επιτοκίου,** βάσει του οποίου οι εμπορικές τράπεζες ορίζουν το επιτόκιο των καταθέσεων και των χορηγήσεων.

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΚΑΙ Ο ΤΡΟΠΟΣ ΠΟΥ ΤΟ ΜΕΤΡΑΜΕ

21.1 Γενικά.

Είναι αναγκαίο για πολλούς λόγους να διαθέτομε έναν τρόπο για να μετρούμε την απόδοση μιας οικονομίας ως σύνολο. Χρειαζόμαστε ένα μέσο μετρήσεως του συνολικού αποτελέσματος της παραγωγικής δραστηριότητας, δηλαδή της συνολικής παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, και ένα μέσο μετρήσεως του συνολικού εισοδήματος ολόκληρου του πληθυσμού μιας χώρας.

Οι **εθνικοί λογαριασμοί** μας δίνουν αυτό το μέσο μετρήσεως. Ένας τέτοιος λογαριασμός είναι το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ), με το οποίο μετρούμε τη συνολική παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών μιας εθνικής οικονομίας, καθώς και ορισμένοι άλλοι λογαριασμοί, που προκύπτουν από αυτόν και τους οποίους θα εξετάσουμε στο κεφάλαιο αυτό.

Το ενδιαφέρον μας για τους εθνικούς λογαριασμούς στηρίζεται στο γεγονός ότι οι λογαριασμοί αυτοί μας δίνουν ένα μέσο μετρήσεως της προσπάθειας που καταβάλλει μια κοινωνία, για να εξασφαλίσει τα αγαθά και υπηρεσίες που χρειάζεται για την κάλυψη των αναγκών των μελών της και συνεπώς της μετρήσεως του **υλικού επιπέδου ζωής των κατοίκων μιας χώρας**. Χρησιμεύουν επίσης ως ένα μέσο συγκρίσεως του **μέσου επιπέδου ζωής** μεταξύ των διαφόρων χωρών. Με την παρακολούθηση τέλος της εξελίξεως των εθνικών λογαριασμών από χρόνο σε χρόνο, μπορούμε να μετρήσουμε **το ρυθμό με τον οποίο αναπτύσσεται μια οικονομία**, το ρυθμό δηλαδή με τον οποίο βελτιώνεται **το μέσο υλικό επίπεδο ζωής των κατοίκων μιας χώρας**.

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξετάσουμε επίσης την έννοια του **κατά κεφαλήν εισοδήματος** και την έννοια της **οικονομικής αναπτύξεως**.

21.2 Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ).

Το συνολικό όγκο της παραγωγής μιας χώρας σε αγαθά και υπηρεσίες,

αποτιμημένα στην αγοραία τιμή τους, ονομάζομε **Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν** (ΑΕΠ). Η έννοια του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος μας γυρίζει πίσω στον ορισμό της οικονομικής παραγωγής που δώσαμε στο Κεφάλαιο 16, παράγραφος 1. Παραγωγή είναι η δημιουργία οποιουδήποτε υλικού αγαθού ή υπηρεσίας, που οι καταναλωτές είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν για ν' αποκτήσουν και ό,τι πληρώνουν είναι η οικονομική εκτίμηση της αξίας του αγαθού ή της υπηρεσίας. Το ΑΕΠ περιλαμβάνει ολόκληρη την οικονομική παραγωγή μιας χώρας μέσα σε μια δεδομένη χρονική περίοδο, που συνήθως είναι ένα έτος.

Το ΑΕΠ υπολογίζεται στη χρηματική του αξία, αφού αυτός είναι ο μόνος τρόπος με τον οποίο μπορεί να υπολογισθούν μαζύ τόσο διαφορετικά είδη αγαθών και υπηρεσιών, όπως τρόφιμα, ποτά, μηχανές, εργαλεία, αυτοκίνητα, υπηρεσίες συγκοινωνιών, ασφαλίσεως κλπ.

Ένας άλλος τρόπος με τον οποίο μπορεί να μετρηθεί το ΑΕΠ είναι να υπολογισθούν **οι συνολικές δαπάνες για την αγορά των αγαθών και υπηρεσιών που παράχθηκαν μέσα στο έτος**. Τα προϊόντα της παραγωγής που δεν πωλήθηκαν, υποτίθεται ότι αγοράσθηκαν από τους ίδιους τους παραγωγούς και παραμένουν στις αποθήκες τους ως αποθέματα. Έτσι είναι φανερό ότι η αξία του συνόλου της παραγωγής και το σύνολο των δαπανών για αγαθά και υπηρεσίες είναι ίσα.

Τέλος ΑΕΠ **είναι και το συνολικό εισόδημα που έλαβαν όλοι οι πωλητές των αγαθών και υπηρεσιών**. Ό,τι κάποιος ξοδεύει για ν' αγοράσει αγαθά ή υπηρεσίες, κάποιος άλλος το παίρνει ως εισόδημα. Έτσι, για να μετρήσουμε το ακαθάριστο εθνικό προϊόν μπορούμε να λάβομε: α) Την αξία όλων των αγαθών και υπηρεσιών που παράχθηκαν, ή β) το ποσόν της συνολικής δαπάνης για την αγορά αυτών των αγαθών και υπηρεσιών ή γ) το (ακαθάριστο) εισόδημα που πραγματοποιήθηκε από την πώληση των αγαθών και υπηρεσιών. Και οι τρεις παραπάνω περιπτώσεις είναι το ίδιο και κάθε τρόπος μας δίνει το ίδιο σύνολο. Εκείνο που αλλάζει είναι η σκοπιά από την οποία εξετάζουμε τα πράγματα.

Υπάρχουν δύο τρόποι για να υπολογίσουμε το ακαθάριστο εθνικό προϊόν, ώστε να αποφύγουμε τον κίνδυνο να υπολογίσουμε δύο φορές το ίδιο πράγμα.

α) Ο πρώτος τρόπος είναι να αθροίσουμε όλες τις δαπάνες για **τελικά** προϊόντα που πωλήθηκαν στους καταναλωτές ή στις επιχειρήσεις ως αγαθά παραγωγού. Όλες δηλαδή τις δαπάνες των νοικοκυριών για τρόφιμα, ένδυση, ηλεκτρικές συσκευές, φάρμακα κ.ο.κ. και όλες τις δαπάνες των επιχειρήσεων για μηχανήματα, εργαλεία, νομικές υπηρεσίες κλπ. Εδώ θα πρέπει να προσέξουμε τη λέξη **τελικά**. Ας δούμε τι εννοούμεμε τη λέξη αυτή στο παρακάτω παράδειγμα. Από μεταλλείο εξορύσσεται σιδηρομετάλλευμα που στη συνέχεια πωλείται στό χαλυβουργείο για να το μετατρέψει σε χάλυβα και μετά σε λαμαρίνα. Τη λαμαρίνα αυτήν το χαλυβουργείο την πωλεί σ' ένα εργοστάσιο που παρασκευάζει ψυγεία, τα οποία διαθέτει στον καταναλωτή. Τι θα υπολογίσουμε στην περίπτωση αυτή στο εθνικό προϊόν; Αν αθροίσουμε την αξία του σιδηρομεταλλεύματος, την αξία της λαμαρίνας και την αξία τού ψυγείου, είναι φανερό ότι θα υπολογίσουμε την αξία του σιδήρου τρεις φορές. Για να το αποφύγουμε λοιπόν αυτό, κάθε τι που χρησιμοποιείται στην κατασκευή ενός προϊόντος μέσα σ' ένα χρόνο, εμφανίζεται μόνο μια φορά και **λογαριάζεται η αξία του μόνο μέσα στο τελικό προϊόν**, δηλαδή στο ψυγείο στην αξία του τελικού προϊόντος περιλαμβάνεται η αξία και των πρώτων υλών και της εργασίας και οποιουδήποτε άλλου εξαρτήματος ή υλικού που έχει χρησιμοποιηθεί.

Στην περίπτωση των αγαθών παραγωγού, όπως τα μηχανήματα που αγοράζονται από μια βιομηχανία, δημιουργείται βέβαια ένα πρόβλημα, αφού η αξία τους δεν ενσωματώνεται άμεσα στα τελικά προϊόντα, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των αγαθών καταναλωτή με τις πρώτες ύλες. Γι' αυτό υπολογίζομε τα μηχανήματα αυτά, όπως και κάθε άλλο αγαθό παραγωγού, όταν αγοράζονται από τον τελικό αγοραστή, όταν δηλαδή αγοράζονται από τη βιομηχανία που θα τα χρησιμοποιήσει.

Ο τρόπος αυτός υπολογισμού του ΑΕΠ ονομάζεται **μέθοδος τελικού προϊόντος**.

β) Η άλλη μέθοδος που χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό του ΑΕΠ είναι αυτή που ονομάζεται **μέθοδος προστιθέμενης αξίας**. Σύμφωνα με τη μέθοδο αυτή υπολογίζεται η αξία που προσθέτει σ' ένα προϊόν καθένας από τους ενδιάμεσους παραγωγούς, μέχρι που να φθάσουμε στο τελικό προϊόν. Έτσι, στο προηγούμενο παράδειγμα του ψυγείου, το χαλυβουργείο μετατρέποντας το σίδερο σε χάλυβα προσθέτει κάτι στην αξία του και το εργοστάσιο ψυγείων χρησιμοποιώντας τη λαμαρίνα προσθέτει επίσης κάτι στην αξία της. Η πρόσθετη αυτή αξία είναι η διαφορά μεταξύ αυτού που πληρώνει για το σίδηρο ή χαλυβουργία ή για τη λαμαρίνα το εργοστάσιο ψυγείων και της τιμής, στην οποία πωλούν αυτά τα προϊόντα.

Με την προσθήκη όλων των **προστιθέμενων αξιών** σε κάθε φάση της παραγωγικής διαδικασίας μέχρι την κατασκευή του τελικού προϊόντος βρίσκομε το ΑΕΠ, χωρίς να υπολογίζομε δυο ή παραπάνω φορές τα ίδια στοιχεία.

21.3 Καθαρό εθνικό προϊόν.

Μια άλλη έννοια των εθνικών λογαριασμών είναι το Καθαρό Εθνικό Προϊόν (ΚΕΠ). Όπως έχομε αναφέρει πιο πάνω, μερικά από τα αγαθά παραγωγού χρησιμοποιούνται όχι ως νέος κεφαλαιούχικός εξοπλισμός, δεν αποτελούν δηλαδή αύξηση του κεφαλαίου ως συντελεστή παραγωγής, αλλά αντικαθιστούν υπάρχοντα εξοπλισμό, ο οποίος όμως έχει φθαρεί με τη χρήση του. Αν π.χ. ένα μηχάνημα διατηρείται δέκα χρόνια, μπορούμε να πούμε ότι κάθε χρόνο χάνει ένα χρόνο από τη ζωή του, έχει δηλαδή χρησιμοποιηθεί το ένα δέκατο της συνολικής χρήσεώς του και συνεπώς η βιομηχανία που το χρησιμοποιεί μπορεί να υπολογίζει αυτό το ένα δέκατο ως **κόστος χρήσεως ενός έτους**. Το κόστος αυτό ονομάζεται **απόσβεση**. Έτσι προτού μια επιχείρηση, και συνεπώς μια οικονομία ως σύνολο, προσθέσει κάτι στα αγαθά παραγωγού που διαθέτει, πρέπει να αντικαταστήσει εκείνα που έχουν αποσβεσθεί εντελώς, έχουν εξαντλήσει τη ζωή τους.

Καθαρό λοιπόν εθνικό προϊόν είναι το ακαθάριστο εθνικό προϊόν, αφού αφαιρεθούν εκείνα τα αγαθά που αντικαθιστούν τις μηχανές, εγκαταστάσεις κλπ. που έχουν αποσβεσθεί. Έτσι το ΑΕΠ της Ελλάδας το 1974 ήταν 586.958 εκατ. δραχμές και οι αποσβέσεις 39.276 εκατ. δραχμές. Άρα το καθαρό εθνικό προϊόν ήταν 547.682 εκατ. δραχμές. Το καθαρό εθνικό προϊόν μας δείχνει το σύνολο της παραγωγής των αγαθών και υπηρεσιών, που κατά τη διάρκεια ενός έτους έχουν προσφερθεί στην κατανάλωση και στους παραγωγούς, για να αυξήσουν το παραγωγικό τους δυναμικό και για να επεκτείνουν τις εγκαταστάσεις τους.

21.4 Εθνικό εισόδημα.

Αν το καθαρό εθνικό προϊόν το δούμε από την πλευρά του εισοδήματος, τότε έχουμε την έννοια του εθνικού εισοδήματος.

Εθνικό εισόδημα είναι το σύνολο όλων των εισοδημάτων που απέκτησαν οι κάτοχοι των συντελεστών της παραγωγής από τη διάθεσή τους, δηλαδή του εδάφους, της εργασίας και του κεφαλαίου. Το εθνικό εισόδημα είναι πάντα μικρότερο από το καθαρό εθνικό προϊόν. Αυτό συμβαίνει γιατί οι συντελεστές της παραγωγής δεν λαμβάνουν στην πράξη ως εισόδημα τη συνολική αξία που έχουν, αφού οι επιχειρήσεις που τους χρησιμοποιούν, **πρέπει να πληρώσουν στο Κράτος έμμεσους φόρους.** Το Κράτος ούμως δεν συμβάλλει με τίποτα στην καθαυτό παραγωγή, συνεπώς δεν προσφέρει άμεσο αντάλλαγμα για τους έμμεσους φόρους που εισπράττει. Γ' αυτό πρέπει λοιπόν από το καθαρό εθνικό προϊόν να αφαιρέσουμε τους έμμεσους φόρους, για να έχουμε το εισόδημα που αποκτούν οι συντελεστές της παραγωγής, δηλαδή οι εργαζόμενοι, οι ιδιοκτήτες του εδάφους ή των ακινήτων και οι κάτοχοι του κεφαλαίου. Το εισόδημα αυτό ονομάζομε **Εθνικό Εισόδημα.** Έτσι, ενώ το καθαρό εθνικό προϊόν της Ελλάδας ήταν, όπως είδαμε, το 1974 547.682 εκατ. δραχμές, το εθνικό εισόδημα ήταν 476.120 εκατ. δραχμές (547.682 — 71.562 έμμεσοι φόροι).

21.5 Προσωπικό εισόδημα.

Προσωπικό εισόδημα είναι το συνολικό εισόδημα που πραγματοποιούν όλα τα άτομα σε μια χώρα, ότι δηλαδή τα άτομα διαθέτουν στα χέρια τους για να ξοδέψουν ή να αποταμιεύσουν ή να πληρώσουν τους φόρους τους.

Το προσωπικό εισόδημα είναι μικρότερο από το εθνικό εισόδημα, κυρίως γιατί **το εθνικό εισόδημα περιλαμβάνει το σύνολο των κερδών των εταιρικών επιχειρήσεων, ενώ οι μέτοχοι παίρνουν ένα μόνο μέρος των κερδών αυτών ως μέρισμα.** Ένα μεγάλο μέρος των κερδών αυτών πηγαίνει στο Κράτος ως φόρος, και ένα μεγάλο επίσης μέρος μένει, όπως είπαμε, μέσα στην επιχειρηση ως αποθεματικό και μόνο το υπόλοιπο μοιράζεται στους μετόχους. Τα ποσά συνεπώς αυτά πρέπει να αφαιρεθούν από το εθνικό εισόδημα, για να υπολογίσουμε το ποσόν του εθνικού εισοδήματος που πηγαίνει στους ιδιώτες. Τα άτομα εξάλλου συμπληρώνουν το εισόδημα αυτό με ορισμένα άλλα έσοδα, όπως π.χ. επιδόματα ανεργίας ή ασθένειας από τις κοινωνικές ασφαλίσεις κλπ., που, ενώ αποτελούν προσωπικό εισόδημα, δεν περιλαμβάνονται στο εθνικό εισόδημα (αφού δεν εκπροσωπούν τρέχουσα παραγωγή). Τα ποσά αυτά πρέπει να προστεθούν στο παραπάνω συνολικό εισόδημα, για να έχουμε το πραγματικό ύψος του προσωπικού εισοδήματος.

21.6 Κατά κεφαλήν εισόδημα — βιοτικό επίπεδο.

Το μέγεθος του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος ή του εθνικού εισοδήματος δεν μας λέει ασφαλώς τίποτε για το αν το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων μιας χώρας είναι υψηλό ή χαμηλό πριν το εξετάσουμε σε σχέση με τον πληθυσμό της χώρας

αυτής. Έτσι το ακαθάριστο εθνικό προϊόν του Καναδά και της Ιταλίας ήταν περίπου το ίδιο κατά το 1974 (Καναδάς 145,30 δισεκατομμύρια δολλάρια, ιταλία 149,81 δισ. δολ.). Το ίδιο επίσης ύψος ΑΕΠ είχαν και η Νέα Ζηλανδία με την Πορτογαλία (13,36 δισ. δολ. και 13,32 δισ. δολ. αντίστοιχα). Το βιοτικό όμως επίπεδο του Καναδού είναι το ίδιο με του Ιταλού, ή του Νεοζηλανδού είναι το ίδιο με του Πορτογάλου; Την απάντηση μας δίνει η διαιρέση του ΑΕΠ δια του αριθμού των κατοίκων της χώρας. Το πηλίκον της διαιρέσεως αυτής μας παρέχει το **μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα**, το μέσο δηλαδή εισόδημα του κατοίκου της χώρας. Έτσι θα βρούμε ότι το βιοτικό επίπεδο του Καναδού είναι πολύ ανώτερο από του Ιταλού και του Νεοζηλανδού από του Πορτογάλου, αφού το κατά κεφαλήν εισόδημα στις χώρες αυτές είχε διαμορφωθεί το 1974 το εξής:

Καναδάς	6.464	δολλάρια
Νέα Ζηλανδία	4.388	»
Ιταλία	2.706	»
Πορτογαλία	1.517	»

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το κατά κεφαλήν εισόδημα είναι **ένα μέσος όρος**, που δεν μας διαφωτίζει για τον τρόπο διανομής του εισοδήματος· συνεπώς δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι όλοι οι Καναδοί είναι πιο πλούσιοι από τους Ιταλούς ή όλοι οι Νεοζηλανδοί από τους Πορτογάλους. Μας δείχνει όμως το κατά κεφαλήν εισόδημα ότι γενικά το επίπεδο διαβιώσεως του μέσου Καναδού είναι ανώτερο από το επίπεδο διαβιώσεως του μέσου Ιταλού και του Νεοζηλανδού από το του Πορτογάλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

22.1 Η έννοια της οικονομικής αναπτύξεως.

Η έννοια της οικονομικής αναπτύξεως είναι πολύ πλατιά και περιλαμβάνει τόσο την αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος, όσο και ορισμένες άλλες μεταβολές διαρθρωτικής μορφής. Όταν λέμε διαρθρωτικές μεταβολές εννοούμε αυτές που αναφέρονται στην οργάνωση της οικονομίας, στις διαδικασίες, στη νοοτροπία των κατοίκων μιας χώρας, στη σύνθεση των επαγγελμάτων, στον προσανατολισμό της εκπαίδευσεως κλπ.

Έτσι την **οικονομική ανάπτυξη** θα μπορούσαμε να την ορίσουμε ως **μια μακροχρόνια διαδικασία, κατά την οποία μια οικονομία πραγματοποιεί σωρευτική αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος του πληθυσμού της και παράλληλα αύξηση της παραγωγικής της ικανότητας, που συνοδεύεται από ορισμένες μεταβολές στην κοινωνική και θεσμική δομή της και στη νοοτροπία των οικονομικών μονάδων.**

Η οικονομική ανάπτυξη είναι έννοια σχετική και αποκτά περιεχόμενο μόνο με τη σύγκριση προς κάποιο πρότυπο, που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε **πρότυπο ανάπτυξεως**. Ως πρότυπο παίρνουμε συνήθως μια χώρα, όπου το βιοτικό επίπεδο έχει φθάσει σε πολύ ψηλό βαθμό ανόδου.

Έτσι, στην περίπτωση π.χ. της χώρας μας, το πρότυπο αναπτύξεως θα μπορούσε να είναι ο μέσος όρος του κατά κεφαλήν εισοδήματος των χωρών της ΕΟΚ, στην οποία πρόκειται να ενταχθούμε. Η ταχύτητα, με την οποία επιτυγχάνεται η οικονομική ανάπτυξη, ονομάζεται συνήθως **ρυθμός οικονομικής αναπτύξεως**, και εκφράζεται ως ένα ποσοστό της αυξήσεως του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος ή του εθνικού εισοδήματος.

Από όσα είπαμε παραπάνω, είναι φανερό ότι με τη σύγκριση του ΑΕΠ από χρόνο σε χρόνο μπορεί να διαπιστώσουμε αν υπάρχει ανάπτυξη μιας οικονομίας, στασιμότητα ή οπισθοδρόμηση. **Οικονομική ανάπτυξη, όμως σημαίνει αύξηση της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών με παράλληλη αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος.** Η αύξηση του ΑΕΠ δεν σημαίνει κατ' ανάγκη και βελτίωση του επιπέδου ζωής των κατοίκων μιας χώρας. Αν π.χ. το ΑΕΠ αυξάνει, αλλά παράλληλα αυξάνει με πιο γρήγορο ρυθμό ο πληθυσμός, τότε το επίπεδο διαβιώσεως του μέσου κατοίκου της χώρας αυτής μάλλον χειροτερεύει. Η αύξηση συνεπώς του

κατά κεφαλήν εισοδήματος αποτελεί την ασφαλή ένδειξη της αναπτύξεως μιας χώρας με την έννοια της βελτιώσεως του επιπέδου ζωής των κατοίκων της.

Η οικονομική ανάπτυξη απετέλεσε το σταθερό αίτημα όλων των χωρών του κόσμου και τον κεντρικό στόχο της οικονομικής πολιτικής όλων των Κυβερνήσεων. Η οικονομική επιστήμη προσπάθησε να συμβάλλει στην προσπάθεια αυτή με τη μελέτη του φαινομένου της οικονομικής αναπτύξεως και την υπόδειξη μιας θεωρίας και μιας πολιτικής για οικονομική ανάπτυξη.

Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας ήταν να σημειωθούν στις περισσότερες χώρες του κόσμου, αλλά ιδιαίτερα στις βιομηχανικά αναπτυγμένες ή αναπτυσσόμενες χώρες ψηλοί ρυθμοί αναπτύξεως, όπως φαίνεται στους Πίνακες 22.1.1 και 22.1.2.

ΠΙΝΑΚΑΣ 22.1.1.
Σύγκριση ΑΕΠ και εξέλιξή του μεταξύ 1960-1974.

Σε δισεκ. δολλ. ΗΠΑ
Σε σταθερές τιμές 1970

	1960	1965	1970	1971	1972	1973	1974	Μέσος ετήσιος ρυθμός 1963-1973
1. Δυτ. Γερμανία	116,70	149,59	188,39	193,86	200,36	210,53	211,83	4,7
2. Γαλλία	82,09	109,60	141,62	149,32	157,76	166,52	173,00	5,5
3. Ιταλία	53,91	69,19	92,38	93,81	96,76	102,86	106,33	4,6
4. Ολλανδία	18,94	24,01	31,68	33,07	34,36	35,85	37,02	5,5
5. Βέλγιο	15,90	20,38	25,80	26,85	28,38	30,16	31,33	5,1
6. Λουξεμβούργο	0,76	0,89	1,07	1,08	1,12	1,20	1,26	4,0
7. Ην. Βασίλειο	92,46	108,30	120,92	123,89	127,07	134,07	135,14	3,0
8. Ιρλανδία	2,58	3,13	3,93	4,07	4,26	4,49	4,51	4,3
9. Δανία	9,72	12,56	15,57	16,11	16,85	17,41	17,50	4,7
Κοινότητα των Εννέα	393,06	497,65	621,36	642,06	666,92	703,09	717,90	4,0
10. ΕΛΛΑΣΔΑ	4,78	7,04	9,96	10,67	11,62	12,47	12,01	7,7
11. Τουρκία	7,26	9,16	12,59	13,79	14,71	15,38	16,70	6,0
12. Νορβηγία	6,85	8,95	11,15	11,66	12,24	12,74	13,22	4,7
13. Σουηδία	21,02	27,13	32,95	33,19	34,04	35,24	36,70	3,8
14. Ελβετία	13,62	17,52	21,03	21,87	22,57	23,27	23,68	3,8
15. Αυστρία	9,04	11,21	14,35	15,11	16,07	17,00	17,75	5,2
16. Πορτογαλία	3,38	4,62	6,25	6,62	7,19	7,74	7,89	6,7
17. Φινλανδία	6,22	8,05	10,35	10,60	11,34	12,08	12,58	5,3
18. Ισπανία	15,66	23,70	32,33	33,73	36,97	39,70	41,68	6,7
19. Η.Π.Α.	655,66	828,94	983,24	1014,30	1076,17	1136,90	1114,90	4,4
20. Καναδάς	49,74	65,61	82,80	87,67	92,78	99,23	102,02	5,6
21. Ιαπωνία	71,09	114,59	197,93	212,30	231,17	253,93	251,60	10,2

ΠΗΓΗ: Εθνικοί Λογαριασμοί Ελλάδος 1958 - 1975

ΠΙΝΑΚΑΣ 22.1.2.**Σύγκριση και εξέλιξη του κατά κεφαλήν εισοδήματος κατά την περίοδο 1960-1974.**

Σε δολλ. ΗΠΑ
Σε σταθερές τιμές 1970

	1960	1965	1970	1971	1972	1973	1974
1. Δυτ. Γερμανία	2.105	2.552	3.106	3.162	3.249	3.397	3.413
2. Γαλλία	1.797	2.248	2.790	2.914	3.051	3.194	3.290
3. Ιταλία	1.074	1.331	1.722	1.737	1.778	1.874	1.921
4. Ολλανδία	1.649	1.954	2.431	2.506	2.578	2.668	2.734
5. Βέλγιο	1.738	2.157	2.676	2.776	2.923	3.096	3.206
6. Λουξεμβούργο	2.420	2.685	3.148	3.148	3.230	3.442	3.543
7. Hv. Βασίλειο	1.759	1.992	2.178	2.224	2.274	2.393	2.410
8. Ιρλανδία	911	1.087	1.333	1.367	1.414	1.472	1.460
9. Δανία	2.122	2.640	3.160	3.246	3.376	3.467	3.468
Κοινότητα των Εννέα	1.693	2.044	2.471	2.534	2.615	2.740	2.784
10. ΕΛΛΑΔΑ	574	823	1.133	1.209	1.307	1.397	1.341
11. Τουρκία	264	294	356	381	396	404	424
12. Νορβηγία	1.912	2.403	2.876	2.988	3.111	3.217	3.316
13. Σουηδία	2.810	3.508	4.095	4.095	4.188	4.330	4.500
14. Ελβετία	2.540	2.948	3.356	3.458	3.535	3.618	3.676
15. Αυστρία	1.283	1.545	1.933	2.026	2.146	2.260	2.352
16. Πορτογαλία	382	512	717	766	837	903	899
17. Φινλανδία	1.404	1.763	2.247	2.298	2.447	2.595	2.691
18. Ισπανία	517	743	961	992	1.076	1.143	1.188
19. Η.Π.Α.	3.629	4.266	4.799	4.899	5.153	5.403	5.262
20. Καναδάς	2.777	3.334	3.883	4.060	4.247	4.485	4.538
21. Ιαπωνία	762	1.169	1.912	2.029	2.161	2.344	2.294

ΠΗΓΗ: Εθνικοί Λογαριασμοί Ελλάδος 1958-1975

Στον Πίνακα 22.1.1 βλέπομε την εξέλιξη του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος στις χώρες της Δυτ. Ευρώπης, τις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Ιαπωνία σε αγοραίες σταθερές τιμές του 1970 και σε δολλάρια ΗΠΑ, καθώς και τη μέση ποσοστιαία αύξηση στη δεκαετία 1963-1973. Στον Πίνακα 22.1.2 βλέπομε την εξέλιξη του κατά κεφαλήν εισοδήματος σε αγοραίες σταθερές τιμές και πάλι 1970 και σε δολλάρια ΗΠΑ μέσα στη δεκαπενταετία 1960-1974. Ο πίνακας αυτός μας δείχνει πραγματικά μια πολύ σημαντική βελτίωση του υλικού επιπέδου ζωής των κατοίκων των χωρών αυτών.

Παράλληλα βλέπομε από τους πίνακες αυτούς ότι ορισμένες χώρες αναπτύσσονται γρηγορότερα από άλλες. Γιατί όμως συμβαίνει αυτό; Πώς κατορθώνουν μερικές χώρες να ωθήσουν τις καμπύλες των παραγωγικών δυνατοτήτων τους (βλέπε Κεφάλ. 8, παράγρ.2) προς τα άνω και δεξιά τόσο πολύ πιο γρήγορα από ό,τι άλλες;

Οι λόγοι στους οποίους οφείλεται το φαινόμενο αυτό της αναπτύξεως, είναι κατά βάση οικονομικοί και βασικά η προσφορά των συντελεστών της παραγωγής

είναι εκείνη που παίζει τον πιο σημαντικό ρόλο. Πέρα όμως από τους οικονομικούς λόγους υπάρχουν, όπως είπαμε, και άλλοι παράγοντες, που επηρεάζουν το ρυθμό της οικονομικής αναπτύξεως, όπως η ενεργητικότητα ενός λαού, η κοινωνική διάρθρωση, οι οικονομικοί θεσμοί, το πολιτικό σύστημα και η πολιτική σταθερότητα κλπ. Οι βασικοί πάντως οικονομικοί παράγοντες είναι οι εξής:

α) Από την πλευρά της προσφοράς, το πρόβλημα της οικονομικής αναπτύξεως συνίσταται στο πως θα επιτευχθεί η αύξηση της παραγωγικής ικανότητας της οικονομίας. Αυτό μπορεί να γίνει με τη μεταφορά πόρων από την παρούσα κατανάλωση σε επενδύσεις κεφαλαιουχικών αγαθών, σε έρευνα, σε εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού και σε όποια άλλη δραστηριότητα αποβλέπει στη βελτίωση της μελλοντικής παραγωγικής ικανότητας μιας χώρας. Επίσης χρειάζεται βελτίωση της παραγωγικότητας και της οργανωτικής δομής της οικονομίας ως σύνολο.

β) Από την πλευρά της ζητήσεως, το πρώτο πρόβλημα είναι να εξασφαλισθεί η ύπαρξη ικανοποιητικής συνολικής ζητήσεως, που θα επιβάλλει την καλύτερη δυνατή αξιοποίηση των παραγωγικών δυνατοτήτων που υπάρχουν· δηλαδή την παραγωγή της μεγαλύτερης δυνατής ποσότητας αγαθών και υπηρεσιών με τα παραγωγικά μέσα που διαθέτει η οικονομία. Το δεύτερο πρόβλημα είναι να επιτευχθεί η διοχέτευση εισοδημάτων από την κατανάλωση στην αποταμίευση και τις επενδύσεις, ώστε να μπορέσει η οικονομία να αυξήσει τα παραγωγικά της μέσα.

22.2 Γιατί είναι επιθυμητή η οικονομική ανάπτυξη:

Η οικονομική ανάπτυξη έχει κάποιο κόστος, που σήμερα παίρνει μια καινούργια μορφή. Το κόστος αυτό εκφράζεται πρώτα με την οικονομική θυσία, στην οποία πρέπει να υποβληθεί το κοινωνικό σύνολο. Πρέπει δηλαδή να παραιτηθεί από τη σημειριή κατανάλωση μέρους των προϊόντων της παραγωγικής του εργασίας, με σκοπό να αυξηθούν τα μέσα παραγωγής και να επιτευχθεί έτσι η αυξημένη παραγωγή στο μέλλον.

Σήμερα όμως αρχίζουμε να συνειδητοποιούμε και μιαν άλλη μορφή κόστους της αναπτύξεως, που εκφράζεται με την αλλοίωση του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζει ο άνθρωπος. Η αλλοίωση αυτή αποτελεί κατά μεγάλο μέρος ένα υποπροϊόν της αναπτύξεως και εμφανίζεται με τη μορφή της μολύνσεως της ατμόσφαιρας, της θάλασσας, των ποταμών, της μεταβολής του φυσικού περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο ο άνθρωπος ήταν συνηθισμένος να ζει, και της μεταβολής των κοινωνικών συνθηκών συμβιώσεως των ανθρώπων.

Όλοι σήμερα γνωρίζουμε τα προβλήματα αυτά, γιατί τα ζούμε καθημερινά. Έτσι αρχίζομε ν' αναρωτίμαστε για την αξία της οικονομικής αναπτύξεως, η οποία φαίνεται ότι κατορθώνει να βελτιώνει το υλικό επίπεδο της ζωής των ανθρώπων, αλλά να μην κατορθώνει, παράλληλα, να βελτιώνει την **ποιότητα** της ζωής μας. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να διαγραφεί από τους στόχους και τις επιδιώξεις μας. Γιατί είναι μια διαδικασία αναγκαία, για κείνες τις χώρες τουλάχιστον που είτε βρίσκονται στο στάδιο της υπαναπτύξεως είτε απέχουν πολύ από τις αναπτυγμένες χώρες.

Πραγματικά είναι δύσκολο ν' αρνηθεί κανείς τα πλεονεκτήματα της οικονομικής αναπτύξεως.

Το βασικό πλεονέκτημα που είδαμε καθαρά από την εξιστόρηση των σταδίων εξελίξεως του οικονομικού βίου του ανθρώπου, είναι ότι η οικονομική ανάπτυξη **απελευθερώνει τον άνθρωπο από τη δουλεία του περιβάλλοντος**, αφού τον εξασφαλίζει από τις αντίξεις κλιματολογικές συνθήκες, τις ασθένειες, τη στέρηση.

Η οικονομική ανάπτυξη απελευθερώνει τον άνθρωπο και από την ανάγκη να αφιερώνει τον περισσότερο χρόνο του για την εξασφάλιση των μέσων διαβιώσεώς του, κι έτσι μπορεί, αν θέλει, να παραχωρήσει ένα μεγάλο μέρος του χρόνου του για την καλλιέργεια του πνεύματός του ή την ψυχαγωγία του. Είδαμε παραπάνω πόσο μεγάλη είναι η μείωση των ωρών εργασίας των ανθρώπων στις αναπτυγμένες χώρες, που χρησιμοποιούν μια υψηλή τεχνολογία· γνωρίζομε επίσης πόσο περισσότερα μέσα προσφέρονται στους ανθρώπους σε μιαν αναπτυγμένη κοινωνία για εκπαίδευση, επιμόρφωση και ανάπτυξη γενικότερα των μη υλικών ενδιαφερόντων.

Αυτά όμως δεν σημαίνουν ότι η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να επιδιώκεται χωρίς να εξετάζονται και οι δυσάρεστες επιπτώσεις της στον άνθρωπο ή να επιδιώκεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να μεγαλώνει η απόσταση μεταξύ των διαφόρων λαών της γης. Η υπερβολική έμφαση στην υλική πλευρά της ζωής μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένους στόχους οικονομικής αναπτύξεως και να προκαλέσει μιαν ασύμμετρη βελτίωση της ζωής των ανθρώπων, με ανύψωση του υλικού επιπέδου ζωής τους σε βάρος της πνευματικής και πολιτιστικής αναπτύξεως.

Η σύγχρονη τεχνολογία δίνει τη δυνατότητα να προφυλαχθούμε από τις δυσάρεστες επιπτώσεις της εκβιομηχανίσεως, να προστατεύομε το περιβάλλον από τη μόλυνση και την καταστροφή του οικολογικού χώρου. Ακόμη και αν αυτό σημαίνει μείωση των ρυθμών αναπτύξεως, αφού συνεπάγεται διάθεση πόρων για τη βελτίωση των διαδικασών παραγωγής και όχι αύξηση παραγωγής αγαθών, είναι ανάγκη να καταβάλλομε κάθε προσπάθεια, να μειώσουμε το λεγόμενο **ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ Κόστος** της αναπτύξεως, δηλαδή τις δυσάρεστες και πολλές φορές καταστροφικές επιπτώσεις της οικονομικής αναπτύξεως.

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

23.1 Η εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια (1957-1976).

Η έναρξη της διαδικασίας εκβιομηχανίσεως της χώρας μας και της οικονομικής της αναπτύξεως μπορεί να τοποθετηθεί αμέσως μετά την τραγωδία της μικρασιατικής καταστροφής, δηλαδή κατά το 1923. Επειδή παρατηρήθηκε απότομη αύξηση του πληθυσμού με την εγκατάσταση των προσφύγων, αλλά και επειδή δημιουργήθηκαν ευνοϊκότερες προϋποθέσεις ως προς την προσφορά εργασίας για τη βιομηχανία, η περίοδος 1923-1938 χαρακτηρίζεται από ένα σχετικά ψηλό ρυθμό αυξήσεως του εθνικού εισοδήματος, που υπολογίζεται σε 4% περίπου το χρόνο κατά μέσο όρο. Κατά την περίοδο αυτή σημειώθηκαν σημαντικά βήματα για τη βιομηχανική ανάπτυξη χάρη και στην πείρα και το επιχειρηματικό πνεύμα των ελλήνων των οικονομικά αναπτυγμένων κέντρων της Μ. Ασίας που κατέφυγαν στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα εκτελέσθηκαν μεγάλα παραγωγικά έργα ιδίως στη γεωργία, η οποία στράφηκε σε νέες καλλιέργειες ή εντατικοποίησε άλλες όπως ο καπνός, που αύξησαν σημαντικά το γεωργικό εισόδημα. Η βιομηχανία εντούτοις, καίτοι αρχίζει να αναπτύσσεται σε αξιόλογο κλάδο, παρουσιάζει πολύ βραδεία ανάπτυξη μέχρι το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (1939) και η συμμετοχή της στη σύνθεση του εθνικού εισοδήματος είναι πολύ μικρή· έτσι ο χαρακτήρας της ελληνικής οικονομίας παρέμενε κατά βάση γεωργικός.

Κατά τη διάρκεια του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου (1939-1944) και των προβλημάτων που αντιμετώπισε η χώρα μας στα πρώτα μετά τον πόλεμο χρόνια, η οικονομία της χώρας εξαρθρώθηκε κυριολεκτικά και οι τεράστιες καταστροφές στα παραγωγικά της μέσα και τα έργα υποδομής (γέφυρες, δρόμοι, σιδηροδρομικές γραμμές, λιμάνια κλπ.) δημιούργησαν την ανάγκη μιας καθολικής εθνικής προσπάθειας για την ανασυγκρότησή της.

α) Περίοδος 1954-1963.

Η πρώτη περίοδος ομαλής μεταπολεμικής εξελίξεως για τη χώρα μας ήταν η

δεκαετία 1954-1963, αφού στο μεταξύ είχαν πραγματοποιηθεί τα βασικά έργα ανασυγκροτήσεως. Ο ρυθμός αναπτύξεως κατά την περίοδο αυτή υπηρέξε πολύ ψηλός όχι μόνο αν τον συγκρίνουμε με τους ρυθμούς αναπτύξεως της προπολεμικής περιόδου, αλλά και σε σύγκριση με τους αντίστοιχους μεταπολεμικούς ρυθμούς αναπτύξεως στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Έτσι, η μέση ετήσια αύξηση του εθνικού εισοδήματος κατά την περίοδο αυτή ήταν 6,2%, ενώ το κατά κεφαλήν εισόδημα αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 5,4%, που ήταν επίσης ένας από τους ψηλότερους ρυθμούς που σημειώθηκαν στις αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες.

Στον Πίνακα 23.1.1 φαίνεται η εξέλιξη του ΑΕΠ μεταξύ των ετών 1954-1963. Το ΑΕΠ αναφέρεται σε σταθερές τιμές του 1970 και σε εκατομμύρια δραχμές.

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.1.1.

Εξέλιξη ακαθάριστου εθνικού προϊόντος κατά την περίοδο 1954-1963.

Σε σταθερές τιμές 1970 και σε εκατομμύρια δραχμές

Τομέας	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
1. Γεωργία	27.173	29.078	29.851	33.738	31.413	32.947	29.863	37.836	33.888	39.594
2. Ορυχεία	955	1.089	1.237	1.339	1.423	1.430	1.571	1.668	1.669	1.877
3. Μεταποίηση	11.767	12.891	14.260	15.221	16.554	16.778	18.430	19.886	20.934	22.661
4. Ηλεκτρισμός κλπ.	636	755	871	967	1.033	1.220	1.358	1.628	1.753	2.082
5. Κατασκευές	5.766	6.366	7.492	7.484	8.943	10.087	12.047	12.676	13.118	13.758
6. Μεταφορές- Επικοινωνίες	6.209	6.527	6.817	7.179	7.590	7.925	8.531	9.467	10.131	10.767
7. Εμπόριο	10.214	10.495	11.389	12.351	13.352	13.389	13.879	15.215	15.867	17.357
8. Λοιπές υπηρεσίες	31.403	33.332	37.360	37.579	40.173	41.532	43.522	45.396	47.252	51.075
ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ	94.123	100.533	109.277	115.858	120.481	125.308	129.201	143.772	144.612	159.171

ΠΗΓΗ: Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος 1958-1975

Όπως προκύπτει από τον πίνακα αυτόν το ΑΕΠ από 94.123 εκατ. το 1954 έφτασε σε 159.171 εκατ. το 1963, παρουσίασε δηλαδή συνολική αύξηση κατά 70% περίπου.

Στον Πίνακα 23.1.2 φαίνεται η αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος σε δραχμές και δολλάρια ΗΠΑ μεταξύ των ετών 1954-1963 και σε σταθερές τιμές του 1970.

Από τον πίνακα αυτόν προκύπτει ότι το (μέσο) ετήσιο ακαθάριστο κατά κεφαλήν εισόδημα του Έλληνα έφθασε (σε σταθερές τιμές) από 13.018 δρχ. το 1954, σε 21.408 δραχμές το 1963, σημείωσε δηλαδή αύξηση 65% περίπου.

Οι μεταβολές στη διάρθρωση (τομείς προελεύσεως) του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος κατά την περίοδο αυτή είναι σημαντικές, χωρίς όμως να μεταβάλλουν το χαρακτήρα της οικονομίας. Αυτή παραμένει ακόμα κατά βάση γεωργική, αν μάλιστα ληφθεί υπόψη και το γεγονός ότι κατά το 1964 το 52,6% του εργατικού δυναμικού της χώρας είχε ως απασχόληση τη γεωργία (στην οποία περιλαμβάνομε και την κτηνοτροφία και την αλιεία). Ο ρυθμός εκβιομηχανίσεως της χώρας χωρίς να είναι ταχύς είναι σταθερός, όπως προκύπτει από τη μείωση της συμμετοχής της

πρωτογενούς παραγωγής και την αύξηση της συμμετοχής της μεταποίησεως στο ακαθάριστο εθνικό προϊόν κατά την περίοδο αυτή. Αυτό φαίνεται στον Πίνακα 23.1.3 που δείχνει την εξέλιξη της διαρθρώσεως του ΑΕΠ μεταξύ 1953 και 1963.

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.1.2.

Εξέλιξη του κατά κεφαλήν εισοδήματος κατά την περίοδο 1954-1963.

Σε σταθερές τιμές 1970

ETH	Κατά κεφαλήν ακαθάριστο εθνικό εισόδημα	
	σε δραχμές	σε δολλάρια ΗΠΑ
(1950)	(10.532)	(351)
1954	13.018	434
1955	13.875	462
1956	14.991	500
1957	15.894	530
1958	16.406	547
1959	16.837	561
1960	17.467	582
1961	19.267	642
1962	19.492	650
1963	21.408	714

ΠΗΓΗ: Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος 1958-1975

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.1.3.

Διάρθρωση ακαθάριστου εθνικού προϊόντος (σε σταθερές τιμές 1954).

	1953-54	1958-59	1962-63
1. Πρωτογενής παραγωγή	35,3%	31,6%	29,0%
2. Δευτερογενής παραγωγή	23,0%	26,8%	28,7%
3. Τριτογενής παραγωγή	41,7%	41,6%	42,3%
Ακαθάριστο εθνικό προϊόν	100,0%	100,0%	100,0%

ΠΗΓΗ: Μακροχρόνιες προοπτικές της Ελληνικής οικονομίας, 1967

Βασικό χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής είναι ο ψηλός ρυθμός αυξήσεως των επενδύσεων για νέα παραγωγικά μέσα (επενδύσεις «παγίου» κεφαλαίου), που υπήρξε πολύ ψηλότερος από το ρυθμό αυξήσεως του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος. Οι επενδύσεις αυτές, ως ποσοστό του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος, ανήλθαν από 14,9% το 1954 σε 22,2% το 1963. Μεγάλο μέρος από τις επενδύσεις αυτές (το 33,4% κατά μέσο όρο) έγινε από το κράτος, που προσπάθησε να θέσει τις βάσεις για μια σταθερή ανάπτυξη με την εκτέλεση μεγάλων έργων υποδομής. Η λαϊκή αποταμίευση, κατά την περίοδο αυτή, απετέλεσε βασική πηγή χρηματοδοτήσεως της επενδυτικής αυτής προσπάθειας. Ο ψηλός ρυθμός αυξήσεως της

αποταμιεύσεως (από 7,9% επί του ΑΕΠ κατά την περίοδο 1949-1953 σε 19,4% κατά την περίοδο 1963-64), αντανακλά την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης του λαού στην ελληνική οικονομία και τη γρήγορη σχετικά αύξηση του εθνικού εισοδήματος.

β) Περίοδος 1964-1976.

Η εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο αυτή χαρακτηρίζεται από έντονο δυναμισμό, που οδήγησε τη χώρα στο σημερινό επίπεδο αναπτύξεως, που θεωρείται αρκετά ψηλό σε σύγκριση με τις άλλες βιομηχανικά αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες. Η χώρα μας έπαιψε πια να συγκαταλέγεται από τους διεθνείς οργανισμούς στις υπανάπτυκτες χώρες και θεωρείται αναπτυγμένη οικονομικά χώρα, με σταθερή οικονομία και ψηλό επίπεδο διαβιώσεως των κατοίκων της. Αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι το ακαθάριστο εθνικό προϊόν το 1976 έφτασε τις 356.000 εκατ. δραχμές ενώ το 1963 ήταν 159.171 εκατ. δραχμές (σε σταθερές δραχμές 1970), δηλαδή υπερδιπλασιάσθηκε. Το κατά κεφαλήν εισόδημα έφτασε τα 2.393 δολλάρια ΗΠΑ το 1975 (σε τρέχουσες τιμές).

Αναλυτικότερα η εξέλιξη του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος κατά την περίοδο αυτή (1964-1976) εμφανίζεται στον Πίνακα 23.1.4 ενώ στον Πίνακα 23.1.5 εμφανίζεται η εξέλιξη του κατά κεφαλήν εισόδηματος κατά την ίδια περίοδο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.1.4.

Εξέλιξη ακαθάριστου εθνικού προϊόντος κατά την περίοδο 1964-1976.

Σε σταθερές τιμές 1970 και εκατομμύρια δραχμές

Τομέας	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
1. Γεωργία	39.446	43.377	43.687	44.311	40.484	43.085	47.058	48.662	51.543	51.204	53.789	56.272	55.420
2. Ορυχεία	2.029	2.278	2.413	2.414	2.932	3.327	3.541	4.031	4.495	5.082	4.774	4.933	5.230
3. Μεταποίηση	25.537	28.146	30.672	33.346	37.208	42.637	49.266	54.586	58.892	69.228	67.266	70.778	77.700
4. Ηλεκτρισμός κλπ.	2.373	2.680	3.222	3.567	3.754	4.498	5.152	5.911	7.389	8.133	7.701	8.577	9.550
5. Κατασκεύες	16.208	17.943	17.564	17.507	21.545	24.477	23.017	26.274	31.179	31.924	22.082	23.040	24.300
6. Μεταφορές-Επικοινωνίες	11.427	12.518	13.833	14.505	16.494	18.296	19.761	21.864	24.447	27.191	27.460	28.828	31.000
7. Εμπόριο	19.189	21.580	23.163	24.157	25.803	28.131	31.050	32.634	36.050	41.452	41.017	42.020	53.400
8. Λοιπές υπηρεσίες	54.968	58.487	62.457	66.369	69.675	73.750	79.155	84.589	89.948	95.055	99.166	103.445	108.300
ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ	171.177	187.009	197.011	206.176	217.895	238.201	258.000	278.551	303.973	329.269	323.255	337.893	364.900

ΠΗΓΗ: Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος 1958-1975

Από τον Πίνακα 23.1.4 προκύπτει ότι ο ρυθμός αυξήσεως του ΑΕΠ ήταν κατά μέσο όρο 6,5% κι ότι αυξήθηκε συνολικά μέσα σε 12 χρόνια κατά 113%, δηλαδή υπερδιπλασιάσθηκε.

Ο γρήγορος ρυθμός της εκβιομηχανίσεως της οικονομίας προκύπτει από τον ψηλό μέσο ρυθμό αυξήσεως της βιομηχανικής παραγωγής, που ήταν και ο μεγαλύτερος ρυθμός αυξήσεως από όλους τους άλλους τομείς. Ήτσι κατά την περίοδο αυτή το μέσο ετήσιο ποσοστό αυξήσεως της βιομηχανικής παραγωγής έφθασε σε 11% έναντι 3% της πρωτογενούς παραγωγής.

Η συμβολή εδάλου της βιομηχανίας στη διαμόρφωση του ακαθάριστου

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.1.5.**Εξέλιξη του κατά κεφαλήν εισοδήματος κατά την περίοδο 1964-1975.**

Σε σταθερές τιμές 1970

ETH	Κατά κεφαλήν ακαθάριστο εθνικό εισόδημα	
	Σε δραχμές	Σε δολλάρια ΗΠΑ
1964	23.100	770
1965	25.136	838
1966	26.474	882
1967	27.625	921
1968	29.428	981
1969	32.164	1072
1970	34.621	1154
1971	37.110	1237
1972	40.151	1338
1973	42.996	1433
1974	41.204	1373
1975	43.161	1439
1975*	76.568	2393

*Σε τρέχουσες τιμές (1975)

εθνικού εισοδήματος αυξήθηκε από 25,9% το έτος 1960 σε 31,8% το 1975. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας κατά την πρώτη φάση της διαμορφώθηκε μέσα στα όρια της εγχώριας αγοράς και κάτω από καθεστώς μεγάλης δασμολογικής προστασίας (δηλαδή είχαν επιβληθεί ψηλοί τελωνειακοί δασμοί στα είδη που εισάγονται από το εξωτερικό και είναι ανταγωνιστικά των ελληνικών ειδών). Μετά τη δημιουργία της απαραίτητης βιομηχανικής υποδομής και αφού εξασφαλίσθηκε η βιωσιμότητα των ελληνικών βιομηχανικών επιχειρήσεων, άρχισε η αναζήτηση αγορών για τα ελληνικά βιομηχανικά προϊόντα στο εξωτερικό. Παράλληλα, κάτω από το καθεστώς συνδέσεως με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, τα βιομηχανικά μας προϊόντα στερήθηκαν σταδιακά από τη δασμολογική προστασία έναντι των εισαγομένων αντίστοιχων προϊόντων των χωρών της ΕΟΚ. Έτσι, ενώ στο σύνολο των ελληνικών εξαγωγών τα βιομηχανικά προϊόντα αντιπροσώπευαν το 1960 μόλις το 14,3% το 1975 έφτασαν το 67,7% του συνόλου των εξαγωγών. Η άνοδος αυτή των εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων αποτελεί μια πολύ σημαντική εξέλιξη, γιατί εγγυάται τη συνέχιση της αναπτύξεως της ελληνικής βιομηχανίας και τη συνεχή βελτίωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Ταυτόχρονα μειώνει τη μεγάλη εξάρτηση των εξαγωγών μας από τα γεωργικά προϊόντα, των οποίων η παραγωγή επηρεάζεται πολύ από τις καιρικές συνθήκες και άλλους απρόβλεπτους παράγοντες.

Σημαντική όμως ήταν η πρόοδος και στο γεωργικό τομέα. Το πραγματικό ακαθάριστο προϊόν του αγροτικού τομέα αυξήθηκε κατά την περίοδο 1950-1975 με

μέσο ετήσιο ρυθμό 4,1%. Παρά την αύξησή του αυτή·η συμβολή του ακαθάριστου γεωργικού εισοδήματος στο συνολικό ΑΕΠ μειώθηκε από 24% το 1964 σε 18% το 1975. Η αύξηση εξάλλου του αγροτικού εισοδήματος πραγματοποιήθηκε με ταυτόχρονη μείωση του εργατικού δυναμικού που απασχολείται στη γεωργία. Αυτό σημαίνει ότι αποδεσμεύθηκε εργατικό δυναμικό από την πρωτογενή παραγωγή, για να στραφεί στον πιο παραγωγικό δευτερογενή τομέα. Θα πρέπει εδώ να πούμε ότι χαρακτηριστικό των βιομηχανικά αναπτυγμένων χωρών είναι το χαμηλό ποσοστό του εργατικού δυναμικού που απασχολείται στη γεωργία, έναντι πολύ ψηλότερου ποσοστού που απασχολείται στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Έτσι το 1974 το ποσοστό του εργατικού δυναμικού που απασχόλησε η γεωργία ήταν 34,2% για την Ελλάδα, ενώ για τη Γαλλία, χώρα με πολύ μεγάλη γεωργική παραγωγή, ήταν μόνο 12,0%, για την Ιταλία 16,0%, για την Ισπανία 26,5%.

Τέλος το πραγματικό ακαθάριστο εισόδημα του τομέα της τριτογενούς παραγωγής αυξήθηκε κατά την περίοδο 1960-1975 με μέσο ρυθμό αυξήσεως 7,5% περίπου.

Έτσι, το εισόδημα από το εμπόριο π.χ., από 19.899 εκατ. δραχμές το 1964 έφθασε σε 53.400 εκατ. δραχμές το 1976 (σε σταθερές τιμές 1970) αυξήθηκε δηλαδή κατά 150% περίπου. Η δαπάνη επίσης για την προσφορά υπηρεσιών υγείας και εκπαίδευσεως αυξήθηκε από 9.135 εκατ. δραχμές το 1964 σε 15.500 εκατ. το 1976 (πάντα σε σταθερές τιμές 1970), αυξήθηκε δηλαδή κατά 70% περίπου. Συνολικά, το εισόδημα από τον τριτογενή τομέα από 85.584 εκατ. δραχμές το 1964 αυξήθηκε σε 192.700 εκατ. δραχμές το 1976, δηλαδή αυξήθηκε κατά 125% περίπου.

Από τα στοιχεία που αναφέρθηκαν παραπάνω προκύπτει ότι μέσα στα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια η ελληνική οικονομία έκανε αλματώδεις προόδους, που την έφεραν πολύ κοντά στις αναπτυγμένες βιομηχανικές οικονομίες. Ο ελληνικός λαός και ιδιαίτερα οι 'Ελληνες εργαζόμενοι, με την εργατικότητα, την ευφυία και την εφευρετικότητα που τους διακρίνει, κατάφεραν να αξιοποιήσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τους πόρους της χώρας και με τη σωστή χρήση του διαρκώς αυξανόμενου εισοδήματός τους, να κάνουν ορθή κατανομή των πόρων ανάμεσα στην κατανάλωση και την επένδυση σε παραγωγικά μέσα. Με ένα πλούσιο παραγωγικό δυναμικό, η ελληνική οικονομία βρίσκεται τώρα στο δρόμο μιας σταθερής και γρήγορης αναπτύξεως, που κάνει την απόσταση μεταξύ της οικονομίας της χώρας μας και των οικονομιών των αναπτυγμένων χωρών διαρκώς μικρότερη. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι η ελληνική οικονομία δεν έχει να αντιμετωπίσει μερικά ουσιώδη προβλήματα, τα οποία πρέπει να επιλύσει με επιτυχία για να μπορέσει να συνεχίσει την ανοδική της πορεία. Για τα προβλήματα αυτά μιλάμε παρακάτω στο Κεφάλαιο 24, παράγραφο 1.

23.2 Η σύνθεση του εθνικού εισοδήματος της χώρας μας.

'Οπως είδαμε στην προηγούμενη παράγραφο, μέσα στα τελευταία είκοσι χρόνια η ελληνική οικονομία παρουσίασε σημαντική πρόοδο σ' όλους τους παραγωγικούς τομείς. 'Όπως φαίνεται στον Πίνακα 23.2.1 το ακαθάριστο εθνικό προϊόν του έτους 1975 σε τρέχουσες τιμές (δηλαδή σε τιμές του 1975) έφτασε τις 692.637 εκατομμύρια δραχμές και το καθαρό εθνικό εισόδημα σε 566.819 εκατ. δραχμές.

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.2.1.
Ανάλυση ακαθάριστου εθνικού προϊόντος 1975.

Σε τρέχουσες τιμές

ΚΛΑΔΟΙ	ΕΙΣΟΔΗΜΑ Σε εκατομ- μύρια Δραχμές
1. ΓΕΩΡΓΙΑ	111.337
1.1 Γεωργία - Κτηνοτροφία	106.822
1.2 Δάση	2.599
1.3 Αλιεία	1.916
2. ΟΡΥΧΕΙΑ-ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ	8.053
3. ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ	121.721
3.1 Επιχειρήσεις Τροφίμων-ποτών-καπνού	21.006
3.2 » Υφαντικές	20.258
3.3 » Ενδύσεως και υποδήσεως	10.431
3.4 » Ξύλου και επίπλων	7.031
3.5 » Χαρτιού και εκτυπώσεων	5.383
3.6 » Χημικές	19.036
3.7 » Μη μεταλλικών ορυκτών	7.813
3.8 » Βασικές μεταλλουργικές	6.943
3.9 » Μεταλλικών αντικειμένων, μηχανών και ηλεκτρικών μηχανών	13.724
3.10 » Μεταφορικών μέσων	6.815
3.11 Διάφορες	3.281
4. ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΣ-Φωταέριο-Νερό	9.292
5. ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ	42.883
6. ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ	47.619
6.1 Θαλάσσιες Μεταφορές	4.052
6.2 Σιδηρόδρομοι	1.766
6.3 Λοιπές μεταφορές ή αποθηκεύσεις	30.031
6.4 Επικοινωνίες	11.770
7. ΕΜΠΟΡΙΟ	81.720
8. ΤΡΑΠΕΖΕΣ-ΑΣΦΑΛΕΙΕΣ-ΚΤΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧ/ΣΕΙΣ	16.260
9. ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ	38.517
10. ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ	52.010
11. ΥΓΕΙΑ-ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	27.592
11.1 Υγεία	10.670
11.2 Εκπαίδευση	16.922
12. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	38.172
ΗΤΟΙ:	
Α' ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ* ΠΡΟΪΟΝ	595.176
α) Συν καθαρό εισόδημα απ' το εσωτερικό	19.207
β) Συν έμμεσοι φόροι (που έχουν αφαιρεθεί από τα εισοδήματα)	95.238
γ) Μειον επιδοτήσεις εισοδημάτων από το κράτος (επειδή περιλαμβάνεται στο εισόδημα κατά κλάδο)	16.984
Β' ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ	692.637
(Αξία συνολικής παραγωγής σε αγαθά και υπηρεσίες σε αγοραίες τιμές) Μειον αποσβέσεις	47.564

Γ'. ΚΑΘΑΡΟ ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ	645.073	ΚΕΠ
α) Μειον έμμεσοι φόροι	95.283	
β) Σύν επιδοτήσεις	16.984	
Δ'. ΕΘΝΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ (καθαρό)	566.819	

ΠΗΓΗ: Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος 1958-1975

* **Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν** είναι το προϊόν της παραγωγικής δραστηριότητας μέσα στη χώρα, ενώ στο ακαθάριστο εθνικό προϊόν περιλαμβάνονται και τα εισοδήματα που πραγματοποιούνται στο εξωτερικό από διάφορες δραστηριότητες Ελλήνων.

Πως δημιουργήθηκε το προϊόν αυτό, ποιοι δηλαδή ήταν οι παραγωγικοί τομείς και τι είδους αγαθά και υπηρεσίες παράχθηκαν μέσα σ' αυτό το χρόνο, φαίνεται από την ανάλυση του Πίνακα 23.2.1. Σε ποσοστά συμμετοχής στο αποτέλεσμα αυτό, η **γεωργία** (στην οποία περιλαμβάνεται και η κτηνοτροφία, οι δασικές εκμεταλλεύσεις και η αλιεία), συνέβαλε κατά 18% περίπου (111.337 εκατ. δρχ.) και η **βιομηχανία** (που περιλαμβάνει τα ορυχεία και μεταλλεία, τη μεταποίηση, την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, και τις κατασκευές οικιών και κάθε άλλου είδους οικοδομών) συνέβαλε κατά 30% περίπου (181.949 εκατ. δρχ.). Ο **τριτογενής τομέας** (που περιλαμβάνει το εμπόριο, τις μεταφορές και επικοινωνίες, την προσφορά τραπεζικών και ασφαλιστικών υπηρεσιών, τα μισθώματα ακινήτων και τις υπηρεσίες που προσφέρει το κράτος, όπως εκπαίδευση, νοσοκομειακή και ιατρική περιθαλψη, και διάφορες άλλες υπηρεσίες), συνέβαλε κατά 49% περίπου (301.890 εκατ. δρχ.).

Το εισόδημα των ελληνικών νοικοκυριών κατά την ίδια χρονική περίοδο (1975) κατά κατηγορία απασχολήσεως ανήλθε σε 627.872 εκατ. δρχ. Σ' αυτό περιλαμβάνεται και ό,τι περιήλθε από «τρέχουσες μεταβιβάσεις» δηλαδή διάφορα επιδόματα όπως ανεργίας, ασθένειας, αναπηρίας, εργατικά ατυχήματα που καταβάλλει το Δημόσιο, καθώς και διάφορα έσοδα των νοικοκυριών από το εξωτερικό, όπως εμβάσματα από συγγενείς μετανάστες κλπ.

Η ανάλυση του εισοδήματος αυτού και του τρόπου διαθέσεώς του φαίνεται στους Πίνακες 23.2.2 και 23.2.3.

Για την παραγωγή αυτού του εθνικού προϊόντος η ελληνική οικονομία **απασχόλησε 3.180.000 άτομα** από το συνολικό πληθυσμό της των 9.046.000. Αυτό σημαίνει ότι απασχολήθηκε σχεδόν το σύνολο του διαθέσιμου εργατικού δυναμικού, δηλαδή ότι η ανεργία, αντίθετα με τις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες όπου σημειώθηκε σημαντική αύξηση της, υπήρξε πολύ χαμηλή (περίπου 32.500 άνεργοι) στη χώρα μας. Ο Πίνακας 23.2.4 εμφανίζει τον αριθμό των απασχοληθέντων κατά τομείς και κλάδους οικονομικής δραστηριότητας το 1975 σε σύγκριση με το 1971.

'Όπως προκύπτει από τον πίνακα αυτό, σημειώθηκε σημαντική αύξηση του αριθμού των απασχολουμένων στους μη γεωργικούς τομείς της οικονομίας και ειδικότερα στη μεταποίηση και τις υπηρεσίες. Η εξέλιξη αυτή συνεχίσθηκε και το 1976 με μεγαλύτερο ρυθμό· η αύξηση της απασχολήσεως στη μεταποίηση έφθασε το 6% (περίπου 35.000 άτομα). Πρέπει να σημειωθεί ότι η σημασία του χαμηλού ποσοστού ανεργίας γίνεται ακόμα μεγαλύτερη, όταν λάβουμε υπόψη ότι, λόγω της γενικότερης οικονομικής κρίσεως στις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες της δύσεως η ανεργία έχει φθάσει σε πολύ ψηλά επίπεδα και αποτελεί ένα από τα πιο κρίσιμα προβλήματα που αντιμετωπίζουν.

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.2.2.
Εισόδημα νοικοκυριών έτους 1975.

Σε τρέχουσες τιμές

Κατά κατηγορία απασχολήσεως

Κατηγορία	Εισόδημα σε εκατομ. Δραχμές
1. Αγροτικό Εισόδημα	106.951
2. Μισθοί και ημερομίσθια λοιπών κλάδων	226.378
3. Πρόσοδοι περιουσίας και επιχειρηματικής δραστηριότητας ιδιωτών	220.729
4. Τρέχουσες μεταβιβάσεις από το Δημόσιο	48.993
5. Τρέχουσες μεταβιβάσεις από το εξωτερικό	24.821
Σύνολο εισοδήματος ιδιωτών (περιλαμβάνει και το εισόδημα κοινωφελών ιδιωτικών ιδρυμάτων)	627.872

ΠΗΓΗ: Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος 1958-1975.

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.2.3.
Τρόπος διαθέσεως εισοδήματος ιδιωτών έτους 1975.

Σε τρέχουσες τιμές

Κατηγορία	Ποσά σε εκατομ. Δραχμές
1. Ιδιωτική κατανάλωση	476.492
2. Άμεσοι φόροι ιδιωτών	62.891
3. Τρέχουσες μεταβιβάσεις προς το εξωτερικό	100
4. Αποταμιεύσεις ιδιωτών	88.389
Σύνολο δαπάνης και αποταμιεύσεως ιδιωτών (Περιλαμβάνονται και των ιδιωτικών κοινωφελών ιδρυμάτων)	627.872

ΠΗΓΗ: Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος 1958-1975

Ας δούμε τώρα πιο αναλυτικά τη σύνθεση της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών στη χώρα μας:

I. Γεωργική παραγωγή.

Στο βιβλίο σας της Εισαγωγής στη Γεωργία γίνεται λόγος για τη γεωργική παραγωγή με τους σχετικούς πίνακες, ώστε εδώ δεν χρειάζεται να αναφερθούμε ξανά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.2.4.**Απασχόληση κατά τομέα και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας.**

Σε χιλιάδες

Τομέας και κλάδος	Απασχόληση		Απολυτη μεταβολή 1971-1975
	1975	1971	
I. ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	1.180	1.250	-70
II. ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	885	865	20
1. Μεταλλεία	22	21	1
2. Μεταποίηση	603	563	40
3. Ηλεκτρισμός κλπ.	30	26	4
4. Κατασκευές και Δημόσια έργα	230	255	-25
III. ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	1.115	1.025	90
1. Μεταφορές και Επικοινωνίες	245	210	35
2. Εμπόριο-Τουρισμός	490	455	35
3. Λοιπές υπηρεσίες	380	360	20
ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ)	3.180 (9.046)	3.140 (8.831)	40 (215)

Πηγή: ΟΟΣΑ: Οικονομικές Μελέτες - Ελλάδος, 1977

II. Βιομηχανική παραγωγή.

Όπως αναφέραμε, στη βιομηχανική παραγωγή περιλαμβάνεται η παραγωγή των μεταλλείων και ορυχείων, η παραγωγή από τη μεταποίηση, η παραγωγή ηλεκτρισμού, φωταερίου και νερού και οι κατασκευές.

α) Ορυχεία - Μεταλλεία.

Την τελευταία 25ετία (1950 - 1975) το πραγματικό εισόδημα από τον τομέα των μεταλλείων και ορυχείων αυξήθηκε 12 φορές, ακολούθησε δηλαδή μέσο ετήσιο ρυθμό αυξήσεως 10,3%. Αυτό οφείλεται κυρίως στην αυξημένη ζήτηση από το εξωτερικό των προϊόντων του κλάδου, στη χρησιμοποίηση λιγνιτών για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, στην επιτόπια βιομηχανοποίηση ορισμένων μεταλλευμάτων, όπως βωξίτες και σιδηρομεταλλεύματα, και τέλος στη μεγάλη ζήτηση λατομικών προϊόντων, επειδή αυξήθηκε η οικοδομική δραστηριότητα.

Η εξέλιξη της παραγωγής των κυριοτέρων μεταλλευτικών και λατομικών προϊόντων από το 1950 μέχρι το έτος 1975 φαίνεται στον Πίνακα 23.2.5.

β) Μεταποίηση.

Το πραγματικό εισόδημα από τη μεταποίηση αυξήθηκε κατά την περίοδο 1950 - 1975 με μέσο ρυθμό 9% περίπου. Η συμμετοχή του εισοδήματος της μεταποίησεως στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν αυξήθηκε από 12% περίπου το 1950 σε 21% το 1975. Αυτή η αύξηση είχε ως συνέπεια να αυξηθεί και η απασχόληση στη μεταποίηση κατά

50% περίπου μεταξύ των ετών 1960-1975, με παράλληλη αύξηση της παραγωγικότητας κατά 19%.

Η κατά μέγεθος διάρθρωση των μεταποιητικών επιχειρήσεων, σημείωσε κατά την περίοδο αυτή ευνοϊκές εξελίξεις, με μικρή αύξηση του αριθμού των μεγάλων μονάδων. Παρά, όμως, την ευνοϊκή αυτή εξέλιξη οι μεταποιητικές μονάδες που απασχολούν κάτω από 10 άτομα, αυτές δηλαδή που ονομάζομε βιοτεχνίες, αποτελούν το 93,5% του συνόλου των μεταποιητικών επιχειρήσεων και απασχολούν το 42% του συνόλου των εργαζομένων στη μεταποίηση. Το φαινόμενο αυτό αποτελεί μεγάλο μειονέκτημα, γιατί οι πιο πολλές από τις μονάδες αυτές λειτουργούν με πολύ ψηλό κόστος, χρησιμοποιούν τεχνολογία και μέσα χαμηλής παραγωγικότητας και συνεπώς δεν εξασφαλίζουν ψηλό βαθμό ανταγωνιστικότητας σε διεθνή επίπεδα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.2.5.

Παραγωγή των κυριοτέρων μεταλλευτικών και λατομικών προϊόντων.

Σε χιλιάδες τόννους

	1950	1960	1970	1973	1975
1. Λιγνίτες	180	2.551	7.858	13.212	18.058
2. Βωξίτες	77	884	2.292	2.748	2.961
3. Μεταλλεύματα νικελίου	—	—	883	1.849	1.901
4. Βαρυτίνη	21	102	104	124	...
5. Λευκόλιθος	26	187	755	1.068	1.426
6. Θειούχος μόλυβδος (Γαληνίτης)	2	14	15	28	...
7. Θειούχος ψευδάργυρος (Σφαλερίτης)	6	27	18	36	...
8. Θηραϊκή γη	38	180	585	724	844
9. Καολίνης	6,3	26	48	76	...
10. Μπεντονίτης	—	24	193	472	...
11. Μάρμαρα (000 m ³)	0,6	20	59	95	125

ΠΗΓΗ: 1975: Ε.Σ.Υ.Ε

* Δέν υπάρχουν στοιχεία για το έτος.

Ο συνολικός αριθμός των βιομηχανικών και βιοτεχνικών μονάδων το 1973 ήταν 121.357. Από αυτές 113.479 είχαν κάτω από 10 απασχολούμενους, 4.240 είχαν 10-19 απασχολούμενους, 1.416 μονάδες απασχολούσαν 20-30 άτομα και μόνο 2.222 είχαν πάνω από 30 απασχολούμενους.

Από τις βιομηχανικές αυτές επιχειρήσεις κατά το 1973 τη μορφή της Ανώνυμης Εταιρίας είχαν 1.015 επιχειρήσεις και τη μορφή της εταιρίας περιορισμένης ευθύνης είχαν 420. Το 1975 οι αντίστοιχοι αριθμοί ήταν: 1267 και 460, δηλαδή σύνολο 1.727 επιχειρήσεις.

Η κατανομή αυτών των 1.727 βιομηχανικών επιχειρήσεων με τη μορφή Α.Ε και ΕΠΕ, ανάλογα με το μέγεθος των κεφαλαίων που απασχολούν φαίνεται στον Πίνακα 23.2.6.

Από τον πίνακα αυτόν προκύπτει ότι μεταξύ των ετών 1966-1975 επήλθε σημαντική αύξηση των επιχειρήσεων με κεφάλαια πάνω από 50 εκατομμύρια δραχμές. Προκύπτει επίσης ότι ο αριθμός των μεγάλων επιχειρήσεων στη χώρα μας

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.2.6.

Κατανομή βιομηχανικών επιχειρήσεων ανάλογα με το απασχολούμενο κεφάλαιο.

Κλιμάκιο κεφαλαίου	1966	1970	1975
Μέχρι 10 εκατ. Δρχ.	303	236	239
Από 10,1 έως 50 έκατ.	315	454	705
Από 50,1 έως 100 έκατ.	86	141	296
Από 100,1 και άνω	94	178	487
Σύνολο	798	1.009	1.727

ΠΗΓΗ: Η Ελληνική Βιομηχανία κατά το 1976, ΣΕΒ

είναι πολύ μικρός σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρώπης, πράγμα που, όπως είπαμε, είναι δυσμενές για την ανταγωνιστικότητα κυρίως των ελληνικών επιχειρήσεων σε διεθνές επίπεδο.

Η αύξηση της παραγωγής της μεταποιήσεως μέσα στα τελευταία χρόνια ήταν σημαντική και όπως είδαμε στον Πίνακα 23.1.4 έφθασε σε σταθερές τιμές 1970, από 49.266 εκατομμύρια δραχμές το 1970 σε 77.700 εκατ. δραχμές το 1976.

Παίρνοντας ως βάση το έτος 1970, δηλαδή αν θεωρήσουμε ως δείκτη το έτος αυτό ($1970=100$) οι μεταβολές της παραγωγής της μεταποιήσεως κατά τομείς εμφανίζεται στον Πίνακα 23.2.7.

Όπως προκύπτει από τον πίνακα αυτό σημειώθηκε μια σημαντική καθυστέρηση στην εξέλιξη της παραγωγής κεφαλαιουχικών αγαθών, σε σχέση με άλλες κατηγορίες αγαθών. Αυτό οφείλεται βασικά στη μείωση της επενδυτικής δραστηριότητας των επιχειρήσεων κατά την τελευταία τριετία, που είναι συνέπεια κυρίως της διεθνούς οικονομικής καταστάσεως.

Οι πιο σημαντικοί τομείς της μεταποιήσεως, όπως φαίνεται από τον ίδιο πίνακα είναι τα τρόφιμα, ο καπνός, τα ποτά (κυρίως κρασιά) τα υφαντικά προϊόντα, τα χημικά προϊόντα (που περιλαμβάνουν και τα φάρμακα) και οι συσκευές, κυρίως ηλεκτρικές.

Σημαντική εξέλιξη των τελευταίων ετών είναι οι εξαγωγικές επιδόσεις της ελληνικής βιομηχανίας και ειδικότερα του τομέα της μεταποιήσεως.

Στο σύνολο των εξαγωγών των ελληνικών προϊόντων η συμμετοχή των προϊόντων της μεταποιήσεως από 14% το 1960 έφθασε στο 64% το 1976.

Οι εξαγωγές βιομηχανικών και βιοτεχνικών προϊόντων, σε χιλιάδες δολλάρια και κατά βασικές κατηγορίες, κατά τα έτη 1975 και 1976 εμφανίζονται στον Πίνακα 23.2.8.

γ) Ηλεκτρισμός - φωταέριο.

Η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας σημείωσε τα τελευταία 25 χρόνια αλματώδη πρόοδο και μπόρεσε να καλύψει την τεράστια αύξηση της ζητήσεως τόσο για οικιακές ανάγκες, όσο και για βιομηχανικές χρήσεις. Αυτό έγινε δυνατό χάρη στην αξιολόγηση τόσο των υδάτινων πόρων της χώρας μας με την κατασκευή των

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.2.7.**Δείκτες παραγωγής της μεταποίησεως, 1974-1976.**

Κλάδοι	(Δείκτης 1970 = 100)			% Μεταβολή		
	1974	1975	1976	1974: 1973	1975: 1974	1976: 1975
1. Ειδών διατροφής	108,5	113,0	126,0	— 5,0	4,1	11,5
2. Ποτών	138,3	137,2	151,0	0,8	— 0,8	10,1
3. Καπνού	124,5	121,1	141,1	6,0	— 2,7	16,5
4. Υφαντικών ειδών	146,7	173,7	194,5	0,1	18,4	12,0
5. Υποδήσεως, ειδών ενδυμασίας	162,2	183,4	202,7	12,6	13,1	10,5
6. Ξύλου και Φελλού	129,1	165,2	164,3	—13,9	28,0	— 0,5
7. Επίπλων	103,2	111,5	123,3	—21,7	8,0	10,6
8. Χαρτιού	113,8	105,4	114,1	— 7,2	— 7,4	8,3
9. Εκτυπώσεων - Εκδόσεων	115,3	116,4	116,2	— 1,5	1,0	— 0,2
10. Δέρματος	95,2	106,8	110,5	4,2	12,2	3,5
11. Ελαστικού και πλαστικών	140,2	167,1	173,6	— 8,8	19,2	3,9
12. Χημικών	150,0	162,7	177,1	1,1	8,5	8,9
13. Παραγώγων Πετρελαίου	226,6	230,9	215,8	— 4,6	1,9	— 6,5
14. Μη μεταλλικών ορυκτών	138,8	146,0	168,6	1,2	5,2	15,5
15. Βασικών μεταλλουργικών βιομηχανιών	162,8	158,5	169,4	1,1	— 2,6	6,9
16. Μεταλλικών προϊόντων	134,7	130,2	157,8	—12,9	— 3,3	21,2
17. Μηχανών και συσκευών	157,2	166,1	167,7	14,6	5,7	1,0
18. Ηλεκτρικών μηχανών	173,0	149,3	176,4	—13,8	—13,7	18,2
19. Μεταφορικών μέσων	168,4	161,2	148,6	3,6	— 4,3	— 7,8
20. Διαφόρων Βιομηχανιών	135,0	156,1	198,6	4,4	15,6	27,2
ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΑΓΑΘΩΝ						
Κεφαλαιουχικών αγαθών	148,8	151,0	160,4	— 1,1	1,5	6,2
Διαρκών καταναλωτικών	176,4	156,6	177,2	—13,0	—11,2	13,2
Καταναλωτικών αγαθών	138,2	149,8	164,0	— 0,9	8,4	9,5
ΓΕΝΙΚΟΣ ΔΕΙΚΤΗΣ	144,0	150,5	163,8	— 2,0	4,5	8,8

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., Δείκτης Βιομηχανικής Παραγωγής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.2.8.**Εξαγωγές βιομηχανικών και βιοτεχνικών προϊόντων
1975-1976**

Είδη προϊόντων	1975		1976		Μεταβολές (%)	
	Χιλιάδες δολλάρια	%	Χιλιάδες δολλάρια	%	Χιλιάδες δολλάρια	%
1. Κλωστοϋφαντουργικά	232.065	24,6	369.511	31,9	14,9	59,2
2. Τσιμέντα	131.570	13,9	131.118	11,3	64,7	— 0,3
3. Αντικροτικά	19.498	2,1	13.661	1,2	— 2,0	—29,9
4. Χημικά, Φαρμακευτικά	65.622	6,9	65.130	5,6	63,7	— 0,7
5. Αλουμίνιο, Αλουμίνια	57.818	6,1	59.525	5,1	—18,8	3,0

6. Νικέλιο, σιδηρονικέλιο.....	57.774	6,1	35.935	3,1	-16,0	-37,8
7. Σιδηρόφυλλα (λαμαρίνες)	28.513	3,0	36.873	3,2	-20,7	29,3
8. Λοιπά μέταλλα και είδη από μέταλλο	137.607	14,6	139.637	12,0	- 3,1	1,5
9. Μηχανήματα, μεταφορικά μέσα	24.661	2,6	36.645	3,1	48,4	48,6
10. Γούνες, δέρματα	66.045	7,0	59.478	5,1	7,7	- 9,9
11. Υποδήματα, δερμάτινα είδη	35.259	3,7	54.506	4,7	25,8	54,6
12. Είδη λαϊκής τέχνης	8.232	0,9	6.867	0,6	-25,9	-17,3
13. 'Οργανα εφαρμογής ηλεκτρισμού	11.965	1,3	14.514	1,3	9,2	21,3
14. Λοιπά	68.002	7,2	136.760	11,8	10,7	101,1
Σύνολο	944.631	100,0	1.160.160	100,0	16,8	22,8

ΠΗΓΗ: Τράπεζα της Ελλάδος, «Δελτίον Εξωτερικών Συναλλαγών της Ελλάδος»

υδροηλεκτρικών εργοστασίων των Κρεμαστών, του Καστρακίου, του Ταυρωπού, του Λάδωνα και άλλων, όσο και των πλούσιων αποθεμάτων λιγνίτη με την κατασκευή των θερμοηλεκτρικών εργοστασίων του Αλιβερίου, της Πτολεμαΐδας και της Μεγαλοπόλεως. Έτσι κατά το 1975 το 68% της συνολικής παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας καλύφθηκε από εγχώριους πόρους, δηλαδή τους υδάτινους και τα στερεά καύσιμα, και μόνο για το υπόλοιπο χρησιμοποιήθηκε πετρέλαιο, που, όπως είναι γνωστό, εισάγομε από το εξωτερικό. Αυτό είναι πολύ σημαντικό, ιδιαίτερα τώρα με τη μεγάλη ανατίμηση των υγρών καυσίμων.

Η εξέλιξη της παραγωγής και ο τρόπος διαθέσεως της ηλεκτρικής ενέργειας από τη Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ) που έχει το μονοπωλιακό προνόμιο παραγωγής της, φαίνεται στον Πίνακα 23.2.9

Από τον πίνακα αυτόν προκύπτει η αλματώδης ανάπτυξη της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στη χώρα μας, που μέσα σε 15 χρόνια αυξήθηκε 7,5 φορές περίπου, έφθασε δηλαδή στα 14.618 εκατομμύρια ΩΧΒ (κιλοβαττώρες) το 1975 έναντι 2484 εκατ. ΩΧΒ το έτος 1961. Από τον πίνακα προκύπτει επίσης η εντυπωσιακή αύξηση στην κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας από τη βιομηχανία, που δείχνει τον ταχύ ρυθμό εκβιομηχανίσεως της παραγωγής και ιδιαίτερα της βαριάς βιομηχανίας. Παρά όμως την αλματώδη αυτή αύξηση στην παραγωγή και κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας, η χώρα βρίσκεται ακόμη πολύ πίσω από τις αναπτυγμένες χώρες. Πραγματικά, αν δούμε την κατά κεφαλήν κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας, δηλαδή τη μέση κατανάλωση ανά κάτοικο (ήτοι συνολική παραγωγή προς τον αριθμό των κατοίκων), τότε παρατηρούμε ότι το 1975 στην Ελλάδα έχομε 646 ΩΧΒ κατά κεφαλήν, έναντι 6112 ΩΧΒ της Νορβηγίας (η ψηλότερη κατανάλωση στον κόσμο) 4990 των ΗΠΑ, 2487 της Αγγλίας, 1426 του Βελγίου, 1160 της Σοβιετικής Ενώσεως και 887 της Ιταλίας.

Η παραγωγή εξάλλου και κατανάλωση φωταερίου ακολούθησε την αντίστροφη με τον ηλεκτρισμό πορεία. Μειώθηκε από 14 εκατομμύρια m^3 το 1961 σε 7,2 εκατ. m^3 το 1975 δηλαδή περίπου στο μισό. Αυτό βέβαια οφείλεται στην υποκατάσταση της καταναλώσεως φωταερίου από τον ηλεκτρισμό.

δ) Κατασκευές.

Το ακαθάριστο εισόδημα από τον τομέα των κατασκευών, μέσα στην περίοδο

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.2.9.**Παραγωγή και διάθεση ηλεκτρικής ενέργειας από τη ΔΕΗ.**

Σε εκατ. ΩΧΒ

I. Προέλευση Παραγωγής II. Διάθεση Παραγωγής.	1961	1971	1975
I. Παραγωγή:			
1. Θερμοηλεκτρικοί Σταθμοί	1.802	7.604	12.056
2. Υδροηλεκτρικοί Σταθμοί	525	2.606	1.989
3. Λοιποί Σταθμοί	16	39	16
4. Αυτόνομοι Σταθμοί	109	362	558
5. Αγορές, ανταλλαγές	5	186	196
Σύνολο	2.447	10.797	14.815
II. Διάθεση:			
1. Οικιακή χρήση	616	2.291	3.340
2. Γεωργική χρήση	31	121	233
3. Εμπορική χρήση	216	1.076	1.635
4. Βιομηχανική χρήση	1.029	5.852	7.883
5. Λοιπές χρήσεις	203	481	576
Σύνολο	2.095	9.821	13.667
6. Ιδία ανάλωση και απώλειες	352	976	1.148
Σύνολο	2.447	10.797	14.815

ΠΗΓΗ: Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος, 1958-1975

1950-1975 αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 6,0%. Στον τομέα αυτό περιλαμβάνεται η οικοδόμηση κάθε είδους κτιρίου, άσχετα με τη χρήση του, όπως κατοικίες, καταστήματα, γραφεία, εργοστάσια, αποθήκες, νοσοκομεία, δημόσια κτίρια κλπ.

Όπως προκύπτει από τους Πίνακες 23.1.1 και 23.1.4 το συνολικό ακαθάριστο εισόδημα από κατασκευές σε σταθερές τιμές του 1970 έφθασε από 12.047 εκατομμύρια δραχμές το 1960 σε 31.924 εκατ. το 1973 για να παρουσιάσει στα επόμενα χρόνια μια σημαντική πτώση και να φθάσει σε 24.040 εκατ. το 1975. Η πτώση αυτή οφείλεται στη γενικότερη ύφεση της οικονομικής δραστηριότητας και τις πληθωριστικές πιέσεις διεθνώς και κατά συνέπεια και στη χώρα μας, αλλά και στην κρατική πολιτική, που δεν ευνόησε την επένδυση στον τομέα αυτό, για να αποφευχθούν περαιτέρω πληθωριστικές πιέσεις. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι οι επενδύσεις σε οικοδόμηση δεν θεωρούνται πολύ παραγωγικές. Στη χώρα μας η μεγάλη άνοδος της οικοδομικής δραστηριότητας κατά την περίοδο 1968-1973, στηρίχθηκε σε μια υπέρμετρη δανειοδότηση των κατασκευών και των αγορών κατοικιών, που δεν μπορούσε να συνεχισθεί χωρίς δυσάρεστες επιπτώσεις στην οικονομία.

Ο όγκος των ιδιωτικών κατασκευών νέων οικοδομών, προσθηκών και επισκευών κατά το έτος 1975 φαίνεται στον Πίνακα 23.2.10.

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.2.10.
Ιδιωτική οικοδομική δραστηριότητα κατά το έτος 1975.

Τρέχουσες τιμές

I. Νέες οικοδομές <ul style="list-style-type: none"> - Αριθμός* - Όγκος σε χιλιάδες m^3 - Αξία σε χιλιάδες δραχμές 	58.269 46.134 15.792.301
II. Προσθήκες σε οικοδομές <ul style="list-style-type: none"> - Αριθμός* - Όγκος σε χιλιάδες m^3 - Αξία σε χιλιάδες δραχμές 	34.322 12.303 4.475.073
III. Επισκευές οικοδομών <ul style="list-style-type: none"> - Αριθμός* - Αξία 	7.525 208.836
IV. Σύνολο I - III <ul style="list-style-type: none"> - Αριθμός* - Όγκος σε χιλιάδες m^3 (I + II) - Αξία σε χιλιάδες δραχμές 	100.116 58.437 20.476.210

ΠΗΓΗ: Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, 1976.

* Ο αριθμός αναφέρεται σε ανεξάρτητα κτίρια, άσχετα από τον αριθμό των ορόφων και των δωματίων ή επί μέρους κατοικιών που περιλαμβάνει το κάθε κτίριο.

III Υπηρεσίες.

Όπως έχομε ήδη αναφέρει, στον τομέα των υπηρεσιών περιλαμβάνονται όλες οι δραστηριότητες προσφοράς κάθε μορφής υπηρεσιών, μεταξύ των οποίων οι μεταφορές (αεροπορικές, χερσαίες και θαλάσσιες), ο τουρισμός, το εμπόριο (εσωτερικό και εξωτερικό) οι επικοινωνίες κλπ. Εδώ θα εξετάσουμε με συντομία τον τομέα των μεταφορών και ειδικότερα **της εμπορικής μας ναυτιλίας και του τουρισμού**. Στην παράγραφο 23.3 θα εξετάσουμε το **διεθνές εμπόριο**.

a) Η εμπορική ναυτιλία.

Η σημασία της εμπορικής ναυτιλίας για την ελληνική οικονομία είναι τεράστια για τρεις κυρίως λόγους. Πρώτον, η εμπορική ναυτιλία συνιστά μιαν από τις σπουδαιότερες πηγές απασχολήσεως εργατικού δυναμικού. Σύμφωνα με στοιχεία του 1971, το σύνολο των άμεσα απασχολουμένων στο ναυτιλιακό κλάδο ανερχόταν σε 120.000 περίπου άτομα. Ο αριθμός αυτός θα πρέπει βέβαια να έχει αυξηθεί σημαντικά μέχρι σήμερα.

Δεύτερον, η εμπορική ναυτιλία, αποτελεί ένα σημαντικό πόρο συναλλαγματικών εσόδων, δηλαδή εσόδων σε ξένο νόμισμα, που, όπως θα δούμε παρακάτω, συμβάλλει κατά μεγάλο ποσοστό στην κάλυψη του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου της χώρας μας. Το 1975 το συνάλλαγμα που εισέρρευσε από τη ναυτιλία έφτασε τα 682 εκατομμύρια δολλάρια ΗΠΑ, ποσό που αντιπροσωπεύει το 23% του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου. Το συνάλλαγμα αυτό αντιπροσωπεύει εμβάσματα των εργαζομένων στα πλοία του εμπορικού μας στόλου και των εφοπλιστών, τα έσοδα του Ναυτικού Απομαχικού Ταμείου, που αποτελεί τον

οργανισμό ασφαλίσεως για σύνταξη και υγεία των ναυτιλομένων, τα έσοδα από επισκευές και ανεφοδιασμό πλοίων και τις καταθέσεις σε συνάλλαγμα των ναυτικών μας.

Τρίτον τέλος, η εμπορική ναυτιλία αποτελεί ένα ζωντανό δείγμα σ' όλο τον κόσμο της δυναμικότητας της χώρας μας και των ικανοτήτων των Ελλήνων, και συνεπώς συμβάλλει στο διεθνές κύρος και εκτίμηση της Ελλάδας. Πραγματικά, δεν αποτελεί ασήμαντο γεγονός, ότι ο **εμπορικός στόλος ελληνικής πλοιοκτησίας κατέχει την πρώτη θέση ως προς τη χωρητικότητα στην παγκόσμια ναυτιλία**. Εδώ θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι στην έννοια της εμπορικής ναυτιλίας και συνεπώς του ναυτικού στόλου περιλαμβάνονται μόνο τα ποντοπόρα φορτηγά πλοία, υγρού και ξηρού φορτίου. Συνεπώς δεν υπολογίζονται τα ακτοπλοϊκά, τα επιβατηγά και τα κρουαζιερόπλοια.

Η ολική χωρητικότητα του εμπορικού στόλου ελληνικής πλοιοκτησίας παρουσίασε αλματώδη αύξηση μέσα στα τελευταία 15 χρόνια (1962-1975) και έφθασε τα 48,3 εκατομμύρια κόρους το 1975, έναντι 13,3 εκατ. κόρους το 1962. (Η χωρητικότητα των πλοίων υπολογίζεται σε **κόρους**. Ένας κόρος ισούται προς 2,83 κυβικά μέτρα).

Αλλά κι αν λάβομε υπόψη μόνο τα πλοία με ελληνική σημαία (αφου όπως είναι γνωστό ένα μεγάλο ποσοστό των πλοίων του εμπορικού μας στόλου φέρει, για διάφορους λόγους, ξένες σημαίες) ο ελληνικός εμπορικός στόλος κατέχει την πέμπτη θέση, όπως προκύπτει από τον Πίνακα 23.2.11.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα την 1η Ιουλίου 1975 ο αριθμός των εμπορικών πλοίων με ελληνική σημαία ήταν 2.743 σκάφη με ολική χωρητικότητα 22.527.000 κόρων.

β) Τουρισμός.

« Αν ήμουν άνεμος θα ταξίδευα στις χώρες που έχει ευλογήσει ο Θεός· θα ταξίδευα στην Ελλάδα και τα νησιά της». Αυτά έγραφε ο μεγάλος Γάλλος συγγραφέας και ποιητής Βικτώρ Ουγκώ.

Πραγματικά η χώρα μας αποτελεί έναν ιδεώδη τόπο για διακοπές. Το κλίμα της, το γαλάζιο του ουρανού και της θάλασσάς της, τα δημαραγγένια νησιά της, οι χρυσαφένιες παραλίες της συνθέτουν ένα αρμονικό και χαρούμενο σύνολο, που ο σύγχρονος άνθρωπος της βιομηχανικής κοινωνίας αναζητά περισσότερο από κάθε άλλη περίοδο της ιστορίας του.

Το φυσικό αυτό περιβάλλον συμπληρώνει ο τεράστιος ιστορικός πλούτος της χώρας μας, οι αρχαιολογικοί θησαυροί της που κρύβουν μέσα τους ιστορία 7000 χρόνων. Κάθε πολιτισμένος άνθρωπος ονειρεύται τη μέρα της ζωής του που θα μπορεί να ζωντανέψει στη μνήμη του την ιστορία αυτή επισκεπτόμενος τον τόπο που διαδραματίσθηκαν τα γεγονότα και βλέποντας με τα ίδια του τα μάτια τα αξιοθαύμαστα έργα που δημιούργησε ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός.

Οι προϋποθέσεις αυτές έδωσαν τη δυνατότητα μιας γρήγορης αναπτύξεως στη χώρα μας της τουριστικής βιομηχανίας, όπως καθιερώθηκε να λέγεται. Αν και τα πρώτα βήματα προς την κατεύθυνση αυτή μπορεί να τοποθετηθούν στην προπολεμική περίοδο, δηλαδή μεταξύ 1929-1939, η πραγματική ανάπτυξη του τουρισμού ως σημαντικού τομέα της οικονομίας αρχίζει από τη δεκαετία του 1950. Τότε το Κράτος άρχισε να αντιμετωπίζει συστηματικά τον τουρισμό ως ένα τομέα οικονομικής δραστηριότητας, που μπορούσε να συμβάλλει αποφασιστικά στην γενικότερη

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.2.11.
Ο Εμπορικός στόλος χωρών ΕΟΚ και διαφόρων άλλων.

Κατά την 1η Ιουλίου 1975

Κατάταξη σύμφωνα με μέγεθος σε ΚΟΧ.

α/α	Χώρα	Αριθμός	Σύνολο πλοίων Ολική χωρη- τικότητα σε '000 κόρους	Ποσοστό % στον παγκό- σμιο στόλο	Αριθμός	Πετρελαιοφόρα Ολική χωρητικό- τητα σε '000 κόρους
1	Λιβερία	2.520	65.820	19,2	940	41.584
2	Ιαπωνία	9.932	39.740	11,6	1.568	17.520
3	Ηνωμένο Βασίλειο (Αγγλία)	3.622	33.157	9,7	560	16.096
4	Νορβηγία	2.706	26.154	7,6	291	13.387
5	ΕΛΛΑΣ	2.743	22.527	6,6	410	8.295
6	ΕΣΣΔ	7.652	19.236	5,6	481	3.713
7	ΗΠΑ	4.346	14.587	4,3	318	5.167
8	Παναμάς	2.418	13.667	4,0	269	5.530
9	Γαλλία	1.393	10.746	3,1	137	6.938
10	Ιταλία	1.732	10.137	3,0	321	4.061
11	Δ. Γερμανία	1.964	8.517	2,5	137	2.725
12	Σουηδία	775	7.486	2,2	124	3.033
13	Ολλανδία	1.348	5.679	1,7	113	2.637
14	Ισπανία	2.667	5.433	1,6	109	2.556
15	Δανία	1.371	4.478	1,3	64	2.161
16	Καναδάς	1.257	2.566	0,7	69	300
17	Φινλανδία	361	2.002	0,6	57	1.140
18	Βέλγιο	252	1.358	0,4	21	367
19	Πορτογαλία	440	1.210	0,9	27	516
20	Τουρκία	387	995	0,3	53	327
21	Ιρλανδία	93	210	0,1	6	6
22	Ελβετία	29	194	0,1	1	3
23	Αυστρία	55	75	0,0	—	—

ΠΗΓΗ: Βασικές Στατιστικές ΕΟΚ, 1977

προσπάθεια οικονομικής αναπτύξεως της χώρας μας.

Ας δούμε όμως τι ακριβώς σημαίνει Τουρισμός.

Ο όρος τουρισμός προήλθε από την αγγλική λέξη Touring (τούρινγκ) που σημαίνει περιέρχομαι διάφορους τόπους για επίσκεψη και αναψυχή. Καίτοι αρχικά η λέξη στην ελληνική γλώσσα αποδόθηκε με την λέξη περιηγητισμός, τελικά επικράτησε ο όρος τουρισμός που καθιερώθηκε και διεθνώς.

Ως τουρισμό θα μπορούσαμε να ορίσουμε τη μετακίνηση ενός ατόμου ή ομάδας ατόμων από τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους σε έναν άλλο, με σκοπό την προσωρινή διαμονή για αναψυχή, για γνωριμία άλλων πολιτισμών ή λαών, για την ικανοποίηση ψυχικής επιθυμίας ή πνευματικής περιέργειας.

Ο τουρισμός στη σύγχρονη εποχή έχει πάρει τεράστιες διαστάσεις. Έχει πάυσει πια να είναι ένα είδος πολυτελούς δυνατότητας για τους λίγους και γίνεται σιγά-σιγά είδος πρώτης ανάγκης. Η γενίκευση, σ' όλο τον κόσμο, του θεσμού των

πληρωμένων αδειών και διακοπών, παρέχει την ευκαιρία και στους πολλούς να ασκήσουν με τον τουρισμό το δικαίωμά τους για ανάπauση και απόλauση του ελεύθερου χρόνου τους.

Η αποφασιστική συμβολή του τουρισμού στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής έγινε τα τελευταία χρόνια καθολικά παραδεκτή. Έχει συνειδητοποιηθεί από όλους τους λαούς και τις κυβερνήσεις τους ότι τα **φυσικά δώρα** του τουρισμού — όπως τοπίο, κλίμα, υγρό στοιχείο, βουνό και δάσος— οι **πολιτιστικές προσφορές του** — όπως μνημεία, έργα τέχνης, ιστορικοί χώροι, λαϊκές γιορτές και αναβίωση λαϊκών παραδόσεων — και τέλος οι **κοινωνικές του επιπτώσεις** — γνωριμία κοινωνικών θεσμών και συστημάτων, συναδέλφωση λαών, κατανόηση διαφόρων εθνικών χαρακτήρων— βοηθούν θετικά στην πνευματική ανάπτυξη, την ειρηνική διαβίωση, την ολοκλήρωση του ανθρώπου ως κοινωνικού όντος.

Αυτοί είναι οι βασικοί λόγοι, στους οποίους οφείλεται η τεράστια ανάπτυξη διεθνώς του τουρισμού τις τελευταίες δεκαετίες και η οποία ανάπτυξη προβλέπεται να συνεχισθεί με ψηλούς ρυθμούς την προσεχή δεκαετία. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Διεθνούς Οργανισμού Τουρισμού και άλλων διεθνών οργανισμών, προβλέπεται αύξηση του τουρισμού μεταξύ 1976-1985 κατά 60% περίπου.

Η εξυπηρέτηση του τουρισμού προϋποθέτει την ανάπτυξη ορισμένων δραστηριοτήτων παροχής υπηρεσιών προς τους τουρίστες, όπως ξενοδοχεία, εστιατόρια, κέντρα αναψυχής, οργανωμένα μουσεία και ταξίδια στους αρχαιολογικούς χώρους, οργανωμένες ακτές για κολύμβηση κλπ. Αυτό συνεπάγεται τη δημιουργία επιχειρηματικής δράστηριότητας και απασχολήσεως για πολλούς ανθρώπους, συνεπάγεται δηλαδή τη **δημιουργία εισοδήματος**. Η εξυπηρέτηση επίσης των αναγκών των τουριστικών επιχειρήσεων δημιουργεί ζήτηση για μεγάλο αριθμό προϊόντων, όπως έπιπλα, κλινοσκεπάσματα κλπ. για τα ξενοδοχεία, τρόφιμα και ποτά για τα εστιατόρια, υπηρεσίες μεταφοράς κ.ο.κ. Έχει δηλαδή πολλαπλασιαστικές επιπτώσεις στη ζήτηση και τη δημιουργία εισοδήματος.

Ένα άλλο σημαντικό αποτέλεσμα του τουρισμού είναι η **δημιουργία συναλλαγματικών εσόδων**, δηλαδή η εισροή ξένων νομισμάτων στη χώρα που δέχεται τους τουρίστες, που, όπως θα δούμε στην παράγραφο 23.4, επιλύει πολλά προβλήματα του εμπορικού ισοζυγίου μιας χώρας.

Σημαντική είναι επίσης η συμβολή του τουρισμού στην αύξηση της απασχολήσεως γιατί δημιουργεί χιλιάδες θέσεις διαφόρων ειδικοτήτων.

Ας δούμε τώρα τον τουρισμό στην Ελλάδα. Τον τουρισμό διακρίνομε σε **εσωτερικό**, αυτόν δηλαδή που γίνεται από τους κατοίκους μιας χώρας μέσα στην ίδια τη χώρα, και σε **εξωτερικό**, δηλαδή αυτόν που γίνεται από τους κατοίκους άλλων χωρών **προς μια χώρα**. Εμάς θα μας απασχολήσει εδώ ο εξωτερικός τουρισμός.

Στον Πίνακα 23.2.12 φαίνονται οι αφίξεις τουριστών στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1970-1976 και κατά περιοχές προελεύσεως.

Όπως προκύπτει από τον πίνακα αυτόν, η χώρα που στέλνει τους περισσότερους τουρίστες στην Ελλάδα είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής με δεύτερη τη Δ. Γερμανία και τρίτη τη Μεγ. Βρετανία.

Το συνολικό έσοδο της Ελλάδας από τους ξένους τουρίστες, υπολογιζόμενο σε δολλάρια ΗΠΑ, αυξήθηκε από 193,4 εκατομμύρια το 1970 σε 823,7 εκατ. το 1976. Το ποσόν αυτό αντιπροσωπεύει για το 1976 το 27,2% του συνόλου των αδήλων

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.2.12.
Αφίξεις τουριστών στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1970-1976.

Περιοχή	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
1. Ευρώπη	761.833	1.129.481	1.423.818	1.714.398	1.187.068	1.926.293	2.807.748
2. Β. Αμερική	357.405	503.775	626.631	697.384	425.576	522.437	575.098
3. Ασία	65.015	69.617	85.024	110.958	63.930	86.446	135.757
4. Αυστραλία	31.027	39.355	51.117	53.698	44.454	54.640	74.269
5. Αφρική	36.285	38.287	46.304	42.505	44.763	49.766	76.254
6. Διάφοροι	1.310	1.163	1.325	1.160	383	2.341	2.888
8. Έλληνες μόνιμοι κάτοικοι εξωτερικού	154.581	199.717	202.173	226.446	190.303	197.499	173.152
9. Ομαδικές αφίξεις με κρουαζιερόπλοια	201.754	276.699	295.195	331.133	231.890	322.864	398.357
Γενικό σύνολο	1.609.210	2.257.994	2.731.587	3.177.682	2.188.304	3.172.986	4.243.583

πόρων του έτους αυτού (για την έννοια των αδήλων πόρων βλέπε παρακάτω παράγραφο 23.4).

Η φύση του τουρισμού είναι τέτοια, ώστε δεν επιτρέπει τον ακριβή υπολογισμό της συμμετοχής του στη συνολική απασχόληση. Είναι πάντως γεγονός ότι ο τουρισμός προσφέρει απασχόληση σε πολύ μεγάλο αριθμό επαγγελματιών διαφόρων ειδικοτήτων στις διάφορες τουριστικές επιχειρήσεις, κυρίως τα ξενοδοχεία και τα ταξιδιωτικά γραφεία.

Υπολογίζεται ότι το 1975 για τη λειτουργία των τουριστικών καταλυμάτων μόνο (ξενοδοχεία, πλοία περιηγήσεως, θαλαμηγοί) απασχολήθηκαν περίπου 66.000 άτομα.

Μεγάλη όμως είναι και η έμμεση απασχόληση στον τουρισμό, η απασχόληση δηλαδή σε εργασίες που δημιουργούνται εξαιτίας του τουρισμού, όπως π.χ. η κατασκευή ξενοδοχείων και άλλων τουριστικών συγκροτημάτων. Αρκεί να αναφερθεί ότι ο αριθμός των ξενοδοχειακών μονάδων αυξήθηκε από 1518 ξενοδοχεία με σύνολο 49.478 κρεβάτια το 1960 σε 2534 με σύνολο 185.275 κρεβάτια το 1975.

23.3 Το Διεθνές Εμπόριο της Ελλάδας.

I. Το Διεθνές (ή εξωτερικό) εμπόριο.

Στον ενιαίο κόσμο που ζούμε σήμερα είναι φανερή η αλληλεξάρτηση μεταξύ των λαών για την εξασφάλιση των αγαθών και υπηρεσιών που έχουν ανάγκη για να επιβιώσουν. Η χώρα μας π.χ. δεν έχει καθόλου πετρέλαιο και πρέπει να το αγοράζει από άλλες χώρες, ενώ οι βόρειες ευρωπαϊκές χώρες πρέπει να αγοράσουν από την Ελλάδα και άλλες Μεσογειακές χώρες τα νωπά λαχανικά ή φρούτα που χρειάζονται.

Την ανταλλαγή αυτή αγαθών και υπηρεσιών μεταξύ Κρατών ονομάζομε **Διεθνές Εμπόριο**. Από τα πρώτα βήματα της ιστορίας του ανθρώπου, όπως είδαμε στο

Πρώτο Μέρος του βιβλίου αυτού, οι ανθρώπινες κοινωνίες διαπίστωσαν την ανάγκη αυτής της ανταλλαγής των αγαθών όχι μόνο μεταξύ των μελών της κοινωνίας, αλλά και μεταξύ των επί μέρους κοινωνιών, για να φτάσουν γρήγορα στην τεράστια ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου στην περίοδο των κρατών-πόλεων της αρχαιότητας. Σήμερα, με την τεράστια ανάπτυξη των αναγκών του ανθρώπου σε αγαθά και υπηρεσίες και την πρόσδοτη τεχνολογίας, είναι αδύνατο να εξασφαλισθεί ψηλό επίπεδο αναπτύξεως και ευημερίας ενός λαού χωρίς τη δυνατότητα διεθνών ανταλλαγών σε πολύ μεγάλη κλίμακα. Αυτό ισχύει για κάθε χώρα, ακόμα και την πιο πλούσια. Οι ΗΠΑ π.χ. αγοράζουν από άλλη χώρα το 90% του νικελίου και του κασσιτέρου που χρησιμοποιούν και η Αγγλία πρέπει να αγοράζει από άλλες χώρες το μεγαλύτερο μέρος των τροφίμων που έχουν ανάγκη οι κάτοικοί της.

Ενώ όμως η σημασία του διεθνούς εμπορίου είναι τόσο μεγάλη, οι κυβερνήσεις όλων των χωρών **ακολουθούν την πολιτική του περιορισμού του παρά της ενθαρρύνσεώς του**. Κι αυτό ακριβώς είναι που δημιουργεί τη διαφορά ανάμεσα στο διεθνές ή εξωτερικό εμπόριο και το εσωτερικό εμπόριο, αυτό δηλαδή που αναφέρεται στην ανταλλαγή αγαθών και υπηρεσιών **μέσα στα όρια** μιας χώρας.

Όλοι γνωρίζουμε ότι μπορούμε ελεύθερα να αγοράσουμε οποιοδήποτε αγαθό π.χ. ένα ψυγείο, ένα κοστούμι, ένα δοχείο λάδι, από τη Θεσσαλονίκη ή τη Λάρισα και να το μεταφέρουμε στην Αθήνα ή το Ηράκλειο της Κρήτης ή όπου αλλού, **μέσα στην Ελλάδα**, επιθυμούμε.

Δεν ισχύει όμως το ίδιο, αν θα ήθελε κανείς να μεταφέρει τα ίδια αυτά αγαθά σε μια ξένη χώρα ή αντίστροφα αν θα ήθελε να αγοράσει τα αγαθά αυτά σε μια χώρα του εξωτερικού και να τα φέρει στην Ελλάδα. Το ίδιο ισχύει και για τους εμπόρους που αγοράζουν αγαθά για μεταπώληση. Προτού όμως προχωρήσουμε είναι ανάγκη να διευκρινίσουμε ορισμένες χρήσιμες έννοιες:

— Η αγορά από το εξωτερικό οποιουδήποτε αγαθού και η είσοδός του στην Ελλάδα, ονομάζεται **εισαγωγή**.

— Η πώληση από την Ελλάδα οποιουδήποτε αγαθού στο εξωτερικό ονομάζεται **εξαγωγή**.

Από αυτό προκύπτει ότι **η ίδια συναλλαγή μεταξύ των κατοίκων δύο διαφορετικών χωρών**, για τον ένα είναι εισαγωγή ενώ για τον άλλον εξαγωγή. Έτσι, η αγορά από έναν Έλληνα έμπορο εκατό αυτοκινήτων από τη Γερμανία, για να τα φέρει και να τα πωλήσει στην Ελλάδα, είναι εισαγωγή για τον Έλληνα ενώ για τον Γερμανό παραγωγό των αυτοκινήτων είναι εξαγωγή.

Για να εισαχθούν στη χώρα μας π.χ. τα 100 αυτοκίνητα, που αγόρασε ο Έλληνας έμπορος (που λέγεται στην περίπτωση αυτή **εισαγωγέας**) πρέπει να περάσουν από το **τελωνείο**, μια δημόσια αρχή που ελέγχει τις εισαγωγές και εξαγωγές των αγαθών. Ο έλεγχος αυτός αποβλέπει στο να εξασφαλίσει ότι συντρέχουν οι ορισμένες προϋποθέσεις που επιβάλλει ο νόμος για την εισαγωγή, αλλά και στον καθορισμό του **δασμού** που πρέπει να καταβληθεί για να εισαχθούν τα αυτοκίνητα (ή όποιο άλλο είναι το αγαθό που εισάγεται). Δασμός δε είναι ένα **ποσοστό πάνω στην τιμή** του εισαγόμενου αγαθού, που πρέπει να πληρώσει ο εισαγωγέας για να μπορέσει να περάσει από το τελωνείο (να εκτελωνίσει) τα εισαγόμενα προϊόντα και να τα μεταφέρει στο κατάστημά του για πώληση. Ο δασμός αυτός έχει ως αποτέλεσμα να επιβαρύνει την τιμή πωλήσεως των εισαγομένων προϊόντων και να τα κάνει ακριβότερα από τα αντίστοιχα προϊόντα που

παράγονται από την εγχώρια παραγωγή. Το ποσοστό του δασμού κυμαίνεται ανάλογα με το αγαθό, (πολλές φορές φτάνει μέχρι το 100% της τιμής του).

Προκύπτει λοιπόν από τα παραπάνω ότι η βασική διαφορά μεταξύ του διεθνούς και του εσωτερικού εμπορίου είναι οι **περιορισμοί και τα εμπόδια** που επιβάλλουν οι κυβερνήσεις των διαφόρων κρατών στις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές και κυρίως στην εισαγωγή προϊόντων από το εξωτερικό — καμιά φορά όμως και στην εξαγωγή προϊόντων στο εξωτερικό.

Τέτοιοι περιορισμοί, εκτός από τους δασμούς, είναι οι έλεγχοι και οι **περιορισμοί στη χορήγηση συναλλάγματος**, δηλαδή ξένου νομίσματος για την πληρωμή της αξίας των εισαγομένων αγαθών, οι **περιορισμοί ως προς τις εισαγόμενες συνολικά ποσότητες** από ένα αγαθό (οι λεγόμενες **ποσοστόσεις**), η **απαγόρευση εισαγωγής** ορισμένων αγαθών ή αγαθών από ορισμένες χώρες και διάφορα άλλα μέτρα.

Γιατί όμως επιβάλλονται αυτοί οι περιορισμοί στο διεθνές εμπόριο και γιατί, όπως θα έχετε ακούσει, πολλές φορές γίνονται προσπάθειες από διάφορες χώρες και οργανισμούς χωρών για την άρση αυτών των περιορισμών και την **απελευθέρωση** των διεθνών συναλλαγών;

Όπως γνωρίζομε, για ορισμένους λόγους, που μπορεί να είναι είτε οι κλιματολογικές συνθήκες, είτε η εξειδίκευση, είτε η παράδοση, οι διάφορες περιοχές της χώρας μας παράγουν διάφορα προϊόντα. Στην Κρήτη π.χ. εξειδικεύονται στην παραγωγή επιτραπέζιων σταφυλιών, στην περιοχή Αγρινίου εξειδικεύονται στην παραγωγή καπνού, στην Καστοριά εξειδικεύονται στην παραγωγή γούνας και στην Αράχωβα στην κατασκευή φλοκάτης. Όταν ο καθένας εξειδικεύεται στην παραγωγή αυτού που μπορεί να κάνει καλύτερα, τότε μπορούμε ως σύνολο να παράγομε περισσότερα και συνεπώς να αξιοποιούμε καλύτερα τους διαθέσιμους πόρους. Το ίδιο ισχύει και μεταξύ των διαφόρων κρατών. Όταν ένας λαός εξειδικεύεται σ' εκείνο που μπορεί να κάνει' καλύτερα και στη συνέχεια το ανταλλάσσει με ό,τι άλλοι λαοί γνωρίζουν επίσης να κάνουν καλύτερα, τότε παράγομε όλοι πάνω στη γη περισσότερα συνολικά και σε τελική ανάλυση ο καθένας μπορεί να καταναλώσει περισσότερα παρά αν προσπαθούσε να ακολουθήσει την αρχή της αυτάρκειας. Αυτός είναι ο βασικός λόγος για τον οποίο υποστηρίζεται η ελευθερία του διεθνούς εμπορίου. **Χρησιμοποιώντας το σύνολο των διαθέσιμων πάνω στη γη πόρων περισσότερο αποδοτικά με την εξειδίκευση και την ευρεία ανταλλαγή, ο κόσμος μπορεί να φτάσει στο υψηλότερο επίπεδο παραγωγής, να φτάσει δηλαδή την καμπύλη των παραγωγικών δυνατοτήτων στο ψηλότερο δυνατό σημείο.**

Υπάρχουν, εντούτοις, ορισμένοι λόγοι που συνηγορούν για τη θέσπιση ορισμένων περιορισμών στην ελευθερία του διεθνούς εμπορίου, και που πηγάζουν από το γεγονός ότι τα διάφορα κράτη **διαφέρουν πολύ ως προς την ικανότητά τους να παράγουν διάφορα αγαθά**. Οι διαφορές αυτές, που οφείλονται βασικά στο γεγονός ότι δεν είναι δυνατή η μετακίνηση διεθνώς των πόρων, οδηγούν σε διαφορετικά επίπεδα αναπτύξεως και εκβιομηχανίσεως τις διάφορες χώρες και συνεπώς σε διάφορα, όπως είδαμε, επίπεδα εισοδήματος. Βρίσκονται έτσι οι διάφορες χώρες στην ανάγκη να λάβουν ορισμένα **μέτρα προστασίας της εγχώριας οικονομίας και ειδικότερα της υπό ανάπτυξη βιομηχανίας τους** από τον ανταγωνισμό των πιο εξελιγμένων και βιομηχανικά αναπτυγμένων χωρών. Για να κατανοηθεί αυτό ας θυμηθούμε τους λόγους που επηρεάζουν το κόστος της παραγωγής. Είναι φανερό

ότι το κόστος παραγωγής των βιομηχανικών κυρίως αγαθών είναι ψηλότερο για τις βιομηχανίες που χρησιμοποιούν παλιό τεχνολογικό εξοπλισμό, που δεν έχουν τη δυνατότητα μαζικής παραγωγής και στερούνται από εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό. Η μορφή αυτή βιομηχανικής παραγωγής είναι συνήθης για τις υπό ανάπτυξη οικονομίες. Τα προϊόντα των βιομηχανιών αυτών εξαιτίας του ψηλού κόστους παραγωγής έχουν συνήθως και ψηλές τιμές. Είναι συνεπώς εύκολο για μια ξένη βιομηχανία που παράγει τα ίδια προϊόντα με χαμηλότερο κόστος να προσφέρει τα προϊόντα της σε καλύτερη τιμή και να εξαφανίσει από την αγορά την τοπική βιομηχανία. Ένας λόγος λοιπόν που επιβάλλονται περιορισμοί στις εισαγωγές ξένων προϊόντων είναι η **ανάγκη προστασίας της εγχώριας παραγωγής** μέχρι που να μπορέσει να γίνει ανταγωνιστική απέναντι στην ξένη παραγωγή.

Ένας άλλος σημαντικός λόγος για τον οποίο επιβάλλονται περιορισμοί στο Διεθνές Εμπόριο είναι η ανάγκη ελέγχου και περιορισμού μέσα σε ορισμένα πλαίσια **των πληρωμών σε ξένο συνάλλαγμα**, του περιορισμού δηλαδή των εισαγωγών στα πλαίσια που επιτρέπουν τα διαθέσιμα στο Κράτος ποσά ξένων νομισμάτων, με τα οποία θα πρέπει να γίνει η πληρωμή των εισαγομένων προϊόντων.

Τέλος οι περιορισμοί στις διεθνείς ανταλλαγές οφείλονται και στην προσπάθεια που καταβάλλει κάθε χώρα **να αναπτύξει και να αξιοποιήσει κατά τον καλύτερο δυνατόν τρόπο όλους τους διαθέσιμους πόρους της** και να μειώσει την εξάρτησή της από άλλες χώρες, δηλαδή από εισαγόμενα αγαθά. Έτσι οι κυβερνήσεις βρίσκονται στην ανάγκη να επιβάλλουν, μέσω της πολιτικής των δασμών και των ποσοτικών περιορισμών στις εισαγωγές, **περιορισμούς στην κατανάλωση** ορισμένων προϊόντων που δεν παράγει η χώρα τους, με στόχο να στρέψουν τη ζήτηση σε αντίστοιχα ή ανάλογα προϊόντα που παράγονται από εγχώριους πόρους (π.χ. κατανάλωση ελληνικών κρασιών και ποτών αντί για το εισαγόμενο ουΐσκι).

II. Το Διεθνές εμπόριο της χώρας μας.

Ανέκαθεν οι εισαγωγές της χώρας μας υπερέβαιναν κατά πολύ τις εξαγωγές. Αυτό εξηγείται εύκολα, αν λάβομε υπόψη μας ότι το εθνικό μας εισόδημα είναι μικρό, οι πόροι περιορισμένοι και ο ρυθμός οικονομικής αναπτύξεως ταχύτατος, που σημαίνει αυξημένες ανάγκες σε εισαγωγές παραγωγικών αγαθών και υπηρεσιών. Επίσης ότι η χώρα μας εξαρτάται εξολοκλήρου από το εξωτερικό για τα υγρά καύσιμα και κατά μεγάλο βαθμό για την αναπτυγμένη τεχνολογία και τον τεχνικό εξοπλισμό που έχει ανάγκη για τη βιομηχανική της ανάπτυξη.

Στους παρακάτω δύο πίνακες φαίνεται η σύνθεση και ο όγκος των εισαγωγών και εξαγωγών της Ελλάδας, καθώς και η εξέλιξή τους κατά την περίοδο 1966-1976.

Η εκτίμηση της αξίας των εισαγωγών και εξαγωγών γίνεται σε δολλάρια ΗΠΑ. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι όλες οι διεθνείς συναλλαγές πραγματοποιούνται σε δολλάρια. Συνήθως οι διάφορες χώρες και ιδίως οι χώρες με νόμισμα που θεωρείται στη διεθνή αγορά ως ισχυρό, διεξάγουν τις διεθνείς συναλλαγές τους στο νόμισμά τους. Στους πίνακες αυτούς όμως, για λόγους πρακτικούς, όλες οι τιμές έχουν μετατραπεί σε δολλάρια, δεδομένου άλλωστε ότι το δολλάριο αποτελεί και ένα νόμισμα διεθνούς αποδοχής.

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 23.3.2 οι εισαγωγές της χώρας μας αυξήθηκαν πέντε φορές περίπου μεταξύ 1966 και 1976 και έφτασαν από 1.222,86 εκατ. δολλάρια το 1966 σε 6.013,20 εκατ. δολλάρια το 1976. Αυτό οφείλεται κυρίως στον

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.3.1.
Εξαγωγές κατά κατηγορία προϊόντων
Περιόδος 1966-1976

Σε εκατοντάμερα δολλάρια ΗΠΑ

Κατηγορία Προϊόντων	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
1. Τρόφιμα και ζωητανά ζένα	128.92	113.19	133.70	128.88	147.29	167.70	217.24	306.88	391.98	512.88	571.0
1.1 Νηστό φρούτα και ξηροί καρποί	25.98	30.84	30.37	37.52	41.27	42.73	52.24	74.73	107.35	177.40	133.2
1.2 Απόχρονά φρούτα	46.05	39.17	37.42	45.54	40.61	38.39	48.67	83.74	100.00	82.43	96.6
2. Ποτά και καπνός	118.73	144.91	108.79	114.75	112.35	108.24	138.94	117.48	197.98	187.57	215.6
2.1 Καπνός και βιομηχανοποιημένος καπνός	111.64	137.33	99.85	102.71	92.47	86.48	113.86	77.21	170.31	156.60	177.2
3. Πρότερος ύλες μη εσώρυθμες (Πλήγη καυσίμων)	75.86	86.23	88.82	99.79	108.59	124.48	122.60	194.60	215.20	201.75	255.5
3. Βαψίδια	27.80	41.74	34.73	30.26	41.15	53.64	40.80	80.63	52.71	32.08	445
3.1 Βαψίδια	26.52	25.34	31.47	37.38	43.36	44.83	47.64	69.81	40.11	120.70	150.4
3.2 Σιδηρός, θεράφι και δάλα ορυκτά	3.46	4.78	6.07	5.51	6.41	6.07	10.90	202.04	182.60	253.89	148.7
4. Ορυκτά καύσιμα, λιπαντικά	6.19	24.02	26.35	10.72	4.94	5.68	13.03	16.70	29.47	42.45	20.8
5. Ένατα και λιπ., (ζωητής ή φυτικής προσελύσεως)	7.33	15.91	31.65	31.34	46.15	48.44	64.20	79.28	101.21	134.62	103.0
6. Χημικά προϊόντα	50.58	70.82	77.42	144.58	183.59	159.57	229.95	391.23	710.56	659.14	804.1
7. Βιομηχανία είδη	1.90	5.70	6.40	49.00	72.54	21.64	39.38	111.05	213.65	153.94	165.0
7.1 Σιδηρά και από χάλυβα	14.16	30.74	32.46	37.60	38.42	48.38	54.99	67.44	96.22	83.18	102.9
7.2 Αλουμινίο	14.61	15.64	15.38	23.19	36.88	47.37	78.75	131.62	193.59	70.30	75.4
7.3 Νήματα και υφαντικές ινές	8.50	7.90	11.90	17.31	16.12	16.57	21.80	33.53	50.74	49.40	58.2
7.4 Δέρματα και δερμάτινα είδη	7.00	5.63	3.62	6.35	9.56	12.23	20.34	31.22	54.15	89.65	125.6
8. Μηχανήματα και μηχ. μεταφορών	7.90	9.73	11.82	18.69	23.65	32.05	53.65	104.64	155.10	226.10	297.9
9. Διάφορα βιομηχανικά είδη	2.41	4.58	5.55	8.16	8.65	9.28	17.66	48.39	79.63	133.30	198.5
9.1 Ενδιμάτα	1.14	1.14	1.36	3.80	5.82	9.63	17.06	24.81	35.54	54.86	58.0
Συνολο (1-9)	405.98	495.21	488.24	553.62	642.54	662.48	870.86	1,443.90	2,038.30	2,543.1	

Πηγή: ΟΟΣΔ: Οικονομικές Μελέτες: Ελλάς, 1977

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.3.2.
Εισαγωγές κατά κατηγορία προϊόντων
περίοδος 1966-1976

Σε εκατομμύρια δολλάρια ΗΠΑ

Κατηγορία Προϊόντων	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
1. Τρόφιμα και ζωντανά ζωα	163.61	168.63	168.05	182.15	189.05	234.44	234.30	392.69	459.00	473.97	456.0
1.1 Κρέας και ζωντανά ζωα	67.47	71.72	77.19	74.08	95.45	106.28	104.50	186.07	64.46	77.84	134.9
2. Ποτά και κανός	1.34	1.40	1.82	1.88	2.49	3.52	4.84	11.43	9.45	6.59	10.2
3. Πρώτες ύλες μη εδώδιμες	133.94	119.41	133.01	155.67	164.71	174.21	203.74	327.47	414.72	416.63	416.0
3.1 Ξυλεία	37.59	35.29	40.47	40.03	43.12	44.01	53.29	82.68	81.95	65.20	77.0
3.2 Μαλλι. βαμβάκι, τεχνητές ινες	49.41	41.65	41.15	48.51	45.66	55.66	66.31	105.82	141.38	95.10	21.1
4. Ορυκτά καύσιμα, λιπαντικά	90.32	94.14	100.50	118.61	134.65	153.44	231.17	462.02	974.37	1.180.77	1227.0
4.1 Πετρέλαιο ακτιστρύαστο	47.64	58.93	63.98	75.53	76.73	85.30	142.84	328.75	845.54	1.028.01	1.034.8
4.2 Πραιόντα πετρελαιού	32.29	28.80	28.35	32.51	38.00	54.42	72.28	74.54	82.00	93.51	—
5. Έντασι και λίπη (ζωικής ή φυτικής προελεύσεων)	2.20	3.01	1.85	4.52	13.32	8.57	3.36	10.63	13.92	20.22	13.8
6. Χημικά προϊόντα	115.27	120.60	125.38	143.18	158.61	186.09	228.70	318.65	390.77	440.70	495.2
6.1 Φαρμακευτικά και ιατρικά προϊόντα	29.43	32.95	38.05	43.06	47.28	52.26	58.22	74.52	76.20	92.03	92.6
7. Βιομηχανική είδη	224.23	220.98	228.96	264.89	306.63	325.16	402.08	609.79	779.35	738.35	746.2
7.1 Νήσια, υφαντικές κλαστές	48.55	49.78	47.37	53.43	53.11	59.55	67.37	92.30	101.29	82.10	88.7
8. Μηχανήματα και υλικό μεταφορών	450.79	414.26	588.48	675.59	931.24	949.95	960.82	1.285.33	1.234.13	1.903.86	2.491.3
8.1 Πλοία και πλοιάρια	93.32	52.16	154.47	189.70	405.29	378.35	200.65	198.20	106.87	695.61	1.143.3
8.2 Αεροσκάφη	35.55	8.38	28.65	61.60	24.91	20.35	33.82	99.50	23.75	14.42	54.5
8.3 Αυτοκίνητα	80.31	80.90	76.84	88.50	104.71	126.32	142.44	204.98	195.32	274.14	386.0
8.4 'Άλλα υπανημάτα και συσκευές	241.61	272.82	328.52	335.79	396.33	424.93	583.91	762.66	908.19	910.69	907.5
Σύνολο (1-8)	1.222.86	1.186.29	1.394.36	1.594.16	1.958.34	2.098.09	2.345.79	3.465.34	4.385.23	5.334.62	6.013.2

Πηγή: ΟΟΣΑ. Οικονομικές Μελέτες: Ελλάς, 1977

ταχύ ρυθμό αναπτύξεως της χώρας μας και την παντελή έλλειψη υγρών καυσίμων και ορισμένων βασικών πρώτων υλών. Μια αξιοσημείωτη εξέλιξη στην περίοδο αυτή είναι η μείωση της συμμετοχής των καταναλωτικών αγαθών (τροφίμων, καταναλωτικών βιομηχανικών προϊόντων) στις εισαγωγές με αντίστοιχη αύξηση της συμμετοχής των μηχανημάτων. Αυτό είναι ευνοϊκή εξέλιξη, γιατί δείχνει ότι σημαντικό ποσοστό των εισαγομένων προϊόντων κατευθύνεται στην ανάπτυξη και βελτίωση του παραγωγικού δυναμικού της χώρας, δηλαδή **επενδύεται**. Πραγματικά, ενώ για τις εισαγωγές τροφίμων το 1976 δαπανήθηκαν 456,0 εκατ. δολλάρια έναντι 163,61 εκατ. δολ. το 1966 (αύξηση περίπου κατά 3 φορές), για μηχανήματα δαπανήθηκαν 2.491,3 εκατ. δολ. το 1976 έναντι 450,79 εκατ. δολ. το 1966 (δηλαδή αύξηση κατά 5,5 φορές).

Ο Πίνακας 23.3.1 μας δείχνει την εξέλιξη των εξαγωγών κατά την περίοδο 1966-1976.

Μέσα στην περίοδο αυτή οι εξαγωγές αυξήθηκαν κατά 6 φορές περίπου και ανήλθαν από 405, 98 εκατ. δολλάρια το 1966 σε 2.543,1 εκατ. δολ. το 1976. Όπως φαίνεται από τη διάρθρωση των εξαγωγών κατά κατηγορίες προϊόντων, η συμμετοχή των βιομηχανικών προϊόντων στο σύνολο των εξαγωγών αυξήθηκε από 12,45% (50,58 εκατ. δολ.) το 1966 σε 31,61% (804,1 εκατ. δολ.) το 1976. Αυτό, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, αποτελεί μια υγιή μεταβολή στη διάρθρωση των εξαγωγών και μιαν ένδειξη της αναπτυσσόμενης δυναμικότητας και ποιότητας των προϊόντων της ελληνικής βιομηχανίας. Σημαντική επίσης ευνοϊκή εξέλιξη στη διάρθρωση των εξαγωγών είναι η μείωση της συμμετοχής των ακατέργαστων πρώτων υλών στις εξαγωγές από 18,68% (75,86 εκατ. δολ.) το 1966 σε 10,04 (255,5 εκατ. δολ.) το 1976. Αυτό αποτελεί ευνοϊκή εξέλιξη γιατί σημαίνει ότι η χώρα μας αξιοποιεί εδώ τις πρώτες ύλες της και δεν τις πωλεί σε μεγάλη έκταση ακατέργαστες, δηλαδή τις βιομηχανοποιεί εδώ, στη χώρα μας, προσφέροντας απασχόληση σε ελληνικά χέρια και εισόδημα στα ελληνικά νοικοκυριά.

Όμως, παρά τις ευνοϊκές αυτές εξελίξεις στο διεθνές εμπόριο της χώρας μας, **βασικό μειονέκτημα των διεθνών μας συναλλαγών παραμένει το μεγάλο άνοιγμα μεταξύ των εισαγωγών και εξαγωγών**, δηλαδή η πολύ μεγάλη διαφορά μεταξύ της αξίας του συνόλου των εισαγομένων αγαθών και υπηρεσιών, έναντι της αξίας του συνόλου των εξαγομένων. Όπως φαίνεται από τη σύγκριση των Πίνακων 23.3.1 και 23.3.2 η χώρα μας εισάγει είδη συνολικής αξίας 6.013,2 εκατομμυρίων δολαρίων, ενώ εξάγει είδη συνολικής αξίας 2.543,1 εκατομμυρίων δολαρίων. Αυτό αποτελεί ένα σοβαρό πρόβλημα του εξωτερικού εμπορίου της χώρας μας, γιατί σημαίνει ότι οι πωλήσεις μας στο εξωτερικό μας δίνουν μόλις το 42% του ξένου συναλλάγματος που χρειαζόμαστε για τις αγορές μας στο εξωτερικό. Ένας άλλος τρόπος για να δούμε τη διαφορά αυτή είναι να αναγάγομε τις εισαγωγές και εξαγωγές σε ποσοστό του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος, οπότε βλέπομε ότι ενώ οι εξαγωγές μας αποτελούν το 10,9% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος οι εισαγωγές φθάνουν το 25,3% αυτου (στοιχεία 1975).

Στον Πίνακα 23.3.3 βλέπομε την κατανομή των εισαγωγών και εξαγωγών το 1975, κατά ηπείρους καθώς και ορισμένες χωρες.

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 23.3.3 ο κύριος όγκος του διεθνούς εμπορίου της Ελλάδας διεξάγεται με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (49,7% των εξαγωγών και 42,5% των εισαγωγών).

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.3.3.**Εισαγωγές και Εξαγωγές κατά Ηπείρους και ορισμένες χώρες κατά το 1975.**

Σε έκατομμύρια Δραχμές

Περιοχή και χώρα	ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ		ΕΞΑΓΩΓΕΣ	
	Αξία σε δραχμές (τρέχουσες τιμές)	Ποσοστό % επί συνόλου	Αξία σε δραχμές (τρέχουσες τιμές)	Ποσοστό % επί συνόλου
1. Ευρώπη	99.403	57,8	52.430	70,3
1.1 Χώρες ΕΟΚ	73.169	42,5	37.121	49,7
(Γαλλία)	(10.323)	(6,0)	(5.396)	7,3
(Βέλγιο-Λουξεμβούργο)	(4.833)	(2,8)	(1.433)	1,9
(Ολλανδία)	(6.933)	(4,0)	(4.174)	5,6
(Δ. Γερμανία)	(27.265)	(15,9)	(15.881)	21,1
(Ιταλία)	(14.171)	(8,2)	(6.130)	8,3
(Αγγλία)	(8.290)	(4,8)	(3.626)	4,9
(Ιρλανδία)	(150)	(0,1)	(33)	0,0
(Δανία)	(1.204)	(0,7)	(448)	0,6
1.2 Λοιπές χώρες Ευρώπης (πλην Ανατολικών)	17.375	10,1	6.807	9,1
1.3 Ανατολική Ευρώπη	8.859	5,2	8.502	11,5
2. Αφρική	9.231	5,4	8.812	11,9
3. Ασία	42.801	24,9	8.388	11,3
4. Αμερική	16.531	9,6	4.484	6,1
4.1 ΗΠΑ	12.689	7,3	3.767	5,1
4.2 Καναδάς	1.488	0,9	493	0,7
4.3 Λοιπές	2.354	1,4	224	0,3
5. Αυστραλία και Ωκεανία	4.007	2,3	251	0,3
6. Διάφοροι	68	0,0	76	0,1
Γενικό Σύνολο (1+2+3+4+5+6)	172.041	100,0	74.441	100,0

Θα πρέπει επίσης να σημειώσουμε τη γρήγορη ανοδική πορεία των εμπορικών μας σχέσεων - και ειδικότερα των εξαγωγών μας - με τις χώρες της Αφρικής και τις Αραβικές χώρες. Πραγματικά οι εξαγωγές μας προς τις χώρες της Αφρικής αποτελούσαν το 7,5% του συνόλου το 1972, ενώ το 1975 έφτασαν το 11,3%. Με τις Αραβικές εξάλλου χώρες της Μ. Ανατολής οι εξαγωγές μας αυξήθηκαν από 2,0% του συνόλου το 1972 σε 5,6% το 1975, δηλαδή σχεδόν τριπλασιάσθηκαν. Το γεγονός αυτό είναι σημαντικό, γιατί δείχνει τις μεγάλες δυνατότητες αναπτύξεως του εξωτερικού εμπορίου με τις νέες αναπτυσσόμενες χώρες, με χώρες δηλαδή που οι αγορές τους έχουν μεγάλες προοπτικές αναπτύξεως.

23.4 Το Εμπορικό Ισοζύγιο και το Ισοζύγιο Πληρωμών.

Μέσω του διεθνούς εμπορίου αγαθά ανταλλάσσονται με άλλα αγαθά. Άλλα ενώ

για την ανταλλαγή των αγαθών σε μια χώρα οι κάτοικοί της χρησιμοποιούν ένα κοινό από όλους μέσο ανταλλαγής, δηλαδή το νόμισμα της χώρας, τι γίνεται με τις ανταλλαγές μεταξύ δύο χωρών που έχουν διαφορετικό κοινό μέσο ανταλλαγής, δηλαδή διαφορετικό νόμισμα;

‘Όταν μια χώρα **εισάγει αγαθά** προσφέρει προς ανταλλαγή **το νόμισμά της με το νόμισμα της χώρας από την οποία πραγματοποιεί τις εισαγωγές.**’ Όταν μια χώρα **εξάγει αγαθά** η χώρα που εισάγει τα αγαθά αυτά προσφέρει **το νόμισμά της προς ανταλλαγή με το νόμισμα της χώρας που εξάγει.**

Ας δούμε όμως πώς γίνεται αυτό.

Ας υποθέσουμε ότι ένας Έλληνας εξαγωγέας συμφωνεί να πωλήσει εμπορεύματα αξίας 350.000 δραχμών σ' έναν Αμερικανό εισαγωγέα. Κι αν υποθέσουμε ότι η τιμή του δολλαρίου, δηλαδή η σχέση μεταξύ της αξίας του δολλαρίου και της αξίας της δραχμής είναι 1:35, δηλαδή ένα δολλάριο ανταλλάσσεται προς 35 δραχμές και αντιστρόφως. Αυτό σημαίνει ότι ο Αμερικανός εισαγωγέας πρέπει να πληρώσει στον Έλληνα εξαγωγέα 10.000 δολλάρια. Ο Έλληνας εξαγωγέας όμως δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει δολλάρια στην Ελλάδα. Γι αυτό η Τράπεζα της Ελλάδος, που διαχειρίζεται το ξένο συνάλλαγμα, θα πάρει εκείνη τα δολλάρια και θα δώσει τις 350.000 δραχμές στον Έλληνα εξαγωγέα. Ας πάρομε τώρα έναν Έλληνα εισαγωγέα, ο οποίος θέλει να εισάγει από την Αμερική εμπορεύματα αξίας 10.000 δολλαρίων, τα οποία βέβαια ο Αμερικανός εξαγωγέας δεν επιθυμεί να λάβει στο ισόποσό τους σε δραχμές. Στην περίπτωση αυτή ο Έλληνας εισαγωγέας θα ζητήσει να αγοράσει από την Τράπεζα της Ελλάδος 10.000 δολλάρια για να τα δώσει στον Αμερικανό εισαγωγέα.

Έτσι, απλοποιώντας πολύ τα πράγματα, βλέπομε ότι το συνάλλαγμα που χρειαζόμαστε για τις αγορές μας από το εξωτερικό, δηλαδή για τις εισαγωγές μας, το εξασφαλίζουμε από τις πωλήσεις μας στο εξωτερικό, δηλαδή από τις εξαγωγές μας. Λέμε ότι απλοποιούμε πολύ τα πράγματα γιατί το σύστημα των διεθνών πληρωμών στην πράξη είναι πολύ πιο πολύπλοκο. Αρκεί να σκεφθούμε μόνο μια περίπτωση, αυτή δηλαδή που αγοράζουμε ορισμένα προϊόντα από μια χώρα που εκείνη δεν αγοράζει καθόλου από τη χώρα μας ή αγοράζει πολύ λιγότερα. Δεν χρειάζεται όμως να εισέλθουμε σ' αυτές τις τεχνικές λεπτομέρειες για να μιλήσουμε για το εμπορικό ισοζύγιο, που είναι το αντικείμενό μας. Εδώ μας ενδιαφέρει να δούμε τη σχέση μεταξύ αξίας εξαγωγών και αξίας εισαγωγών, να δούμε δηλαδή αν οι εξαγωγές μας μας δίνουν το αναγκαίο συνάλλαγμα για τις εισαγωγές μας. Όπως δε είδαμε στους Πίνακες 23.3.1 και 23.3.2 οι εξαγωγές μας μόλις είναι τα 2/5 των εισαγωγών μας. Συνεπώς το **Εμπορικό Ισοζύγιο**, όπως ονομάζονται οι πίνακες αυτοί όταν συνδυασθούν, είναι **ελλειμματικό**, αφήνει δηλαδή αρνητικό υπόλοιπο.

Σε τρέχουσες τιμές το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας μας για το έτος 1975 παρουσιάζει (σε εκατομμύρια δραχμές) την ακόλουθη εικόνα:

1. Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	87.425
1.1. Εμπορεύματα	74.520
1.2. Μεταφορές	4.260
1.3. Λοιπές υπηρεσίες	8.645

2. Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	174.855
2.1. Εμπορεύματα	150.337
2.2. Μεταφορές	18.764
2.3. Λοιπές υπηρεσίες	5.754
3. Εμπορικό ισοζύγιο	—87.430

Πως όμως καλύπτεται το έλλειμμα αυτό του εμπορικού ισοζυγίου; Πού βρίσκει η χώρα μας το συνάλλαγμα για να πληρώσει την αξία των εισαγωγών μας, πέρα από την αξία των εξαγωγών; Η απάντηση είναι ότι πέρα από τις εμπορικές συναλλαγές με το εξωτερικό, υπάρχουν και άλλες συναλλαγές που πραγματοποιούνται μεταξύ της χώρας μας και άλλων χωρών.

Οι συναλλαγές αυτές εμφανίζονται σε δύο λογαριασμούς. Τον ένα λογαριασμό ονομάζομε **ισοζύγιο αδήλων συναλλαγών**. Σ' αυτόν περιλαμβάνονται οι **άδηλοι πόροι**, που συνιστούν έσοδα σε συνάλλαγμα, και οι **άδηλες πληρωμές**, που είναι δαπάνες σε συνάλλαγμα. Οι άδηλοι πόροι περιλαμβάνουν έσοδα, όπως δαπάνες των ξένων τουριστών, πληρωμές για μεταφορές για λογαριασμό ξένων με ελληνικά μεταφορικά μέσα, εμβάσματα Ελλήνων μεταναστών κλπ.

Οι δαπάνες των Ελλήνων τουριστών στο εξωτερικό είναι σαν εισαγωγή αγαθών στη χώρα, ενώ οι δαπάνες των ξένων τουριστών στη χώρα μας είναι σαν εξαγωγές αγαθών από τη χώρα μας. Και στις δύο περιπτώσεις γίνεται μεταβίβαση συναλλαγμάτων από μια χώρα σε μιαν άλλη. Οι υπηρεσίες μεταφορών που παρέχει η χώρα μας στο εξωτερικό είναι επίσης σαν εξαγωγές αγαθών, ενώ οι πληρωμές της χώρας μας για υπηρεσίες μεταφορών είναι σαν εισαγωγές.

Τα εμβάσματα των Ελλήνων μεταναστών, που στέλνουν στους εδώ συγγενείς τους, ή οι καταθέσεις των Ελλήνων μεταναστών σε συνάλλαγμα στις ελληνικές τράπεζες, αποτελούν μια ροή συναλλάγματος στη χώρα. Ροή συναλλάγματος αποτελούν επίσης και οι αμοιβές σε συνάλλαγμα των ναυτικών μας στα εμπορικά πλοία, που στέλνονται στις εδώ οικογένειές τους, καθώς και οι εισφορές των εφοπλιστών που γίνονται σε ξένο συνάλλαγμα στα ασφαλιστικά ταμεία των ναυτικών.

Το συνάλλαγμα που εισφέρει στη χώρα μας από τις παραπάνω αιτίες αποτελεί τους άδηλους πόρους, ενώ οι πληρωμές των Ελλήνων για αντίστοιχες αιτίες σε ξένες χώρες, όπως των Ελλήνων τουριστών ή των αμοιβών για υπηρεσίες μεταφορών ή για τόκους δανείων σε συνάλλαγμα από ξένες χώρες, αποτελούν τις **άδηλες πληρωμές**. Τη διαφορά μεταξύ αυτών των δύο ονομάζομε **ισοζύγιο αδήλων συναλλαγών**.

Το εμπορικό ισοζύγιο και το ισοζύγιο των αδήλων συναλλαγών απαρτίζουν μαζύ το **ισοζύγιο των τρεχουσών συναλλαγών**.

Πέρα όμως από τους λογαριασμούς που περιλαμβάνονται στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών υπάρχουν και άλλες διεθνείς συναλλαγές, όπως ο βραχυχρόνιος και μακροχρόνιος δανεισμός κεφαλαίων, που περιλαμβάνεται στο **λογαριασμό κινήσεως κεφαλαίων**.

Οι δύο αυτοί λογαριασμοί, δηλαδή το ισοζύγιο των τρεχουσών συναλλαγών, που όπως είπαμε περιλαμβάνει το εμπορικό ισοζύγιο και το ισοζύγιο των αδήλων συναλλαγών, και ο λογαριασμός κινήσεως κεφαλαίων εμφανίζονται μαζύ σε ένα

πίνακα που ονομάζεται *Ισοζύγιο (Διεθνών) Πληρωμών.*

Κανονικά το Ισοζύγιο Πληρωμών πρέπει να είναι πάντα ισοσκελισμένο, ενώ δεν είναι ανάγκη να είναι πλήρως ισοζυγισμένα το εμπορικό ισοζύγιο και το ισοζύγιο των αδήλων συναλλαγών ή το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Στην περίπτωση που το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών είναι ελλειμματικό, όπως στην περίπτωση της χώρας μας (βλ. Πίνακα 23.4.1) το έλλειμμα αυτό καλύπτεται από το ισοζύγιο κινήσεως κεφαλαίων. Έτσι, οι τυχόν υποχρεώσεις της χώρας από αγορές στο εξωτερικό, κατά το ποσοστό που δεν μπορεί να καλυφθούν από τις ανταλλαγές αγαθών και υπηρεσιών, πρέπει να πληρώνονται με δανεισμό ή παροχή πιστώσεων.

Ο Πίνακας 23.4.1 εμφανίζει την εξέλιξη του ισοζυγίου πληρωμών της Ελλάδας κατά την περίοδο 1973-1976.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 23.4.1.
Ισοζύγιο Πληρωμών Ελλάδας 1973-1976.**

Σε εκατομμύρια δολλαρίων ΗΠΑ

	1973	1974	1975	1976
Εξαγωγές	1.231	1.774	1.960	2.228
Εισαγωγές	4.047	4.659	4.882	5.561
1. ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ	—2.816	—2.885	—2.922	—3.333
‘Αδηλοι Πόροι	2.203	2.371	2.673	3.039
— Ταξιδιωτικό συνάλλαγμα	(515)	(436)	(621)	(824)
— Μεταφορές (ναυτιλιακό)	(600)	(874)	(854)	(914)
— Εμβάσματα μεταναστών	(735)	(645)	(734)	(803)
— Λοιπά	(353)	(416)	(464)	(498)
‘Αδηλες πληρωμές	574	725	760	790
2. ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΑΔΗΛΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ	1.628	1.646	1.913	2.249
3. ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ (Διαφορά 1 με 2)	—1.188	—1.239	—1.009	—1.084
4. ΚΙΝΗΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ	1.041	1.150	1.230	1.213
5. Στοιχεία προς τακτοποίηση (Διαφορά 3 με 4)	—147	—89	221	129

ΠΗΓΗ: Τράπεζα Ελλάδος, Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο, Αύγουστος 1977

Όπως φαίνεται από τον πίνακα αυτόν, σημειώθηκε μια σημαντική αύξηση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου μεταξύ των ετών 1973-1976, παρά την κατά 1000 εκατομμύρια δολλάρια περίπου αύξηση των εξαγωγών. Αυτό οφείλεται, όπως προκύπτει από τον πίνακα, στην ταυτόχρονη πολύ πιο μεγάλη αύξηση και των εισαγωγών (κατά 1500 εκατ. δολλ. περίπου). Παρ’ όλα αυτά όμως, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών εμφανίζεται βελτιωμένο το 1975 και το 1976 έναντι των ετών 1973 και 1974, δεδομένου ότι το έλλειμμά του εμφανίζει σημαντική μείωση. Αυτό οφείλεται στη σημαντική βελτίωση του ισοζυγίου των αδήλων πόρων, που το πλεόνασμά του αυξήθηκε από 1628 εκατ. δολλάρια το 1973 σε 2249 το 1976. Η αύξηση αυτή του πλεονάσματος οφείλεται κυρίως στον Τουρισμό και τα ναυτιλιακά εμβάσματα.

Τέλος, όπως προκύπτει από τον Πίνακα 23.4.1 το έλλειμμα του ισοζυγίου των τρεχουσών συναλλαγών υπερκαλύφθηκε κατά το 1975 και 1976 από το λογαριασμό κινήσεως κεφαλαίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

24.1 Βασικές προοπτικές και επιδιώξεις.

Η μεγιστοποίηση της ευημερίας του κοινωνικού συνόλου αποτελεί την κεντρική επιδιώξη της πολιτικής αναπτύξεως της χώρας μας. Ο τρόπος με τον οποίο θα επιτευχθεί η επιδιώξη αυτή και το ειδικότερο περιεχόμενο που θα δοθεί στην έννοια της ευημερίας, εξαρτάται από την οικονομική πολιτική και τα πολιτικά πιστεύων κάθε κυβερνήσεως.

Στα πλαίσια πάντως της κοινωνικοπολιτικής ιδεολογίας του συστήματος της μικτής οικονομίας, που ισχύει στη χώρα μας και των διεθνών προσανατολισμών της, οι βασικοί στόχοι της πολιτικής αναπτύξεως αποβλέπουν στην ισόρροπη και αρμονική επίτευξη της **οικονομικής ανόδου**, της **κοινωνικής προόδου** και της **πολιτιστικής αναπτύξεως** του λαού μας.

Ειδικότερα, η στρατηγική για την κατάκτηση των στόχων αυτών, όπως καθορίζεται στο σχέδιο του προγράμματος Αναπτύξεως 1977-1980, αποβλέπει:

— Στην προώθηση των διαδικασιών αναπτύξεως και στη βελτίωση της δομής της οικονομίας της Χώρας, στην **αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικής ικανότητας και τον προσανατολισμό της Χώρας προς τη διεθνή αγορά**.

— Στη γρήγορη ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού, που όπως είδαμε αποτελεί τον πιο κρίσιμο παράγοντα της οικονομικής αναπτύξεως, με τη **βελτίωση, εκσυγχρονισμό και επέκταση της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσεων**.

— Στη **βελτίωση των μεθόδων οργανώσεως και διοικήσεως** τόσο του δημόσιου όσο και του ιδιωτικού τομέα, και την **ανύψωση της τεχνολογικής στάθμης** της χώρας.

— **Στην εναρμόνιση των κοινωνικών και πολιτιστικών στόχων με τους οικονομικούς στόχους**, ώστε να επιτευχθεί η βελτίωση της **ποιότητας της ζωής** και όχι απλώς η υλική ευημερία.

— Στην **εμπέδωση και βελτίωση των μηχανισμών μιας σύγχρονης δημοκρατίας** που προϋποθέτει την οργάνωση **τριμερούς συνεργασίας** στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα. Την καθιέρωση δηλαδή διαδικασιών που θα επιτρέψουν την αρμονική και ισότιμη συνεργασία μεταξύ του **Κράτους**, των **συνδικαλιστικών ή των συνεταιριστικών οργανώσεων** των εργατούπαλλήλων ή των αγροτών και των **εργοδοτών**, εκείνων δηλαδή που έχουν αναλάβει την οργάνωση της παραγωγής και διανομής των αγαθών και υπηρεσιών.

Ένα βασικό προσδιοριστικό παράγοντα για την πορεία που θα ακολουθήσει η

χώρα μας στα προσεχή χρόνια, τόσο στον κοινωνικό και πολιτικό όσο και στον οικονομικό τομέα, αποτελούν οι σχέσεις της με τις **Ευρωπαϊκές Κοινότητες**.

Είναι πραγματικά αναγκαίο να προσαρμόσουμε την καθόλου διάρθρωση της οικονομίας μας προς τις αναπτυγμένες χώρες της δυτικής Ευρώπης, για να ασφαλίσουμε την οικονομική μας ανάπτυξη. Αυτό προκύπτει αβίαστα από την έκταση των εμπορικών και κοινωνικοπολιτικών σχέσεών μας με τις χώρες αυτές και από το ειδικό καθεστώς που **ήδη** διέπει τις σχέσεις μας με τις εννέα χώρες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, που απορρέουν από τη σύνδεσή μας μαζύ τους με τη Συνθήκη των Αθηνών του 1961.

Για το λόγο αυτό θα πρέπει να δούμε λίγο πιο αναλυτικά τι είναι ακριβώς οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες και πώς διαγράφονται οι σχέσεις της Χώρας μας μαζύ τους. Στο θέμα αυτό αναφέρονται οι επόμενες δύο παράγραφοι.

Μετά τη διεθνή κρίση του 1973 και τις δυσμενείς συνθήκες που είχαν επικρατήσει στη χώρα μας, οι γενικότερες συνθήκες τόσο στο διεθνή χώρο, όσο και στον εσωτερικό διαγράφονται ευνοϊκότερες για το μέλλον της ελληνικής οικονομίας. Για να πραγματωθούν όμως οι αυτές προβλέψεις θα πρέπει να αντιμετωπισθούν με επιτυχία ορισμένες βασικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας. Μερικές από τις αδυναμίες αυτές είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, όπως π.χ. το πολύ μικρό μέγεθος των παραγωγικών μονάδων και η μεγάλη ελλειμματικότητα του εμπορικού ισοζυγίου.

Μια άλλη αδυναμία αποτελεί η **δημογραφική κατάσταση** της χώρας και ειδικότερα το πολύ χαμηλό ποσοστό φυσικής αυξήσεως του πληθυσμού, που μειώθηκε από 1,25%, το 1954 σε 0,68% το 1975. Το φωνόμενο αυτό σε συνδυασμό με τη μετανάστευση, είχε ως αποτέλεσμα να είναι πολύ δυσμενής η κατά ηλικία διάρθρωση του πληθυσμού της χώρας μας. Αρκεί να σημειωθεί ενδεικτικά, ότι το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 55 ετών και άνω στο σύνολο του πληθυσμού, αυξήθηκε από 17% το 1961 σε 22% το 1971. Η χαμηλή φυσική αύξηση του πληθυσμού και η χειροτέρευση της συνθέσεώς του κατά ηλικία, έχουν σοβαρές επιπτώσεις τόσο στην προσφορά του εργατικού δυναμικού, όσο και στη μελλοντική σύνθεση της ζητήσεως αγαθών και υπηρεσιών. Συνεπάγεται επίσης μια ψηλή επιβάρυνση για κοινωνικές παροχές (συντάξεις, υγειονομική περίθαλψη κλπ.) λόγω διογκώσεως των κλιμακίων των μη παραγωγικών ηλικιών.

Ένα άλλο πρόβλημα είναι η **χαμηλή παραγωγικότητα** της εργασίας στον αγροτικό τομέα, που κατά το 1971 ήταν κάτω από το μισό του μέσου όρου για το σύνολο της οικονομίας. Αυτό είναι συνέπεια πολλών παραγόντων, μεταξύ των οποίων είναι το μεγάλο μέγεθος του αγροτικού πληθυσμού και συνεπώς το πολύ μικρό μέγεθος του κλήρου, η ανεπαρκής συνεταιριστική οργάνωση και η δυσμενής σύνθεση του αγροτικού εργατικού δυναμικού κατά ηλικία (δηλαδή το πολύ μικρό ποσοστό νέων ηλικιών).

24.2 Οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες και η λειτουργία τους.

I. Η γέννεση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

Η ημερομηνία γεννήσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας θα μπορούσε να τοποθετηθεί στις 9 Μαΐου 1950. Την ημέρα αυτή ο Robert Schuman Υπουργός των Εξωτερικών της Γαλλίας έκανε την ακόλουθη δήλωση, που προκάλεσε κατάπληξη

στους παρευρισκόμενους δημοσιογράφους και ανταποκριτές:

« Η Γαλλική Κυβέρνηση προτείνει να τεθεί το σύνολο της γαλλο-γερμανικής παραγωγής άνθρακα και χάλυβα κάτω από μια κοινή Ανώτατη Αρχή, με την ίδρυση μιας οργανώσεως που θα είναι ανοικτή στη συμμετοχή και άλλων Ευρωπαϊκών χωρών... Με την από κοινού διαχείριση της παραγωγής βασικών προϊόντων και την εγκαθίδρυση μιας νέας Ανώτατης Αρχής, που οι αποφάσεις της θα δεσμεύουν τη Γαλλία, τη Γερμανία και όσες χώρες θα προσχωρήσουν, **θα τεθούν οι πρώτες βάσεις μιας Ευρωπαϊκής ομοσπονδίας, αναγκαίας για τη διατήρηση της ειρήνης.**»

Για να κατανοήσει κανείς την ιστορική σημασία αυτής της προτάσεως θα πρέπει να έχει υπόψη του την κατάσταση που επικρατούσε στην Ευρώπη του 1950 αλλά και την ιστορία των Ευρωπαϊκών χωρών. Αρκεί μόνο να θυμηθούμε ότι μέσα σε τριάντα χρόνια οι Ευρωπαϊκοί Λαοί έζησαν δύο παγκόσμιους πολέμους που σημάδεψαν βαθιά τη ζωή τους. Τόσο βαθιά ώστε να τους κάνουν να αναρωτηθούν πως θα μπορούσαν να ξεχάσουν τα μίση που τους χώριζαν και να βρουν ένα δρόμο που θα τους εξασφάλιζε την ειρηνική συμβίωση και την πρόοδο. Έτσι ξεπήδησε το ιδανικό της Ενωμένης Ευρώπης, που μοιραία κάτω από τις συνθήκες της εποχής και το διαχωρισμό της Ευρώπης σε δυο στρατόπεδα με αντίθετα κοινωνικοπολιτικά συστήματα, περιορίζονταν στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης.

Οι καταπονημένοι από τον πρόσφατο πόλεμο λαοί της δυτικής Ευρώπης άκουσαν με ανακούφιση και ελπίδα την επαναστατική αυτή πρόταση του Σουμάν. Γιατί ήξεραν πως θα ήταν μάταιο να ελπίζουν σε μια ταχεία και ισόρροπη ανάπτυξη αν ακολουθούσαν τον ίδιο δρόμο που ακολούθησαν μετά τον πόλεμο του 1914-1918. Οι Γερμανοί αντελήφθησαν με ανακούφιση ότι αποτελούσαν αναπόσπαστο μέρος της Ευρώπης που επρόκειτο να διαμορφωθεί, ενώ, οι Ιταλοί και οι χώρες της Μπενελούξ (Βέλγιο - Ολλανδία - Λουξεμβούργο) έδωσαν γρήγορα τη συγκατάθεσή τους.

Οι συζητήσεις για τη σύνταξη μιας συνθήκης που θα μετουσίωνε σε πράξη την πρόταση αυτή, άρχισαν στις 20 Ιουνίου του 1950 και οδήγησαν στη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) με τη συνθήκη των Παρισίων που υπογράφηκε στις 13 Απριλίου 1951 από έξη Ευρωπαϊκές χώρες, δηλαδή Γαλλία, Ομοσπονδιακή Γερμανία, Ιταλία, Ολλανδία, Βέλγιο και Λουξεμβούργο. Η συνθήκη αυτή αποτέλεσε το πρώτο αποφασιστικό βήμα για μια ενοποίηση της Ευρώπης, που θα απέβλεπε στη διατήρηση των ελεύθερων δημοκρατικών θεσμών και την κατάκτηση μιας ανεξάρτητης πολιτικής οντότητας, που θα μπορούσε να σταθεί ισότιμα και δυναμικά ανάμεσα στις δυο υπερδυνάμεις, τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και τη Σοβιετική Ένωση.

Ύστερα από το επιτυχημένο αυτό πείραμα, οι εμπνευστές της Ενωμένης Ευρώπης, μεταξύ των οποίων πρέπει να ξεχωρίσουμε το Γάλλο Jean Monnet και τον Καγκελλάριο της Ομοσπονδιακής Γερμανίας Adenauer, συνέχισαν τις προσπάθειές τους για την ολοκλήρωση της ενότητας. Οι προσπάθειες αυτές κατέληξαν στην απόφαση ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για την ατομική ενέργεια που είναι γνωστή ως Ευρατόμ. Έτσι στις 25 Μαρτίου 1957, στο λόφο του Καπιτωλίου στη Ρώμη οι «Έξη» υπέγραψαν τις συνθήκες της Ρώμης, που ίδρυαν την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα και την Ευρατόμ, και των οποίων η εφαρμογή θα άρχιζε την 1η Ιανουαρίου 1958. Οι έξη, για να επιτύχουν τον τελικό στόχο, που είναι η πολιτική ένωση, διάλεξαν το δρόμο που

αρχίζει από την οικονομική ενοποίηση.

Οι βασικές επιδιώξεις των χωρών-μελών της Κοινότητας είναι:

— Να τεθεί τέρμα σε αιώνων Ευρωπαϊκούς ανταγωνισμούς και στις προσπάθειες κυριαρχίας δια των όπλων.

— Να καταρριφθούν τα εμπόδια στο εμπόριο και να δημιουργηθεί με τον τρόπο αυτό μια πολύ μεγάλη αγορά, που θα επιτρέπει την πιο ορθολογική χρήση των πόρων και την προσφορά καλύτερων υπηρεσιών στον καταναλωτή.

— Να καταργηθούν οι έλεγχοι στα σύνορα μεταξύ των χωρών-μελών και να παύσουν οι εθνικές διακρίσεις, που οφείλονται στην ύπαρξη των συνοριακών ελέγχων.

— Να ενεργοποιηθεί το δυναμικό των 250 και πλέον εκατομμυρίων Ευρωπαίων για μια μεγαλύτερη ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη και βελτίωση της ποιότητας ζωής για τις επόμενες γενεές.

— Να επανακτηθεί ένα μέρος από τη διεθνή επιρροή που τα ευρωπαϊκά κράτη έχουν χάσει ως μεμονωμένες δυνάμεις.

— Να καταστεί η Ευρώπη μια μεγάλη δύναμη στην υπηρεσία της παγκόσμιας ειρήνης και να μπορέσει να διαδραματίσει ενεργό ρόλο στην ενίσχυση των κρατών του τρίτου κόσμου».

Έτοι σήμερα από την άποψη του διεθνούς δικαίου υπάρχουν τρεις χωριστές Ευρωπαϊκές κοινότητες, δηλαδή η EKAX, η Ευρατόμ και η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) που θεωρούνται όμως μια ενιαία κοινότητα εθνών με το όνομα Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Τα διοικητικά όργανα αυτών των Κοινοτήτων συγχωνεύθηκαν επίσης τον Ιούλιο του 1967.

Η Κοινότητα αργότερα, με τη συνθήκη της 22 Ιανουαρίου 1972, αποφάσισε τη διεύρυνσή της με την ένταξη από την 1η Ιανουαρίου 1973 τεσσάρων νέων μελών δηλαδή της Βρετανίας, της Δανίας, της Ιρλανδίας και της Νορβηγίας. Η Νορβηγία όμως τελικά δεν έγινε μέλος της Κοινότητας, αφού ο Νορβηγικός λαός με μικρή πλειοψηφία (53%) αποφάσισε να μην ενταχθεί η χώρα του.

Έτοι σήμερα τα μέλη-χώρες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων είναι εννέα (9).

II. Τι είναι ακριβώς οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

Οι συνθήκες του Παρισιού (1951) και της Ρώμης (1957) έθεσαν, όπως είδαμε, τις βάσεις της οικονομικής ενοποίησεως της Ευρώπης. Τι ακριβώς σημαίνει, όμως, αυτή η οικονομική ενοποίηση; Με τις παραπάνω συμφωνίες και κυρίως με τη συνθήκη της Ρώμης προβλέπεται:

a) **Η τελωνειακή ένωση.** Η απομάκρυνση δηλαδή όλων των εμποδίων (π.χ. τελωνειακοί δασμοί, ποσοστώσεις κλπ.) που παρεμποδίζουν την ελεύθερη διακίνηση όχι μόνο των εμπορευμάτων αλλά και όλων των συντελεστών της παραγωγής, δηλαδή κεφαλαίων, εργασίας, επιχειρήσεων. Επίσης ο καθορισμός ενιαίου εξωτερικού δασμολογίου, των όρων δηλαδή σύμφωνα με τους οποίους θα γίνονται οι εισαγωγές στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες αγαθών και υπηρεσιών από τον υπόλοιπο κόσμο.

b) **Η εφαρμογή κοινής πολιτικής στον οικονομικό τομέα.** Δεδομένου ότι το κράτος ασκεί, όπως είδαμε, σημαντικό ρόλο στην οικονομική δραστηριότητα, είναι φυσικό ότι οικονομική ένωση σημαίνει ενιαία οικονομική πολιτική. Έτοι η συνθήκη

της Ρώμης προβλέπει ότι βασικό έργο της Κοινότητας είναι να επιδιώξει την εναρμόνιση της οικονομικής πολιτικής των χωρών-μελών και να εφαρμόσει κοινή οικονομική πολιτική για το σύνολο της Κοινότητας, ιδιαίτερα στούς τομείς της γεωργίας, του ανταγωνισμού, των εμπορικών σχέσεων, της φορολογίας, των μεταφορών κλπ.

Ο πρώτος στόχος της τελωνειακής ενώσεως επιτευχθηκε αρκετά εύκολα. Οι ποσοτικοί περιορισμοί εξαλείφθηκαν τελείως από το Δεκέμβριο του 1961 και οι τελωνειακοί δασμοί καταργήθηκαν στις 30 Ιουνίου 1968. Για τις τρεις χώρες-νέα μέλη, η τελωνειακή ένωση ολοκληρώθηκε την 1η Ιουλίου 1977.

Παράλληλα καθιερώθηκε το Κοινό Εξωτερικό Δασμολόγιο (ΚΕΔ). Για να κατανοηθεί η ανάγκη για το ΚΕΔ ας πάρομε ένα παράδειγμα. Αν η Γαλλία έχει δασμό στα εισαγόμενα Ιαπωνικά αυτοκίνητα μεγαλύτερο από ό,τι η Ιταλία, τότε θα ήταν δυνατόν, αφού έχουν καταργηθεί οι δασμοί ανάμεσα στις δυο χώρες, οι Γάλλοι αγοραστές να προτιμούσαν να αγοράζουν Ιαπωνικά αυτοκίνητα που θα έρχονταν μέσω Ιταλίας και όχι τα εισαγόμενα απευθείας στη Γαλλία. Με το κοινό εξωτερικό δασμολόγιο εξαφανίζεται αυτό το ενδεχόμενο.

Το ΚΕΔ που ισχύει σήμερα στις χώρες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων είναι ένα από τα χαμηλότερα του κόσμου, πράγμα που δείχνει την πίστη τους στην ελευθερία των Διεθνών ανταλλαγών.

Παρόλο όμως που καταργήθηκαν οι δασμοί και οι ποσοτικοί περιορισμοί, τα εμπορεύματα δεν κυκλοφορούν τόσο ελεύθερα από τη μια χώρα στην άλλη, όσο στο εσωτερικό της ίδιας χώρας. Υπάρχουν ακόμα διάφορες διατυπώσεις και διαφορετικοί κανονισμοί που δυσχεραίνουν την ελεύθερη διακίνηση των αγαθών μεταξύ των χωρών-μελών.

Η τελωνειακή ένωση συνέβαλε στην αύξηση των ανταλλαγών μεταξύ των χωρών μελών και τόνωσε το εμπόριο της Κοινότητας με τις χώρες-μέλη. Από το 1958 μέχρι το 1971, το εμπόριο μεταξύ των 'Εξη επταπλασιάσθηκε. Το 1975 το ενδοκοινοτικό εμπόριο κάλυπτε το 50% περίπου του συνολικού εξωτερικού εμπορίου των χωρών-μελών. Αυτό φαίνεται στον Πίνακα 24.2.1 από τον οποίο προκύπτει ότι το 48,4% των συνολικών εισαγωγών γίνεται από χώρες-μέλη και το 49,4% του συνόλου των εξαγωγών γίνεται προς χώρες-μέλη.

Για να αντιληφθούμε το δυναμισμό και το μέγεθος της ενιαίας αυτής αγοράς των εννέα χωρών των Ευρωπαϊκών κοινοτήτων, αρκεί να ρίξουμε μια ματιά στον παρακάτω Πίνακα 24.2.2 που μας δείχνει το μέγεθος της παραγωγής ορισμένων βασικών προϊόντων και στον Πίνακα 24.2.3. που παρέχει στοιχεία για το μέγεθος καταναλώσεως ορισμένων προϊόντων, που αποτελούν κριτήριο για το επίπεδο υλικής ευημερίας των κατοίκων των χωρών-μελών της Κοινότητας.

'Όσον αφορά το δεύτερο στόχο, της εφαρμογής δηλαδή κοινής πολιτικής στον οικονομικό τομέα έγιναν επίσης σημαντικά βήματα, αλλά απαιτούνται ακόμη να γίνουν πολλά για να μπορεί να θεωρηθεί ότι το πνεύμα και το πλαίσιο που έθεσε η συνθήκη της Ρώμης βρήκαν την πραγματοποίησή τους.

Ας δούμε όμως με συντομία τι έχει επιτευχθεί:

α) **Ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων.** Οι αρχές της ελεύθερης κυκλοφορίας κυκλοφορίας των εργαζομένων, που έθεσαν οι συνθήκες της Ρώμης, είχαν πρακτικά αποτελέσματα για τους εργαζόμενους των 'Εξη, αφού με σειρά νομοθετικών μέτρων καταργήθηκαν όλοι οι περιορισμοί σχετικά με τη διακίνησή τους στις

ΠΙΝΑΚΑΣ 24.2.1.
Το εξωτερικό εμπόριο των χωρών της ΕΟΚ.

Σε εκατομμύρια Κοινοτικές μονάδες

Χώρα	ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ			ΕΞΑΓΩΓΕΣ			Εμπορικό Ισοζύγιο	
	Σύνολο	Ευρώπη των 9		Σύνολο	Ευρώπη των 9			
		Αξία	% του συνόλου		Αξία	% του συνόλου		
Ομ. Γερμανία	57.244	28.339	49,5	68.821	29.984	43,6	+ 11.577	
Γαλλία	40.429	19.945	49,3	38.858	19.276	49,6	— 1.511	
Ιταλία	29.089	12.489	43,0	26.354	11.881	45,1	— 2.735	
Ολλανδία	26.520	15.088	56,9	26.650	18.927	71,0	+ 130	
Βέλγιο	23.166	15.555	67,1	21.724	15.322	70,5	— 1.422	
Λουξεμβούργο	40.248	13.051	32,4	33.103	10.693	32,3	— 7.145	
Αγγλία	2.850	1.971	69,1	2.415	1.918	79,4	— 435	
Ιρλανδία	7.850	3.601	45,9	6.605	2.973	45,0	— 1.245	
Ευρώπη των 9	227.396	110.038	48,4	224.530	110.975	49,4	— 2.866	

ΠΗΓΗ: Βασικές Στατιστικές Κοινότητας, 1977

Χώρες της Κοινότητας.

Σήμερα οι υπήκοοι μιας χώρας-μέλους της Κοινότητας **δεν χρειάζονται άδεια εργασίας**, όπως προηγουμένως, για να εργασθούν σ' οποια διάληχτη χώρα-μέλος επιθυμούν. Μπορεί να προσληφθούν σε εργασία δείχνοντας απλώς το διαβατήριό τους. Επί πλέον έχουν τον ίδιο μισθό, την ίδια κοινωνική ασφάλιση και τα ίδια συνδικαλιστικά δικαιώματα με τους ντόπιους.

β) **Κοινωνική πολιτική.** Η Συνθήκη της Ρώμης καθορίζει ότι ένας από τους βασικούς σκοπούς της Κοινότητας είναι η συνεχής βελτίωση των συνθηκών εργασίας των κατοίκων των χωρών-μελών. Οι ηγέτες της Κοινότητας στη Διάσκεψη Κορυφής του Παρισιού του 1972, αναγνώρισαν ότι η **οικονομική ανάπτυξη δεν είναι αυτοσκοπός και ότι οι μεγάλες κοινωνικές ανισότητες μπορούν να καθυστερήσουν την πλήρη οικονομική ενοποίηση**. Αποφάσισαν έτσι ότι η Κοινότητα θα αναλάβει ένα δραστήριο πρόγραμμα κοινωνικών μεταρρυθμίσεων με αντικειμενικό σκοπό την εξισορρόπιση της οικονομικής αναπτύξεως της Κοινότητας. Οι βασικοί στόχοι του προγράμματος αυτού είναι:

- Βελτιωμένη και πλήρης απασχόληση.
- Καλύτερες συνθήκες διαβιώσεως και εργασίας.

— Αύξηση της συμμετοχής των εργατών και εργοδοτών στις οικονομικές και κοινωνικές αποφάσεις της Κοινότητας και μεγαλύτερη συμμετοχή των εργατών στις αποφάσεις των επιχειρήσεων.

— Λήψη μέτρων για τη βελτίωση των συνθηκών υγείας και ασφάλειας από αποχήματα στα εργοστάσια.

γ) **Η προστασία του καταναλωτή και του περιβάλλοντος.** Από το 1973 ιδρύθηκε Υπηρεσία Προστασίας του Περιβάλλοντος και των Καταναλωτών που σκοπό έχει να προστατεύσει τα συμφέροντα των καταναλωτών μέσα στην Κοινότητα. Στόχοι της

πολιτικής της υπηρεσίας αυτής είναι βασικά η βελτίωση των κανόνων υγείας και ασφάλειας στην παραγωγή και διανομή των τροφίμων και ορισμένων επικίνδυνων προϊόντων (π.χ. εντομοκτόνα) και η λήψη μέτρων, ώστε να αποφεύγεται η παραπλάνηση του κοινού ή απόκρυψη της αλήθειας από τον καταναλωτή είτε με τη διαφήμιση είτε με τις ετικέττες πάνω στα προϊόντα.

δ) Η αγροτική πολιτική. Από την αρχή της ιδρύσεως της Κοινότητας οι χώρες-μέλη αποφάσισαν να επεκτείνουν την Κοινή Αγορά όχι μόνο στη βιομηχανία, αλλά και στη γεωργία. Η κτηνοτροφία και η γεωργία έχουν μεγάλη σημασία για την Κοινότητα αφού απασχολούν το 10,5% του παραγωγικού πληθυσμού των εννέα χωρών-μελών. Από το 1962 άρχισε η επεξεργασία μιας Κοινής Αγροτικής πολιτικής που σκοπό είχε:

- Την αύξηση της αποδόσεως της καλλιεργήσιμης γης.
- Την παροχή δυνατότητας στους αγρότες της Κοινότητας να έχουν βιοτικό επίπεδο ανάλογο προς εκείνο, που έχουν οι εργαζόμενοι στη βιομηχανία.
- Η σταθεροποίηση των αγορών και η εξασφάλιση λογικών τιμών για τα γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα.

Ένας σημαντικός θεσμός της Κοινότητας είναι το **Ευρωπαϊκό Ταμείο Γεωργικού Προσανατολισμού και Εγγυήσεων** (F.E.O.G.A.) που σκοπό έχει να χρηματοδοτεί τη στήριξη των τιμών ασφαλείας που καθορίζει κάθε χρόνο το συμβούλιο Υπουργών.

Αυτό σημαίνει ότι αν οι γεωργοί δεν εξασφαλίσουν με την πώληση των προϊόντων τους το κατώτερο εισόδημα που έχει καθοριστεί με βάση τις τιμές ασφαλείας, τότε το Κράτος με χρήματα που δίνει το F.E.O.G.A. είναι υποχρεωμένο να τους το συμπληρώσει.

Από όσα περιγράφαμε μέχρι τώρα μπορούμε να συμπεράνομε ότι οι εννέα χώρες, με την κατάργηση των μεταξύ τους φραγμών στις ανταλλαγές βιομηχανικών και αγροτικών προϊόντων και με την προοδευτική συγχώνευση της οικονομικής, βιομηχανικής και κοινωνικής πολιτικής, συνέβαλαν σε χρονικό διάστημα 25 χρόνων στη ριζική μεταβολή ενός μεγάλου μέρους της Ηπειρωτικής Ευρώπης. Χώρες που είχαν παράδοση εχθρότητας και εμπολέμων συρράξεων μεταξύ τους, ζουν τώρα ειρηνικά και προοδεύουν σταθερά. Η ομάδα των χωρών αυτών έγινε με την Κοινή Αγορά μια από τις πιο σταθερές, ευημερούσες και δημοκρατικές περιοχές του κόσμου. Για να φθάσουν βέβαια στο σημείο αυτό χρειάσθηκε να αντιμετωπίσουν τεράστιες δυσχέρειες, να προβούν σε συμβιβασμούς απόψεων, να κάνουν αμοιβαίες υποχωρήσεις. Ακόμα και σήμερα τα προβλήματα είναι πολλά και σοβαρά, ιδίως κάτω από τις συνθήκες κρίσεως που διέρχεται η παγκόσμια οικονομία. Η θέληση όμως των Λαών της Ευρώπης, για να συνεχισθεί η πορεία προς την ένωση, που χάραξαν οι ιδρυτές των Κοινοτήτων, είναι μεγάλη και σχεδόν ομόφωνη.

III. Πως διοικούνται οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

Η κινητήρια δύναμη της Κοινότητας είναι οι μοναδικοί στο είδος τους θεσμοί μηχανισμοί, χάρη στους οποίους ξεπεράστηκαν μέχρι σήμερα πολλές κρίσεις και επέζησαν οι Κοινότητες. Οι θεσμοί αυτοί είναι: **Το Συμβούλιο των Υπουργών, η Επιτροπή, Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο** και ένας αριθμός **Συμβουλευτικών Επιτροπών**.

α) Το **Συμβούλιο των Υπουργών**. Το Συμβούλιο είναι ο συνδετικός κρίκος

μεταξύ των κυβερνήσεων των χωρών-μελών και των Κοινοτήτων. Είναι το πρωταρχικό αποφασιστικό δργανο της Κοινότητας .αι απαρτίζεται από 9 μέλη, ένα για κάθε χώρα. Η σύνθεσή του είναι ανάλογη με το θέμα που πρόκειται να συζητηθεί. Αν δηλαδή τα θέματα είναι οικονομικά, τότε το συμβούλιο αποτελούν οι Υπουργοί Οικονομικών, αν είναι γεωργικό οι Υπουργοί Γεωργίας κ.ο.κ. Την προεδρία του Συμβουλίου ασκούν εκ περιτροπής τα μέλη με εξάμηνη θητεία το καθένα. Κατά κανόνα οι αποφάσεις λαμβάνονται κατά πλειοψηφία, για ορισμένα όμως σοβαρά θέματα απαιτείται ομοφωνία.

β) Η Επιτροπή. Φρουρός των κοινοτικών συμφερόντων καί διαρκής κινητήρια δύναμη για την ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής ενότητας είναι η Επιτροπή. Απ' αυτήν προέρχονται όλες σχεδόν οι προτάσεις στο Συμβούλιο Υπουργών για τη θέσπιση των μέτρων και των καθορισμών της πολιτικής που πρέπει να ακολουθηθεί για να γίνει πραγματικότητα, και το πνεύμα και το γράμμα της Συνθήκης της Ρώμης. Αυτή έχει την ευθύνη για την καθημερινή διεύθυνση των υποθέσεων της Κοινότητας και μεταφέρει τις αποφάσεις του Συμβουλίου στους κρατικούς μηχανισμούς των χωρών-μελών.

'Εδρα της Επιτροπής είναι οι Βρυξέλλες (Βέλγιο). Αποτελείται από 13 μέλη που ορίζονται ύστερα από κοινή συμφωνία των κυβερνήσεων για περίοδο 4 ετών. Η Γαλλία, η Αγγλία, η Γερμανία και η Ιταλία προτείνουν δύο μέλη και οι υπόλοιπες 5 χώρες προτείνουν από ένα. Τα μέλη της Επιτροπής **ενεργούν ως Κοινοτικοί με πλήρη ανεξαρτησία έναντι των κυβερνήσεων τους** και έχουν την υποχρέωση να μην ζητούν, ούτε να ζητούνται εντολές από οποιαδήποτε κυβέρνηση ή άλλον οργανισμό. Οι αποφάσεις της Επιτροπής λαμβάνονται με απλή πλειοψηφία.

γ) Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Σύμφωνα με μιαν ιστορική απόφαση, που λήφθηκε ύστερα από πολλές δυσκολίες στις 20 Σεπτεμβρίου 1976, **η Εκλογή των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου θα γίνεται με άμεση καθολική ψηφοφορία σε εκλογές που θα γίνουν το Μάιο ή Ιούνιο του 1980 ταυτόχρονα και στις εννέα χώρες.** Έτσι ο ευρωπαϊκός πολίτης των χωρών-μελών εκλέγοντας για πρώτη φορά τους εκπροσώπους του στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο θα νοιώσει ότι συμμετέχει με δικούς τους εκπροσώπους στη διαδικασία λήψεως των αποφάσεων.

Μέχρι τώρα τα 198 μέλη του Κοινοβουλίου είναι εκπρόσωποι των Εθνικών Κοινοβουλίων και υποδεικνύονται μεταξύ των μελών τους από τα κοινοβούλια των χωρών-μελών.

Οι εξουσίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου είναι πριν το παρόν περιορισμένες και ο ρόλος του είναι μάλλον **συμβουλευτικός**. Εκφράζει γνώμη για τα θέματα που του υποβάλλονται και ελέγχει το έργο της Επιτροπής. Η σύνθεση των μελών του είναι η ακόλουθη: Η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιταλία και η Αγγλία αντιπροσωπεύονται μέ 36 μέλη η καθεμιά, το Βέλγιο και η Ολλανδία με 14, η Δανία και η Ιρλανδία με 10 και το Λουξεμβούργο με 6.

δ) Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Το Δικαστήριο ελέγχει τη σωστή ερμηνεία και εφαρμογή των διαφόρων κανονισμών της Κοινότητας. Δικάζει επίσης τις διαφωνίες που προκύπτουν μεταξύ των Κρατών-μελών και της Επιτροπής. Αποτελείται από εννέα Δικαστές και 4 Εισαγγελείς που διορίζονται με κοινή συμφωνία από τις κυβερνήσεις των χωρών-μελών.

24.3 Η Ελλάδα και οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

Η Ελλάδα υπήρξε η πρώτη χώρα που συνδέθηκε με ειδική συμφωνία με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα των 'Εξη. Η σύνδεση πραγματοποιήθηκε με την Συνθήκη των Αθηνών της 9 Ιουλίου 1961 που υπογράφηκε μεταξύ των αρχηγών κρατών των έξη (τότε) μελών της Κοινότητας και της Ελλάδας.

Σύμφωνα με την συνθήκη των Αθηνών οι σκοποί της συνδέσεως ήταν:

α) Δημιουργία ολοένα στενότερων δεσμών μεταξύ του ελληνικού λαού και των συνενωμένων μέσα στην Κοινότητα Λαών.

β) Βελτίωση του βιοτικού επιπέδου στην Ελλάδα και την ΕΟΚ με την επιτάχυνση της οικονομικής προόδου και της αρμονικής διευρύνσεως των συναλλαγών.

γ) Ενίσχυση της ειρήνης και της ελευθερίας με την από κοινού επιδίωξη των ιδεώδων από τα οποία διαπνέεται η Συνθήκη της Ρώμης (βλέπε προηγούμενη παράγραφο).

δ) Υποστήριξη της προσπάθειας του Ελληνικού Λαού για την επίτευξη βιοτικού επιπέδου ικανού να επιτρέψει μεταγενέστερα τήν πλήρη προσχώρηση της Ελλάδας ως ισότιμου μέλους στην Κοινότητα.

Ένα από τα βασικά μέσα για να πραγματοποιηθεί η σύνδεση ήταν η τελωνειακή ένωση, η οποία προβλέπονταν να πραγματοποιηθεί μέσα σε μια μεταβατική περίοδο είκοσι ετών, με προοδευτική εντός αυτής της περιόδου κατάργηση των δασμών για τα διάφορα προϊόντα που εισάγονται από ή εξάγονται προς την Κοινότητα. Η ένωση αυτή έχει σχεδόν πλήρως πραγματοποιηθεί από την 1η Νοεμβρίου 1974 σε ότι αφορά το μεγαλύτερο μέρος των βιομηχανικών προϊόντων.

Πέρα όμως από την τελωνειακή ένωση η συνθήκη των Αθηνών είχε θέσει και άλλους στόχους, όπως η εναρμόνιση της αγροτικής πολιτικής, που προϋποθέτει την προοδευτική απελευθέρωση των ανταλλαγών των αγροτικών προϊόντων· επίσης η συμφωνία προέβλεπε τη χορήγηση σημαντικής οικονομικής βοήθειας προς τη χώρα μας για να επιτύχει την επιτάχυνση του ρυθμού οικονομικής της αναπτύξεως, ώστε, βάσει του χρονοδιαγράμματος που προέβλεπε η συνθήκη των Αθηνών, μέχρι το 1984 να έχει φτάσει η χώρα μας το επίπεδο που θα της επέτρεπε την ένταξη στις Κοινότητες ως πλήρους μέλους.

Οι στόχοι όμως αυτοί δεν μπόρεσαν να επιτευχθούν, ύστερα από το πάγωμα της συμφωνίας που αποφασίστηκε από την Κοινότητα κατά τη διάρκεια του στρατιωτικού καθεστώτος, που επιβλήθηκε στην χώρα το 1967.

Έτσι ο μόνος στόχος που επετεύχθηκε από αυτούς που προέβλεπε η Συμφωνία Συνδέσεως είναι η τελωνειακή ένωση όσον αφορά τα βιομηχανικά προϊόντα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να σημειωθεί μια πολύ μεγάλη αύξηση των εμπορικών ανταλλαγών μεταξύ των χωρών της κοινότητας, ιδίως μετά τη διεύρυνσή τους το 1972, όπως προκύπτει από τους Πίνακες 24.2.2 και 24.2.3.

Στις 12 Ιουνίου 1975 η Ελληνική Κυβέρνηση υπέβαλε προς τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες αίτηση για την πλήρη ένταξή της σ' αυτές. Η Ελληνική Κυβέρνηση, προχώρησε στο αίτημα αυτό γιατί θεώρησε ότι η οικονομική εξέλιξη της χώρας μας χαρακτηρίζεται από έντονο δυναμισμό, σημαντικά μεγαλύτερο από εκείνον που προβλέφθηκε όταν έγινε η σύνδεση, και ότι είναι καλύτερο τα προβλήματα που πρέπει να επιλυθούν ν' αντιμετωπισθούν με καθεστώς πλήρους εντάξεως στις Κοινότητες ως ισότιμου μέλους και στα πλαίσια μιας μεταβατικής περιόδου

προσαρμογής, παρά με συνέχιση του καθεστώτος της συνδέσεως.

Όπως όμως τόνισε ο έλληνας πρεσβευτής στις Κοινότητες, όταν επέδιδε την ελληνική αίτηση για πλήρη ένταξη, «πέραν των οικονομικών προϋποθέσεων, η αίτησή μας βασίζεται στη σταθερή αφοσίωση του ελληνικού λαού και της κυβερνήσεώς του στην ευρωπαϊκή κοινότητα με την οποία έχομε κοινά ιδανικά και προσβλέπομε στους ίδιους στόχους. Βασίζεται στη διακαή επιθυμία μας να εδραιώσουμε τη Δημοκρατία στην Ελλάδα, στα πλαίσια των ευρύτερων δημοκρατικών θεσμών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, στην οποία η Ελλάδα ανήκει οικονομικά και πολιτικά».

Το αίτημα της χώρας μας για πλήρη ένταξη έγινε κατ' αρχή δεκτό από το Συμβούλιο 'Υπουργών και άρχισαν ήδη τον Ιούλιο 1976 οι διαπραγματεύσεις για τη συζήτηση των όρων της εντάξεως.

Το επίπεδο οικονομικής αναπτύξεως της χώρας μας απέχει βέβαια πολύ από το επίπεδο των χωρών-μελών της Κοινότητας, με εξαίρεση ίσως την Ιρλανδία που βρίσκεται κάπως κοντά στο δικό μας επίπεδο. Η διαφορά αυτή φαίνεται καθαρά στους πίνακες 24.2.2 και 24.2.3 και από το γεγονός ότι το μέσο ακαθάριστο κατά κεφαλήν εθνικό προϊόν της Ελλάδας είναι μόλις το 50% του αντίστοιχου μέσου όρου των χωρών της ΕΟΚ. Αυτό σημαίνει ότι η ένταξη δημιουργεί σοβαρά προβλήματα που θα πρέπει ν' αντιμετωπισθούν επιτυχώς για να αποβεί η ένταξη σε σφέλος της χώρας μας.

Τα προβλήματα αυτά, μαζύ βέβαια και με τις διαφορετικές πολιτικές εκτιμήσεις, κάνουν ορισμένη μερίδα του πολιτικού κόσμου να έχει αντιρρήσεις στην ένταξη. Οι υποστηρικτές της εντάξεως πιστεύουν ότι καταβάλλοντας συντονισμένες προσπάθειες μπορούμε να ξεπεράσουμε τα προβλήματα αυτά, που είναι προβλήματα της ελληνικής οικονομίας άσχετα με την ένταξη ή όχι της χώρας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Η αντιμετώπιση δε των προβλημάτων αυτών (όπως το ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο, το μικρό, μη ανταγωνιστικό μέγεθος της βιομηχανίας κλπ.) πιστεύουν οι υποστηρικτές της εντάξεως, θα είναι ευκολότερη αν έχομε την υποστήριξη και τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η ένταξη στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

24.4 Οι ανάγκες της Ελληνικής Οικονομίας για στελέχη.

Όπως έχομε ήδη αναφέρει, ένας βασικός παράγοντας για την ανάπτυξη της οικονομίας είναι η ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού που διαθέτει. Η μελλοντική ανοδική πορεία της οικονομίας πρέπει αναγκαστικά να στηριχθεί κατά μεγάλο βαθμό στην ποιοτική βελτίωση και στην αποδοτικότερη χρησιμοποίηση των διαθέσιμων πόρων και ειδικότερα του πιο σημαντικού από αυτούς που είναι **οι ανθρώποι**. Βέβαια, είναι γεγονός ότι το ελληνικό εργατικό δυναμικό, χαρακτηρίζεται από **αντίληψη, ενεργητικότητα και ικανότητα να προσαρμόζεται εύκολα** στις διαφορετικές συνθήκες. Αυτό αποδεικνύεται από τις επιδόσεις του σε ορισμένους τομείς όπως π.χ. η ναυτιλία και από την ψηλή θέση που καταλαμβάνει όταν βρεθεί σε ένα πιο ευνοϊκό οικονομικό περιβάλλον, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των Ελλήνων εργαζομένων σε άλλες, βιομηχανικά αναπτυγμένες, χώρες.

Υπάρχουν όμως ορισμένα προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπισθούν στον

τομέα αυτό. Ένα από αυτά είναι η δυσαρμονία στη σύνθεση του ανθρώπινου δυναμικού όσον αφορά στις ειδικότητες που διαθέτει, έναντι αυτών που έχει ανάγκη η αναπτυσσόμενη οικονομία μας. Σε μια οικονομία που αναπτύσσεται με γοργό ρυθμό, ο ρόλος και η σημασία των διαφόρων επαγγελμάτων μεταβάλλεται με ανάλογα γρήγορο ρυθμό. Το πρόβλημα που εμφανίζεται σήμερα είναι ότι υπάρχει μια υπερπροσφορά στα παραδοσιακά επαγγέλματα και επιστήμες, ενώ υπάρχει σημαντική έλλειψη σε νέες ειδικότητες που έχει ανάγκη η οικονομία.

Σύμφωνα με τους επίσημους υπολογισμούς οι νέες ανάγκες σε εργασία, στους μη γεωργικούς τομείς της οικονομίας, θα είναι **210.000 ατόμα** μέσα στην περίοδο 1977-1980. Η νέα αυτή ζήτηση εργασίας θα ικανοποιηθεί κατά το $\frac{1}{2}$ περίπου από τη φυσική αύξηση του εργατικού δυναμικού και κατά το υπόλοιπο από την **απορρόφηση των ανέργων**, από την **παλινόστηση ελλήνων εργατών από το εξωτερικό** και από τη **μετακίνηση εργατικού δυναμικού** από τον αγροτικό τομέα στους άλλους τομείς.

Ενώ όμως ο αριθμός των αναγκών σε εργατικό δυναμικό δεν θα παρουσιάσει πρόβλημα να καλυφθεί, θα παρουσιασθεί στενότητα σε ορισμένους κλάδους παραγωγής και σε ορισμένες ειδικότητες. Είναι έτοι προφανές ότι χρειάζεται να γίνει μια στροφή προς τα τεχνικά επαγγέλματα (όπως ηλεκτρολόγοι, μηχανικοί παραγωγής, ηλεκτρονικοί, εφαρμοστές, κλπ) από τα οποία έχει ανάγκη η οικονομία και τα οποία κάτω από τις συνθήκες της σύγχρονης τεχνολογικής αναπτύξεως **εξασφαλίζουν ψηλό βιοτικό επίπεδο σ' αυτούς** που τα ασκούν.

Με τις σύγχρονες συνθήκες εξάλλου οργανώσεως της παραγωγής, η εργασία στη βιομηχανία και ειδικότερα στο εργοστάσιο είναι όχι μόνο αποδοτική αλλά και άνετη εργασία, που γίνεται με το μυαλό και τις ειδικές ικανότητες που απαιτούν τα σύγχρονα μηχανικά μέσα.

Με βάση συνεπώς τις προοπτικές αυτές θα πρέπει να γίνει μια στροφή προς τα νέα, πιο αποδοτικά οικονομικά και πιο αναγκαία για την οικονομία τεχνικά επαγγέλματα και να παύσει η επικίνδυνη για την οικονομία και τους νέους επίδειξη προτιμήσεως προς ορισμένους επιστημονικούς κλάδους στους οποίους παρατηρείται υπερκορεσμός.

ΠΙΝΑΚΑΣ 24.2.3.
Επιπεδο ζωής χωρών ΕΟΚ
Κατανάλωση βασικών προϊόντων και χρήση συσκευών

Χώρα	Ετήσια κατανάλωση επιλεγμένων τροφίμων (κυάδ ανά κατοικό)			Ετήσια κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας ανά κατοικό			Αυτοκίνητα σε χρήση (επιβατηγό)			Συσκευές σε χρήση			Υπηρεσίες γνέας				
	Πλησίες	Ζήραρη	Κρέας	Βούτυρο	Βιομηχανική χρήση	Άλλες χρήσεις (οικιακή κλπ.)	kwh	Συνολικός Αριθμός σε '000	Αριθμός ανά χιλιός κατοικους	Τηλεφωνα ανά χιλιός κατοικους	Γιατροί ανά 100.000 κατοικους	302	306	305	302	184	1.155
Δυτ. Ερεβανία	92	36	90	6	2.273	2.172	1.514	15.180	288	235	236	147	147	147	147	1.024	
Γαλλία	94	38	99	8	1.677	1.514	887	14.295	257	213	246	199	199	199	199	1.058	
Ιταλία	37	28	65	2	1.411	1.776	1.812	3.500	257	259	344	149	149	149	149	1.014	
Ολλανδία	83	43	72	2	2.208	1.426	2.536	2.536	259	252	272	176	176	176	176	889	
Βέλγιο	Λουξεμβούργο	107	35	90	9	6.574	2.989	128	357	257	397	397	108	108	108	108	1.142
Αγγλία		99	46	73	/	1.673	2.487	14.080	251	315	366	134	134	134	134	895	
Ιρλανδία	127	47	101	10	755	1.243	508	164	178	178	127	118	118	118	118	1.102	
Δανία	65	48	70	7	909	2.352	1.256	248	308	308	428	163	163	163	163	968	
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ 9	82	38	82	6	1.767	1.773	68.838	266	267	293	293	168	168	168	168	1.029	
ΗΠΑ	36	43	108	2	3.525	4.990	105.287	495	571	677	677	160	160	160	160	670	
ΙΑΠΩΝΙΑ	12	28	25	1	2.082	1.780	2.600	143	233	356	356	115	115	115	115	1.287	
ΕΣΣΔ	138	39	38	—	2.300	1.160	15.854	10	208	62	297	297	1.164	1.164	1.164	1.164	
ΕΛΛΑΣ	59	17	40	1	918	646	347	39 ⁽¹⁾	106	207	200	200	635	635	635	635	635

(1) Στοιχεία Ιανουαρίου 1974

ΠΗΓΗ: Βασικές στατιστικές Κανόνητος, 1977

ΠΙΝΑΚΑΣ 24.2.2.
Αναθεριστο Εθνικό Προϊόν και Παραγωγή σε βασικά γεωργικά και βιομηχανικά Προϊόντα της ΕΟΚ.

Στοιχεία 1975

Χώρα	Πηθυμός σε '000	Ακοθέριστο Εγχώριο Πρόδινο(1)	Γεωργικό (σε '000 τόνους) (μέσος δρος παραγωγής 1972-1974)				Βιομηχανικά (σε '000 τόνους)				Ηλεκτρ. Ενέργεια (2)
			Κρέσης	Ζάχαρη	Πατάτες	Γάλα	Δημητριακά	Αυτοκίνητα σε '000 τεμαχ.	Χρήματα ακατέργαστος	Ταινίεντα	
Δυτ. Γερμανία	61.829	12.796	4.728	2.188	14.421	21.926	21.358	3.191	40.415	33.500	801
Γαλλία	52.748	10.132	5.113	3.133	7.401	30.910	41.527	3.293	21.530	29.700	682
Ιταλία	55.830	5.208	2.688	1.050	2.896	9.760	15.142	1.459	21.837	34.200	969
Ολλανδία	13.660	2.448	1.824	725	5.816	10.221	1.330	71	4.826	3.700	138
Βέλγιο	9.801	1.848	1.097	{ 632 } 22	1.497	3.763	2.056	820	11.584	6.900	244
Λουξεμβούργο	359	68	22		59	259	135	—	4.624	300	—
Αγγλία	56.042	6.900	2.989	805	6.709	16.240	15.736	1.648	19.780	16.900	192
Ιρλανδία	3.127	236	852	155	1.171	4.561	1.388	40	81	1.400	21
Δανία	5.060	1.076	1.124	345	799	5.100	7.004	1	558	2.200	7
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ 9	258.462	40.712	20.423	9.033	40.769	102.740	105.676	9.883	125.235	128.800	3.354
ΗΠΑ	213.611	45.968	24.179	5.304	14.176	52.371	218.994	6.717	109.120	62.600	12.491
ΙΑΠΩΝΙΑ	111.460	14.912	2.245	591	3.581	4.967	594	4.568	102.210	65.500	1.045
ΕΣΣΔ	254.382	—	15.240	8.560	89.184	90.800	185.629	1.201	141.500	122.100	2.983
ΕΛΛΑΣ	9.047	595	448	158	726	1.686	3.405	—	700	7.900	121

(1) Σε τρέχουσες τιμές και σε διεσκοτομήρια δραχμές (με βάση 1 Εκτ. Κοινοτική μονάδα) = 40 δραχμές

(2) Σε εκατομμύρια χιλιάδες Βάττ

(3) Περιλαμβάνονται βαμβακερά και μάλινα (όχι συνθετικά)

ΠΗΓΗ: Βασικές Στατιστικές Κοινωνίας, 1977

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή

Το αντικείμενο της Οικονομικής Επιστήμης

0. 1 Ορισμός της Οικονομικής Επιστήμης	5
0. 2 Η χρησιμότητα της Οικονομικής	8

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η κυνηγετική περίοδος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η αγροδιαιτή οικονομία και η βιοτεχνική περίοδος

2. 1 Νεολιθική εποχή.....	10
2. 2 Εποχή χαλκού και σιδήρου.....	11
2. 3 Η περίοδος της αρχαιότητας.....	12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η περίοδος του εμπορικού καπιταλισμού

3. 1 Μεσαιώνας	14
3. 2 Η θεμελίωση των νεώτερων χρόνων	15

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η περίοδος της βιομηχανικής αναπτύξεως

4. 1	Η Βιομηχανική Επανάσταση (1775-1850)	18
4. 2	Η εξάπλωση της βιομηχανικής επαναστάσεως	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η σύγχρονη φάση - 20^η αιώνας

21

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Η φύση του οικονομικού προβλήματος

6. 1	Γενικά.....	24
6. 2	Οι ανθρώπινες ανάγκες και τα μέσα ικανοποίησέως τους	24
6. 3	Οι οικονομικοί πόδοι. Το πρόβλημα της στενότητας των πόδων	27
6. 4	Το πρόβλημα της Επιλογής και η αρχή της Οικονομικότητας	28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Οι βάσεις της οικονομικής πρόσδου

7. 1	Γενικά.....	29
7. 2	Εθνικός πλούτος.....	29
7. 3	Το παραγμένο Κεφάλαιο	30
7. 4	Συντελεστές της οικονομικής προόδου.....	31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Οι παραγωγικές δυνατότητες της Οικονομίας

8. 1	Η φύση του προβλήματος	33
------	------------------------------	----

8. 2 Η καμπύλη παραγωγικών δυνατοτήτων	34
8. 3 Οι συνέπειες της υποαπασχόλησεως των πόρων	36
8. 4 Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνατοτήτων	36
8. 5 Το κόστος ευκαιρίας	37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Τα βασικά οικονομικά προβλήματα

9. 1 Γενικά	38
9. 2 Πόσο πλήριες είναι η αξιοποίηση των πόρων που διαθέτει μια χώρα	38
9. 3 Ποια αγαθά θα παραχθούν και σε ποιες ποσότητες;	39
9. 4 Με ποια μέθοδο παράγονται τα αγαθά;	39
9. 5 Πώς διανέμονται τα διαθέσιμα αγαθά μεταξύ των μελών της κοινωνίας;	39
9. 6 Πόσο απιδοτικά χρησιμοποιούνται οι πόροι;	40
9. 7 Η παραγωγική ικανότητα της οικονομίας βελτιώνεται από χρόνο σε χρόνο ή παραμένει στάσιμη;	40

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Η οργάνωση της οικονομίας και τα οικονομικά ουστήματα

10. 1 Η ανάγκη για οργάνωση της οικονομίας	41
10. 2 Το σοσιαλιστικό σύστημα	44
10. 3 Το σύστημα της ελεύθερης οικονομίας ή της αγοράς	45

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Η λειτουργία της αγοράς

11. 1 Η λήψη των αποφάσεων στο σύστημα της ελεύθερης οικονομίας	50
11. 2 Η κυκλοφορία της οικονομίας	51
11. 3 Η κινηταιρία του καταναλωτή	55
11. 4 Η αγορά των αγαθών	55

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ ΤΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΓΟΡΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

Η ζήτηση των αγαθών

12. 1 Η ατομική ζήτηση	57
12. 2 Η καμπύλη της ατομικής ζητήσεως: Ο νόμος της ζητήσεως.....	59
12. 3 Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της ατομικής ζητήσεως	61
12. 4 Η συνολική ή αγοραία ζήτηση	65
12. 5 Η ελαστικότητα της ζητήσεως.....	67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

Η προσφορά των αγαθών

13. 1 Ο φόλος της αγοράς και της αγοραίας τιμής	69
13. 2 Κλίμακα και καμπύλη προσφοράς	69
13. 3 Παράγοντες που προσδιορίζουν τη συνολική προσφορά. Η ελαστικότητα της προσφοράς.....	71

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14

Η διαμόρφωση της τιμής ισορροπίας

14. 1 Η συσχέτιση της συνολικής προσφοράς και της συνολικής ζητήσεως	73
14. 2 Η εξισορρόπηση της προσφοράς και ζητήσεως. Η εμφάνιση της τιμής ισορροπίας	74
14. 3 Η λειτουργία της τιμής ισορροπίας και ο ρόλος του ανταγωνισμού.....	75

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15

Η παραγωγή των αγαθών και η προσφορά των συντελεστών της παραγωγής.

15. 1 Γενικά.....	78
-------------------	----

15. 2 Η έννοια της παραγωγής.....	79
15. 3 Η ζήτηση των συντελεστών παραγωγής.....	81

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16

Οι συντελεστές της παραγωγής και η αμοιβή τους

16. 1 Έδαφος και έγγειος πρόσοδος.....	86
16. 2 Η Εργασία και η αμοιβή της	88
16. 3 Κεφάλαιο, τόκος, αποθεματικό, επένδυση.....	90

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17

Η επιχείρηση και το κόστος λειτουργίας της

17. 1 Επιχείρηση και επιχειρηματίας	93
17. 2 Τα βασικά χαρακτηριστικά του επιχειρηματικού οργανισμού.....	94
17. 3 Διάκριση και νομικές μορφές επιχειρήσεων.....	95
17. 4 Το επιχειρησιακό σύστημα και η λειτουργία του.....	106
17. 5 Το κόστος λειτουργίας της επιχειρήσεως.....	108
17. 6 Η έννοια και η σημασία του κέδους της επιχειρήσεως.....	115

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18

Οργάνωση και Διοίκηση Επιχειρήσεων (Μάνατζμεντ)

18. 1 Οι λειτουργίες της επιχειρήσεως	120
18. 2 Η έννοια της Οργανοδοικητικής (Μάνατζμεντ)	123
18. 3 Οι λειτουργίες της οργανοδοικητικής	124
18. 4 Τα στελέχη των επιχειρήσεων	127

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ
ΧΡΗΜΑ ΚΑΙ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 19

Το χρήμα και οι λειτουργίες του

19. 1 Η έννοια και η ιστορία του χρήματος	129
19. 2 Οι λειτουργίες του χρήματος	134
19. 3 Μορφές του χρήματος	134
19. 4 Προσφορά χρήματος	136
19. 5 Η αξία του χρήματος — η έννοια του πληθωρισμού	137

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 20

Το τραπεζικό σύστημα

20. 1 Γενικά	140
20. 2 Οι εμπορικές τράπεζες	140
20. 3 Η κεντρική τράπεζα	143

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

**ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 21

Το εθνικό εισόδημα και ο τρόπος που το μετράμε

21. 1 Γενικά	144
21. 2 Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ)	144
21. 3 Καθαρό εθνικό προϊόν	146
21. 4 Εθνικό εισόδημα	147
21. 5 Προσωπικό εισόδημα	147
21. 6 Κατά κεφαλήν εισόδημα — βιοτικό επίπεδο	147

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 22

Η θεωρία της οικονομικής αναπτύξεως

22. 1 Η έννοια της οικονομικής αναπτύξεως.....	140
22. 2 Γιατί είναι επιθυμητή η οικονομική ανάπτυξη;.....	152

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 23

Η ελληνική παραγωγή και η σύνθεση του εθνικού εισοδήματος της χώρας;

23. 1 Η εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια (1957-1976).....	154
23. 2 Η σύνθεση του εθνικού εισοδήματος της χώρας μας	159
23. 3 Το Διεθνες Εμπόριο της Ελλάδας.....	173
23. 4 Το Εμπορικό Ισοζύγιο και το Ισοζύγιο Πληρωμών	180

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 24

Προοπτικες εξελίξεως της ελληνικής οικονομίας

24. 1 Βασικές προοπτικές και επιδιώξεις.....	184
24. 2 Οι Ειρωπαϊκές Κοινότητες και η λειτουργία τους.....	185
24. 3 Η Ελλάδα και οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες	193
24. 4 Οι πιναγκες της Ελληνικής Οικονομίας για στελέχη	193